

**SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
Modernkor Doktori Program**

Fejős Sándor

**Művelődés és kultúra a dualizmus kori Magyarországon
(1867–1918)**

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

Témavezető:

Dr. habil. Zakar Péter

főiskolai tanár

Szeged

2018

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	4
2. Művelődés a dualizmus kori Magyarországon	10
2.1. Oktatásügy a dualizmus korában	11
2.2. Egyleti élet a dualizmus korában	16
2.3. Politikai sajtó–bulvárújságírás.....	20
2.4. A fürdőélet kibontakozásának legfontosabb mozzanatai a dualista Magyarországon	23
3. Ókanizsa polgári átalakulásának előzményei.....	26
3.1. Kincstári uradalom mezővárosi státusban (1751–1791)	26
3.2. Ókanizsa, a Tiszai Korona Kiváltságos Kerület tagja (1791–1848).....	27
3.3. Egy konfliktusokkal terhelt időszak	28
4. Magyarkanizsai története 1867 és 1908 között	30
4.1. A helyi önkormányzat működése 1867 és 1908 között	30
4.2. Árvízvédelem.....	42
4.3. Ókanizsa országgyűlési választókerület	45
4.4. A rendezett tanács kérdése	47
4.5. A millennium megünneplése.....	51
4.6. A névváltoztatás ügye	54
4.7. Magyarkanizsa rendezett tanácsú város (1908–1914).....	57
5. Magyarkanizsa az I. világháborúban (1914–1918)	62
6. Gazdaság és társadalmi változások Magyarkanizsán 1867 és 1918 között.....	66
6.1. Népeségi és felekezeti viszonyok	74
6.2. Egyház.....	80
7. Művelődés és kultúra a dualizmus kori Magyarkanizsán. Az dualizmus koránk oktatásügyi kérdései Magyarkanizsán, a népoktatási törvény tükrében	82
7.1. Bevezetés.....	82
7.2. Az oktatásügyi reform hatása a Délvidéken.....	83
7.3. Oktatásügy a dualizmus kori Magyarkanizsán	86
8. A közművelődés mozgatórugói: a társadalmi egyesületek	99
8.1. Az egyesületek szerepe és statisztikai mutatói.....	99
8.2. Egyleti élet a Délvidéken	101
8.3. A magyarkanizsai társadalmi szervezetek	104
8.4. Katolikus Népkör.....	105
8.5. Az Ókanizsai Görögkeleti Szerb Egyházi Dalárda.....	107

8.6. Az Ókanizsai Keresztény Nőegylet	108
8.7. Ókanizsai Jótékony Izraelita Nőegylet	110
8.8. Az Ókanizsai Chevrá Kádísá „Szent Egylet”	111
8.9. Az Ókanizsai Önkéntes Tűzoltó Egylet	112
8.10. Ókanizsai Olvasókör	114
8.11. Az Ókanizsai Műkedvelő Társulat.....	115
8.12. Sportélet a dualizmus kori Magyarokanizsán, az Ókanizsai Tekéző Társaság...	117
8.13. A Magyarokanizsai Ifjúsági Közművelődési Egylet „MIKE”	118
8.14. Az Ókanizsai Egyesült Ipartársulat.....	119
8.15. A magyarokanizsai civil szervezetek a statisztika tükrében.....	121
9. A helyi sajtó megjelenése	129
9.1. Bevezetés.....	129
9.2. A dualizmus kori délvidéki magyar nyelvű sajtó kibontakozása.....	132
9.3. <i>Kanizsai Újság</i>	136
9.4. <i>Kanizsai Ellenőr</i>	145
9. 5. Lapkiadók–szerkesztők–nyomdászok konkurenciaharca a rendezett tanácsú városban	149
10. A fürdőkultúra elterjedése a dualizmus kori Magyarokanizsán	156
10.1. Bevezetés.....	156
10.2. A délvidéki fürdőkultúra kialakulása	159
10.3. Csodakút a Járáson	161
10.4. Megnyílt a népkerti Csodakút Ártézifürdő.....	171
11. Összegzés	178
12. Források és irodalom	181

1. Bevezetés

Doktori disszertációm Magyarkanizsa dualizmus kori művelődéstörténetét dolgozza fel, az adott korszak kulturális életének négy meghatározó színterén – az oktatásügy hiánypótló törekvésén, a virágkorukat élő társadalmi szervezetek közösségformáló erején, a helyi sajtó megjelenésének szerepén, és a régióban kibontakozó új iparágnak, a gyógyturizmusnak a fejlődésén – keresztül. A témaválasztásnál a szülőföld iránti ragaszkodás és tisztelet motivált, ugyanis már egyetemi tanulmányaim során kezdtem meg ez irányú kutatásaimat, amelynek eredményeképpen feldolgoztam a magyarkanizsai gyógyfürdő történetét. A Délvidék Kutató Központ tagjaként a Délvidék dualizmus korának művelődés és kultúrtörténetét vizsgálom, különös tekintettel az észak-bácskai régió – kiemelten Magyarkanizsa – vonatkozásában. Néhány évvel ezelőtt felmerült az ötlet, hogy a Szegedi Tudományegyetem történészei – a helytörténeti kutatókkal összefogva – megírják a város 1848 és 1945 közötti időszakának eseményeit. A nyomdakész állapotban lévő, 2018-ban megjelenő *Magyarkanizsa monográfiája (1848–1945)* című kötet szerkesztőjeként, illetve a századforduló eseményeit feltáró rész szerzőjeként igyekeztem a munkám során a szerzőtársaim, és az általam publikált – a témára vonatkozó – legújabb kutatási anyagait felhasználni, ismertetni.

Dolgozatom felépítésekor fontos szempontnak tartottam, hogy bemutassam Magyarkanizsa történetének 1868 és 1918 közötti időszakát, hogy komplex képet kaphassunk a település politikai, gazdasági és társadalmi eseményeiről. Az említett periódus részletezése során kiemelt fontosságú a járásbíróság ügye, a váltásági szerződés megvalósulása, valamint a községi törvény elfogadása révén nagyközséggé formálódó Ókanizsa közigazgatási struktúrája. Minden ellentmondásával együtt a századforduló időszaka Magyarkanizsa gazdasági, társadalmi, kulturális fejlődését tekintve a legprosperálóbb ciklus, hiszen a település ekkor szerzett második alkalommal városi rangot, ráadásul a legnagyobb beruházások (új városháza, iskola, téglagyár, modern gyógyfürdő) is ehhez a korszakhoz köthetők. A polgárosodás átalakította a különböző társadalmi rétegek életstílusát, a polgári életmódváltás tényezői közé tartozott, hogy divatba jött az olvasás, a színházba járás, a társasági élet, a sport, és a fürdőzés. A művelődés és kultúra fejlődésének egyik fő oka a magasabb műveltségi szint iránti igény megnövekedése. Másrészt a dualista állam intézményrendszerének kialakításakor a polgári állam az egyre inkább gyarapodó szakemberigényt igyekezett kielégíteni. A modern magyar polgári állam kiépülése és működése – a törvényhatósági (1870) és a községi (1871) törvény révén az önkormányzatok újjászervezése, a közigazgatás folyamatos differenciálódása,

szakszerűbbé tétele, a polgárosodást előmozdító jogszabályalkotás – az adminisztráció növekedését, valamint a tisztviselői réteg professzionalizálódását eredményezte. Az iskolai végzettséghez kötött szaktudás már a kisváros mikrokörnyezetében is alapkövetelménnyé vált a századfordulón. A források alapján Magyarkanizsa dualizmus kori kulturális életét, művelődéstörténeti helyzetét – mennyiségre, illetve tartalmi súlyát tekintve is – érdemesnek tartottam doktori disszertáció keretében feldolgozni.

Az értekezésem fő irányvonala, a dualizmus kori művelődés általam kijelölt négy színterének prezentálása, a város politikai, gazdasági és társadalmi életére gyakorolt hatásának vizsgálata. Elemzésem során igyekszem rávilágítani, hogy a közművelődés területén tanulmányozott szektorok milyen mértékben befolyásolták a település urbanizációs törekvéseit, illetve miként instruálták a kapitalizálódó gazdaság új ágazati struktúráinak a kialakítását. Az oktatásügy, az egyletek, a helyi sajtóorgánumok, és a fürdőberuházás tárgyalásakor is figyelemmel kísértem a korszakra vonatkozó országos és regionális törekvések fő áramlatait, a mikrokörnyezetre gyakorolt impulzusainak fő ismérveit. A vizsgálatok folyamán az analitikus módszert alkalmazva, a statisztikai kimutatások eredményeinek értékelésével kíséreltem meg a közművelődés különböző szegmenseinek törekvéseit prezentálni.

Az 1868-as népoktatási törvény rendkívül pozitív hatást gyakorolt Ókanizsa nagyközség oktatásügyének fejlődésére. Növekedett a tanköteles gyermekek számaránya, az írástudatlanság pedig csökkenő tendenciát mutatott. A népoktatási törvény kapcsán Felkai László rávilágít Eötvös József egyéniségére, nélkülözhetetlen szerepére, és az általa működtetett Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szakmai tevékenységére.¹ Mann Miklós, a dualizmus kori kultuszminiszterek (Eötvös, Pauler, Trefort, Csáky, Wlassics, Apponyi stb.) koncepcióinak bemutatása révén, betekintést nyújt a fejlődő, modern magyar művelődéstörténet változásainak legfontosabb állomásaiba.² Az oktatásüggyel foglalkozó fejezetben kitérek a községi és felekezeti típusú alsó fokú oktatási intézmények kérdéseire, a nagyközség képviselő-testületének küzdelmére, amelynek során a felekezeti iskolákat községi jellegűvé próbálták átalakítani.³ Balogh István kiemeli, hogy a törvény adta lehetőségek ellenére az egyház akadályozta a népiskolák községi oktatási intézményekké történő átformálását.⁴ A nagyvárosokban, a megyeszékhelyeken, de főleg Budapesten az iskolák nagyfokú „községesítési” mozgalma indult, amelyet sok esetben az egyház ellenállása sem

---

¹ Felkai 1979. 3–322.; Felkai 1969. 151–163.; Eötvös 1957. 3–319.

² Mann 1993. 7–149.

³ TLZ F.004.22. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1894/ 148. szám

⁴ Balogh 1965A. 527–531.

tudott megakadályozni.⁵ A fejezetben, a település különféle iskola típusainak felvázolásán túl – statisztikai ábrával nyomatékosítva – elemzem a helyi tanterő növekedési mutatóit, a fejlődési irányvonalának legfontosabb tényezőit.

Dolgozatom művelődéstörténeti részének második színtere a társadalmi egyesületek témaköre, amelynek keretében a vizsgálataim a dualizmus kori magyarkanizsai egyletek szerepének megítélésére, valamint a helyi társadalomra gyakorolt hatására irányultak. Pajkossy Gábor kutatásai igazolták, hogy dualizmus kori egyletek gyökerei a reformkorig vezethetők vissza.⁶ A dualizmus kori egyletkutatás forrásait Bezdán Sándor tárta fel, a témára vonatkozó primer és szekunder források lehetséges lelőhelyeit felvázolva.⁷ A társadalmi szervezetek feltárása során fontos megemlíteni Bösze Sándort, aki Somogy megye egyleti életét kutatta, valamint Tóth Árpádot, aki a dualizmus kori Budapest egyesületeiről írt tanulmánykötetet.⁸

Vizsgálatom során szeretnék pontos képet adni arról, hogy mely társadalmi csoportok milyen céllal hoztak létre civil szerveződések, illetve milyen mértékben járultak hozzá a művelődés és kultúra helyi, valamint regionális fejlődéséhez. A téma újszerű feldolgozása folyamán az általam fellelt 48 városi önszervező egyesületet analizáltam funkciójuk és társadalmi-réteg jellemzőik szerint. A vizsgálatok értékeit összehasonlítottam a Reisz László révén feldolgozott magyarországi társadalmi egyesületek országos szintű (az 1878-as statisztika alapján) felmérésének adataival.⁹

Az értekezésem harmadik színtere a helyi sajtó bemutatását öleli fel. A dualizmus időszakát Buzinkay Géza a magyar sajtó virágkoraként említi, amelynek során az újságírás modern politikai jelenséggé vált.¹⁰ A strukturális átalakulásnak köszönhetően létrejöttek – a mai is fennálló – hírlap- és folyóirat irodalom uralkodó formái.¹¹ Révész T. Mihály kiemeli, hogy a kiegyezést követő években a Deák-párt a kormánypárti lapok támogatásával, állami szubvenciókkal igyekezett felvenni a harcot a kiegyezést ellenző csoportok újságjaival, „a politikai hangulat stabilitását” biztosítva.¹² Először Dezsényi Béla hívta fel a figyelmet a magyar lapkiadás szerkesztési és terjesztési gyakorlatának kapitalista, üzleti mechanizmusára.¹³ Lakatos Éva rámutat arra, hogy a korszakban már üzleti vállalkozásként

---

⁵ Kelemen 2001. 61–62.

⁶ Pajkossy 1993A. 6–10.; Pajkossy 1993B. 103–109.; Pajkossy 1991. 16–22.

⁷ Bezdán 1994. 85–89.

⁸ Bösze 1997. 5–259.; Tóth 2005. 7–229.

⁹ Reisz 1988. 930–946.

¹⁰ Buzinkay 2016. 177.

¹¹ Dezsényi–Nemes 1954. 155–162.

¹² Révész 1986. 102.

¹³ Dezsényi 1944. 176–178.

funkcionáló tömegsajtó – sajtótörténeti szempontból – milyen fontos változásokon ment keresztül, illetve, hogy az időszaki kiadványok differenciálódására milyen hatást gyakoroltak a tőkés lapkiadók.¹⁴

A helyi sajtó tanulmányozása során – követve Gyáni Gábor újfajta társadalomtörténeti szempontú vizsgálódásának aspektusait – a hagyományos, leíró, kizárólag a tartalomra koncentráló, és ezáltal a társadalmi–kulturális kontextust figyelmen kívül hagyó vizsgálatot kiegészítve az értelmező, analitikus megközelítés módszerével igyekszem bemutatni a két helyi hetilap, a *Kanizsai Újság* és a *Kanizsai Ellenőr* társadalmi–kulturális szerepét.¹⁵ A módszer lényege, hogy nem pusztán az újságra, mint végtermékre koncentrálok, hanem az előállítás folyamatában részt vevő vállalkozók (kiadók), a szerkesztők, valamint a szerzők céljait, továbbá az olvasóközönség társadalmi bázisát, illetve kulturális, szociológiai hátterét is prezentálja. Az analízis során kikristályosodik, hogy a XX. század elejétől már kapitalista vállalkozásként működött, véleményformáló tömegsajtó mely társadalmi csoportokra és miként tud hatást gyakorolni. Nem elhanyagolható szempont, hogy a sajtótermék eladásából keletkező profiton kívül milyen egyéb, szekunder célokat igyekezett megvalósítani a vállalkozó.

A negyedik – a magyarkanizsai gyógyfürdő történetét ismertető – fejezet kapcsán, a növekedési pályán mozgó országos fürdőkultúra, továbbá a XIX–XX. század fordulóján kibontakozó délvidéki sziksósfürdők társadalmi–gazdasági jellemzőit tanulmányoztam. Egy új tudományág, a balneológia, illetve a dualizmus korában fellendülő ipari ágazat, a turisztika funkciójának kiemelését fontosnak tartottam. Kósa László rámutatott, hogy a Monarchia fürdőkultúrájának létrejöttét és fejlődését több fontos tényező befolyásolta.¹⁶ A polgárosulással járó differenciáltabb munkamegosztás során felmerült a szabadidő értelmes eltöltésének igénye. Ezzel párosult a kapitalista vállalkozó szellem befektetési vágya egy új, iparágba, a turizmusba. Ennek okán a város vezetése magánvállalatok, részvénytársaságok befektetéseit is igyekezett ösztönözni.

A délvidéki települések történetének feltárása során alapműnek tekinthető, a Borovszky Samu által szerkesztett: *Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monográfiája. Bács-Bodrog Vármegye I-II. Budapest, é.n. [1909].* című összefoglaló munka.¹⁷ A délvidéki

---

¹⁴ Lakatos 2004.17–112. 113–210.

¹⁵ Gyáni 2006 57–62.

¹⁶ Kósa 1999. 41.

¹⁷ Magyarország vármegyéi és városai. [1909].

várostartörténeti kutatók kiemelkedő alakjai közül, Iványi István Szabadka múltját, míg Érdujhelyi Menyhért Újvidék történetét dolgozta fel.¹⁸ Dudás Gyula ugyan megírta Zenta monográfiáját, azonban nem került sor annak kiadására, kézirat formában őrizte meg az útokor. Pótolva a hiátust, Szloboda János szerkesztésében, 2007-ben jelent meg Zenta monográfiája.¹⁹

Appel Ede adorjáni plébános – 1886-ban írt könyvében – rendszerezte Ó-Kanizsa történelmi, helyrajzi, gazdasági ismereteit, viszonyait.²⁰ Művének történeti része viszonylag rövid terjedelmű, ráadásul tárgyi tévedésektől sem mentes. Tanulmányának igazi értékét a saját korára vonatkozó gazdasági, demográfiai statisztikák képezik. Pontos adatokkal szolgál Ókanizsa nagyközség XIX. század végi birtokviszonyairól, lakosságának etnikai, felekezeti összetételéről, a különböző társadalmi csoportok gazdálkodási szokásairól, valamint a mindennapi élet változatos színtereiről. A titói rendszer utolsó évtizedeiben publikált helytörténeti feldolgozások (Dobos János: *Kanizsa múltjából. In: A csönd városa. Újvidék, 1982.*, illetve Urbán János: *Parázs föld. Újvidék, 1988.*) ugyan nem monografikus igényűek, de mindenképpen a város társadalmi–gazdasági viszonyait részletesen tárgyaló munkák közé sorolhatóak, mindazonáltal az akkoriban már szerkesztés alatt álló monográfia előfutárainak tekinthetők.²¹

1995-ben került sor a Dobos János, Hegedűs Antal, Rokay Péter, Koroknay Ákos és Szekeres László által megírt *Kanizsa monográfiája I. (Az ősidőktől 1848-ig)* című könyv kiadására, amely Magyar Kanizsa történetét részletesen feldolgozza, és tudományos igényeknek megfelelően taglalja. Rendkívül alapos kutatómunka és megfelelő szakmai háttér jellemzi tevékenységüket.²² Az elmúlt évtizedben jó néhány könyv, cikk, recenzió látott napvilágot az adott korszakra vonatkozóan. A publikációk szerzői (Fejős Sándor, Kávai Szabolcs, Klamár Zoltán, Molnár Tibor, Pető Bálint, Valkay Zoltán) sok esetben önálló kötetként, ugyanakkor

---

¹⁸ Iványi István: *Szabadka szab. kir. város.* In: Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye I. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, é. n. [1909]. mek.oszk.hu/09500/09536/html/0002/7.html. Letöltés ideje: 2017.05.25. ; Érdujhelyi Menyhért–Marcekovich Imre–Profuma Róbert: *Újvidék.* In: Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye I. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, é. n. [1909]. - mek.oszk.hu/09500/09536/html/0002/7.html. Letöltés ideje: 2017.05.25.

¹⁹ Zenta monográfiája I. 2007.

²⁰ Appel 1886.

²¹ Dobos 1982.; Urbán 1988.

²² Kanizsa monográfiája 1995.

több ízben a *Délvidéki Szemle* című történettudományi folyóirat hasábjain tették közzé tanulmányaikat.²³

A település új- és modernkori történetét feldolgozó, a legújabb kutatási eredményeket tartalmazó projekt keretében a Szegedi Tudományegyetem, egyben a Délvidék Kutató Központ történészei - a helytörténeti kutatókkal összefogva – megírták a község 1848 és 1945 közötti időszakának eseményeit. Az idén megjelenő *Magyarkanizsa monográfiája 1848 –1945* című kötet 9 fejezetre oszlik, amelynek szerzői (Zakar Péter, Marjanucz László, Fejős Sándor, Molnár Tibor, Klamár Balázs, Kávai Szabolcs, Forró Lajos, Döbör András, Pető Bálint, Valkay Zoltán) egy-egy korszakot, valamint Magyarkanizsa sajtótörténetét, illetve építészettörténetét dolgozták fel.²⁴

Kutatásaim során a magyar és szerb nyelvű szakirodalom, illetve a helytörténeti munkák ismerete mellett főleg primer forrásokat dolgoztam fel. A zentai Történelmi Levéltár Magyarkanizsára vonatkozó iratait, Magyarkanizsa rendezett tanácsú város 1870–1914 közötti közgyűlési jegyzőkönyveit (F.004), a Városi Katonai Parancsnokság (F.096) dokumentumait, illetve a helyi lapok gyűjteményeit (F.435.) tekintettem meg. A társadalmi egyesületek alapszabályait feltáró anyagait a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának belügyminisztériumi általános irataiban (K. 150.), a zentai Történelmi Levéltárban (F. 034.), valamint a Délvidék Kutató Központ Archívumában kutattam. Ezen kívül a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltárban dr. Dömötör Miksa halotti anyakönyvét, továbbá a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban az Egyházmegyei Tanfelügyelőség magyarkanizsai népiskolákra vonatkozó dokumentumait (KFL I.3.b.), a plébániai (KFL I.1.b.), valamint Márton Mátyás, esperes-plébános perszonális (KFL I.1.c) iratait vizsgáltam. A primer forrásként számon tartott, az 1900-as évek első évtizedében megjelent *Kanizsai Újság* és *Kanizsai Ellenőr* rendkívül sok információval szolgált politikai, gazdasági és társadalmi ügyekben. A fent említett sajtóorgánumok számait a magyarkanizsai József Attila Könyvtár, a zentai Történelmi Levéltár, és az Országos Széchényi Könyvtár önzetlenül a rendelkezésemre bocsájtotta. Az Országos Széchényi Könyvtár törzsgyűjteményében fellelhető magyarkanizsai elemi iskolai értesítőket tekintettem meg.

---

²³ Fejős 2008.; Kávai 2001.; Kávai 2008.; Klamár 2006.; Klamár 2016.; Molnár 2015.; Molnár 2016.; Pető 2016.; Valkay 2011.; Valkay 2014A.; Valkay 2014B.

²⁴ Magyarkanizsa monográfiája 2018.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani a disszertáció megszületésében nyújtott szakmai segítségéért témavezetőmnek, Dr. habil. Zakar Péternek, opponenseimnek, Dr. habil. Marjanucz Lászlónak és Dr. habil. Hornyák Árpádnak, Molnár Tibornak, a zentai Történelmi Levéltár főlevéltárosának, Lakatos Andornak, a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár igazgatójának, kollégámnak, Pető Bálintnak, valamint az alkotó, kutató munkához szükséges támogató háttér biztosításáért a családomnak.

2. Művelődés a dualizmus kori Magyarországon

A társadalomtudományok fejlődésének köszönhetően számos értelmezés született a kultúra definiálására. Az általános meghatározás szerint a kultúra az emberiség által létrehozott anyagi és szellemi értékek összességét jelenti. A társadalomtudományok (történelem, filozófia, szociológia, kommunikáció és médiatudomány, kulturális antropológia stb.) vizsgálódási körébe került fogalom számos komplex, elvont foglalommagyarázata ismert. A kultúra, társadalom, civilizáció, művelődés definíciójának elemzésekor a viselkedési minták, nézetek, normák homogenizálódását tapasztalhatjuk. A dolgozatban a kultúra fogalmát szűkített értelemben használok, elsősorban művelődéstörténeti aspektusból megközelítve, leginkább a közösségépítő erejére koncentrálna.

A XX. század második felétől, magyar történetírásban diskurzus folyt a művelődéstörténet meghatározásáról.²⁵ A *Történelmi Szemle* hasábjain neves történészek (Kosáry Domokos, Hanák Péter stb.) taglalták az elméleteiket. Kosáry szerint művelődés: „*a felépítmény ideológiai spektruma, a szemléletmód, világnézet, mentalitás, a társadalmi tudat, a műveltség, a tudás és a művészet minden ága, a társadalom különböző szintjein*”.²⁶ Hanák a kultúrtörténet tárgyalásakor felhívja a figyelmet a látásmódra, az alkotói tevékenység kifejtésére. Tematizálása során két területre összpontosít: az anyagi kultúrára (lakás, táplálkozás, öltözködés, szabadidő), illetve a társadalmi tudatformára (oktatás, művelődés, tudomány, irodalom, eszmerendszerek).²⁷ Gyáni felveti egy új – a kultúra fogalmát középpontba

---

²⁵ Gyáni 2015. 128–131.

²⁶ Kosáry 1974. 438.

²⁷ Hanák 1974. 447–451.

helyező – szintézis, lexikon elkészítésének a lehetőségét, de véleménye szerint ehhez először tisztázni kell az elit- és tömegkultúra határának kérdését, valamint a két entitás egymáshoz való viszonyát.²⁸

A dualizmus korában a gazdasági növekedés, a társadalmi átalakulás hatásának köszönhetően végbement a kulturális modernizáció. A polgári állam fejlődése során felmerült szakemberigényt, a társadalom általános műveltségi szintjének emelésével igyekeztek pótolni.²⁹ A modernizáció és az iskolaügy korszerűsítésének folyamata közötti szoros összefüggés jól nyomon követhető.³⁰ A tudományok, művészetek virágzása, többek között Eötvös Loránd, Than Károly, Korányi Frigyes vagy Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Jókai Mór, illetve Bartók Béla, Kodály Zoltán munkássága fémjelzi a korszakot.

A dualizmus kori magyar művelődéstörténet rövid áttekintése folyamán, az általam kutatott négy területre (oktatás, egyesületek, sajtó, fürdőkultúra) szándékozom fókuszálni.

2.1. Oktatásügy a dualizmus korában

A magyar oktatásügy reformjai egészen Mária Terézia (1740–1780) uralkodásáig, a *Ratio Educationis*ig (1777) nyúlnak vissza. A kiegyezést követően, báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter nevéhez fűződő első magyarországi népoktatási törvény (1868: XXXVIII. tc.) azonban a teljes magyar oktatásügyet gyökeresen átalakította.³¹ Az általános tankötelezettség bevezetése (megelőzve Angliát – 1870, és Olaszországot – 1871)³², az elemi népiskola rendszerének kialakítása, a polgári iskola lehetőségének biztosítása, az iskolaszék felállításának szabályozása egyaránt az oktatási rendszer szervezettségét és modernizációját irányozta elő.³³

Eötvös József színvonalas irodalmi, politikai, oktatás-politikai tevékenységét, pályáját számos nevelés- és irodalomtörténeti munka fémjelzi.³⁴ A korát meghaladó műveltségének, oktatáspolitikai teljesítményének köszönhetően a korszerű magyar közoktatás

---

²⁸ Gyáni 2015. 139.

²⁹ Kozári 2009. 69.

³⁰ Mann 1993. 11.

³¹ 1868. évi XXXVIII. törvénycikk/1000 év törvényei. www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5360. Letöltés ideje: 2016.04.28.

³² Pukánszky–Németh 1991. 128–129.

³³ 1868. évi XXXVIII. törvénycikk/1000 év törvényei. www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5360. Letöltés ideje: 2016.04.28.

³⁴ Eötvös 1957. 8.

megteremtőjeként tartják számon.³⁵ 1867. május 10-én (második alkalommal) kezdte meg működését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium irányítójaként. Miután elvégezte a minisztérium szervezeti felépítését, hozzákezdhetett a népoktatási törvény kidolgozásához, és közoktatás reformjának végrehajtásához.³⁶

Az általa felterjesztett törvényjavaslat kapcsán komoly vita alakult ki. Az egyházak képviselői nehezményezték a világi oktatást, a községi iskolák kialakítását, valamint az ingyenes oktatás bevezetését. Attól tartottak, hogy folyamat a községi iskolákba való tömeges vándorlást eredményezné. Az állami tanítóképzők létrehozását is elvetették, hiszen érvelésük szerint csak felekezeti szellemben képzett tanítók oktathatják, nevelhetik a gyermekeket. Eötvös, kompromisszum késznek bizonyult, így a bizottság felekezeti képviselő tagjai által javasolt módosításokat a törvény elfogadása érdekében jóváhagyta.³⁷ 1868 novemberében a főrendiház egyházi méltóságainak ellenállása mellett sikerült a liberális népoktatási törvényt elfogadtatnia.³⁸

Az Eötvös-féle népoktatási törvény az egyházakkal történő megegyezés szerint engedélyezte a felekezeti (ennek okán a nemzetiségi) a községi, alapítványi iskolák megnyitását.³⁹ A törvény ugyan előtérbe helyezte a vallási tárgyakat, viszont lehetőséget biztosított a világi ismeretanyag szabadabb elsajátításához. A törvény ugyanakkor továbbra is biztosította a felekezeteknek, hogy az oktatási intézmények fenntartási és felügyeleti jogát gyakorolhassák. Eötvös vallási ügyekben figyelemmel kísért a protestáns felekezetek 1790-ben biztosított jogainak védelmét, mindamellett a zsidók emancipációjának törvénybe iktatásakor is aktív szerepet vállalt.⁴⁰

A népiskolai törvény értelmében bevezették az általános tankötelezettséget, létrehozták az állami tanfelügyeletet, előírták a kötelező tantárgyakat, deklarálták, hogy a tanulók saját anyanyelvükön tanulhassanak. Az egyházi iskolák száma ugyan csökkent, de továbbra is túlsúlyban maradt a községi, állami, alapítványi oktatási intézményekkel szemben.⁴¹ Eötvös minisztersége idején (1867–1871) igyekezett az anyanyelvi oktatást előtérbe helyezni, engedélyezte a nem magyarul beszélőknek az anyanyelvük használatát, a felekezeti iskolát

---

³⁵ Felkai 1969. 151.

³⁶ Mann 1993. 22.

³⁷ Felkai 1969. 155.

³⁸ Mann 1993. 23.; Eötvös 1957. 207–221.

³⁹ Kelemen 2001. 57.

⁴⁰ Felkai 1979. 243.

⁴¹ Kelemen 2001. 60.

fenntartásával tudta szavatolni az országban élő nemzetiségek részére a nyelvük szabad gyakorlását.

A felekezeti képzőktől függetlenül, szem előtt tartotta az állami tanítóképzők megalakítását, szabályozta az iskolai hatóságok, tanfelügyelők, tanítók javadalmazását. 1869–70-től állami finanszírozással megindult a kézikönyvek, tankönyvek, földrajzi vezérkönyvek, olvasókönyvek kiadása, amelyeket a nemzetiségek nyelvére is lefordítottak. Az Eötvös tankönyvprogram révén, a nemzetiségi tankönyvek egészen az 1910-es évek végéig használatban maradtak.⁴² Kezdetét vette a taneszközök (földgömbök, fali- és kézi térképek, természetrajzi gyűjtemények) gyártása, elősegítve az oktatás színvonalának a növelését. A tanítók szakmai felkészültségének javítás érdekében, 1868-ban megindította a *Néptanítók Lapját*.⁴³ A természettudományos és mezőgazdasági ismeretanyag is szerves részét képezte az 1869-ben megjelent népiskolai tantervnek.⁴⁴

Szabályozni kívánta a kisdédóvók rendszerét, az óvodák felállításának módját, felügyeletüket, sőt az óvónők képzési programjának elindítását is szorgalmazta. Eötvös külön érdeme, hogy a kapitalista viszonyok között segíteni szerette volna a nők munkába állásának – megfelelő feltételekkel történő – lehetőségét.⁴⁵ A betegsége miatt, a törvényjavaslatot néhány évtizeddel később, 1891-ben Csáky Albin kultuszminisztersége idején iktatták törvénybe.⁴⁶ Eötvös a közoktatás korszerűsítését igyekezett végrehajtani, törekvései is ezt igazolják: a tankötelezettség bevezetése, az új iskolák építésének ösztönzése, a műveltség széles körben történő terjesztésének lehetősége.

Eötvös halála után, Pauler Tivadar (1871–1872) vette át a miniszteri tárcát. Folytatta elődje liberális szellemű népoktatási reformjait. Póttanfolyamokat szervezett a tanítók részére, külföldi ösztöndíjakat biztosított a tanárok továbbképzésére. A nemzetiségi iskolák kérdésében az Eötvös szellemiségét idéző álláspontot képviselte.⁴⁷

Trefort Ágoston (1872–1888) a magyar történelem egyik legmeghatározóbb egyéniségeként, 16 éven keresztül töltötte be a kultuszminiszteri tisztséget. Trefort hangsúlyozta a népnevelést, de magyar oktatásügy fejlődése érdekében óriási jelentőséget tulajdonított a felsőoktatásnak. 1873-ban nyíltan felvállalta, hogy a „nemzet művelődésének

---

⁴² Mann 1993. 24.

⁴³ Mann 1993. 25.

⁴⁴ Kelemen 2001. 66.

⁴⁵ Mann 1993. 25.

⁴⁶ Kelemen–Setényi 1994. 26–27.

⁴⁷ Mann 1993. 31–32.

előmozdítására” több pénzt kell fordítani. A költségvetés mutatói alapján a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium költségvetése az állam összes kiadásának 2%-át jelentette miniszterségének utolsó évében.⁴⁸ Az Eötvös-korszakban ez a szám 0,8% és 1,5% között mozgott, míg az első világháború előtt már elérte az 5,5%-ot.⁴⁹

A népoktatásban a gyakorlati képzés jelentőségét emelte ki, az állami iskolák számának növelését, az ipariskolák gyarapítását tűzte ki célul. A Trefort-korszak idején nőtt az elemi iskolák és a tanítók száma egyaránt, közel fél millió iskolaköteles tanulóval többen látogatták az iskolákat, csaknem ezer községi iskola nyílt a felekezeti iskolákkal szemben. Az általános tankötelezettség azonban csak részben valósult meg, a tanköteles gyermekek 20-25%-a egyáltalán nem járt semmilyen oktatási intézménybe, ráadásul nyomasztó volt a szakképzett tanítók hiánya.⁵⁰ A népoktatás gyökeres megváltoztatásához szükséges összeghez képest azonban az állam viszonylag csekély mértékben támogatta a népiskolákat.⁵¹

Trefort Ágoston minisztersége idején, a népiskolai hatóságokról szóló törvény (1876:XXVIII. tc.) értelmében bevezették a tanfelügyeleti rendszert, valamint a felekezeti népiskolák mellé is iskolaszékeket szerveztek.⁵² A tanfelügyelők feladata közé tartozott a községi és felekezeti iskolák ellenőrzése. Trefortnak, a liberális eszméktől való eltávolodása a nemzetiségi kérdés kapcsán körvonalazódott. Hazánkban, 1879-ben minden közoktatási intézményben kötelezővé tették a magyar nyelv oktatását, amely némileg módosította a nemzetiségi, felekezeti iskolák addigi működésének rendszerét, ugyanis előírta a magyar államnyelv kötelező tantárgyként történő tanítását a nemzetiségi iskolákban.⁵³ Az 1883-ban elfogadott középiskolai törvény rendelkezett a tanári képesítés kritériumairól, amelynek keretében kötelezően megszabták a szaktantárgyak négy éves tanulmányozását, valamint ezen felül az egy éves gyakorlatot, illetve a képesítő vizsgát. A törvény lehetővé tette a középiskolákban (a felekezeti gimnáziumokban is) az állam ellenőrzési és felügyeleti jogát, a tanárképzésben pedig biztosította a vezető szerepét.⁵⁴

Miniszteri tevékenysége alatt született meg a modern magyar minőségi felsőoktatás. A felsőfokú oktatás lendületes fejlődésének köszönhetően a Pesti Királyi Tudományegyetem

---

⁴⁸ Mann 1993. 42.

⁴⁹ Mann 1993. 12.;20.

⁵⁰ Felkai 1969. 157–158.

⁵¹ Balogh 1965A. 533–535.

⁵² 1876. évi XXVIII. törvénycikk/1000 év törvényei. www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5741. Letöltés ideje: 2016.04.30.

⁵³ 1879. évi XVIII. törvénycikk/1000 év törvényei. www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5848. Letöltés ideje: 2016.04.30.

⁵⁴ Mann 1993. 50–53.

(1873-tól Budapesti Tudományegyetem) mellett 1872-ben Kolozsvárott, 1912-ben Debrecenben és Pozsonyban nyitották meg kapuikat az új egyetemi intézmények. A Trefort-korszak idején a természettudományok virágkorukat élték. Új létesítmények építésével, laboratóriumok korszerűsítésével, klinikák alapításával, az orvos képzés színvonalának emelésével nagyban hozzájárult a magyar felsőoktatás és a közegészségügy fejlődéséhez. Felülemelkedve a felekezeti szempontú gondolkodáson, kutatók, iskolateremtő professzorok (Korányi Frigyes, Than Károly, Eötvös Loránd, Jedlik Ányos, Vámbéry Ármin stb.) pályáját segítette.⁵⁵

Wlassics Gyulának kultuszminiszteri (1895–1903) pályája kezdetén jelentős egyházpolitikai reformok végrehajtásával kellett megbirkóznia. Már minisztersége elején a zsidó vallás recepciója, és a szabad vallásgyakorlat kérdése került napirendre. A két törvényjavaslatot még a Wekerle-kormány készítette elő, de Wlassics Gyulának kellett elfogadtatnia a képviselőházban, valamint a főrendiházban. Az uralkodó 1895 őszén szentesítette a két törvényt, amely az izraelita vallást törvényesen bevett vallássá nyilvánította, illetve a szabad vallásgyakorlatot biztosította.⁵⁶

Minisztersége idején a hazai oktatásügy jelentős fejlődősen ment keresztül. A nagyszabású millenniumi ünnepségsorozat keretében – több ezer tanuló részvételével – nagy volumenű, országos tornaversenyt tartottak.⁵⁷ Az állami népiskolák gyarapításának céljából, a már meglévő felekezeti és alapítványi iskolák államosítása során az állami oktatást erősítette. Meghirdette az „ezer népiskola” programot, amely azonban csak részben valósult meg. A szűkös anyagi keretek miatt a vidéki iskolák számára olcsó kivitelezésű vályog és faházak mintatervek készültek. A program 1903-ban zárult le, amelynek eredményeképpen 578 községben 728 állami népiskolát indítottak el.⁵⁸

1906 és 1910 között Apponyi Albert irányította a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot. Kultuszminiszteri tevékenysége során a magyar oktatáspolitikát, az oktatás jogi szabályozását tekintve is eltávolodott az Eötvös-féle, a liberalizmus eszméire épülő elvektől.⁵⁹ Apponyi erőteljesen érvényesítette a magyarosító törekvéseket, amelyet az 1907-es törvény igazol: *„A nem magyar tanítási nyelvű elemi iskolákban, akár részesülnek állami segélyben, akár nem, a magyar nyelv a mindennapi tanfolyam valamennyi osztályában a vallás- és*

---

⁵⁵ Mann 1993. 47–49.

⁵⁶ Mann 2000. 170–171.

⁵⁷ Felkai 1994. 139–141.

⁵⁸ Mann 1993. 88–89.

⁵⁹ Kelemen–Setényi 1994. 34.

közoktatásügyi minster által a hitfelekezeti iskolafentartó meghallgatásával megállapított tanítási terv szerint és kijelöltóraszámban oly mérvben tanítandó, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul előszóval és írásban érthetően ki tudja fejezni.”⁶⁰ Az 1907-es törvények szerint a felekezeti iskolafenntartó csak akkor részesülhetett államsegélyben, ha az iskola tanterve, tanulmányi rendje megfelelt a törvény által előírt követelményeknek.⁶¹ Apponyi 1908-ban fogadtatta el a képviselőházban az elemi iskolák ingyenességéről szóló (1908:XLVI. t.c.) törvényt.⁶² A rendelkezés értelmében az iskolafenntartóknak, a kieső bevételeik (tandíj) pótlására államsegélyt biztosítottak. A felajánlott államsegélyt azonban feltételekhez kötötték, ami a felekezeti iskolák burkolt államosítási kísérletének tekinthető.⁶³

2.2. Egyleti élet a dualizmus korában

Az egyesület, meghatározott céllal létrehozott, szabad és egyenlő személyek önkéntes társulásán alapuló, állandó jelleggel működő társadalmi szervezet.⁶⁴ A polgárosultság fokmérőjeként is definiálható, hiszen nem rendi (korporatív) alapon szerveződött, hanem a társadalmi organizáció újszerű módjaként jelent meg.⁶⁵ Az egyesületek mesterséges társadalmi szerveződések, céljaik mellett az alapszabályzatokban pontosan rögzítették a tagok jogait, kötelezettségeit, a vezetők megválasztását, ellenőrzését, illetve visszahívását.⁶⁶

A társadalmi nyilvánosság egyik legfontosabb területét az egyesületek jelentették. Már a XVIII. században — a polgárosodás folyamatával, a Habermas által felvázolt polgári nyilvánosság kialakulásával és elterjedésével párhuzamosan — körvonalazódott az állam hatalmát korlátozó egyesülési és gyülekezési szabadság eszménye, a társadalom egyes csoportjainak az egyesülési joghoz való igénye.⁶⁷ Nyugat-Európában, először Hollandiában (1814), Belgiumban (1831), Franciaországban (1848), majd a német területeken vezették be.⁶⁸

A középkori eredetű lövészegyletek a XVIII–XIX. század fordulóján már a polgári magatartásformát közvetítő vitaklubokká alakultak át.⁶⁹ A bécsi kormányzat elszigetelési

---

⁶⁰ 1907. évi XXVII. törvénycikk/1000 év örvényei. <https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=6966> Letöltés ideje: 2016.04.25.

⁶¹ Mann 1993. 111.

⁶² 1908. évi XLVI. törvénycikk. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=90800046.TV&targetdate...1908...XLVI...> Letöltés ideje: 2018. 05. 28.

⁶³ Kelemen–Setényi 1994. 23. ; Mann 1993. 132.

⁶⁴ Pajkossy 1993A. 6.; Dobrovits 1936 3.

⁶⁵ Tóth 2005. 20.

⁶⁶ Bösze 1997. 9.

⁶⁷ Habermas 1993. 81–85.

⁶⁸ Bösze 1997. 17.

⁶⁹ Pajkossy 1991. 16.

törekvése ellenére a magyar közvéleménynek lehetősége nyílt, hogy megismerje korának nyugat-európai társadalmi folyamatait, az angol és német civil szerveződések struktúráját.⁷⁰ Nyugat-Európában, a XVIII. század második felében kibontakozó, és a XIX. századtól differenciálódó társaságok (klubok, lesekabinetek, szalonok) által képviselt polgári eszmék – különösen a liberalizmus – a külföldet megjárta magyar utazókon keresztül kerültek hazánkba.⁷¹

Magyarországon az első polgári jellegű egyesületek, az 1790-es években létrehozott olvasóköri voltak. Taglétszámuk nagyon eltérő képet mutatott: a néhány tucatnyitól egészen a több száz főig terjedt.⁷² Az első magyarországi jótékony egylet 1817-ben alapították, fő feladata közé tartozott a szegényügy kezelése, a közösség szociális gondjainak orvoslása.⁷³ A társadalmi egyesületek a reformkorban éltek első virágkorukat, ekkor alakultak a különböző társas egyletek. A XIX. század első felében nagy számban jöttek létre Magyarországon olyan egyesületek, szervezetek, amelyek célkitűzései a változó társadalom bizonyos csoportjainak, rétegeinek törekvéseit képviselték. A legnagyobb számban, és céljaikat tekintve a legszélesebb spektrumot felölelők Pesten szerveződtek, habár egyes típusaik (olvasóegyletek, kaszinók) viszonylag rövid idő alatt az ország számos más városában is megjelentek.⁷⁴

Mérföldkőnek számított a gróf Széchenyi István által, 1827-ben létrehozott Pesti Casino (1830-tól Nemzeti Casino)⁷⁵, ugyanis hatására divatba jött a társas érintkezés ezen formája. Országos szinten a kaszinók száma 1848-ra már megközelítette a kétszázat.⁷⁶ A Habsburg Birodalom nyugati felében, 1843 novemberében – a politikai egyleteket kivéve – hatósági jóváhagyás mellett az egyesületek létrehozását nem korlátozták. A magyar korona országaiban semmilyen törvény nem szabályozta a civil szerveződéseket. A Védegylet megalakulását követően (1844) azonban az egyesület létrehozását már az uralkodó engedélyéhez köthették.⁷⁷

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverést követően a bécsi kormányzat az egyesületek működését is szigorúan ellenőrizte. 1850-ben, a nem politikai jellegű egyesületek funkcionálhattak, viszont nyilvános üléseket nem tarthattak, és minden ülésükön jelen volt az illetékes közigazgatási hatóság kiküldött biztosa.⁷⁸ Az 1852-ben kiadott – az egyesületek működését szabályzó – császári pátens. a politikai csoportosulások működését szigorúan tiltotta. Ezen felül, az egyletek alakításhoz be kellett nyújtani a társulás alapszabályzatát,

---

⁷⁰ Tóth 2017. 402.

⁷¹ Bősze 1997.12.

⁷² Pajkossy 1991. 16.

⁷³ Tóth 2017. 404.

⁷⁴ Tóth 2005. 8.

⁷⁵ Fülöp 1978. 88.

⁷⁶ Tóth 2017. 405.

⁷⁷ Pajkossy 1993B. 103–104.

⁷⁸ Deák 2009A. 3.

továbbá a szervezet jogi képviselőinek névsorát, amelyet a helytartó engedélyezett. A meglévő egyesületeknek, hogy a működésüket újból megkezdhessék, a rendőri hatóságnak be kellett nyújtaniuk az alapszabályzatukat. Az 1860. októberi diploma pozitívan hatott az egyleti életre is, viszont az ún. „Schmerling provizórium”, 1861. november 5-től ismét a hatósági kontroll felerősödését jelentette.⁷⁹

A reformkor kezdeti lendületét idézve, az Osztrák–Magyar Monarchia idején általánossá vált a színvonalas társasági élet. Ennek nyilvános fórumai főként a társadalmi egyesületek, civil szervezetek, klubok voltak. Az 1868-ban, a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában alkotott törvény (1868: XLIV. tc.) értelmében az állampolgárok a törvényszabta keretek között társadalmi egyletekbe, társulatokba tömörülhettek.⁸⁰

Az 1867. évi kiegyezés a polgári politikai nyilvánosság intézményeinek, és ennek okán a társadalmi egyesületek szerveződésének is szabad utat adott. Az alkotmányosság helyreállítása, a gyülekezési, az egyesülési, és a sajtószabadság az önkényuralom nyomasztó légköre alóli felszabadulás – a különböző gazdasági, érdekképviseleti, tudományos, kulturális és szakmai testületek mellett – a társadalmi egyesületek, körök, kaszinók megalakulásához vezetett.⁸¹ A tudományos, gazdasági, művelődési szervezetek nyelvét az alapító határozta meg. Szabályokat alkothattak, házi pénztárral rendelkezhetek, ápolhatták kultúrájukat, anyanyelvüket.⁸² Az önszegélyező szervezetek (a nyugdíj-, a betegsegélyező, illetve a temetkezési egyletek) a társadalom széles rétegének igényét igyekeztek kielégíteni. Rendkívül népszerűek voltak a jótékony, karitatív közösségek, mivel árvaházakat, kórházakat vezettek, sőt támogatást nyújtottak a társadalom periferiájára került rétegeknek. Az önkéntes tűzoltó-, továbbá mentőegyletek az állam által rájuk ruházott és finanszírozott feladatokat látták el hazánkban, a dualizmus korában.⁸³ Az ipari, kereskedelmi társulatok – az azonos szakmák, ágazatok köré csoportosuló érdekvédelme mellett – tagjaik gazdasági ismereteinek bővítésére fektették a hangsúlyt. Az öntevékeny, műkedvelő szándékkal alapított olvasóköri, színjátszó csoportok a mikrokörnyezetük műveltségi szintjének fejlesztésén fáradoztak, ugyanakkor a kaszinók a társasági élet egy emelkedett formáját kínálták.

A polgári átalakulás korában egyfajta homogenizáló szerep is jutott az egyesületeknek, lebontva a régi, rendies elszigetelődés korlátait. Az egységes polgári társadalom megteremtése

---

⁷⁹ Deák 2009A. 5.

⁸⁰ 1868. évi XLIV. törvénycikk/1000 év törvényei. www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5366. Letöltés ideje: 2016.04.30.

⁸¹ Kovalcsik 2003. 394.

⁸² Magyar művelődéstörténet. 2006. 362.

⁸³ Balla–Wirth 1989. 8.

azonban jóval lassabban haladt, mint a civil szervezetek tömegessé válása, mindemellett több esetben kontraproduktív hatást keltett, mert szegregálódott közösségeket hozott létre.⁸⁴

Az állami felügyelet gyakorlatilag a minimumra korlátozódott, ugyanis az 1934/1873. eln. számú belügyminiszteri rendelet jóváhagyta az egyesületeknek a szabad egyesülés jogát. A körrendelet kimondta, hogy a belügyminisztérium az egyesületek alapszabályszerű működését biztosítja, valamint az egyesületek törvényes felügyeleti jogát a törvényhatóságokra bízta. A társadalmi szervezetek megalakulása csakis akkor válhatott hivatalossá, amennyiben a kormány az alapszabály-tervezetet a bemutatási záradékkal ellátta.⁸⁵

A későbbiekben szigorúbbá vált a hatósági ellenőrzés. A 773/1874. számú BM rendelet intézkedett az egyesületek nyilvántartásáról. Az 1874. április 29-én kiadott szabályrendelet értelmében a törvényhatóságok a területileg hozzájuk tartozó egyesületekről kimutatást készítettek, amelyet kötelesek voltak a belügyminiszterhez felterjeszteni. A rendelet szerint a törvényhatóságoknak féléveként statisztikai adatgyűjtést kellett végezniük a megszűnt, valamint az újonnan alakult egyesületekről. A rendelet egyben kötelezte a törvényhatóságokat, hogy a tárgyban, az általuk elmaradt kimutatásokat – 1874. december 31-ig – terjesszék fel a belügyminiszterhez. A rendelet záró szakasza rávilágított arra, hogy a beérkezett egyleti statisztikai mutatók hiányosak. Néhány társulat megalakulásáról a helyi törvényhatóságnak sem volt tudomása, amely még inkább indokoltá tette a felterjesztést.⁸⁶ Az egyesületek alapításakor hatósági önkényt csak bizonyos esetekben alkalmaztak, főleg a nemzetiségi, illetve politikai színezetű munkásegyletekkel szemben.⁸⁷ A korlátozó intézkedések ellenére az egyesületek számszerű gyarapodását konstatálhatjuk.⁸⁸

Az egyesületek formálódása – a liberalizálódás keretében megélénkült politikai tevékenység mellett – a gazdasági átalakulással, a társadalmi rétegződés felgyorsulásával, az urbanizációval, és a településstruktúra megváltozásával is összefüggésben volt.⁸⁹ A kedvező gazdasági, társadalmi környezet eredményeként a szervezetek gomba módra szaporodtak. A civil szerveződések a társadalom polgárosodásának fokmérőjévé váltak Magyarországon a XIX–XX. század során.

---

⁸⁴ Pejin 2007. 360.

⁸⁵ Magyarországi Rendeletek Tára 1873. 131–133.

⁸⁶ Magyarországi Rendeletek Tára. 1875. 201.

⁸⁷ Balla–Wirth 1989. 11–12.

⁸⁸ Magyarországi Rendeletek Tára. 1898. 245.

⁸⁹ Kovalcsik 2003. 398.

2.3. Politikai sajtó–bulvárújságírás

A magyarországi sajtó kezdete a Rákóczi-szabadságharchoz köthető, a latin nyelvű *Mercurius Hungaricus* című lapot a külföldi közvélemény tájékoztatása érdekében nyomtatták.⁹⁰ A magyar nyelvű hírlapírás a XVIII. század végén, a jozefinizmus időszakában kezdett kibontakozni. Rát Mátyás volt az anyanyelvű újságírás elindítója, 1780-ban jelentette meg a pozsonyi *Magyar Hirmondót*, amelyet a *Magyar Kurír*, illetve a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* követett.⁹¹ A valódi modern politikai sajtó megszületése a reformkorban vette kezdetét, a Széchenyi révén támogatott *Jelenkor* és a Kossuth által szerkesztett, 1841-től megjelenő *Pesti Hírlap* jóvoltából. Mérföldkönek számított a cenzúrát eltörlő, a sajtószabadságot deklaráló első polgári sajtótörvény (1848:XVIII. tc.), amelynek eredményeként viszonylag rövid időre a politikai sajtó fellendült.⁹²

A szabadságharc bukása után a megtorlások, a hatósági ellenőrzések folytán a magyar hírlapkiadás a reformkori szintre süllyedt. A kiadóknak a szabály értelmében, egy órával a szétküldésük előtt be kellett mutatni kész lappéldányukat a rendőrségnek, amely utólag döntötte el, hogy sokszorosítható-e az híryanag. A szerkesztők, kiadók – rettegve a letiltástól, valamint az így okozott hatalmas anyagi kártól – biztonsági okokból erős öncenzúrát gyakoroltak. Az 1852-től a Bach-rendszerben kiadott sajtótörvény szabályozta a könyvkiadás jogát, előírta az impresszumadatok megjelölését, meghatározta a lapengedélyek megszerzésének feltételeit. Albrecht főherceg, Magyarország kormányzójaként a bécsi kormány utasításait sajtóságon értelmezte, így Pest–Budán szigorúbbá vált a cenzúra, mint Bécsben.⁹³ Az 1850-es évek közepétől a „megintési rendszer” fenntartása mellett a hazai hírlapkiadás fejlődésnek indult.⁹⁴ 1852-től az újságokra is kiterjesztették a 4 köteles példány elküldésének szabályát, amelynek pozitív hozadéka lett, hiszen biztosította a lapok fennmaradást a közgyűjteményekben.⁹⁵ A polgárosodás hatásának köszönhetően – a pesti mintát követve – megjelentek a kereskedelmi régióközpontokban (Arad, Győr, Szeged) a közigazgatási, gazdasági, társadalmi témájú vidéki sajtótermékek.⁹⁶

A kiegyezés új korszakot nyitott a magyarországi sajtó történetében, 1867. március 17-én újból életbe lépett az 1848. évi sajtótörvény, amelynek hibáit végrehajtási rendeletekkel

⁹⁰ Kókay–Buzinkay–Murányi 1999. 18.

⁹¹ Buzinkay 2016. 45–69.

⁹² 1848. évi XVIII. törvénycikk. Ezer év törvényei.<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800018.TV> Letöltés ideje: 2018.01.18. Lásd még: Buzinkay 2016. 111–116.

⁹³ Buzinkay 2016. 148.

⁹⁴ Kókay–Buzinkay–Murányi 1999. 107–109.

⁹⁵ Buzinkay 2016. 148.

⁹⁶ Döbör–Pető 2018. 357.

módosították. A kiegyezést követő időszakban a magyar korona országaiban nem volt egységes a sajtójog. Horvátországban, az 1868-as autonómia folytán saját, kevésbé szabadelvű sajtótörvény volt hatályban. Erdélyben és Fiume városában változatlanul az 1852-es sajtópátens maradt érvényben. Erdélyben csak 1871-ben vezették be a sajtóügyekben az esküdtbíráskodást, amelyet a szűkebben vett Magyarországon már 1867-től rendeletileg szabályoztak.⁹⁷

1870-ben megszüntették az abszolutizmus korszakában (1857) bevezetett, az önkényuralmat szimbolizáló bélyegadót, amely a magyar lapok kiadóinak hatalmas terhet jelentett. Az 1867 és 1918 közötti időszakban a magyar sajtó virágkorát élte, amelyet a sajtóvállalkozók megjelenése alapozott meg. A budapesti sajtó méltó versenytársa vált a német nyelvterületeken működő nagyvárosi hírlapoknak. A magyar sajtó elterjedését korlátozta ugyan a nyelvi izoláltsága, ennek ellenére Bécsben, Münchenben és Berlinben is egyaránt számon tartották.⁹⁸ A magyar sajtó történetében az 1867 és 1875 közötti időszakot a legszabadabb korszakként emlegetik, ugyanis a sajtótörvény 14. paragrafusa az ellenzéki és nemzetiségi bírálatoknak védelmet biztosított azzal, hogy kizárta a büntethetőséget a törvényhatóságok és törvényszékek esetén.⁹⁹

A Deák-párt állami szubvenciókkal igyekezett támogatni a dualista rendszer feltétlen híveinek számító kormánypárti lapokat. A rendelkezésre álló sovány anyagi bázis, az erre a célra felhasználható költségvetési keret növelésének politikai veszélye, rákényszerítette a kormányt, hogy indirekt módon nyújtson pénzügyi segítséget a hozzá hű sajtóorgánumoknak. Ennek egyik legtipikusabb módja, a kormánypárti lapok kauciókötelezettségének átvállalása volt. Miután a kauciót értékpapírban is kiegyenlíthették, ezért a kormány a kezében levő részvényekkel manipulálhatott. Ennek ellenére az ellenzéki lapok népszerűségét, tömegbefolyását nem sikerült csökkenteni.¹⁰⁰ Tisza Kálmán kormánya idején kísérletet tettek a sajtószabadság szűkítésére, bízva a magyarországi hírlapkiadók kormánybarát hozzáállásában. A kormánypárti, liberális hírlapok állami támogatásával próbálták az ellenzéki és nemzetiségi lapokat háttérbe szorítani, többnyire sikertelenül.¹⁰¹

A Habsburg-dinasztiát, az uralkodót becsmérő cikkek íróit nagyon szigorúan, általában börtönbüntetéssel sújtották. 1870-ben Bényi Istvánt, a *Szabad Magyarország* főszerkesztőjét, a

---

⁹⁷ Pruzsinszky 2014. 144.

⁹⁸ Buzinkay 2016.177.

⁹⁹ Buzinkay 2016. 180–182.

¹⁰⁰ Révész 1986. 102.

¹⁰¹ Buzinkay 2016. 291–293.

Kossuth által szerkesztett *1849* című lapból átvett cikke miatt egy év börtönre ítélték.¹⁰² Hasonló eset történt Ádám Imrével, aki 1914-től, rövid ideig a *Kanizsai Újság* főmunkatársaként tevékenykedett. 1913-ban a *Ráckeve és Vidéke* hetilapban, a *Panamák országa* címmel megjelentett írása miatt felségsértés vádjával a törvényszék egy hónap fogházra ítélte.¹⁰³

A kiegyezés utáni az egyik legszínvonalasabb kormánypárti napilap, a *Pesti Napló* Tisza Kálmán miniszterelnökké választásakor (1875), a Deák-párt balközéppel történő fúziója után fokozatosan eltávolodott a kormánytól, míg az ellenzéki *Hon* című hírlap ezek után vált a regnáló hatalom támogatójává. A *Magyar Napilap*, a *Hirmondó* és a *Heti Posta* a kiegyezést támogató, ugyanakkor a *Magyar Újság* függetlenségi elveket hirdető lapként működött az 1860-as évek végén.¹⁰⁴ A megélénkülő gazdasági élet hatására, az 1880-as évektől fellendült a lapkiadás, több mint a két és félszeresére nőtt a lakosság hírlappal való ellátottsága.¹⁰⁵ A századfordulótól a politikai pártsajtó lassan elvesztette jelentőségét, helyette az üzleti érdekekre épülő, a vállalkozásként működő független sajtó került előtérbe, a hírlapkiadás egyre inkább szélesedő piacán.¹⁰⁶ A tömegsajtó elterjedése, a bulvár megjelenése új helyzetet teremtett. Az újságok korábbi oktató–nevelő jellegű szerepét felváltotta a szenzációt keltő híradás. Egy új iparág bontakozott ki, amelyben az üzleti siker érdekében, a sajtóvállalkozók által működtetett lapok szerkesztői, újságírói a bulvárhírekre éhes olvasóközönség igényeit igyekeztek kielégíteni.¹⁰⁷

A modern technikai, közlekedési eszközök fejlődése a globalizálódó sajtórendszerek kialakulásához vezetett. A kapitalista gazdaság vérkeringését erősítő, a nagypolgárság rétegét képviselő sajtómágnások bevételeinek már csak töredéke származott az előfizetői díjakból, a hírlap eladásából, ugyanis a hirdetési reklámfelületek értékesítése jóval jövedelmezőbb üzletnek bizonyult.¹⁰⁸

Az 1900. évi X. törvénycikk rendelkezése alapján eltörölt hirdetési bélyegadó tovább serkentette a hirdetési piac térhódítását.¹⁰⁹ A Tisza István kormánya által 1913-ban beterjesztett, az ellenzék részéről folyamatosan bírált új magyarországi sajtótörvényt 1914. április 11-én

---

¹⁰² Pruzsinszky 2014. 146–147.

¹⁰³ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, VII. évf. (1914) 16. sz. 1; Törvényszéki csarnok. Budapesti Hírlap, Budapest 34. évf. (1914) 91. sz. 12. ybl.bptarchiv.hu/sites/default/files/bio.../budapestihirlap_1914_04_pages519-520.pdf. Letöltés ideje: 2018.05.22.

¹⁰⁴ Kókay–Buzinkay–Murányi 1999. 129–135.

¹⁰⁵ A magyar sajtó története. II/2. 1985.435–436.

¹⁰⁶ Dezsényi–Nemes 1954. 155–157.

¹⁰⁷ Lakatos 2004. 64.

¹⁰⁸ Döbör–Pető 2018. 360.

¹⁰⁹ 1900. évi X. törvénycikk. Ezer év törvényei. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90000010.TV>. Letöltés ideje: 2018.01.19. Lásd még: Buzinkay 2016. 267.

iktatták be (1914:XIV. tc.), hosszas viták és szócsaták után.¹¹⁰ Leginkább a helyreigazítási és felelősségre vonási szabályok, a közerkölcsiséget veszélyeztető hirdetések tilalma, valamint a fennálló államrend elleni támadást tiltó szakasz miatt kritizálták. Nem volt hosszú életű a jogszabályozás, mert az első világháború kitörése folytán életbe lépett az 1912. évi LXIII. törvénycikk, amely a hadiállapot beálltával a cenzúra bevezetését írta elő.¹¹¹

A vesztes háború következményeként széthullott történelmi Magyarország a hírlapkiadás terén is óriási károkat szenvedett. A magyar sajtótermékek száma több mint 60%-kal csökkent, ráadásul a szétzilálódott gazdaság válsága, a meghasonlott társadalom kilátástalansága tovább súlyosbította a dualizmus korában fénykorát élő és a háborús vereség következtében jelentősen leredukálódott magyar sajtó helyzetét.¹¹²

2.4. A fürdőélet kibontakozásának legfontosabb mozzanatai a dualista Magyarországon

A Monarchia fürdőkultúrájának létrejöttét és fejlődését több fontos tényező befolyásolta. A polgárosulással járó differenciáltabb munkamegosztás során felmerült a szabadidő értelmes eltöltésének igénye. Ezzel párosult a kapitalista vállalkozó szellem befektetési kedve egy új, a szárnyait bontogató iparágazatba, a turizmusba. Fürdőkultúra már korábban is létezett Magyarországon, hiszen a XVI–XVII. század folyamán, valamint a felvilágosult abszolutizmus idején a főúri kastélyokban, esetleg a szabad királyi városok területén alakítottak ki üdülőhelyeket.¹¹³ Ezek azonban kizárólag főurak, vagy módosabb nemesemberek igényét, kényelmét szolgálták, ugyanis tömegesen nem látogathattak a pihenni, gyógyulni vágyó polgárok.

A XIX–XX. század idején kibontakozó fürdőéletre rendkívül pozitív hatást gyakorolt három tudományág – az orvostudomány, a kémia és a geológia – fejlődése.¹¹⁴ A balneológia (gyógyfürdőtan) modern tudománnyá válásában nagy szerepet játszott a sziléziai *Vincenz Prißnitz* (1799–1851), valamint a bajor katolikus plébános, Sebastian Kneipp (1821–1897). Hideg vizes kúriák szerte Európában, így a Habsburg Birodalomban is elterjedtek a XIX. században. Magyarországon az elsők között Bene Ferenc (1775–1858), a pesti egyetem

---

¹¹⁰ 1914. évi XIV. törvénycikk. Ezer év törvényei. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91400014.TV>. Letöltés ideje: 2018.02.01. Lásd még: Döbör–Pető 2018. 363.

¹¹¹ 1912. évi LXIII. törvénycikk. Ezer év törvényei. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91200063.TV>. Letöltés ideje: 2018.01.22. Lásd még: Pölöskei 2005. 524.

¹¹² Döbör–Pető 2018. 363.

¹¹³ Várkonyi 1993. 104. 106–118.

¹¹⁴ Kósa 1993. 202..

professzora foglalkozott balneológiával. A rendkívül gyorsan fejlődő orvostudomány jeles magyar képviselői – Pete Zsigmond (1825–1883), Boleman István (1843–1905), Chyzer Kornél (1836–1909) – a bécsi, illetve a pesti egyetemen végzett orvosi tanulmányaikat követően a fürdők és ásványvizek gyógyhatását kutatták.¹¹⁵ Műveikkel (Pete Zsigmond: *Fürdői életrend vagyis minő szabályokat kövessen a fürdővendég, hogy az ásványvizeket, savót, a fürdőket sikerrel használhassa*. Pest, 1866., Boleman István: *A fürdőtan kézikönyve*. Igló, 1884., Chyzer Kornél: *Magyarország gyógyhelyei és ásványvizei. Sátoraljaújhely*, 1885.) nagyban hozzájárultak a témában megjelenő magyarországi szakirodalom gazdagításához.¹¹⁶

A közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. törvénycikk XIV. fejezetének 100. paragrafusa¹¹⁷ ugyan előírta a kötelező szakorvosi felügyeletet a gyógyfürdőkben, azonban a gyakorlatban csupán a fürdőhelyek töredéke tudta azt érvényesíteni. Ennek egyik okát az orvosok alulfizettségében kereshetjük, másrészt a balneológusok társadalmi megbecsülésének hiánya is hozzájárult ahhoz, hogy kevésbé népszerű orvosi pályamodellként tartsák számon. A századfordulón jelentős előrelépés történt, amely a tudományág fellendülésének, továbbá a Monarchia fürdőkultúrájának jóval szélesebb társadalmi körben történő népszerűsítésének köszönhető.¹¹⁸ Az orvostudomány mellett más természettudományos tárgyak, a kémia és a geológia fejlődése is erősítették ezt a folyamatot, tudniillik a korszakban a gyógyvizeink minőségét feltárva szakszerű vegyelemzéseket készítettek, illetőleg földtani vizsgálatokat végeztek. Ebben az időszakban kezdte meg kutatói tevékenységét a délvidéki (óbecsei) származású, világhírű kémikus, Than Károly (1834–1908), valamint az erdélyi fürdők iránt érdeklődő Hankó Vilmos (1854–1923) vegyészprofesszor, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Jó néhány fürdőhelyünk gyógyvizének analízise fémjelzi munkásságukat.¹¹⁹ A geológusok közül Zsigmondy Vilmos (1821–1888) kimagasló szellemi és műszaki teljesítménye figyelemre méltó. Az általa irányított ártézi mélyfúrások folytán újabb létesítményekkel (Széchenyi-fürdő, Lipik, Ránk-Herlány) gazdagodott hazánk egyre inkább gyarapodó forráshelyeinek száma.¹²⁰

---

¹¹⁵ Kósa 1999. 22–31.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ 1876.évi XIV. törvénycikk/1000 év törvényei. <https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=5727> Letöltés ideje: 2016.04.08.

¹¹⁸ Kósa 1999. 28–29.

¹¹⁹ Kósa 1999. 35–37.

¹²⁰ Kósa 1999. 37–38.

Az egzakt természettudományok eredményeinek gyakorlati alkalmazása mellett elengedhetetlennek bizonyult a törvényi háttér és a szervezeti keretek biztosítása is. A már említett 1876-os közegészségügyi törvény pontosan definiálta, milyen kritériumok szükségesek ahhoz, hogy egy intézmény gyógyfürdőnek minősüljön. A szakorvos alkalmazásán, illetve a gyógyszerár felállításán kívül az alapvető közegészségügyi szabályokat tartotta elsődlegesnek, amelynek figyelmen kívül hagyása esetén a belügyminiszter az üzem bezárását is elrendelhetette. A fürdők felügyeletét a területén levő törvényhatóság gyakorolta, amely a vagyontalan személyeknek – lehetőség szerint – díjtalan használatot engedélyezett. Az ásványvizek palackozását, árusítását rendeleti úton szabályozta, az ágazatban történő új beruházásokat pedig ösztönzőleg húszévi adómentességgel támogatta. Belépődíjak szedését engedélyezte a törvény, ám a befolyt összeget a tulajdonosok vagy a bérlők kizárólag fürdőfejlesztésre fordíthatták.¹²¹ Magát a törvényt a korabeli hazai és külföldi szakemberek többsége elismeréssel fogadta, ám bírálói néhány hiányosságát is kiemelték. Nehezményezték, hogy a törvény nem foglalkozik komplex módon, részletesen a fürdőüggyel, ráadásul az alacsony belépődíjak miatt az innovációt, a korszerűsítést szinte kivitelezhetetlennek tartották. A húszévi adómentességet nyújtó 103. paragrafust is kritizálták, hiszen csupán a telepszerű, beépítési terv alapján kialakított fürdőhelyek esetén hagyták jóvá.¹²²

Az első magyarországi vízjogi törvény (1885: XIII. tc.) fontos szerepet játszott a hivatalos fürdőhellyé nyilvánítás eljárása során.¹²³ A törvény 1. fejezetének 16. paragrafusa a gyógyforrások védelméről rendelkezett. A helyi viszonyoknak megfelelő védterületet biztosított, ahol kizárólag hatósági engedéllyel lehetett fúrásokat végezni, de csak abban az esetben, ha az oltalom alatt álló gyógyforrás vizének minőségét és mennyiségét nem veszélyeztetik.¹²⁴ A védterület kialakításához belügyminiszteri engedély, szakértői vélemény, helyszínrajz és földtani térkép szükségeltetett.¹²⁵ A fent elemzett két törvényen kívül belügyminiszteri rendeletekkel koordinálták a dualizmus kori modern magyar fürdőélet rendjét. Szakszerű és egységes fürdőjelentések, statisztikák készítését tették kötelezővé, irányt mutatva a modern fürdőkultúra prominens vezetőinek.

---

¹²¹ 1876. évi XIV. törvénycikk/1000 év törvényei. <https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=5727>. Letöltés ideje: 2016.04.08.

¹²² Kósa 1999. 40.

¹²³ 1885. évi XXIII. törvénycikk/1000 év törvényei. <https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=6188>. Letöltés ideje: 2016.04.10.

¹²⁴ Uo.

¹²⁵ Kósa 1999. 41.

A XIX. század végén fénykorukat élő társadalmi szervezetek, egyesületek is bekapcsolódtak a balneológia tudományának népszerűsítésébe, szem előtt tartva a lassan iparaggá szélesedő gyógyturizmust. E célból alapították 1891-ben Budapesten a Magyar Szent Korona Országainak Balneológiai Egyesületét. Az orvosok részéről indult civil önszerveződés sikerét számos tudományos értekezés, ismeretterjesztő kiadvány igazolja.¹²⁶ Világhírű magyar orvosok, vegyészek (Bókay János, Korányi Frigyes, Than Károly, Chyzer Kornél) hatalmas szakmai tudásuk révén, szervezeti keretek között igyekeztek hozzájárulni a tudományág fellendítéséhez.¹²⁷ Az eredményes munkájuk, szakmai elismerésük ellenére sem sikerült az egyesületnek egy önálló fürdőtörvény megalkotását kicsikarni a vezető politikai elittől, a dualizmus korában.

3. Ókanizsa polgári átalakulásának előzményei

3.1. Kincstári uradalom mezővárosi státusban (1751–1791)

Miután 1718-ban a Bánság felszabadult a török uralom alól, a bécsi udvar 1741-ben felszámolta a tiszai határőrvidéket. Ókanizsa 1751-ben nyerte el mezővárosi státuszát, Mária Terézia (1740–1780) húsz pontból álló kiváltságlevelének köszönhetően. Ebben szabályozták a megalakuló Tiszai Korona Kerület jogállását, adminisztratív és gazdasági életét.¹²⁸ Az 1751-es privilégium garantálta, hogy a területet nem adják el magánbirtokként, tehát mindvégig állami kézben maradt, így a török elleni harc idején betelepített, többnyire szerb határőrök nem válhattak jobbaggyá. A kiváltságlevelél értelmében szabadon halászhattak, élhettek a nádvágás jogával. Felmentették őket a robot szolgáltatása alól, ezenfelül kilencedet és tizedet sem fizettek. Egyedül a nyolcadjárandóságot voltak kötelesek elszállítani a kamara által kijelölt magtárakba, eszerint az ókanizsaiak a szegedi központba vitték terményeiket.¹²⁹

A kerület bírósági szerve az úriszék volt. Az úriszék 12 ülnökét a községek lakosai választották. Az ülnök legfontosabb feladata, hogy a polgári és büntetőperekben ítélkezzen. A 12 ülnök (később szenátor) közül egyet kerületi gondnoknak választottak meg, aki a gazdasági ügyeket intézte, de a szenátorok tagjai pénztárosi feladatot is elláttak, továbbá felügyeltek a

---

¹²⁶ A magyar szent korona országainak fürdői 1914.

¹²⁷ Kósa 1999. 41.

¹²⁸ Hegedüs 1995. 329.

¹²⁹ Hegedüs 1995. 330.

kerület kocsmáira is. A kerület székhelyén, Óbecsén volt a kerület börtöne. A helységek árvaszéki gondnokot választottak, akit az árva gyermekek nagykorúságáig a vagyonuk gondozásával bíztak meg,

A mezőváros révjogot kapott, amelyet ugyan később elveszített, majd 1886-ban visszavásárolt Törökkanizsa nagybirtokosától.¹³⁰ Mindemellett az évi vásár- és heti piactartás joga is megillette a várost. A kerület lakói szabadon gyakorolhatták az ortodox keresztény vallásukat, sőt a községek engedélye nélkül idegenek sem költözhetek a kerületbe. Mindezek ellenére a valamikori szerb határőrök közül sokan a Temesi Bánságban, valamint Oroszországban telepedtek le.¹³¹ Az elvándorolt lakosság pótlására – 1753-ban – a Magyar Kamara Ada, Kanizsa, Martonos, Mohol és Zenta környékére alföldi és járszági magyarokat telepített.¹³² Mária Terézia 1774-ben újabb kiváltságlevelet adott ki, amelyben kiegyenlítette a római katolikusok jogait az ortodox keresztény hitűekével.¹³³

3.2. Ókanizsa, a Tiszai Korona Kiváltságos Kerület tagja (1791–1848)

Ókanizsát 1791-ben, az országgyűlés VII. törvénycikke értelmében kivették a kamarai fennhatóság alól, így tíz másik községgel együtt a Tiszai Korona Kiváltságos Kerületét alkotta, egészen 1848-ig.¹³⁴ Ekkor csatolták Bács vármegye (1802-től Bács–Bodrog vármegye) joghatósága alá, amelynek révén egy országgyűlési választási kerület székhelyévé tették.¹³⁵ A kerület kérésére I. Ferenc császár (1792–1835) a privilégium rendelkezéseit módosította. Az uralkodó 1800 március 1-jén – az első és második kiváltságlevél egyesítésének eredményeképpen – a szenátorok számát tíz főre csökkentte, ugyanakkor megengedte a tartózkodási engedéllyel nem rendelkező telepeseeknek, hogy peres ügyekben a vármegyénél fellebbezenek.¹³⁶

A mezővárosok önkormányzati joggal rendelkeztek. A város élén a főbíró állt, de a település irányításában 20 tagú testület segítette a munkáját. A főbíró mentesült mindennemű adóteher fizetése alól, illetve a katonai beszállásolástól is. A főbíró mellett az adminisztrációt irányító főjegyző rendelkezett a legfontosabb funkciókkal. Ismernie kellett a lakosság nyelvét, de a felsőbb hatóságokkal történő hivatali ügyintézés miatt a latin és a német nyelvet is el kellett

---

¹³⁰ Dobos 1982. 14–15.

¹³¹ Hegedűs 1995. 330.

¹³² Bodor 1914. 14.

¹³³ Dobos 1982. 15.

¹³⁴ Hegedűs 1995. 332., Lásd még: Marjanucz 2018. 67.

¹³⁵ Zakar 2018. 13.

¹³⁶ Gyetvai 1992. 479.

sajátitania. Ezen kívül ellenőrizte az aljegyző és az írnok munkáját. A pénzügyeket egy szerb és egy magyar pénztáros intézte, de fontos szerepet kapott az árva gondnok, a 4 városi és 3 mezei rendőr kapitánya, a városi bába, illetve a városi felcser. A település fizetett hivatalnokai voltak az ortodox és katolikus tanítók. Az önkormányzat 7 magyar és 7 szerb képviselőből tevődött össze. A városi adminisztráció ténykedését szigorúan ellenőrizték az állami, a megyei, valamint a kamarai szervek, bár gyakran előfordult, hogy ők maguk jelentették fel egymást, leplezték le visszaéléseiket a felsőbb hatóságoknál.

Az ókanizsai szerbek és magyarok viszonya feszültséggel terhes volt a XVIII. század folyamán, hiszen a Tiszai Kerület kiváltságlevele rögzítette, hogy a helyi szerbség beleegyezése nélkül senki sem telepedhet le, és nem juthat földhöz. A kerület földesura (az állam) azonban a megkérdezésük nélkül költöztette a kerületbe, így Ókanizsára is a magyarokat.¹³⁷ A kiváltságaikat féltő szerbek, tehát kezdettől fogva elutasító magatartást tanúsítottak velük szemben. Ókanizsán 1755-ben a bíróválasztás miatt alakult ki feszültség a magyar és a szerb nemzetiségű lakosok között.¹³⁸ Mivel magyarság számaránya ekkor már jóval meghaladta a szerbekét, ezért a zombori Kamarai Jóságigazgatósághoz fordultak, hogy magyar ajkú bírót választhassanak. Franz Redl igazgató türelemre intette őket, ennek ellenére mégis magyar bírót választottak. Erre reagálva a kerület szerb lakói népgyűlést szervezettek Óbecsén, ahol tiltakoztak az incidens miatt. A kamara, hogy lecsillapítsa a kedélyeket alternatív megoldásként felajánlotta nekik, hogy az egyik évben magyar, míg a másik évben szerb bírót válasszanak, azonban a szerbek méltánytalannak tekintették a javaslatot. Mária Terézia 1774-es (a magyarokra is kiterjedő) kiváltságlevele zárta le az ügyet, amelynek következtében évenként felváltva egy magyar, illetőleg egy szerb bírót választhattak.¹³⁹ A XIX. század első felében normalizálódott a viszony, a források nem igazolják a nemzetiségi, vallási alapon kialakult konfliktusokat.¹⁴⁰ A megbékélés viszont nem volt hosszú életű, hiszen az 1848–49-es forradalom és szabadságharc időszakában az ellenségeskedések kiújultak.

3.3. Egy konfliktusokkal terhelt időszak

Ókanizsa, a többi szomszédos településsel együtt örömmel konstataálta a pesti forradalom hírért, az április törvények vívmányait. A városban megalakult nemzetőrséghez a

---

¹³⁷ Gyetvai 1992. 241.

¹³⁸ Hegedűs 1995. 349.

¹³⁹ Hegedűs 1995. 349–351.

¹⁴⁰ Gyetvai 1992. 263–264.

szerb kisebbség tagjai közül is csatlakoztak néhányan. Az 1848. április 14-én összehívott karlócai népgyűlésen egy önálló Szerb Vajdaság kikiáltását követelték a szerbek, majd május közepén már fegyveres ellenállást hirdettek, amelyet a belgrádi szerb kormány is támogatott.¹⁴¹ A Szerbiából tömegesen érkező önkéntesek segítségével, 1848 júliusában a szerbek általános támadást indítottak a délvidéki magyarlakta települések ellen.¹⁴² Az 1848-49-es szabadságharc vérzivataros éveiben Magyarkanizsa, a többi szomszédos helységgel együtt csaknem teljesen elpusztult.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc vészterhes időszakát – Popovits György (Đorđe Popović) főjegyző, majd 1897 és 1908 között községi bíró feljegyzése nyomán – Appel Ede adorjáni plébános 1886-ban írt művében a következőképpen foglalta össze: „[...] az 1848–49-es magyar szabadságharcz idején a lakosság legnagyobb része elhagyván az ellenség tűzzel-vassal pusztító közeledése folytán a községet az a lángok martalékává lőn, a templommal együtt 1311 lakháza közül 1206 lett minden melléképületével együtt por és hamuvá, a többi 105, a lángoktól megkímélt lakház is legnagyobb részt vandal módra ablakaik, ajtóik, kapuik és kerítéseiktől megfosztva, siralmas képét nyújták a kor áramlatának.”¹⁴³

A centralizált Habsburg uralom jelképeként – 1849. november 18-án – létrehozott Szerb Vajdaság és Temesi Bánság a rendi társadalom helyett, a polgári jogegyenlőségre épülő társadalmon alapult.¹⁴⁴ A központosított hatalom felszámolta a megyerendszert, Ókanizsa városi státuszát (1848. december 13-án rendezett tanácsú városi rangot kapott) pedig eltörölte. Az önkormányzati jogainak többségétől megfosztott települést a zombori székhelyű Szabad Tisza-menti Kerülethez csatolták, azon belül pedig a zentai járási hivatal alá helyezték.¹⁴⁵

Az uralkodó által, 1860 decemberében kiadott pátens megszüntette az önkényuralom hajnalán kialakított Szerb Vajdaság és Temesi Bánság különállását, 1861-ben pedig a Partium-beli megyéket és Muraközt is visszacsatolták a magyar igazgatáshoz.¹⁴⁶ 1861. április 2-án Ferenc József összehívta az országgyűlést, amelynek következtében helyreállították a megyerendszert. Még ugyanabban az évben az uralkodó feloszlatta az országgyűlést, azonban az ún. „Schmerling-provizórium” korszakában Ókanizsa – a felső-tiszai járás részeként – továbbra is Bács–Bodrog vármegye joghatósága alá tartozott.¹⁴⁷ Bács–Bodrog vármegye 1863-ban három szabad királyi várossal (Szabadka, Újvidék, Zombor) büszkélkedhetett. A vármegye

---

¹⁴¹ Zakar 2018. 13–14.

¹⁴² Zakar 2018. 15.

¹⁴³ Appel 1886. 40. A témára vonatkozóan lásd bővebben: Zakar 2018. 13–30.

¹⁴⁴ Zakar 2018. 30.

¹⁴⁵ Zakar 2018. 32–33.

¹⁴⁶ Deák 2009B. 76.

¹⁴⁷ Zakar 2018. 42–43.

tizenegy járási kerületéből Ókanizsa a zentai (10.) járáshoz tartozott Ada, Óbecse (Rác- és Magyarbecse), Martonos, Szenttamás, Temerin, Túrta, Tisza–Földház és Zenta községekkel együtt.¹⁴⁸ 1873-ban Zenta ismét rendezett tanácsú várossá alakult, de akkor már csak Ókanizsa, Martonos, Ada, Adorján, Kishegyes, Túrta és Zenta volt a járás része.¹⁴⁹

1. ábra: Magyarkanizsa település térképe

Forrás: Internet <http://banjakanizsa.com>

4. Magyarkanizsai története 1867 és 1908 között

4.1. A helyi önkormányzat működése 1867 és 1908 között

A délvidéki kisváros életét is befolyásoló válságjelekkel együtt, a dualizmus korát Magyarkanizsa történetében a legprosperálóbb korszaknak tekinthetjük. A kiegyezést (1867) követően a település társadalmi, gazdasági, kulturális élete megélénkült.¹⁵⁰ Ókanizsa a dualizmus korában közigazgatásilag Bács–Bodrog vármegye zentai szolgabíróságához, törvénykezési szempontból a Szabadkai Törvényszék Zentán működő járásbíróságához,

¹⁴⁸ Marjanucz 2018. 68.

¹⁴⁹ Pejín 2007. 355.

¹⁵⁰ Kanizsai Képeslapok 2013. 9.

penzügyi tekintetben pedig a Szegedi Pénzügyigazgatóság Zomborban székelő adófelügyelőségéhez tartozott.¹⁵¹ Az 1868. évi községi rendezésről szóló törvény folytán a háromévenként újraválasztott előjáróság irányította a községet. A törvény- és közigazgatási bírón, a két hites és két helyettes jegyzőn, a közgyámon, a házi és adópénztárnokon, a városgazdán kívül egy hirdető és kézbesítő esküdt, a kül- és belrendőr, az adóvégrehajtó, illetve egy adorjáni és egy kishegyesi esküdt képezte a testületet. Munkájukat segítette a kezelő-, a segéd és szolgaszemélyzet. A község egészségügyi ügyeit – az egészségügyi bizottság keretében működő – fő- és alorvos, valamint az állatorvos intézte.¹⁵²

Fejlődését leginkább az 1870-es birtokmegváltás, a szervezeti, működési kereteit meghatározó 1871. évi XVIII. törvénycikk, továbbá az 1908-as rendezett tanácsú városi státusz megszerzése befolyásolta.¹⁵³ 1870 februárjában a község váltsági szerződésben megvásárolta az államtól közlegelőit, közterületeit.¹⁵⁴ A kerület községeivel együtt Ókanizsa a koronától – mint a földesurától – megváltotta magát, így mentesült a földbérlet és haszonélvezet fizetése alól, valamint mindennemű igényektől, amelyeket az uradalom iránta támasztott.¹⁵⁵

A megváltás előzményeiről az 1870. február 12-én összehívott közgyűlés is beszámolt. A képviselő-testületi ülésen ismertették a Kerületi Gazdászati Tanács elnökének Óbecsén 1870. február 8-án kelt határozatát, amelynek értelmében a „*a magas m. kir. Kincstár, mint volt uradalom a Tiszán inneni váltságos korona kerületi községek közt fennforgó birtokviszonyok rendezése, illetőleg a megváltás iránt kötött szerződés aláírása végett az Óbecsén 1870. évi február hó 19-én megtartandó kerületi közgyűlésre a község meghívatik*”.¹⁵⁶ Az 1870. február 26-án aláírt váltságdíj-szerződés szerint Ókanizsát 146 927 Ft összeg fizetésére kötelezték. A váltsági pénz fedezeteként a település összes ingatlan és közközege szolgált biztosítékkal, ugyanakkor a társközségek hasonló javait mellékszálóként tüntették fel a kontraktusban.¹⁵⁷

A szerződésben lefektetett váltságdíj kifizetésére a község minden adót igyekezett behajtani, emellett házhelyek eladásába kezdett, amelyek során 80–100 négyszögöl nagyságú

---

¹⁵¹ Appel 1886.35–36.

¹⁵² Appel 1886. 36.

¹⁵³ A községi törvényt és a rendezett tanácsú városi rang megszerzésének folyamatát a *Magyarkanizsa története 1895 és 1918 között* című fejezetben részletesen kifejtem.

¹⁵⁴ TLZ F.004. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1870–1874. 1870. február 12. 20. szám

¹⁵⁵ Urbán 1988. 44.

¹⁵⁶ TLZ F.004. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1870–1874. 1870. február 12. 20. szám

¹⁵⁷ Marjanucz 2018. 68.

telkeket értékesítettek a község dél-nyugati részén elterülő Újváros szélén. A nád- és rőzseeladásból, a tégláégetésből származó jövedelmet 5%-os kamattal kölcsönadták Törökkanizsának, a szerződésben foglalt váltásdíj hatékonyabb törlesztése érdekében.¹⁵⁸ A koronától megszerzett földekből, a község – a váltásági szerződés értelmében – köteles volt az egyházaknak is juttatni, azonban jelentős részét közlegelőként bérbe adhatta.¹⁵⁹ Ekkoriban Ókanizsa lakossága (1869) 12 594 főt tett ki¹⁶⁰, a határrendezés és a telekkönyvezés utáni nyilvántartás alapján a település 35 819 kat. hold összterületéből 15 526 kat. hold a község tulajdonát képezte.

Az árvízmentesítés során a réti földek lecsapolása, a legelők elkülönítése komoly bevételi forrást jelentett Ókanizsa számára, ráadásul a jószágállomány is egyre jobban növekedett. Leginkább a legelő-adóból származó bevételekből már 1870-ben 10.000 Ft közpénztári maradvány keletkezett, amelyet a váltásdíj törlesztésére fordíthatott a község.¹⁶¹ Az árvízvédelem keretében Ókanizsa is a „Bácsi Tiszaszabályozási Társulat” tagjává vált. A társulati hozzájárulási illetékből 5-6000 Ft-ot más célokra költhetett, amelyet a település a váltásági összeg törlesztésére szánt.¹⁶² Ekkoriban Ókanizsa lakossága (1869) 12 594 főt tett ki¹⁶³, a határrendezés és a telekkönyvezés utáni nyilvántartás alapján a település 35 819 kat. hold összterületéből 15 526 kat. hold a község tulajdonát képezte.¹⁶⁴

1870. december 21-én rendezett közgyűlésen az előjárók megválasztása és a hiányzó községi személyzet kiegészítése szerepelt napirendi pontként. A meghívottak közül megjelent Vojnits Livius, Bács–Bodrog vármegye tiszajárási szolgabírája, valamint Karakasevits Simon megyei esküdt és tiszteletbeli szolgabíró. A község választóképes lakosainak nagy része a városháza udvarán tartózkodott, mivel a terem szűknek bizonyult számukra. A községi bírói állásra három jelölt aspirált: Fehér Pál addigi bíró, Mihály Vince és Szalkai Pál. Ezután megkezdődött a választás, *„de mivel a fővegek felemeléséből határozott többséget kivenni nem lehetett, s mivel 10 választó szavazást kívánt, a golyókkal szavazás elrendeltetett, s legott megindítván, akképen ment végbe, hogy a golyók felolvasásával Fehér Pál 100 szavazatot,*

---

¹⁵⁸ Urbán 1988. 44.

¹⁵⁹ Urbán 1988. 46.

¹⁶⁰ Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai 2005.19.

¹⁶¹ TLZ F.004. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1870–1874. 1870. március 13. 47. szám

¹⁶² Urbán 1988. 44.

¹⁶³ Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai 2005.19.

¹⁶⁴ Urbán 1988. 46–47.

Mihály Vincze 61- és Szalkai Pál 10 szavazatot [kapott], s ez szerint áttályányos szótöbbséggel Fehér Pál lett községi bírónak megválasztva.”¹⁶⁵

Királyi adószedői posztra közfelkiáltással Mihály Vincének szavaztak bizalmat. A közpénztári állást Szilágyi György, míg a csendbiztosi tisztséget Kontz János kapta meg. A városgazdai esküdt Losontz Mátyás, a rendőr esküdt pedig Hazsits Péter lett. Az újonnan szervezett előljárásság pályázatot hirdetett a községi mérnöki állásra. Vecsei Lajos jelölését a közgyűlés 1870. október 1-jén fogadta el, majd jóváhagyásra elküldte a vármegyei törvényhatósági bizottságnak. A község vezetői a dualizmus korszakában első alkalommal 1871-ben próbálkoztak a járásbírásság felállításával Ókanizsán. A régióban egy új Királyi Járásbírásság elhelyezését tervezték. Zenta városába kívánták felállítani az intézményt, de mivel a zentai városvezetés passzívan fogadta a dolgot, az ókanizsai előljárásság azonnal élni szeretett volna a lehetőséggel.

A közgyűlés lázas tervezésbe kezdett, a hivatal működtetéséhez elengedhetetlenül szükséges infrastrukturális háttérrel ingyen biztosította. A közgyűlés az előterjesztést egyhangúlag megszavazta, sőt a határozatában *„kimondatott, hogy Ókanizsa mezőváros községe a Királyi Járásbírásságnak itt helybeni felállítását felette óhajtja s annak elhelyezésére a lakást, vagyis a hivatali helyiségeket és börtönöket ingyen felajánlja s ennél fogva kötelezi magát, hogy e lakást saját költségén célszerűen beossza s azt mind addig, míg a kir. járásbírásság helyben leendő, jó karban fenntartja, sőt kész és hajlandó a község azon esetre, ahogy idővel ezen kir. járásbírásság telekkönyvi hatósággal ruháztassék fel, és e telekkönyvi hivatal számára is a helyiségeket annak idején ingyen előállítani.*”¹⁶⁶

Bíró Antal, a Királyi Törvényszék Elnöke, miniszteri biztos Ókanizsára látogatott. Felkérte az előljárásságot, hogy a község által felajánlott helyiségeket jelölje ki, illetve mutassa meg. A város vezetői a Nagyvendéglőt választották ki, majd végigvezették a miniszteri biztost a leendő járásbírásság három börtönhelyiségén, illetve őrszobáján.¹⁶⁷ Miután Bíró Antal a kormány nevében átvette a helyiségeket, azonnal megbízta a községet, hogy rendeltetésszerűen alakítsák át. 1871. november 6-án Ókanizsa vezetői átadták Bíró Antal miniszteri biztosnak nyilatkozatukat miszerint: *„[...] beleegyezik Ókanizsa községe abba, hogy ezen helyiségeknek*

¹⁶⁵ TLZ F.004. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1870–1874. 1870. december 21. 126. szám

¹⁶⁶ TLZ F.004. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1870–1874. 1871. október 21. 102. szám

¹⁶⁷ Marjanucz 2018. 74.

visszteher nélküli használati vagyis lakási joga a jelzett házra a maga m.kir. kormány javára telekkönyvileg bekebelezhessék.”¹⁶⁸ Mivel a járásbíróság mégis Zentára került, így Ókanizsa az 1890-es évek közepétől ismét megindította küzdelmét a járásbíróság felállításáért, illetve a rendezett városi rang megszerzéséért.

Az 1871-ben elfogadott községi törvény paragrafusai szerint, a szolgabíró elnökletével 1872. április 5-én megkezdődött Ókanizsa nagyközséggé alakítása. A képviseleti létszám megállapítása és a választmányi tagok megválasztása után került sor a kerületek felosztására. A 2166 összeírt választó a község öt kerületében voksolhatott.¹⁶⁹ Mindegyik kerületből négy rendes és egy póttag jutott be a testületbe. A választásokat követően – az 1872. május 10-én – összehívott képviselő-testületi gyűlésen, Matkovits Pál főszolgabíró jelenlétében kihirdették az eredményt.¹⁷⁰

A kisváros prominens személyei közül Kosztyik Edét – az I. bírói tisztség jelöltjét – két helyen is megválasztották, így az 1. kerületben szerzett harmadik helyét fogadta el. A 3. kerületben Szalkai Pál – későbbi II. bíró – másodikként jutott be a testületbe. Appel Ede az 5. kerületet, Kafga Gyula pedig az 1. kerületet képviselte. A virilis képviselők névsora a következőképpen alakult: „*Hippich István, Simon Mihály, Huszágh Miklós, Tóth József, Kosztyik János, Fehér József, Megyánszki Szabbasz (ht), Fehér Pál, Fehér János, Posztl László, Zubkovits Lyubomir, Tukats József, Jankovits Demeter, Wagner Ferenc, Krahlfarkas Adolf, Tóth János, Weiszberger Salamon, Zákó György, Felmajer Antal és Bata János Szecei. Póttagok: Hofser Gáspár, Remete Ferenc, Bicskei József öreg, Milassin Jakab és Bitskei Imre. Hofser Gáspár.*”¹⁷¹

1872. október 5-én megválasztották a községi elöljárókat. Az I. bírói pozícióért az első helyen Kosztyik Edét, a másodikon Bata Istvánt, a harmadikon pedig Nagy Istvánt jelölték. Miután az utolsó pillanatban, Nagy István visszalépése miatt vita kerekedett, Matkovits Pál szolgabíró felfüggesztette a versengést. A döntést későbbre halasztották, aminek következtében Bata Istvánt I. bírónak választották.¹⁷² A másodbírói tisztségre Szalkai Pál került, ugyanakkor

---

¹⁶⁸ TLZ F.004. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1870–1874. 1871. november 13. 108. szám

¹⁶⁹ Marjanucz 2018. 75.

¹⁷⁰ TLZ F.004. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1870–1874. 1872. május 10. 35. szám

¹⁷¹ Uo.

¹⁷² TLZ F.004. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1870–1874. 1872. október 16. 96. szám

Popovits Györgyön kívül Mucsi János és Tukacs Miklós nyert el jegyzői állást. A városgazda Megyesi Lukács, a csendbiztos Koncz János, a községi orvos Chytil János, a sebész Schreiber Lőrincz, míg a mérnök Vecsey Lajos lett.¹⁷³ A nagyközség előirányzott költségvetése 1873-tól rendszeresen bekerült a községi-közügylési jegyzőkönyvek dokumentumaiba.

A dualizmus időszakában néhányszor előfordult, hogy a költségvetési előirányzatot a vármegye számvevősége újratárgyalás céljából visszaküldte a település vezetőinek. Ez történt az 1872-es tervezet esetében is, mivel a nagyközségi státusz elnyerését követően kimaradt az előjárók száma és fizetése a dokumentumból. Tekintettel arra, hogy a község a szükségletit a közjövödelmekből fedezte, emiatt községi pótlékot sem igényelhetett. A községi törvény teljes életbelépésig kötelezték az előjáróságot, hogy az 1871. évi költségvetés tételeit irányadó mutatóként kezelje.¹⁷⁴ A korszakban többször előfordult, hogy a rendkívüli kiadások (pl. az árvízmentesítés óriási költségei) miatt hitelt kellett felvennie, vagy a lakosságra újabb terheket kivetnie, hogy ne váljon működésképtelenné az önkormányzat.

A dualista állam rendszerében az 1870. és az 1886. évi törvények értelmében a középszintű igazgatás szervei a törvényhatóságok (a vármegyék és a törvényhatóságú városok) voltak.¹⁷⁵ A vármegye legfontosabb szerve a törvényhatósági bizottság volt, amely egyrészt virilisekből (a legtöbb adót fizetőkből), másrészt választott tagokból állt. A költségvetés megszavazása, a tisztviselők megválasztása, szabályrendeletek alkotása tartozott a legjelentősebb feladatai közé. A főispán kikényszerítési joggal rendelkezett, újabb törvények segítségével egyre közelebb került a rendelkezési joghoz. A kormány érdekeit védte a vármegye működésének ellenőrző funkcióját betöltve. A törvényhatóság első tisztviselője az alispán volt, aki a vármegye közigazgatását irányította, a főjegyző, a tiszti főügyész, valamint az árvaszéki elnök segítette a munkáját. A megye külső tisztviselőjeként a főszolgabíró, míg a megyénél kisebb közigazgatási egységben, a járásban a szolgabíró tevékenykedett. A vármegye másik meghatározó szervét, a közigazgatási bizottságot 1876-ban, Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején hozták létre. Tagjai (főispán, adófelügyelő, főépítész, tanfelügyelő, alispán, főjegyző, főügyész stb.) koordinációs szerepet töltek be, a szakigazgatási ágazatok között. A közigazgatási bizottság végrehajtotta a törvényhatósági bizottság által alkotott rendeleteket, határozatokat.¹⁷⁶

---

¹⁷³ Uo.

¹⁷⁴ Marjanucz 2018. 85–86.

¹⁷⁵ Máthé Gábor: *A polgári államszervezet kiépülése Magyarországon*. www.rubicon.hu/magyar/.../a_polgari_allamszervezet_kiepulese_magyarorszagon. Letöltés ideje: 2017. 01. 18.

¹⁷⁶ Kozári 2005. 201–202., Uo. 226–228.

A törvényhatósági törvény (1870: XLII. tc.)¹⁷⁷ elfogadását követően tovább folytatódott az önkormányzatok újjászervezése. A községi törvény (1871: XVIII. tc.) értelmében a községeket három csoportba sorolták: rendezett tanácsú községek (városok), nagyközségek, illetve kisközségek. Mindhárom esetben (felerészben választott, felerészben virilis) helyi lakosok voltak a képviselő-testület tagjai, amelyet a rendezett tanácsú városok kapcsán városi tanácsnak neveztek. A kis- és a nagyközségek képviselő-testülete, illetve a városi tanács végrehajtó szerve az előljáróság volt. Ennek következtében a kisközségben bírót, helyettes bírót, két tanácsnokot, körjegyzőt, míg a nagyközségben – a bíró és a helyettese mellett – négy tanácsnokot, közgyámot, pénztárnokot, községi orvost, valamint saját jegyzőt jelöltek ki. Ezzel szemben a rendezett tanácsú városok jóval nagyobb hivatali apparátust igényeltek. A polgármesteren kívül főjegyzőt, fizetési jegyzőket, főügyészt, fizetési ügyészeket, számvevőt, ellenőrt, rendőrkapitányt, tanácsnokokat, közgyámot, orvost, mérnököket, levéltárnokot választottak. A község a törvény korlátai között a belügyeiben saját maga dönthetett, szabályrendeletet (statútumot) fogadhatott el.¹⁷⁸ A saját vagyona felett rendelkezett, a törvényhatóság jóváhagyásával községi adót vethetett ki, kölcsönt vehetett fel, sőt a községi iskola, tűzrendészet, közrendészet, szegényügy irányítása is a hatáskörébe tartozott.¹⁷⁹

A rendezett tanácsú város feladatköre jóval differenciáltabb volt, – a kis- és nagyközségek kapcsán említett funkciókon kívül – a piaci, mezei, hegyi, vásári, építészeti és közegészségi rendőrséget kezelték, az árva- és gyámhatósági jogot egy állandó árvaszéken keresztül gyakorolták, illetve a gazdák és cselédek között a szolgálati viszonyból keletkezett ügyekben is eljárak.¹⁸⁰ A községi választójog lényegesen eltért mind a törvényhatóságitól, mind az országgyűléstől, ugyanis választónak számított minden 20. évét betöltött községi lakos, ha saját vagyona vagy jövedelme után legkevesebb két éve fizetett föld- és házjövdelmi, vagy személyes kereseti adót. Aki kizárólag kereseti adót fizetett, csak abban az esetben választhatott, amennyiben nem állt gazdai hatalom alatt.¹⁸¹ A községi képviselő-testületi tagság ügyében hatévenként voksoltak. A kis- és nagyközség előljáróságát három évre, a rendezett tanácsú városét hat évre választották.

---

¹⁷⁷ 1870. évi XLII. törvénycikk/1000 év törvényei. <https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=5448>. Letöltés ideje: 2016.03.11.

¹⁷⁸ 1871. évi XVIII. törvénycikk/1000 év törvényei. <https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=5484>. Letöltés ideje: 2016.03.25.

¹⁷⁹ Uo.

¹⁸⁰ Uo.

¹⁸¹ Kozári 2005. 210.

Ókanizsa nagyközségként működött a századforduló idején, tehát megfelelt a községi törvény által előírt szervezeti felépítésnek, erre bizonyítékkul szolgál az 1895. január 29-én megtartott községi képviselő-testületi közgyűlés jegyzőkönyve:

„*Jelen voltak:*

Elnök: Nagyságos Mátéházy Matkovit Lajos Zenta járási főszolgabíró Úr.

Jegyző: Mihály Sándor közs: I. jegyző.

Elöljárók: Körmötzi László I. bíró; - Raffai János II. bíró; - Piri Bálint, Pánczél János, Kutsera János és Czérna Sándor közs: esküdtek; - Czérna Szilveszter házi és Bellér András adópénztárosok; - Dr. Roxer Gyula I- és Dr. Schuller Gábor II. orvosok; - Huszágh István hjegyző – Csuka Sándor mérnök – és Kossányi Nándor közs: állatorvos.

Képviselők: Weiszberger Ignác, Kovacsévits Pál, Hercz Ede, Kosztyik János, Koncz János, Popovits György, Kávai Ferencz, Csikós György, Kávai Jakab, Fehér Imre, Dukai Mátyás János, Dukai Lukács János, Bognár Márk, Nagy János János, Bús Mátyás, Varga Pál, Bata János János, Deutsh Ferencz, Zabay Menyhért, id: Tóth József, Kaffga Gyula, és Apró János János”¹⁸²

A közgyűlési jegyzőkönyvben felsorolt előjárók névsorából hiányzik a közgyám személye. Ennek oka, hogy Dukay István közgyámat többrendbeli sikkasztást miatt állásából felmentették. Az 1895. június 18-án megtartott rendkívüli közgyűlésen Kávay Ferencz ókanizsai lakost községi közgyámmá választották, aki a közgyűlésen elnöklő Mátéházy Matkovits Lajos járási főszolgabíró előtt letette a hivatali esküt.¹⁸³ A községi közigazgatási struktúra fejlettségére utal, hogy dr. Roxer Gyula¹⁸⁴ I. orvoson kívül dr. Schuller Gábor is az előjáróság keretében tevékenykedhetett. Nem elhanyagolható a községi mérnök munkája sem, ugyanis a közúti, vasúti és vízi közlekedés szabályozásánál, az árvízmentesítésnél, a telekkönyvi térképek és kataszteri felmérések készítése során, valamint a városi építkezések engedélyezésénél, tervezésénél kulcsszerepet kapott. Csuka Sándor községi mérnök 1877 és 1907 között – szakképzettségét és rátermettségét bizonyítva – töltötte be ezt a kiemelt jelentőségű tisztséget.¹⁸⁵

¹⁸² TLZ F.004. 23. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1895. január 29.

¹⁸³ TLZ F.004. 23. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1895. június 18. 191. szám

¹⁸⁴ **Dr. Roxer Gyula (1860–1912)** – városi főorvos. A Zemplén megyei Tokajban született, középiskoláit Kolozsvárott, Késmárkon és Budapesten végezte. A fővárosban szerzett orvosi diplomát 1883. december 8-án. 1884-től 1908-ig a községi főorvosi feladatokat látta el Ókanizsán, míg 1908-tól haláláig (1912. október 24.) városi főorvosként tevékenykedett. Forrás: Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, III. évf. (1910) 2. sz. 1–2.; Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, V. évf. (1912) 42. sz. 1–2.

¹⁸⁵ Valkay 2011. 33.

Mivel a legelődíjakból számottevő bevétele volt a községnek, az állatorvosi teendők koordinálásával megbízott Kossányi Nándorra is fontos feladatok hárultak. Munkáját a Gazdaszék segítette, amely a jószágbehajtások, a legelődíjak befizetése, illetve a legeltetési idő megszegése körüli folyamatos viták miatt kidolgozta az Ókanizsa község tulajdonát képező közlegelők használatáról szóló szabályzatot. Az 1897-ben megalkotott szabályzatban leszögezték, hogy a jószágok után legelődíjat kell fizetni, amit a jószág kihajtása előtt a községházán kell rendezni. Szarvasmarha, ló, kecske, sertés után 80 korona, juh esetében 30 korona díjat kellett fizetni az április 15. és május 15. közötti időszakban. A gazdák és pásztorok kötelezettsége ügyében a Bács–Bodrog vármegye Törvényhatósági Bizottságának 5587/kig:1895 szám alatt kiadott szabályrendeletét tekintették irányadónak. A legelőn elhullott állatok tetemét legalább 2 méter mély gödörbe kellett elásni. A nagyközség egész területén levő ménlovakat hatósági felügyelet alatt tartották, sőt a rendelet szerint „*a tenyészeti igazolvánnyal el nem látott ménnek háगतás esetén kiherélthetők*”.¹⁸⁶ A felügyelettel és annak ellenőrzésével a rendőrséget bízták meg. A jószágok itatásához a város köteles volt kutakat fúrtni. Minden pásztornak számadásra bízott jegyzéket kellett vezetni, egymás területére a nyájakat tilos volt áthajtani. A községi állatorvos kötelezettsége volt bármely állat megvizsgálása, mielőtt a közlegelőre kihajtanák. Jószágbetegség esetén azonnal a helyszínre küldték, ahol utasítást adott a pásztoroknak a gyógykezelés, illetve fertőtlenítés szabályairól. A szabályrendelet pontosan meghatározta a legeltetési időt, a közlegelők szabályszerű használatát, és természetesen a pásztorok díjazását is.¹⁸⁷

Ókanizsán az 1872-ben elfogadott, 1883. június 5-én módosított, és Bács–Bodrog vármegye törvényhatósága által 1888. október 10-én jóváhagyott községi szabályrendelet volt érvényben. Közel egy évtized távlatában, 1896. november 25-én a községi képviselő testület a tárgyban jelentős változtatásokról hozott határozatot.¹⁸⁸ A szabályrendelet 4. paragrafus 2. bekezdésének módosulása szerint „*a községi képviselő testület elnöke a bíró, vagy helyettese, a másod bíró; jegyzője a közigazgatási jegyző vagy az elnök által kijelölt helyettese*”. Az 5. paragrafus értelmében a községi előjáróság a községi bíróból, a községi I. bíróból, két közigazgatási és adóügyi jegyzőből, négy tanácsnokból (adószedő, városgazda és két esküdt), közgyámból, továbbá házi pénztárosból állt.

---

¹⁸⁶ TLZ F.004. 25. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1897. április 21. 138. szám

¹⁸⁷ Uo.

¹⁸⁸ TLZ F.004.24. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1896. november 25. 336/i. szám

A közigazgatás differenciálódása következtében a hivatalnoki és a közfeladatot ellátó réteg is bővült, hiszen a községi orvos, mérnök, számvevő, könyvelő, valamint az írnokok mellett földadó-nyilvántartót, végrehajtót, községi kertészt, kézbesítőt, szülésznőket, kórházi borbélyt, halottkémeket és kéményseprőt is alkalmaztak. A dualizmus korában a gyámügyek terén a gyámi és gondnoksági ügyek rendezéséről szóló 1877: XX. törvénycikk¹⁸⁹ volt az irányadó, amelyet a 1885: VI. tc.¹⁹⁰ és az 1894: XVI. tc.¹⁹¹ egészített ki. A fent ismertetett törvények és a megyei gyámhatósági szabályrendelet határozta meg a községi közgyám legfontosabb feladatait. Az árva- és gondnoksági ügyeket illetően az 1877: XX. tc. és az 1894: XVI. tc. szerint, illetve az említett törvények végrehajtása tárgyában hozott 47046. sz. és a 43194/895. számú bel- és igazságügy-miniszteri rendeletekkel összhangban, a szabályrendelet előírta a község számára a vagyontalan árvák sorsáról történő gondviselést, a törvényhatóság és árvaszék felhívásainak gyors és hatékony teljesítését. Az 1896-os községi szabályrendelet 8. paragrafusa szerint pontosították a hivatali órák rendjét, gondoskodtak a községi utakról, közlekedési eszközökről, az útdó beszédéről, annak megyei pénztárba szállításáról. A rendelet meghatározta a községi elöljárók és a hivatalnoki segédszemélyzet évi fizetésének mértékét, amelyet havi részletekben kaptak meg juttatásként. A közigazgatási és az adóügyi jegyző illetménye volt a legmagasabb, évi 820 Ft. A községi orvos és a községi mérnök 800 Ft-os évi jövedelemmel rendelkezett, ugyanakkor az I. bíró, a házi pénztáros, a könyvelő és a két segédjegyző évi 500 Ft-os keresettel bírt. A rendes, havi részletekben történő fizetés mellett lakbérátalány is megillette az elöljárókat, viszont a községben, valamint a község határában végzett munkájukért napidíj nem járt.¹⁹² 1897-ben helyi szinten változás történt a község irányításában, ekkor szerezte meg Popovits György a községi I. bírói tisztséget, amit egészen 1908-ig betöltött.¹⁹³

A községnek az árvízmentesítés okán kialakult pénzügyi nehézségekkel kellett megküzdenie. A feszült légkörű közgyűlésen Hercz Ede felvetette, hogy az ideiglenes

---

¹⁸⁹ 1877.évi XX. törvénycikk/1000 év törvényei. <https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=5784>. Letöltés ideje: 2016.02.26.

¹⁹⁰ 1885.évi VI. törvénycikk/1000 év törvényei. <https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=6171>. Letöltés ideje: 2016.02.26.

¹⁹¹ 1894.évi XVI. törvénycikk/1000 év törvényei. <https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=6540>. Letöltés ideje: 2016.02.26.

¹⁹² TLZ F.004.24. Magyarokanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1896. november 25. 336/i. szám

¹⁹³ **Popovits György (Đorđe Popović)** – 1897 és 1908 között a községi bírói tisztséget viselte. Azt követően (1911-ig) Magyarokanizsa rendezett tanácsú város gazdasági és kulturális tanácsnokaként munkálkodott. Évtizedeken keresztül az Ókanizsai Önkéntes Tűzoltó Egyesület alparancsnokaként teljesített szolgálatot. Forrás: Kanizsai Újság, Magyarokanizsa, IV. évf. (1911) 62. sz. 1–2.

pénzszükséglet miatt a község vegyen fel hitelt, mivel az illetékes törvényhatósági bizottság nem engedélyezte a település által kezelt alapok (városháza, Vigadó stb.) felhasználását, ebből kifolyólag a fedezeti hiány kezelésére nincs más megoldás. Király Sándor ragaszkodott az alapok felhasználásához, azzal a feltétellel, hogy az önkormányzat még a folyó évben (1897) fizesse vissza a felvett kölcsönt. A név szerinti szavazást követően Király Sándor indítványát egyhangúan elfogadták, amit rövid időn belül felterjesztettek a vármegye törvényhatósági bizottságához.¹⁹⁴ A közpénztári zavarok elodázhatatlanná váltak, és azok sürgős megoldását irányozta elő a képviselő-testület 1897. április 29-én. A pénzügyi bizottság előterjesztéséből kiderült, hogy a nagyközségnek két pénzügyintézetnél (Ó- és Törökkanizsai Takarékpénztár Rt., Kereskedelmi Bank) összesen 228 000 forint tartozása keletkezett, illetve 45 000 forintnyi adóssága volt váltókban. Hercz Ede képviselő a regálé-kötvények eladását sürgette, amelyet a többi felszólaló képviselő (ifj. Tóth József, Nagy János) is támogatott. A képviselő-testület 20:2 arányban, 18 szótöbbséggel a javaslatot elfogadta, azzal a feltétellel, hogy nem igényel egy újabb hitelt az előzőek azonnali kifizetésére, hanem fokozatosan törleszti a régi adósságokat.¹⁹⁵ 1897. június 3-án a közgyűlés utasította az előjáróságot, hogy pénzügyi nehézségek miatt, az Ókanizsa kezelésében álló alapokat vegye igénybe, ám – mivel a vármegyei törvényhatóság nem hagyta jóvá – azt nem tehette meg. Felkérték Popovits György községi bírót és Huszágh István jegyzőt, hogy menjenek azonnal Zomborba, és kérjenek segítséget az alispántól vagy a főispántól.¹⁹⁶ Hercz Ede, az Ókanizsa község pénzügyeit rendező bizottság tagja felszólalásában megerősítette, hogy a község zilált anyagi helyzetének javítása céljából a legoptimálisabb a Magyar Földhitelintézettől való, 350 000 forint összegű hitel felvétele. Ezzel a konstrukcióval az önkormányzat a korábbi hiteleit visszafizethetné, ráadásul legkedvezőbb (4%) kamattal törleszthetné az adósságát.¹⁹⁷

Az 1898-ra előirányzott költségvetés is bizonyította a felmerülő fiskális problémákat. A képviselő-testület által elfogadott 259 313 korona 48 fillér bevétellel szemben a kiadási oldalon 333 415 korona 32 fillér szerepelt, tehát 74 101 korona 84 fillér fedezetlen hiány mutatkozott. Két lehetőség nyílt a hiány pótlására: vagy a lakosságra kivetendő pótdót szavazzák meg, vagy minél hamarabb hitelt vesznek fel. Hercz Ede ekkor már a pótdó megszavazása mellett érvelt, ugyanakkor Schöbel Gyula a hitelfelvételt tartotta járható útnak.

---

¹⁹⁴ TLZ F.004.25. Magyarakanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1897. 180. szám

¹⁹⁵ TLZ F.004.25. Magyváradíarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1897. április 29. 187. szám

¹⁹⁶ TLZ F.004.25. Magyarakanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1897. június 3. 232. szám

¹⁹⁷ TLZ F.004.25. Magyarakanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1897. október 11. 345. szám

Király Sándor is bekacsolódott a település anyagi helyzetének rendbetételéről szóló vitához. Felszólalásában kifejtette, hogy: „*a mutatkozó hiány rendes folyó kiadások előirányzásából ered, melyeket kölcsön útján a felsőbb hatóság sem engedélyezné fedezni*”, ráadásul csak elodáznák a községi pénzügyi nehézségeit. Ennek következtében Hercz Ede javaslatát támogatta.¹⁹⁸ A név szerinti szavazást követően szavazategyenlőség alakult ki (8:8), majd az ismételt voksolás során 10:8 arányban a lakosságot terhelő pótdók elfogadása mellett voksoltak.¹⁹⁹

A tanácstalanságot némiképp ellensúlyozta, hogy a pótdó kivetése mellett, Bács–Bodrog vármegye törvényhatósági bizottsága az 1862/kgy. 897 számú határozata értelmében engedélyezte a városnak a 350 000 forint összegű hitel felvételét.²⁰⁰ Az 1899. április 15-én lezajlott számvevői vizsgálat rámutat, hogy az 1898-as évben sem sikerült a községnek áthidalni a fiskális gondokat. A községi vagyonleltár tiszta vagyona: 3 515 094 korona, az alapokkal együtt 3 668 580 korona volt. Ókanizsa község 1898. évi bevétele 322 132 korona 51 fillér, kiadása 387 185 korona 30 fillér volt. A vesztesége: 65 052 korona 79 fillér, amelyből 40 000 koronát alap- és pénzügyi intézeti kölcsönrel, 53 000 koronát községi pótdókkal fedezett.²⁰¹ Az 1899 őszi összehívott közgyűlés jegyzőkönyve szerint az Ókanizsa nagyközség törvényes testülete révén kijelölt bizottság 1899. szeptember 25-én Budapestre utazott, hogy a Pesti Első Takarékpénztárnál vezetett községi kölcsönt visszafizesse. A Magyar Földhitelintézet felvett 350 000 korona hitel egy részével a régi, a más pénzügyi intézeteknél fennmaradt kölcsönök terhelőit igyekeztek megszabadítani a települést.²⁰² A következő évben (1900. március 21.) megejtett számvizsgáló gyűlés elemzéséből látható, hogy Ókanizsa község pénzügyi viszonyinak rendezése céljából 700 000 korona összegű kölcsönt vett fel a Magyar Földhitelintézettől, amelyet a közpénztárnál kezelt alapok visszafizetésére, illetve a Pesti Kereskedelmi Banknál felgyűlemlített 500 000 koronás hitel kiegyenlítésére használt fel.²⁰³

Áttanulmányozva az 1900-as évek első felének számvvevői jelentéseit, arra a következtetésre juthatunk, hogy az önkormányzat 1901-től fokozatosan konszolidálta fiskális ügyeit, 1902-ben a rendes gazdasági bevétele: 382 192 korona 80 fillér volt, ebből hasznobérjővedelmek címén 339 652 korona 81 fillér folyt be a községi kasszába. Az eredmény

---

¹⁹⁸ TLZ F.004.25. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1897. október 11. 346.szám

¹⁹⁹ Uo.

²⁰⁰ TLZ F.004.26. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1898. 26. szám

²⁰¹ TLZ F.004.27. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1899. április 15. 91. szám

²⁰² TLZ F.004.27. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1899. 270. szám

²⁰³ TLZ F.004.28. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1900. március 21. 138. szám

is a stabilizálódást tükrözte, a 440 558 korona 27 fillér bevétellel szemben a kiadási oldalon 423 078 korona 14 fillér szerepel.²⁰⁴ A javuló tendencia az 1905. és 1906. évi közpénztári alapszámadásokat tanulmányozva még szembetűnőbb. Mindkét gazdasági évben jelentősen megnöttek a haszonbérleti jövedelmek (491 689 korona, valamint 429 980 korona), több mint 200 000 korona mérleg szerinti nyereséget könyvelhetett el a község az 1905-ben²⁰⁵ és 1906-ban is.²⁰⁶ Evidens, hogy a pénzügyi konszolidáció során fontos szerepet játszott a hitelfelvétel, de a község gazdasági bevételeinek megugrása is döntően befolyásolta a növekvő tendenciát.²⁰⁷

4.2. Árvízvédelem

A tiszai nagy árvizek miatt az árvízmentesítő munkálatok már a XIX. század közepén kezdetüket vették. A Tisza szabályozására gróf Széchenyi István 1846-ban megalakította a Tiszavölgyi Társulatot, amelynek Ókanizsa által delegált bizottsági tagjai is voltak. Az 1850-es években megkezdődött a töltések építése, a járási vizek lecsapolása, sőt a réti földek árvízmentesítésben fontos szerepet játszó réti zsilipet is elkészítették.²⁰⁸ A védtöltések kialakítása és karbantartása 1870-től a község feladatává vált. A községi réti földek árvízmentesítése során az 1890-es években töltésmagasításokat végeztek, és miután az adorjáni szakaszon a munkálatokat befejezték, a kis-tiszai töltést igazították ki.²⁰⁹

Az 1895. szeptember 3-án megtartott képviselő-testületi ülésen az elnök, Körmötzi László I. bíró beszámolt a tavaszi nagy árvíz eseményeiről: „*a községi elöljáróság a megalakult vészbizottsággal egyetemben éjjel s nappali munkálkodással iparkodott a községet fenyegető árvíztől megmenteni, mi hála istennek sikerült is.*”²¹⁰ Az árvízvédelem során felmerült kiadások (munkadíjak, elfogyasztott élelmiszerek) utalványozását a testület jóváhagyta. Még ugyanabban az évben Csuka Sándor városi mérnök bemutatta a közgyűlésen az általa készített Ókanizsa és Martonos közötti védtöltés tervezetét és költségvetését. A Csuka-terv elfogadását követően a képviselő-testület utasította az elöljáróságot, illetve a községi mérnököt, hogy a

---

²⁰⁴ TLZ F.004.31. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1903. 202. szám

²⁰⁵ TLZ F.004.34. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1906. 295. szám

²⁰⁶ TLZ F.004.35. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1907. március 26. 220. szám

²⁰⁷ Klamár 2006. 15.

²⁰⁸ Valkay Zoltán: *Harc az árral – árvízmentesítés Kanizsán.* (I. rész). Új Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, XVIII. évf. (2011) 11. sz. 12.

²⁰⁹ Valkay Zoltán: *Harc az árral – árvízmentesítés Kanizsán.* (III. rész). Új Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, XVIII. évf. (2011) 13. sz. 14.

²¹⁰ TLZ F.004.23. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1895. szeptember 3. 282. szám

műszaki tervet személyesen nyújtsa be az alispánnak. Külön kiemelték, hogy hívja fel a figyelmét Schmausz Endre volt alispán ígéretére, aki a tavaszi árvíz során – a helyszínt megsejmelve – a veszély elhárítását helyezte kilátásba.²¹¹ Az Ókanizsa és Martonos önálló nagyközségek között megépítendő töltés megfelelő védelmet biztosított volna a tiszai árvízvédelem során. A munkálatokat koordináló Bácsi–Tiszai Árvízmentesítő Társulat árvízvédelmi stratégiája azonban többször eltért a község által konstruált tervektől.

Az 1895. október 24-én összehívott rendkívüli közgyűlésen Körmöti László bíró tájékoztatta a képviselőket, hogy a Bácsi–Tiszai Árvízmentesítő Társulat tanácskozásán a községi költségvetés egyensúlyát jelentősen megbillentő határozatot hoztak: „[...] a Nagyméltóságú m. kir.: földművelésügyi Ministerium intézkedése folytán a község tulajdonát képező tiszai védtöltés azon része, amely a városházától az első gátőri lakásig 2000. méter hosszúságban terjed, az 1881-ik évi legmagasabb tiszai árvízszín fölé 1 5/10 méterre lesz magasítandó, ami mintegy 96000 köbméter földnek beépítését, illetve újabb 24.768 frt. befektetést kíván [...]”.²¹² A képviselő-testületnek sikerült a munkálatokat elhalasztani, de a következő évben az árvízmentesítő társulat a Törökkanizsa és Ókanizsa közötti országúti töltés építésére kérte fel a községet.

A község kiszolgáltatott helyzetben volt, és heves szakmai viták árán sem tudta rávenni a társulatot, hogy a terheket némileg csökkentse. Az ügyben felszólaló Mihály Sándor községi jegyző szavai sokatmondóak: „[...] és egyáltalán a védekezés évi költségei ijesztő módon és igen bőkezű pazarlással szaporodván, maga az ügykezelés pedig nagy úri pompával és fölösleges költségekkel történik –: indítványozza, miszerint: mondja ki határozatilag a közgyűlés azt, hogy mind eme sérelmes és a községek háztartását veszélyeztető intézkedések és állapotok sürgős megszüntetése iránt a Nagyméltóságú m. kir.: földművelésügyi ministeriumhoz haladéktalanul felterjesztést tesz”.²¹³ A település vezetése igyekezett egy költségkímélőbb tervet érvényesíteni, a Bácsi–Tiszai Árvízmentesítő Társulathoz kirendelt miniszteri biztos azonban elvetette az ötletet. Az 1897-es árvíz levonulása után a társulat tervei szerint megkezdődhetett a töltésmagasítás.²¹⁴

---

²¹¹ Uo.

²¹² TLZ F.004.23. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1895. október 24. 360. szám

²¹³ TLZ F.004.24. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1896. március 3. 74. szám

²¹⁴ Valkay Zoltán: *Harc az árral – árvízmentesítés Kanizsán.* (III. rész). Új Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, XVIII. évf. (2011) 13. sz. 14.

A következő években a réti földek lecsapolását, valamint az Ókanizsa és Martonos közötti tiszai töltés megépítését irányozták elő. A község a réti földek lecsapolásához szükséges szivattyútelepet a budapesti Schlick öntödével megépíttette, majd 1900-ban Csuka Sándor községi mérnök vezérletével megkezdődött a meglévő csatornák kitisztítása, ezt követően pedig egy új főcsatorna és három mellékcsatorna kialakítása. A beruházás 1901 tavaszán hat darab boltozott téglahíd építésével fejeződött be.²¹⁵ Még ugyanabban az esztendőben hozzákezdtek az Ókanizsa és Martonos közötti tiszai töltés munkálatainak elvégzéséhez.²¹⁶

Az árvízvédelemi és csatornázási fejlesztés hosszú távon gyümölcsöző befektetésnek bizonyult. A Tisza folyó olykor túláradó szeretetével szemben védte a lakosság testi épségét, ingó és ingatlan vagyonát. Emellett az árvízvédelmi tevékenység nincstelen emberek tömegének biztosított munkalehetőséget, öregbítve a kanizsai kubikusok jó hírnevét. A réti földek lecsapolásával újabb területet adhatott bérbe az önkormányzat, ezáltal még több bevételi forrást tudott elkülöníteni a működéséhez. A századforduló környékén (a beruházások idején) viszont mindez hatalmas terhet jelentett a községnek. A Bács–Tiszai Árvízmentesítő Társulat több esetben megvalósíthatatlan ütemterve miatt, a község költségvetésének növekvő deficitjét hitelekből pótolta.

Az árvízmentesítés munkálatainak köszönhetően a viszonylag nagy területet felölelő és bérbe adható legelő haszna Ókanizsa nagyközség számára aranyat ért. Felelősségteljes gazdálkodásra utal, hogy a pénzügyi szempontból instabil esztendőkben és a konszolidáció időszakában is számottevő infrastrukturális fejlesztéseket hajtott végre az önkormányzat a XIX–XX. század fordulóján. A korszak legnagyobb beruházásának számító, 1901-ben megnyílt Haynald Lajos Leánynevelő Intézet, a polgári fiúiskola, illetve a tanyasi iskolák építése mellett a Csuka Sándor tervei alapján, 1901-ben átadott Szegényház kiemelt fontosságú. A dr. Roxer Gyula és felesége jóvoltából alapított Keresztény Nőegylet volt az ötletgazda, még az 1890-es évek hajnalán. 1907-ben került sor a Szegényház Árvaházzal történő kibővítésére, amely a szerencsétlen sorsú, elárvult gyermekeknek adott otthont.²¹⁷

---

²¹⁵ TLZ F.004.28. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1900. október 27. 351. szám

²¹⁶ Valkay Zoltán: *Harc az árral – árvízmentesítés Kanizsán.* (IV. rész). Új Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, XVIII. évf. (2011) 14. sz. 12.

²¹⁷ Valkay 2011. 41., illetve TLZ F.004.26. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1898. 60. szám

4.3. Ókanizsa országgyűlési választókerület

A népképviselő törvénybe iktatása az 1848-as reformok egyik legfontosabb rendelkezése volt. Bács–Bodrog vármegyében a választást lebonyolító központi választmány 1848. május 29-én, Zomborban elrendelte a cenzusos rendszer szerint a választásra jogosultak összeírását, valamint a választások június 19–26 közötti megtartását.²¹⁸ Az ókanizsai kerület jelöltjei közül Zákó Istvánt választották meg országgyűlési képviselőnek.²¹⁹

A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság megszüntetését követően, 1861-ben helyreállították a megyerendszert.²²⁰ Az 1861. február 21-én, a Zomborban megtartott bizottmányi közgyűlésen megválasztották az alkotmányos tisztikart, amelynek keretében Pál Antal nyerte el az alispáni tisztséget. A közgyűlésen felolvasták Ferenc József február 14-én keltezett leiratát, amelyben április 2-ára összehívta az országgyűlést, illetve előírányozta a képviselő választást. 1861 márciusában tartották meg az országgyűlési képviselő választásokat, az ókanizsai kerületből Kiss Jakabot választották meg képviselőként.²²¹ Az uralkodó ugyan 1861-ben feloszlatta az országgyűlést, azonban Ókanizsa továbbra is Bács–Bodrog vármegye joghatósága alá tartozott.²²² A Schmerling-rendszer bukása, illetve Deák Ferenc húsvéti cikke után, 1865 novemberében országgyűlési képviselő választásokat rendeztek. Az ókanizsai kerületben ismét Kiss Jakab kapta a legtöbb szavazatot.²²³ 1869-ben Jankovich Gyula, míg 1875-ben és 1878-ban Zákó Sándor került be képviselőként az országgyűlésbe.²²⁴ A Szabadelvű Párt tagjaként Podmaniczky Frigyes 1881-ben,²²⁵ 1884-ben, és 1887-ben szerzett

---

²¹⁸ Zakar 2018. 16.

²¹⁹ **Zákó István – Stevan Zako** (1810–1860) országgyűlési képviselő. Apja Đorđe Zako táblabíró, anyja Marija Tekelija, míg nagybátyja Sava Tekelija a Matica Srpska elnöke volt. 1837-ben Zákó István is belépett a szerb tudományos, közművelődési egyesületbe. Miután tanulmányait befejezte jogi pályára lépett, Bács–Bodrog vármegye főügyésze lett, és a megyei liberális ellenzék vezérszónokává vált. 1848. március 20-án, a zombori megyegyűlésen indítványozta a 12 pont elfogadását. 1848. április 26-án, miközben a Tiszai Koronakerület gyűlésén a forradalom vívmányait méltatta, egy szerb csapat megrohanta, és félholtra verte. Felgyógyulása után, országgyűlési képviselőként az ő javaslatára választották meg Kossuth Lajost – 1848. október 8-án – az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökévé. A szabadságharc idején, a Délvidéken harcolt a 34. honvédszászlóalj parancsnokaként, majd az I. hadtestben alezredeként és dandártábornokként. Görgei Artúr tábornok seregéhez csatlakozott, és a tábornok feltétlen híveként Világosnál tette le a fegyvert. Az aradi hadbíró és sorozóbizottság elbocsájtotta, haláláig a birtokán gazdálkodott. Forrás: Zakar 2018. 16–17.

²²⁰ Zakar 2018. 42.

²²¹ Reiszig [1909]. 245.

²²² Zakar 2018. 43.

²²³ Reiszig [1909]. 247.

²²⁴ Országgyűlési lakáskönyv 1848–1947. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_lakaskonyv/Letöltés ideje: 2018.05.26.

²²⁵ Podmaniczky a VI. kerületben a pártviszály elkerülése végett elutasította a jelöltséget, ezek után az ókanizsai választókerületben lett képviselőjelölt, ahol el is nyerte a mandátumot. Lásd bővebben: Gerhard Péter: Választói magatartás a Tisza Kálmán-korszakban Pesten. Doktori disszertáció. ELTE BTK. Budapest, 2014. (https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/22346/dissz_gerhard_peter_tortenelemtud.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [Letöltés: 2018.05.24.]

mandátumot az ókanizsai kerületben.²²⁶ 1892-ben a függetlenségi programmal indult ellenzéki politikust, Tompa Antalt választották az ókanizsai országgyűlési választókerület képviselőjévé.

A millenniumi ünnepségsorozat évében, 1896 őszén országgyűlési képviselő választásokat tartottak. Az ókanizsai kerület országgyűlési képviselője, Tompa Antal²²⁷ 1896. augusztus 20-án reggel Zenta felől vonattal Kanizsára érkezett. Az előjáróság – törvény adta jogánál fogva – engedélyezte a képviselőnek, hogy megtartsa beszámolóját. Az ellenzéki politikus kortesbeszédére alkalmas helyként a piacteret jelölték ki. A képviselő-testület egyben megbízta az előjáróságot, hogy a zászlókat és mozsárgyúkat adassa ki, még ünnepélyesebbé téve a rendezvényt.²²⁸ Az országgyűlési választásokon a Szabadelvű Párt elsőpró sikert aratott. Az ókanizsai kerületben a kormánypárti Bezeredy István győzelmét ünnepelhették a Szabadelvű Párt berkeiben.²²⁹ 1892 és 1910 között ez volt az ellenzéki pártok egyetlen veresége a kerületben. Lovászy Márton az 1901 és 1910 közötti időszakban megrendezett országgyűlési képviselő választásokon – a kerület ellenzéki képviselőjeként – diadalmaskodott.²³⁰

---

²²⁶ **Báró Podmaniczky Frigyes (1824–1907)** – országgyűlési képviselő, író, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának alelnöke, az MTA levelező tagja. A gyermekéveit Aszódon töltötte. Középiskolai tanulmányait a pesti Evangélikus Gimnáziumban végezte, 1838 és 1842 között. Késmárkon tanult jogot, majd 1845-től a berlini egyetemre járt. 1848-ban a pesti országgyűlés tagja és korjegyzője. A szabadságharc idején a 16. (Károlyi) huszárezredben harcolt, a világosi fegyverletétel után Aradon az osztrákok besorozták közlegénynek. Miután hazatért, falura vonult és az irodalomnak szentelte életét. 1859-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává, 1861-ben Szarvas város országgyűlési képviselőjévé, valamint az országgyűlés másodelnökévé választották. 1873 és 1905 között a Fővárosi Közmunkák Tanácsának alelnökeként Budapest fejlesztésén fáradozott. 1875-től 1885-ig a Nemzeti Színház intendánsa, 1861-től megszakítás nélkül tagja volt a képviselőháznak, 1861 és 1874 között a szarvasi választó kerület országgyűlési képviselője. 1875-ben a nagylaki kerületben, 1878-ban Budapest VI. kerületében, 1881-ben, 1884-ben, és 1887-ben az ó-kanizsai, majd 1892-ben, 1896-ban, illetve 1901-ben Budapest IV. kerületében szerzett mandátumot. 1889-től 1906-ig a Szabadelvű Párt elnökeként funkcionált. Forrás: Országgyűlési Almanach 1844-1944. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_almanach/. Letöltés ideje: 2018.05.19. Lásd még: Podmaniczky 1888. 290–295.; Gurka 2017.

²²⁷ **Tompa Antal** országgyűlési képviselő, fővárosi ügyvéd. 1892-ben a függetlenségi programmal, ellenzéki politikusként választották meg az ókanizsai kerületben. Forrás: Országgyűlési Almanach 1844-1944. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_almanach/. Letöltés ideje: 2015.11.18.

²²⁸ TLZ F.004.24. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1896. 304. szám

²²⁹ **Bezeredy István** – 1861-ben született Zomborban. Tanulmányait Pécsen, illetve Budapesten végezte. Egy évi önkéntes szolgálat és a tiszti vizsga letétele után, 1881-ben a 4. huszárezrednél szolgált. 1895-ben, mint huszárszados tartalékos állományba került. Az 1896-os országgyűlési választáson a Szabadelvű Párt jelöltjeként indult az ókanizsai kerületben. Forrás: Országgyűlési Almanach 1844–1944. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_almanach/. Letöltés ideje: 2015.11.18.

²³⁰ **Lovászy Márton** – 1864. november 6-án született Zentán. A gimnáziumot Zomborban, a jogi egyetemet pedig Budapesten fejezte be. A hadseregben tüzérhadnagyi, majd huszárhadnagyi rangot kapott. Később Ada főjegyzőjeként tevékenykedett. 1896-ban hírlapírói pályára ment, a „Magyarország” című lap szerkesztőjeként az ellenzék publicistájává vált. Az Ugron-párt, majd a Függetlenségi Párt tagja, 1909-ben a Függetlenségi Párt kettészakadásakor a Justh-párt képviselője. Az őszirózsás forradalmat követően tagja volt a Magyar Nemzeti Tanácsnak. A Károly-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztereként tevékenykedett. Forrás: Országgyűlési Almanach 1844–1944. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_almanach/. Letöltés ideje: 2015.11.18.

4.4. A rendezett tanács kérdése

Magyarkanizsa története során először az 1848–1849-es szabadságharc idején (1848. október 29.) igényelte a rendezett tanácsú városi státuszt. A kérelmükben a település nevének Ókanizsáról Magyarkanizsára történő megváltoztatását is feltüntették.²³¹ 1848. december 27-én az Országos Honvédelmi Bizottmány a mezővárost rendezett tanácsú várossá nyilvánította.²³² A szabadságharc leverését követően a helység elveszítette a rendezett tanácsú városi címét.

A községi törvény (1871) átjárhatóságot biztosított a különböző településtípusok (nagyközség, rendezett tanácsú város) között, ugyanis a belügyminiszter saját hatáskörében eldönthette a kérdést, nem volt szükséges törvényt módosítani. A rendezett tanácsú városi rang kérdése az 1895. szeptember 3-án megtartott képviselő-testületi gyűlésen, a járásbíróság elnyerése kapcsán került napirendre. A korszakban többször is (1871, 1899) igyekeztek a község vezetői, hogy Ókanizsa járási központtá váljon, azonban kísérleteik sikertelennek bizonyultak. Dr. Király Sándor ügyvéd a jogügyi bizottság tagjaként azzal érvelt, hogy a belügyminisztérium 200 új járásbíróság megalapítását tervezi, így lehetőség nyílik arra, hogy a település régóta dédelgetett álma megvalósuljon.²³³ Véleménye szerint ennek alapfeltétele, hogy Ókanizsa közigazgatási központtá alakuljon át, azaz vagy főszolgabírói hivatalt létesítsen, vagy rendezett tanácsú városi rangot szerezzen. Indítványában kiemelte, hogy közgyűlés mondja ki a várossá fejlődés és a járásbíróság iránti igényét. Egy előkészítő bizottság kiküldését javasolta, amely teljhatalommal képviselhetné a községet a fent említett ügyben.²³⁴

Ifj. Tóth József képviselő a főszolgabírói hivatal létrehozását tartotta a legfontosabb feladatnak, a rendezett tanácsú városi rangot csak másodlagos kérdésnek tekintette. A felszólalók közül Mihály Sándor községi jegyző ifj. Tóth József ajánlatát támogatta, ugyanakkor Hercz Ede Király Sándor kezdeményezésével értett egyet. Mihály Sándor nagyközségi keretekben gondolkodott, míg a legaktívabb képviselő, Király Sándor átlátta, hogy a várossá alakulás a közigazgatás, a gazdaság és a művelődés terén is növekedési pályára helyezheti Ókanizsát. Az indítvány részletes tárgyalását ugyan a következő tanácskozásra halasztották, de a főszolgabírói hivatal áthelyezését megszavazták.²³⁵

---

²³¹ Magyarkanizsa 1848–49-ben. 1999. 9–11.

²³² Uo. 11–23.

²³³ TLZ F.004.23. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1895. szeptember 3. 279. szám

²³⁴ Uo.

²³⁵ Uo.

Az 1895. október 13-ai közgyűlésen Király Sándor és 23 társa egy újabb indítványt nyújtott be a rendezett tanács ügyében.²³⁶ A járásbíróóság létrehozása mellett a következőkkel indokolták a várossá történő előrelépés szükségességét:

1. A község szabad rendelkezési jogának és érdekérvényesítő képességének növekedésével erősödne az önkormányzat. Két, a község életét döntően befolyásoló hatóság, a szolgabíróóság és a megyei árvaszék jogát is a község gyakorolhatná. A községben lehetne intézni a közigazgatás ügyeit, amelyek miatt az előjáróság Zentára vagy Zomborba kénytelen szaladgálni, s ez jelentős kiadást jelent, amit a közpénztárból kell finanszírozni. Emellett a gazdák és cselédek közti vitás ügyeket, rendészeti kihágási bírságokat és az iparügyleteket is helyben lehetne intézni.
2. Nagy előnye „a legszebb alkotmányos polgári jog”, a választási jog kiszélesítése, mert az eddigi 40 helyett, népességarányosan 160 képviselőre lehet bízni a közügyek intézését, kezelésnek ellenőrzését. Mivel csak az választható képviselőnek, aki az országgyűlési képviselőválasztásra is jogosult, „így az is meg van akadályozva, hogy esetlegesen a proletárizmus jusson többségre”.²³⁷ Az országgyűlési képviselők választásánál megkétszereződne a választók száma (700 fő helyett 1500 fő), mivel a vagyoni cenzus tekintetében jóval kedvezőbb a rendezett tanácsú város lakóinak a részvételi lehetősége.²³⁸

Az indítványban hangsúlyt kapott az adminisztráció növekedésével járó többletkiadások kérdése is. Király Sándor rámutatott, hogy Ókanizsa nagyközség felkészült a struktúraváltásra, hiszen az adminisztrációra és a rendőrség működésére szánt (44 ezer forint/év) kiadás nem emelkedne jelentősen, ráadásul a gazdaság és kereskedelem megélénkülése révén bőven finanszírozható. Ifj. Tóth József és Hercz Ede képviselők felszólalásukban az indítvány mielőbbi elfogadását javasolták. Ifj. Mihály Sándor ezzel szemben a fennálló nagyközségi

---

²³⁶ TLZ F.004.23. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1895. október 13. 324. szám

²³⁷ Minden bizonnyal a helyi munkásegyletek tevékenységére céloz. Az ókanizsai szociáldemokrata párt helyi szervezete 1895-ben formálódott. Erre utal az az információ is, hogy Rády Sándor, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt titkára többször járt az észak-bácskai községekben. Ennek némileg ellentmond a szociáldemokrata párt ókanizsai körzetében lezajlott 1901-es választási agitációja, amely során Izrael Jakab és dr. Goldmann Adolf beszédeikben a helyi pártszervezet megalakulását emelték ki. A jelentésből kiderül, hogy Ókanizsán, Kishegyesen (Oromhegyes) és Adorjánon 250-re tehető a szocialisták száma. Ebből kikövetkeztethető, hogy a századforduló idején nem volt jelentős, tömeges munkásmozgalmi élet a községben, szemben Horgossal, ahol 450 szocialista tevékenykedett. A szocialista eszmékhez főként a társadalom perifériájára szorult rétegek, nincstelen építőipari és mezőgazdasági munkások csatlakoztak. Az 1902-ben megtartott községi választásokon ugyan 4 jelölt is bekerült a képviselő-testületbe (Almási Antal, Bognár Mihály, Csikós György és Nagy Szilveszter), de ezen felül jelentősebb politikai sikereket nem értek el a dualizmus kései szakaszában.

Lásd: Urbán 1988. 65–66., 70., 74.

²³⁸ TLZ F.004.23. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1895. október 13. 324. szám

struktúra fenntartása mellett érvelt. Felhívta a testület figyelmét arra, hogy a hivatali szervezet szaporítása óriási többletköltséget jelentene a település számára. Hozzászólásában kérte, hogy alakítsanak egy szervező bizottságot, amely kivizsgálja az ügyet, mert félő, hogy a városi keretek között a különféle pótdók jelentős terhet jelentenének a polgárok részére. A közgyűlésen megejtett szavazás eredményeként 4 szótöbbséggel (16:12 arányban) a közgyűlés dr. Király Sándor rendezett tanács felállítását szorgalmazó javaslatát elfogadta, valamint határozatra emelte.²³⁹

Az 1896. május 2-iki községi képviselő-testületi gyűlés alkalmával dr. Király Sándor, a rendezett városi tanácsot előkészítő és szervező bizottság előadójaként előterjesztésében taglalta a testület munkájának eredményét.²⁴⁰ Ennek fényében a bizottság a rá háruló feladatot sikeresen teljesítette, ugyanis a nagyközség adófizető polgárainak tekintélyes hányada aláírta a városi státust igénylő kérdőívet. Az előjáróság, miután kiállította a község vagyonszállékát (kb. 2 millió Ft) és költségvetését (270 ezer forint/év jövedelem), világossá vált, hogy a megfelelő anyagi javakkal rendelkezik. A bizottság által gyűjtött adatok igazolták, hogy a község – a stabil anyagi háttér mellett – elegendő szellemi tőkét képes mozgósítani. A településnek már ez idő tájt több mint 16 ezer lakosa volt, kilenc közművelődési egyesület, két takarékpénztár, iskoláiban pedig négy polgári és huszonnyolc elemi osztály működött. A jelentésből megtudhatjuk azt is, hogy a 15 községi hivatalnok (nagy többségük vizsgázott jegyző), 2 orvos, 4 ügyvéd, 1 mérnök, 5 polgári iskolai tanár, 28 elemi iskolai tanító, 50 kereskedő és 258 önálló iparos tevékenykedett Ókanizsán a XIX. század végén.²⁴¹ Miután a szervező bizottság a törvényi követelményeknek eleget tett, a képviselő-testület egyhangú határozattal a rendezett városi rang megszerzését javasló indítványt elfogadta. A döntés értelmében a közgyűlés az általa kijelölt küldöttséget felkérte, hogy a megyei törvényhatósági bizottságnak terjessze be az indítványt, s ha szükséges, a belügyminisztériumban is lobbizzon annak sikere érdekében.²⁴²

Több mint 20 évnyi sikertelen küzdelem után, Magyarkanizsa településformájának átalakítása végső szakaszába lépett. 1906. október 22-én a községi közgyűlés ismét napirendre tűzte a rendezett tanácsú várossá formálódás kérdését. Dr. Király Sándor képviselő sokadik alkalommal nyújtott be indítványt a témával kapcsolatosan. A képviselő-testület tagjai ez esetben is pártolóláig támogatták előterjesztését. Ahhoz azonban, hogy Bács–Bodrog vármegye

---

²³⁹ Uo.

²⁴⁰ TLZ F.004.24. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1896. május 2. 171. szám.

²⁴¹ Uo.

²⁴² Uo.

törvényhatósági bizottságának jóváhagyását megkapják, az előkészítő bizottságnak újból eleget kellett tennie a törvény által előírt követelményeknek.²⁴³

Nem ment zökkenőmentesen az aláírásgyűjtés, amelyre vonatkozóan az 1907-es jegyzőkönyvek iratanyaga szolgál bizonyítékkal: „[...] az előkészítő bizottság egyes tagjai nem hogy segédkeztek volna a rendezett tanácsú átalakulás előkészítésében, de határozottan ellene foglaltak állást a rendezett tanács eszméjének uton útfélen agitálnak a rendezett tanács behozatala ellen, mi a kiküldött előkészítő bizottság hű maradt, tagjainak munkálkodását felette megnehezíti, ezen nehézség dacára a bizottság megkezdette működését, összeállította mind az öt kerületben az adófizetők névsorát, elkészítette az aláírásokhoz szükséges nyomtatványokat, s megkezdte az aláírásokat a városban, annak teljes befejeztével folytatni fogja a külsőségekben.”²⁴⁴ Miután a bizottság újfent sikeres munkát végzett – eleget téve a törvény által megszabott kritériumoknak –, a képviselő-testület a vármegyei törvényhatósági bizottságnál, illetve a belügyminisztériumban a városi státus megszerzését kérvényezte.²⁴⁵ Természetesen a közgyűlés, mielőtt az ügyben kimondta véghatározatát, az 1908. évre vonatkozó költségvetési előirányzatot is jóváhagyta. A fő számok rávilágítanak arra, hogy a község akkori anyagi helyzete stabilnak tekinthető, ugyanis az 553 686 korona bevétellel szemben mutatkozó 494 364 korona kiadás levonásával keletkező 59 322 korona pénztári maradvány is erre utal.²⁴⁶

Az 1908-as esztendő mérföldkönek számít Magyarkanizsa történetében, hiszen Bács–Bodrog vármegye törvényhatósági bizottságának Zomborban, 1908. március 31-én megtartott közgyűlésén tudomásul vették ifj. gróf Andrássy Gyula belügyminiszter 10010/1908 szám alatt kelt rendeletét: „[...] az 1886 évi XXII tcz. 150. §-a alapján ezennel megengedem, hogy Magyarkanizsa nagyközség rendezett tanácsú várossá alakuljon át, mert Magyarkanizsa nagyközség képviselő testülete 1907 évi augusztus hó 10-én 604 szám alatt hozott határozatával és a felterjesztett adatokkal igazolta, hogy az átalakulását a községi lakosok és birtokosok azon része kívánja, mely a községben fizetett egyenes állami adónak felénél nagyobb részét fizeti, továbbá, mint a bemutatott adatok szerint igazolva van, hogy a község az ezen átalakulás folytán reá nehezebb kötelezettségére pontos teljesítésére, elégséges szellemi és anyagi erővel rendelkezik s úgy mindazon követelményeknek, melyek a rendezett tanácsú várossá alakulás feltétlenül az idézett törvénycikk 151. §-ában megállapítottak – a jelen esetben elég téve

²⁴³ TLZ F.004.34. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1906. október 22. 536. szám

²⁴⁴ TLZ F.004.35. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1907. január 24. 27. szám

²⁴⁵ TLZ F.004.36. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1907. II. augusztus 10. 604. szám

²⁴⁶ TLZ F.004.36. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1907. II. augusztus 10. 603. szám

van.”²⁴⁷ Magyarkanizsa a története során immár másodjára szerzett rendezett tanácsú városi rangot, amelynek következtében a városra komoly előkészítő, szervező (szabályrendelet megalkotása, választások lebonyolítása) munka várt.

4.5. A millennium megünneplése

Az emlékezetkultúra kialakulása – a német mintát követve – a XIX. század derekán vált érzékelhetővé Magyarországon. A nemzeti emlékezetkultúra kialakítását a reformkorban, a nemzeti aktivisták kezdték el kiépíteni, amely során a már létező egyházi emlékezetet, elsősorban Szent István katolikus kultuszát nemzetiesítették. Szent István napjának megemlékezését Mária Terézia 1771-es rendelete tette kötelezővé a katolikus templomokban. 1818-tól a Szent István-napi budai körmenet kapcsán a világi hatóságoknak is meg kellett jelenniük.²⁴⁸

Az emlékezetkultúra intézményesített formája a XIX. század második felében terjedt el hazánkban, az 1848-as forradalomhoz kötődően. A kiegyezést követően azonban az uralkodó, Ferenc József iránti tiszteletből az egyesületek, iskolák jelentős hányadánál a március 15-e helyett április 11-e lett az elfogadott ünnepnap.²⁴⁹ Magyarkanizsa története során – a helyi civil szervezetek, egyházak részvételével – 1893. március 15-én emlékeztek meg első alkalommal a jeles eseményről.²⁵⁰

A millenniumi ünnepségsorozat megszervezéséig a magyar nemzeti emlékezetkultúra nem hagyott tárgyi nyomot maga után. Magyarországon az első modern emlékmű 1852-ben épült Budán, ám ez nem a magyar múltat dicsőítette, hanem a várost 1849-ben a magyar hadsereg ellen védő, és a harc során elesett Heinrich Hentzi tábornoknak állított emléket. Az első olyan emlékművek, amelyek a magyar nemzet múltját reprezentálták az 1860-as években épültek Pesten. A millennium évéig csupán körülbelül egy tucat alkotás került a város utcáira, amelyek főként a liberális politikai elit nagy alakjaira (Deák, Eötvös) emlékeztettek.²⁵¹

Magyarország 1896-ben ünnepelte a honfoglalás ezeréves évfordulóját. Ennek kapcsán a kormánypárt és az ellenzék is elfogadta a *treuga dei* „isten békéje” állapotot, szüneteltetve

---

²⁴⁷ TLZ F.004.37. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1908. április 15. 198. szám

²⁴⁸ Varga 2017. 30.

²⁴⁹ Uo.

²⁵⁰ Urbán 1989.24.

²⁵¹ Varga 2017. 33.

ezzel a heves parlamenti viták sorozatát.²⁵² 1895 szilveszter éjszakáján szerte az országban megkondultak a harangok, ezzel kezdetét vette a millenniumi év. Az ünnepélsorozat alkalmából számos közintézményt adtak át, kiállítást nyitottak meg, kulturális, történelmi, hagyományőrző rendezvényt szerveztek. A rendezvényt sorozatot 1896. május 2-án az uralkodó, Ferenc József nyitotta meg Budapesten.²⁵³ A programok jelentős részét a fővárosban tartották, de a történelmi Magyarország többi települése is kivette a részét az ünnepélyből. A *Vasárnapi Újság* részletesen beszámolt az 1896. június 8-án megrendezett, és több mint félmillió tömeget megmozgató díszbandérium felvonulásáról.²⁵⁴

A Szent Koronát kísérő menet Budáról a Margit-hídon át vonult az országház felé. A Perczel Dezső belügyminiszter által irányított díszbandérium kíséretében a megyei vezető tisztviselők is jelen voltak. Bács–Bodrog vármegye képviselőjében többek között dr. Vojnits István főispán, Ókanizsáról pedig Mihály Sándor községi jegyző, illetve Hercz Ede képviselő vett részt az ünnepségen.²⁵⁵

Az emlékművek üzenetének hangsúlyozása céljából minden műalkotást nagyszabású ünnepség keretében adtak át. A rendezvények időpontjait gyakorlati szempontok befolyásolták. Az októberi választások előtt mindenképpen át kellett adni az emlékműveket, hogy a választási kampány idején ne okozzon feszültséget, valamint reprezentálni tudják a nemzeti egység illúzióját. Azokon a helyeken ahol az emlékművek nem készültek el az ünnepség időpontjára, ott félkész állapotban avatták fel azokat, vagy csak az alapköveket tették le.²⁵⁶ A millennium évében a kapitalizálódó Magyarország úgy érezte, hogy elérte fénypontját. Nagyságát az új lapok megjelenésével hírül tudták adni, ezzel is elterelve a figyelmet a nemzetiségi kérdés problémáiról.²⁵⁷

A millenniumi megemlékezésre Ókanizsa község is lelkiismeretesen felkészült. A Népkert rendbehozatalát, az új közintézmények (öt új iskola a külterületeken, a szegényház, a polgári fiúiskola, a Haynald Lajos Leánynevelő Intézet) építését az ezeréves évforduló szellemisége ihlette. A Népkert leghíresebb épülete a millennium tiszteletére, 1894-ben épített Vigadó. Tervrajza Csuka Sándor községi mérnöknek köszönhető. Terasza igazi kávéházi hangulatot teremtett, s ehhez járult hozzá a kellemes dallamokat árasztó térzene. A Vigadó külön

---

²⁵² Pölöskei 2005. 497.

²⁵³ Uo.

²⁵⁴ *Vasárnapi Újság*, Budapest, 43. évf. (1896) 26. sz. 425–426. epa.oszk.hu/00000/00030/02210/pdf/02210.pdf Letöltés ideje: 2017.02.15.

²⁵⁵ Kőváry László: *A millennium lefolyásának története s a millenáris emlékkalkotások*. Budapest, 1897. mek.niif.hu/10400/10497/10497.pdf Letöltés ideje: 2017.02.15.

²⁵⁶ Varga 2017. 155.

²⁵⁷ Dezsényi–Nemes 1954. 209.

díszének számított a vadszölővel befuttatott loggia, amely a II. világháborút követően „eltűnt”. A Népkert gyönyörű kertjeit, ligeteit Bednárz Károly városi főkertész a megfelelő szaktudással gondozta. Az 1898-ban merénylet áldozatává vált Erzsébet királyné emlékének tisztelegve a park az Erzsébet-liget nevet kapta²⁵⁸, ahol két szökőkút is működött. Az egyik az 1913-ban átadott Csodakút és Ártézifürdő épülete előtt állt, másik a Vigadó és cukrászda előtti részt ékesítette. A park egyik gyöngyszeme a népkerti tó volt, amely a kis szigettel együtt már a múlté. A századfordulón a sportolni vágyók igényeit teke- és tenispálya elégítette ki.²⁵⁹

A községi képviselő-testület a honfoglalás ezeréves évfordulójára rendezendő ünnepségsorozat költségeinek tételeit előirányozta ugyan a költségvetésben, azonban a rendkívüli kiadások miatt (árvízmentesítésre fordított javak) szorult helyzetbe került: „[...] felolvastatott a jogügyi bizottságnak, a milleneum megünneplése emlékére megszavazott 25.000 frt. alapítvány létesítése tárgyában hozott határozata, a mely szerint a kérdéses 25.000 frt., tekintettel arra, hogy a közpénztár ez idő szerint azt fedezni nem képes, - kölcsön útján volna beszerezendő. [...]”²⁶⁰ Hosszas tanácskozást követően az elnök név szerinti szavazást rendelt el, amelyen a lehető legszorosabb eredménnyel (18:17), 1 szótöbbséggel megszavazták a hitelfelvételt.²⁶¹

Az 1896-os rendezvénysorozat keretében az előljárásság Witt Ignác helyettes plébánost bízta a kishegyesi (mai Oromhegyes) és az adorjáni ceremóniához szükséges zászlók kihelyezésével. Márton Mátyás, esperes-plébános 1896. március 5-én engedélyt kért a kalocsai Érseki Főhatóságtól, hogy a forradalom emlékét ápolva, ünnepi istentiszteletet tarthasson március 15-én.. Mivel az Érseki Főhatóság nem rendelte el a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegyében, így Márton Mátyás sem celebrálhatott misét Ókanizsán.²⁶² Az iskolai ünnepségeket – a tanítók áldozatkész munkájának köszönhetően – időben lebonyolították. Az 1896. május 12-re összehívott közgyűlés után a község rangos tisztviselői egy díszbanketten ünnepelték a jeles évfordulót. Az emlékfák ültetését az őszi időszakra halasztották.²⁶³

---

²⁵⁸ Huszágh István községi jegyző mély fájdalommal tudatta a képviselő-testülettel, hogy 1898. szeptember 10-én Erzsébet királyné merénylet áldozatává vált. A testület jegyzőkönyvben felkérte Vojnich István főispánt, hogy a város részvétnyilvánítását a „legmagasabb trón számolyához juttatni kegyeskedjék”. Indítványozta továbbá, hogy a temetés napján, a község utcáin a lámpákat gyászfátyollal vonják be, a középületeken harminc napig gyászlobogók legyenek kitéve, valamint a királynénak emelendő szobrára 200 koronát utaljanak ki a közpénztárból. Az indítványt a közgyűlés határozatában elfogadta. Forrás: TLZ. F.004.26. Magyarakanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1898. 253. szám

²⁵⁹ Fejős 2008. 34–35.

²⁶⁰ TLZ F.004.23. Magyarakanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1895. június 28. 192. szám

²⁶¹ Uo.

²⁶² KFL. I. 1. b. Plébániai iratok. Magyarakanizsa 1888–1901. 187.ND. M. 7/3. 1896.1179. Magyarakanizsa.

²⁶³ TLZ F.004.24. Magyarakanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1896. május 2. 167. szám

4.6. A névváltoztatás ügye

Kanizsa és környéke már ősidők óta lakott terület. Az őskor különböző korszakaiból feltárt régészeti forrásanyag tanúskodik arról, hogy a Tisza mentén többnyire halászattal és vadászattal foglalkozó embercsoportok telepedtek le.²⁶⁴ A település viszonylag korai létrejötte a kedvező geofizikai fekvésének köszönhető. Az első írásos emlék a településről a XI. század végéről maradt fenn. Ez az oklevél a bencés rend pannonhalmi kolostorának 1093-ban készített vagyonleltára, amelyben a kolostor birtokait írták össze, és az oklevélben *Cnesaként* szereplő birtok a mai Magyarkanizsa. Anonymus *Gesta Hungarorum* című krónikája utal a községre, miszerint a magyarok *Kenesnánál* keltek át a Tiszán, hogy birtokba vegyék a Maros–Tisza–Duna vidékét. A tatárjárás során (1241–1242) a város elpusztult, és csak 1335-ben említik újra a források „villa Canysa” formában.²⁶⁵ A török hódoltság idején Kaniha és Földvár alakban szerepelt. A Tisza-menti határőrvidék kereteiben a Habsburgok 1698 és 1701 között szerbeket telepítettek a területre, ekkor kapta az Ó-Kanizsa nevet a település, illetve annak latin (Vetus-), német (Alt-) és szerb (Stara) változatait. A tiszai határőrvidék megszűnésekor Mária Terézia 1751-ben mezővárosi ranggal, valamint révjoggal ruházta fel a helységet.²⁶⁶ A Magyar Kamara az északi vidékekről magyarokat telepített vissza a XVIII. század közepe táján, akik az Ó-Kanizsa mellett kezdték el használni a Magyar-Kanizsa elnevezést.²⁶⁷ Az 1848–49-es szabadságharc idején az Országos Honvédelmi Bizottmány a mezővárost rendezett tanácsú várossá nyilvánította (1848. december 27.), a nevét pedig Ókanizsáról Magyarkanizsára változtatta.²⁶⁸ A szabadságharc bukását követően, 1904-ig Ókanizsa volt a község hivatalos neve.²⁶⁹

Az 1902. május 22-én lebonyolított rendkívüli közgyűlésen felolvasták: „*B. Bodrogh vármegye Nagyságos alispánjának 2615/1902 számon vett a község és egyéb helynevekről szóló 1898. kvi III. t. cz. végrehajtása tárgyában kibocsájtott 19.952/alisp. 1902 számú körrendelete és az Országos Törzskönyv bizottság 3608/1902 számú Ó-Kanizsa község és a hozzá tartozó csoportosított külsőségeknél a képviselőtestület által leendő elnevezéseinek illetve neveinek megállapítása tárgyában kibocsájtott rendelete [tét].*”²⁷⁰Ifj. Tóth József

²⁶⁴ Szekeres 1995. 18.

²⁶⁵ Dobos 1982. 10–11.

²⁶⁶ TLZ F.004.32. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1904. május 12. 227. szám

²⁶⁷ Koroknay 1995. 315.

²⁶⁸ Magyarkanizsa 1848–49-ben. 1999. 9–23.

²⁶⁹ Zakar 2018. 20–21.

²⁷⁰ TLZ F.004.30. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1902. május 22. 230. szám

képviselő indítványozta, hogy a község eddigi nevét Ókanizsáról Magyarkanizsára módosítsák, a Tetőhegyesnek és Kishegyesnek nevezett külsőségeket pedig Oromhegyesnek nevezzék el. Felvetette, hogy a külterületeken található egyes gát- és őrházak neveit is változtassák meg. Csuka Sándor községi mérnök ellenezte a javaslatot, és utalt a Mária Terézia jóvoltából kiadott adománylevélre, amelyben Vetus-Kanizsa (Ó-Kanizsa) néven szerepel a község neve, ami véleménye szerint eléggé magyar hangzású.²⁷¹ Községi mérnökünk rögtön tudta, hogy milyen irdatlan munkával és költséggel jár a helységnév átalakítása, mindamellett azzal is tisztában volt, hogy rá hárulna leginkább a feladat.

Miután szavazásra bocsátották az ügyet, a képviselő-testület 24:1 arányban (kizárólag Csuka Sándor szavazott nemmel) elfogadta ifj. Tóth József indítványát, miszerint: *„A község eddigi Ó-Kanizsa elnevezése „Magyarkanizsa” alakban állapíttatik meg, az egyik eddig Adorján néven nevezett csoportosított külsőség ezúttal is: „Adorján” alakban állapíttatik meg, – a másik eddig „Tető-Hegyes” és Kis-Hegyes néven nevezett csoportosított külsőség neve „Oromhegyes” alakban állapíttatik meg; a Bács–Bodrogh megyei helyi érdekű vasutak Szeged-Rókus-Zenta vonalán Ó-Kanizsa határában fekvő s a községi állomáson kívül lévő vasúti állomások nevei „Adorján” és „Paphalom” alakban állapíttatik meg; a Szabadka és Ó-Becsei vonalon s Ó-Kanizsa község határában fekvő állomás „Orom” alakban állapíttatik meg. A „Tanyák” és „Zákófold” elnevezés pedig ifj. Toth József képviselő által kifejtett indokok alapján mint törzskönyvezésre nem alkalmasat egészen elhagyandók.”*²⁷² A képviselő-testület ezzel elvileg befejezettnek tekintette a dolgot, már csak a megye törvényhatósági bizottságának a megerősítése kellett ahhoz, hogy hivatalossá tegye a határozatot. 1904-ben, Bács–Bodrog vármegye törvényhatósági bizottságának 2330/904 számon vett, a vármegyebeli helynevek megállapítása tárgyában hozott 8766/alisp 1904/jkv. 206. számú határozata szerint Ókanizsa nevét Magyarkanizsára alakították át.²⁷³

Az 1902. május 22. és 1904. május 12. közötti időszakra vonatkozó összes közgyűlési jegyzőkönyvet átvizsgálva arra a következtetésre jutottam, hogy a községi határozatot követően (1902. május 22.) a jegyzőkönyvekben következetlenül használták az Ókanizsa, illetve a Magyarkanizsa elnevezést. Az 1903. évi közgyűlés 166. számú²⁷⁴ iratában fedezhetjük fel először a Magyarkanizsa kifejezést, azonban az 1903. évi 192. számú dokumentumától kezdve

---

²⁷¹ Uo.

²⁷² Uo.

²⁷³ TLZ F.004.32. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1904. május 12. 227. szám

²⁷⁴ TLZ F.004.31. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1903. 166. szám

(egy-két kivételtől eltekintve) ismét Ókanizsaként szerepel.²⁷⁵ A legeklectikusabb az 1903. évi 463. számú, a Magyarkanizsa nagyközség szegényházának rendszabályairól szóló Szabályrendelet, ugyanis ott mindkét formát (Ókanizsa, Magyarkanizsa) alkalmazzák.²⁷⁶ Mivel szinte kizárólag szabályrendeletek kapcsán jelenik meg a Magyarkanizsa szóhasználat, ezért teljesen logikus és evidens, hogy a hosszabb hatállyal bíró rendelkezések esetén előre gondolkodtak.

Az ügyre azonban az 1904-es vármegyei törvényhatósági bizottság határozata sem tett pontot, hiszen annak felolvasásakor, Nagy Lajos képviselő felszólalásában: *„sajnálattal jelenti ki, hogy a községnek ősi neve megváltoztatott, s miután azt hiszi, hogy ezen képviselő testületnek elhibázott lépése helyre hozható lenne tekintettel tehát azon körülményre, hogy községünknek Magyarkanizsa elnevezése soha és seholsem fordul elő, hanem legrégebbi elnevezése Vetus Kanizsa volt amit igazol Mária Terézia és II. József császár által kiadott adománylevél valamint az összes történelmi évkönyvekben felsorolt adatok és a régi mult századbeli térképek a melyek községünket Vétus illetve OKanizsa néven nevez, s ilyen elnevezéssel sem fordul elő egész Magyarországon egy község sem, tehát ez ősi és történelmi nevű községünknek, a melyet kegyelettel kell nekünk becsben tartani amit igazol azon körülmény is, hogy maga az országos törzskönyv bizottság is első javaslatában az OKanizsa elnevezés mellett foglalt állást.”*²⁷⁷

Mindemellett azzal érvelt, hogy a Magyarkanizsára érkező levelek és áruk Nagykanizsára érkeztek meg, a Bednárz Károly községi főkertész által megrendelt négyezer facsemete is ott pusztult el. Hozzászólásukban többen támogatták Nagy Lajos képviselő felvetését, ezért az elnök szavazásra bocsátotta a kérdést. Ennek eredményeként: *„Tehát egyhangú határozattal kimondatott hogy Nagy Lajos képviselő indítványa elfogadtatik s a község képviselőtestületének 1902 évi május hó 22 én tartott közgyűlésében hozott a község nevének Magyarkanizsára történt megváltoztatását kimondó 230/jkv 903 sz. határozatának hatályon kívül helyezésével a község jelenlegi „Magyarkanizsa” elnevezése, az indítványban felhozott indokok figyelembe vételével a régi OKanizsának kötőjel nélkül egy szóba írva mint az országos községi törzskönyvi bizottság is javaslatba hozta. Okanizsa alakban állapittatik meg s jelen határozat kapcsán felkéretik Bács Bodrogh vármegye Tekintetes Törvényhatósági bizottsága hogy 1746/kgy 902 számú határozatának megváltoztatásával ezen elnevezését*

²⁷⁵ TLZ F.004.31. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1903. 192. szám

²⁷⁶ TLZ F.004.31. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1903. augusztus 1. 463. szám

²⁷⁷ TLZ F.004.32. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1904. május 12. 227. szám

elfogadva azt jóváhagyás végett az országos községi törzskönyvi bizottságnak felküldeni szíveskedjék.”²⁷⁸

A megyei törvényhatósági bizottság viszont nem változtatta meg az általa elfogadott határozatot, így a település neve az első világháborút követő impériumváltásig Magyarkanizsa maradt.

4.7. Magyarkanizsa rendezett tanácsú város (1908–1914)

Lázás munkába kezdett a magyarkanizsai képviselő-testület az általuk delegált bizottságokkal együtt. Húsz év szervezési munkája arra predesztinálta őket, hogy a várossá alakulás – számos jogi, közigazgatási eljárást igénylő – folyamatát minél inkább meggyorsítsák. A közgyűlés küldöttséget választott, amely a leendő városi testület virilis tagjainak névjegyzékét összeállította.²⁷⁹ A képviselő-testület 1908. június 15-én a bizottság jelentését tudomásul vette, és annak érdemleges elbírálását az 1908. évi június 16-án tartott közgyűlésre tűzte ki, amelynek során a virilisek névjegyzékéről szóló határozatot elfogadta.²⁸⁰ 1908. június 3-án tűzték napirendre Magyarkanizsa rendezett tanácsú város szervezeti szabályrendeletének részletes bemutatását, amelyet végül 1908. június 22-én hagytak jóvá.²⁸¹

A mintegy százhusz oldalas dokumentum egyebek mellett deklarálta a városi hatóságok (a képviselő-testület, a tanács, a polgármester, az árvaszék, a rendőrkapitány, a városi adóhivatal) teendőit, jogait és kötelezettségeit. A városi képviselők számát az 1886. évi XXII. tc. 32. paragrafusának rendelkezése alapján határozták meg. A törvény értelmében minden 100 lélek után egy képviselőt lehetett jelölni, azzal a kikötéssel, hogy a számuk a kétszáz főt nem haladhatta meg.²⁸²

Tekintettel arra, hogy Magyarkanizsa község lakossága az 1900. évi népszámlálás szerint 16 532 lélekből állt,²⁸³ így a testületbe 164 rendes tagot delegálhattak. Közülük 82, mint virilis (a legtöbb adót fizető), 82 pedig választás útján kerülhetett be a város vezetésébe. A szabályrendelet II. fejezetének 4. paragrafusa értelmében a százhatvannégy tagon kívül az

---

²⁷⁸ Uo.

²⁷⁹ TLZ F.004.37. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1908. 174. szám

²⁸⁰ TLZ F.004.37. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1908. 312. szám, 313. szám

²⁸¹ TLZ F.004.37. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1908. június 3–22. 278. szám

²⁸² 1886. évi XXII. törvénycikk/1000 év törvényei. <https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=6215>. Letöltés ideje: 2016.03.18.

²⁸³ Magyar Statisztikai Közlemények. 1902. 184.

önkormányzat kötelékébe tartozó elöljárósági tagok: a polgármester, a főjegyző, mindegyik tanácsnok, a rendőrkapitány, a főügyész, az árvaszéki ülnök, a házi pénztárnok, a számvevő, a főorvos, két orvos és az állatorvos rendelkezett szavazati joggal. Az önálló hatóságok közül a városi tanácsban a polgármester – mint elnök –, a rendőrkapitány, az összes tanácsnok, a főjegyző, a főügyész és a főorvos kapott helyet. A költségvetés összeállítását, az országos, illetve a községi adók kivetését, nyilvántartását és beszedését a városi tanács legfontosabb feladatai közé sorolták. Ezen kívül gondoskodnia kellett a település ingó és ingatlan vagyonának leltáráról, valamint a város területén levő utcák, utak rendezéséről, az építkezési vonalak kijelöléséről, illetőleg azok engedélyezéséről. Felügyeletet gyakorolt a szegényház ügyeiben, meghatározta a hivatalok elhelyezést, a tisztviselők munkakörét. A IX. fejezet 73. paragrafusa alapján a városi tanács munkáját négy ügyosztály segítette: a közjegyzői, a közigazgatási, az adó és pénzügyi, illetve a gazdasági. A közjegyzői ügyosztály élén a főjegyző állt, míg a többit az illetékes tanácsnokok irányították.²⁸⁴ A közegészségügyi szakhivatal legfőbb funkciójaként a közegészségügyi viszonyok javítása érdekében történő hatósági intézkedések alkalmazását és végrehajtását jelölték meg. A főorvos, az orvosok és a szülésznők feladatait is pontosan körülírták. A szabályrendelet a városi ügyész, a számvevő, a városgazda, a házi pénztárnok, a kertész, a könyvelő, az adópénztárnok, a végrehajtó, valamint az önkormányzat minden egyes tisztviselőjének kötelezettségét külön-külön rendszerezte.²⁸⁵

Miután a megye az 1908. július 13-án a 26003/alisp. 1908. szám alatt kelt véghatározatával a virilisek névjegyzékét jóváhagyta, megkezdődhetek a választások előkészületei. A községi törvény rendelkezése folytán a várost nyolc kerületre osztották, a választásokat pedig 1908. évi augusztus hó 27-én megtartották. 1908. december 28-án, a Nagyvendéglő dísztermében bajsai Vojnits István alispán elnökletével rendezték meg Magyarkanizsa rendezett tanácsú város alakuló közgyűlését, 1908. december 29-én pedig a tisztújító közgyűlést. Az elnöki előterjesztés alapján a képviselő-testület tudomásul vette a választások eredményét, amelyek szerint a 82 rendes tagként megválasztott képviselő mellett 82 virilis kapott helyet.²⁸⁶ Ezt követően az elnöklő alispán Magyarkanizsa rendezett tanácsú várost megalakulttá nyilvánította. Felkérte a képviselő-testület tagjait, hogy személyes és politikai érdekeiket félretéve a város felvirágoztatásán fáradozzanak.²⁸⁷

---

²⁸⁴ TLZ F.004.37. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1908. június 3–22. 278. szám

²⁸⁵ Uo.

²⁸⁶ TLZ F.004.38. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1908. december 28–29. Alakuló gyűlés. 1. szám

²⁸⁷ Uo.

A tisztújító közgyűlés egyik legfontosabb momentuma a polgármester személyének megválasztása volt. Négy érvényes pályázat érkezett be a polgármesteri állásra, de mindenki tudta, hogy verseny dr. Király Sándor és Mihály Sándor között fog eldőlni. *„Elnöklő alispán a szavazás befejeztével a közgyűlést ujlag megnyitotta és bemutatta a választás eredményéről felvett, s általa, valamint a bizalmi férfiak által aláírt választási jegyzőkönyvet és lepecsételt szavazatlapokat, amelyek szerint a következő eredmény állapított meg. Bontatott összesen 154 szavazólap, amelyek közül 3 érvénytelen volt, amennyiben kettő ezen állásra nem jelölt egyénre adatott be, az így érvényes 151 szavazatból Dr. Király Sándor nyert 95 azaz kilencvenötöt, Mihály Sándor 56 azaz ötvenhat szavazatot, amely eredmény alapján elnöklő alispán által kimondatott, hogy: Dr Király Sándor 39 szavazat többséggel Magyarkanizsa rendezett tanácsú város első polgármesterévé megválasztott, ki is az 1886. évi XXII. tcz. 85. §-ában előírt hivatali esküt a tisztújítószéki közgyűlés szeme előtt nyomban le is tette és a képviselő testület által felhatalmaztatott a költségvetésben megállapított kiadásoknak szabályrendeletben foglalt rendelkezések alapján való utalványozására.”*²⁸⁸

A városi rang megszerzésékor létrehozott *Kanizsai Újság* is beszámolt a választásokról. A cikk írója kiemelte, hogy az egykori magyarkanizsai jegyző, Mihály Sándor (abban az időben Óbecse jegyzője) és Tóth József pártja között zajlott a küzdelem, ami a Tóth József-párti voksolók teljes sikerével zárult. Dr. Király Sándor polgármester mellett megválasztották a városi tisztviselőket is. A főjegyző Laczkovics Károly, az adóügyi tanácsnok Huszágh István, a közigazgatási tanácsnok Mach János, a gazdasági tanácsnok Popovics György, az árvaszéki ülnök Szerdahelyi Károly, a házi pénztárnok Dukai Gy. János, az adópénztárnok Dukai Péter, az ügyész dr. Sóti Imre, a számvevő Acél Aurél, a városgazda Apró József, míg az alkapitány Kelemen István lett. Fratricsevics Jánost, a rendőrfőkapitányt – mivel megyei tisztségek számított – Bács-Bodrog vármegye főispánja nevezte ki.²⁸⁹

A második alkalommal rendezett tanácsú várossá vált Magyarkanizsa viszonylag rövid időszakát túlnyomórészt a városi rangot demonstráló beruházások (új városháza, a Szent Órangyalok templom kibővítése), kisebb mértékben pedig infrastrukturális fejlesztések (csatornázás, útburkolat lerakása) jellemezték. A közvilágítás modernizálása, a telefonközpont létrehozása, a Törökkanizsát Magyarkanizsával összekötő új híd megépítése, az iparfejlesztés viszont elmaradt. A várossá alakulás után a Nagyvendéglő épülete szűknek bizonyult a 164

---

²⁸⁸ TLZ F.004.38. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1908. december 29. Tisztújító gyűlés. 2. szám

²⁸⁹ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, II. évf. (1909) 1. sz. 1. ; Uo. II. évf. (1909) 2. sz. 2.

képviselő, valamint a városi tisztviselők számára. A képviselő-testület úgy döntött, hogy egy a kor igényeinek megfelelő, modern városházát építtet. A hosszas viták, diskurzusok²⁹⁰ után, Reiss Zoltán budapesti építész tervei alapján 1911-ben megkezdődtek a munkálatok. A szecessziós stílusú, a város főterét betöltő monumentális épület kivitelezését helyi iparos vállalkozók (Medgyesi István és társai) végezték. Az új városháza épülete 1912 decemberében készült el.²⁹¹ A földszint jobb oldali részében a rendőrséget helyezték el, rendőrségi laktanyával, zárkákkal, a bejáratától balra pedig a számvevőség, a főorvos és az adóhivatal kapott helyet. Az emeletre került a közgyűlési terem, a tanácssterem és a polgármester irodája. A jobbszárnyra tették az árvaszéket, illetve az anyakönyvi hivatalt, a balszárnyon pedig a főjegyzői ügyosztály és a mérnöki hivatal működött.²⁹²

A másik nagy horderejű, a város által finanszírozott projekt a Szent Őrangyalok-templom kibővítését irányozta elő. Eredetileg egy új, hatalmas méretű templomot kívántak emelni²⁹³, de a realitás talaján maradván a régi felújítása, illetve kibővítése mellett döntöttek a városatyák. Az 1911 és 1912 között átalakított templom tervét Foerk Ernő és Petrováczy Gyula készítették, míg a munkálatokat a Medgyesi és társai, Almási Antal, Gubi János, illetőleg Kálmán János végezték el. dr. Horváth Győző martyropolisi felszentelt püspök, kalocsa–bácsi segédpüspök 1913. május 15-én szentelte fel az átalakított Szent Őrangyalok-templomot.²⁹⁴ A város jóvoltából létrehozandó új istenháza tervezeete ugyan nem valósult meg, de özv. Tukats Teréz magánkezdeményezéséből, Isten dicsőségére, valamint a néhai férje emlékére emeltette 1912–1913-ban a második magyarkanizsai katolikus Szent Pál-templomot.

A város vezetése magánvállalatok, részvénytársaságok befektetéseit is igyekezett ösztönözni. Ennek a legszebb példája a helyi vállalkozó csoport révén megvalósult gyógyfürdő-beruházás. Az 1912-ben megkötött egyezmény szerint, Magyarkanizsa rendezett tanácsú város az építkezéshez szükséges ingatlanokat biztosította. A Csodakút Ártézifürdő Részvénytársaság, mint tőkeerős vállalkozás egy modern fürdő felépítését és üzemeltetését vállalta. ²⁹⁵ A helyi infrastruktúra javítása okán az önkormányzat kiköveztette az Úri (fő) utcát és a szűkebben vett

---

²⁹⁰ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, II. évf. (1909) 4. sz. 2. ; Uo. II. évf. (1909) 16. sz. 2., Uo. IV. évf. (1911) 11. sz. 1.

²⁹¹ Valkay 2011. 46–47.

²⁹² Valkay 2014A. 92.

²⁹³ Valkay 2011. 48.

²⁹⁴ Valkay 2014B. 74–77.

²⁹⁵ TLZ F.004.45. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1912. II. 428. szám, 429. szám

belváros néhány szakaszát. A köztisztaság területén is történt némi előrelépés, locsoló kocsikat vásárolt a város, hogy szebbé, tisztábbá tegye környezetét.²⁹⁶

Magyarkanizsa rendezett tanácsú várossá válásának kezdeti szakaszában, 1909. május 21-22-én, 116 város részvételével szervezték meg a „Városok kongresszusa” című rendezvényt Budapesten.²⁹⁷ A helyi önkormányzat vezetői is elutaztak a rangos eseményre. A kongresszus vitaanyagából kiderült, hogy Magyarkanizsa a 109 rendezett tanácsú város közül az előkelő huszonkilencedik helyen állt. A törzsvagyon tekintetében a hatodik, a tiszta vagyon vonatkozásában az ötödik, az évi jövedelme szempontjából a tizennegyedik, ugyanakkor a kiadásai alapján a huszonkettedik pozíciót foglalta el a település.

A statisztikai mutatókat összehasonlítva nagyon érdekes és értékes információkat kaptak a városi vezetők, hiszen megdöbbenve tapasztalták, hogy Magyarkanizsánál csupán öt város költ többet tanügyre, pedig a településen sem gimnázium, sem felsőfokú intézmény nem működött. Az állami támogatás hiánya szembetűnő volt, ugyanis más városok sem a saját költségvetésükből finanszírozták a tanügy nagy részét, hanem az állam dotálta annak jelentős hányadát. Szembesülniük kellett azzal a ténnyel, hogy a gazdasági kiadásaink is hatalmasak voltak. A szegényügy terén elért előkelő helyezés nyomán, arra a következtetésre jutottak a városatyák, hogy viszonylag jelentős volt a szegény sorsúak számaránya akkoriban Magyarkanizsán. A közintézmények, a csatornahálózat, az utak minősége terén is jelentős lemaradást észleltek. Elgondolkodtató a felvázolt statisztika, és annak ellenére, hogy a járásbíróság létrehozását rendezett tanácsú városként sem sikerült megalakítani, illetve az infrastrukturális fejlesztéseket sem megfelelő mértékben teljesíteni, kijelenthetjük, hogy a város történetének prosperáló korszakát élte a kései, válságjelekkel terhes dualizmus korában.

---

²⁹⁶ Valkay 2011. 50.

²⁹⁷ TLZ F.004.38. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1909. 261. szám

5. Magyarkanizsa az I. világháborúban (1914–1918)

Az 1914. június 28-án az Osztrák–Magyar Monarchia trónörököse, Ferenc Ferdinánd ellen elkövetett merénylet híre megdöbbentette a Monarchia lakosságát, sőt egész Európát. Országszerte minden településen, így Magyarkanizsán is rendkívüli közgyűlést tartottak, amely során a polgármester, dr. Király Sándor ismertette a merényletről tudósító hivatalos táviratot. A középületekre kitűzték a gyászlobogókat, majd a városi tanács részvételével a római katolikus és az ortodox keresztény templomban gyászmisét tartottak. A temetés napjára (1914. július 3.) munkaszüneti napot rendeltek el, valamint a közgyűlés kifejezte részvételét.²⁹⁸ 1914. július 31-én Osztrák–Magyar Monarchia területén kihirdették az általános mozgósítást, amelyet a *Kanizsai Újság* a címlapján a *Népeimhez* címmel vezércikkben közölt.²⁹⁹ Ennek értelmében megkezdődött a hadra fogható férfiak besorozása. A magyarkanizsai hadköteles személyek többségét három gyalogsági alakulatba: a cs. és kir. 86. (szabadkai) gyalogezredbe, a m. kir. 6. (szabadkai) honvéd gyalogezredbe, illetve a m. kir. 6. népfelkelő gyalogezredbe hívták be.³⁰⁰

Király Sándor lelkesítő beszédében utalt a mezőgazdasági termelés kiemelt szerepére a háború idején, és felkérte a lakosságot, hogy úgy végezze a dolgát, mintha nem lenne háború, továbbá hozzátette, hogy a nemzetiségekkel is bánjanak úgy, mint minden tisztességes magyar polgárral.³⁰¹

A mozgósítás első hulláma a rendőrséget érintette, a hadba vonulók számát viszont hadititokként kezelték. Ez azonban a közbiztonság romlását eredményezte, ugyanis megszorodtak a lopások, főleg a város körüli tanyákon.³⁰² A háború kiterjedése egyre nagyobb terheket rótt a hazai gazdaságra, emiatt 1914 őszén első alkalommal hadikölcsönkötvényt adtak ki. Magyarkanizsán a képviselő-testület rendkívüli ülésén a polgármester a már javában dúló háborút nemzeti ügynek nevezte, illetve a hadikölcsönkötvények jegyzésének fontosságát hangsúlyozta. Magyarkanizsa város 250 ezer korona értékű kötvényt jegyzett, Király Sándor – példát mutatva – tízezer koronát ajánlott fel.³⁰³ A város közgyűlésének döntése értelmében a város pénzét a Magyarkanizsai Első

²⁹⁸ TLZ F 004.52. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1914/II.33.

²⁹⁹ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, VII. évf. (1914) 31. sz.1.

³⁰⁰ Molnár 2015. 34–39.; Molnár 2016.183.

³⁰¹ TLZ F 004.52. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1914/II. 251/1914 jkv.sz.23.

³⁰² Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, VII. évf. (1914) 48. sz. 2.

³⁰³ TLZ F 004.52. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1914/II. 380/1914 jkv.sz.219-220.

Takarékpénztárnál, a Magyararkanizsai Önszegélyező Szövetkezethél, valamint a Magyararkanizsai Keresztény Népbanknál helyezték letétbe az 1915-ös esztendőben.³⁰⁴

A településen eleinte a Haynald Leánynevelő Intézetben állítottak fel hadikórházat, ahová 1914. október 5-én 126 könnyebben sérült katona érkezett.³⁰⁵ 1914 decemberétől a Szerbiából behurcolt tífusz miatt, járványveszélyre hivatkozva a fertőző betegeket a városi Szegényházban különítették el.³⁰⁶ A hadikórház működtetése egyre nagyobb anyagi kiadással járt, ennek ellenére 1918. április 1-jéig fennállt.³⁰⁷

1915 januárjában tartották meg a községi képviselők választását Magyararkanizsán.³⁰⁸ Az infláció következtében megkezdődött a lakosság általános elszegényedése, ugyanakkor a háború egyre több nyersanyagot, főleg élelmiszert (gabonát) igényelt. A mezőgazdasági minisztérium a helyi gazdaséket bírta meg a tavaszi földmunkák koordinálásával, amelynek során minden megművelhető földet számba vettek, hogy véletlenül sem maradjon semmi parlagon. Az őszi betakarítás nagy nehézségekbe ütközött, mivel a hadi szolgáltatások során a kétfogatú járműveket, lovakat és a kocsisokat frontszolgálatra vitték, sőt a munkások jelentős hányada is hadi szolgálatot teljesített.³⁰⁹ 1915-ben folyamatosan drágult az élelmiszerek és a petróleum ára, a háború nyomasztó terhe komoly megpróbáltatásokat okozott a helyi lakosság számára.

1915. március 20-án Magyararkanizsa rendezett tanácsú város tisztújító ülésén a polgármesteri tisztségért lebonyolított titkos szavazáson dr. Lehel Pál 94, míg dr. Király Sándor 42 szavazatot kapott. Ennek következtében dr. Lehel Pált polgármesterré választották Magyararkanizsán.³¹⁰ Az új városvezetőt, dr. Lehel Pált³¹¹ azonban távollétében jelölték a tisztségre, ugyanis tartalékos főhadnagyként frontszolgálatot teljesített, így a helyettes polgármesteri tisztséget Laczkovics Károly főjegyző töltötte be.³¹² A helyi lap 1915-ös cikkei többnyire fényes győzelmekről tudósítottak, azonban a Monarchia súlyos nyersanyaghiánya nem adott okot az optimizmusra.³¹³ 1915 nyarától a lőszergyárak utánpótlására elkezdték begyűjteni a réztárgyakat, Magyararkanizsáról a gyógyfürdő vízmelegítésre használt rézüstjét,

³⁰⁴ TLZ F 004.52. Magyararkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1914/II. 407/1914 jkv.sz.391-395.

³⁰⁵ Kanizsai Újság, Magyararkanizsa, VII. évf. (1914) 42. sz. 2.

³⁰⁶ TLZ F 004.53. Magyararkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1915. 143/1915 jkv.sz.385-386.

³⁰⁷ Molnár 2016.193.

³⁰⁸ TLZ F 004.53. Magyararkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1915. 4/1915 jkv. sz. 12-17.

³⁰⁹ TLZ F 004.53. Magyararkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1915. 30/1915 jkv. sz. 59-62.

³¹⁰ TLZ F 004.53. Magyararkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1915. 333-353.

³¹¹ Lehel Pál Bácska visszacsatolását követően 1941-1944 között is polgármester volt Magyararkanizsán, később Szeged hunyt el. Forrás: Forró-Molnár 2013. 58.; 173.

³¹² TLZ F 004.53. Magyararkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1915. 354.

³¹³ Kanizsai Újság, Magyararkanizsa, VIII. évf. (1915) 14. sz. 1.

illetve a Rákóczi téri és Szent István téri iskolák harangjait „ajánlották fel”.³¹⁴ A komoly gondokat okozó munkaerőhiányt a hadifoglyokkal igyekeztek pótolni, amit az 1907-es hágai nemzetközi konvenció nem tiltott.³¹⁵ Az orosz hadifoglyok (225) a népkerti tavak és árkok tisztítását végezték el, valamint az utak és a járdák rendbehozatalában segítettek.³¹⁶

1915 júliusában rendkívüli közgyűlés keretében határozatot hozott a testület, amely szerint Márton Mátyás vezetésével egy hattagú delegációt alakítottak azzal a célkitűzéssel, hogy dr. Lehel Pál hazahívását indítványozzák a miniszterelnöknél tett budapesti látogatásuk során. Mielőtt a küldöttség a fővárosba utazott, a belügyminiszter értesítette a városi tanácsot, hogy a miniszterelnök közbenjárásának köszönhetően Lehelt hazaengedik. Lehel Pál végül 1915. augusztus 13-án tette le a polgármesteri esküt Zomborban.³¹⁷ 1915 októberében a III. hadikölcsönkötvény jegyzése során Magyarkanizsa város közgyűlése 500 ezer koronát szavazott meg, így összesen már 1 millió hadikölcsönkötvény birtokosa volt.³¹⁸

Az 1916-os esztendő az antant hatalmak győzelmeit hozták, ugyanakkor a frontok megmerevedése rendkívül nagy terheket rótt a Monarchia hátországára. A többmilliós hadsereget élelmiszerrel, nyersanyaggal, munícióval kellett ellátni, ráadásul a munkaképes férfiak jelentős része a frontokon harcolt. A konstans áremelkedések nemcsak a helyi szegényebb paraszti, munkás rétegeket érintették, hanem a köztisztviselőknek egyaránt megélhetési gondokat okoztak. A belügyminiszter rendelete folytán az állami hivatalnokok is segélyben részesülhettek. Laczkovics Károly főjegyzőnek az éves fizetése 4000 korona volt, esetében a drágasági pótlék 800 koronát jelentett. A tisztviselők nagy része (állatorvos, orvos, számvevő, aljegyző stb.) 2200–2900 korona összegű éves jövedelemmel rendelkezett, így ők 440–580 korona közötti segélyt igényelhettek.³¹⁹ A háború alatt (1914–1918) az élelmiszerárak 700%-os emelkedése leginkább a lakosság (nagyobb részét képező) szegény földműves és ipari munkás csoportjának életét keserítette meg. Érzékeltetésképpen: 1914-ben 1 kg sertéshús ára 1,48 korona volt, 1918-ban már 10 koronába került. Legkevesbé a kenyér ára növekedett, 1914-ben 0,23 koronát, míg 1918-ban 0,56 koronát kellett érte fizetni. Az építőipari munkások napi bére 1914-ben 7 korona volt, 1918-ban pedig napi 12 koronáért dolgoztak.³²⁰

---

³¹⁴ TLZ F 004.53. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1915. 263/1915, 264/1915 jkv. sz. 525–527.

³¹⁵ Lóránt 1915. 37.

³¹⁶ TLZ F 004.53. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1915. 327/1915 jkv. sz. 618–623.

³¹⁷ Molnár 2016. 201.

³¹⁸ TLZ F 004.53. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1915. 414/1915 jkv. sz. 744–745.

³¹⁹ TLZ F 004.55. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1916. 27/1916 jkv. sz. 32–38.

³²⁰ Urbán 1988. 98.

1916 szeptemberében Laczkovics Károly főjegyzőt, helyettes polgármestert és Fratricsevics János rendőrfőkapitányt felmentették tisztségükből, mivel korrupciós ügybe keveredtek, illetve hivatali hatalmukkal visszaéltek.³²¹ A helyükre Huszágh Istvánt, valamint Fodor Istvánt nevezték ki.³²²

Első alkalommal 1916 őszén változtatták meg a magyarkanizsai fő utca nevét. A város története során – főleg az impériumváltásoknak köszönhetően – eddig hat alkalommal módosították. 1916. november 21-én elhunyt I. Ferenc József császár és magyar király, a hivatalos értesítés napján (november 27-én) a város minden közintézményére kitűzték a gyászlobogót. A temetés napján (november 30.) pedig gyászistentiszteletet tartottak, a hivatalok bezártak, valamint iskolai szünetet rendeltek el. Az 1916. december 19-én megtartott rendkívüli közgyűlés döntése értelmében az Úri utca (fő utca) a Ferenc József nevet vette fel.³²³ 1917-től azoknak a nincstelen szegény családoknak, akiknek a fenntartója a harctéren teljesített szolgálatot, vagy a harcok során elhalálozott, 200 négyszögöl nagyságú földterületet adományoztak a város tulajdonában levő ingatlanokból.³²⁴

1918. január 25-én képviselő-választásra került sor Magyarkanizsán. Az alakuló közgyűlés elnöke Léderer Pál alispáni helyettes, a dr. Lehel Pál vezetésével felvonult előljárásság jelenlétében kihirdette az eredményt. A polgármester észszerűsíteni kívánta a város közigazgatását, ennek okán a szervezési szabályrendelet módosítása révén átszervezések történtek, sőt egyes tisztviseelőállásokat meg is szüntettek. A hatékonyabban működő struktúra elérésén kívül a takarékoság motiválta az átalakítás során.³²⁵ 1918. április 13-án került sor a – korrupciós botrány miatt megüresedett – főjegyzői állás betöltésére. A szavazás során Huszágh István kapta a legtöbb voksot, így Magyarkanizsa főjegyzőjévé nevezték ki.³²⁶ Az őszi forradalom hírére Magyarkanizsán rendkívüli közgyűlést tartottak, amelyen Márton Mátyás esperes-plébános felolvasta a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt helyi szervezetének

---

³²¹ TLZ F 004.55. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1916. 244/1916 jkv. sz. 301–303. Laczkovics Károly főjegyző, illetve Fratricsevics János rendőrfőkapitány a rendőrököt magáncélokra alkalmazták. A hadkötelezettség felmentéséért pénzt kértek, az üzérkedés során több ezer korona fejében elintézték, hogy az illetőnek ne kelljen frontszolgálatot vállalni.

³²² Molnár 2016. 206.

³²³ TLZ F 004.55. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1916. 402/1916 jkv. sz. 491–494. A magyarkanizsai fő utca nevét története során több alkalommal megváltoztatták. 1916. december 19-ig az Úri utca nevet viselte, amelyet Ferenc József utcára változtatták. Az impériumváltás folytán (1920) a trónörökös nevére 1921-ben Ulica Prestolonaslednika Aleksandra (Sándor trónörökös utcára), a királydiktatúra (1929) után pedig Ulica Kralja Aleksandra (Sándor király utcára) keresztelték. Bácska visszafoglalását követően (1941) a kormányzó iránti tiszteletből, a Horthy Miklós utca nevet kapta. A második világháború után a rendszerváltásig természetesen Tito marsall utca néven funkcionált, míg napjainkban Fő utcának hívják. Forrás: A fent idézett (TLZ) levéltári dokumentum, valamint Klamár 2016 53–56.

³²⁴ TLZ F 004.56. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1917. 70a/1917 jkv. sz. 83–85.

³²⁵ TLZ F 004.58. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1918. 1–4.; 22/1918. jkv. sz. 32–51.

³²⁶ TLZ F 004.58. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1918. 269–275.

indítványát: „*Magyarkanizsa rendezett tanácsú város minden polgárát őszinte öröm tölti el, hogy Magyarországnak ősi jogon alapuló igénye, Ausztriától való különválása történeti tényvé vált. [...] Haladéktalanul kösse meg a független és önálló magyar külügyminiszter útján az ország területi integritását épségben tartó békét, amely kizárólag Magyarország érdekeit vegye tekintetbe és biztosítsa az állam összes polgárának a teljes egyenjogúságon alapuló testvéri együttélést!*”³²⁷

Az 1918. november 3-án megkötött padovai fegyverszünet után szerb csapatok vonultak be a Délvidékre. A belgrádi katonai konvenció (1918. november 13.) érvényesítette a padovai egyezmény Magyarországra vonatkozó részét. Magyarkanizsát 1918. november 16-án foglalták el. Magyarkanizsának az első világháborús embervesztesége: 766 fő. Többségük a harctereken esett el, vagy kórházakban halt bele a sérüléseibe, illetve különböző járványok áldozatává vált.³²⁸ Az 1920-as trianoni békediktátum következményeként lezajlott impériumváltás nyomán Magyarkanizsa – a többi délvidéki várossal együtt – hivatalosan is a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság részévé vált.³²⁹

6. Gazdaság és társadalmi változások Magyarkanizsán 1867 és 1918 között

A kiegyezést (1867) követően Magyarkanizsa gazdasági élete megélénkült. A legelők elkülönítése során lezajlott vízszabályozás és árvízmentesítés eredményeként a mezőgazdaság fejlődésnek indult. A Tisza menti településeken évtizedeken át folyó, rendkívül költségigénylő munkálatokat (csatornázás, lecsapolás, töltésezés, védőgátak építése) a Bácsi-Tiszai Árvízmentesítő Társulat fogta össze. 1870-ben az államtól megvásárolt közlegelők bérbe adásából származó jövedelmek sokszor nem fedezték a horribilis kiadásokkal járó árvízvédelmet, azonban az önkormányzat zavartalan működéséhez biztosítékul szolgáltak. A határrendezést és telekkönyvezést követően Ókanizsa nagyközség területe 35 819 katasztrális holdat tett ki, amelyből 20 553 hold magánbirtok volt, ugyanakkor 15 226 holdnyi ingatlan a község tulajdonát képezte.³³⁰ A településnek a mindinkább gyarapodó gazdasági bevétele a legelők, földek kölcsönbérletéből származott. Ezt bizonyítja a Magyar Statisztikai Közlemények 1910-es kiadványának, a városok gazdálkodását elemző része: „*Az ingatlanok*

³²⁷ TLZ F 004.58. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1918. 416/1918. jkv. sz. 491–496.

³²⁸ Molnár 2015. 159–173.

³²⁹ Hornyák 2004. 5–63.

³³⁰ Urbán 1988. 46–47.

jövedelmei a városok felerészében 2.5-15 K bevételt jelentenek a lakosság egy tagjára számítva. A lakossághoz képest legtöbb volt az ingatlanok jövedelme Verseczen (18.9 K), Kassán (15.5 K), és Debreczenben (17.4 K) [...]. A szepességi és a bányavárosokban általában a lakossághoz viszonyítva igen jövedelmezőek az ingatlanok; rajtuk kívül csak még Brassó és kivételesen egy-két alföldi város (Magyarkanizsa, Nagyikinda, Nyíregyháza) ingatlanbirtokai nyújtanak bőségesebb hozadékat.”³³¹

A mezőgazdaság a XX. század első évtizedében is húzóágazatnak számított, a lakosság közel kilencven százaléka fölműveléssel és állattartással foglalkozott. A korszakra jellemző, hogy a száz holdnál nagyobb méretű termőterületet – az 1897. évi *Gazdacímtár* adatai alapján – tizenkilenc nagygazda birtokolta, egy haszonélvezőként és haszonbérliként, egy pedig kizárólag haszonbérliként kezelte. A legnagyobb földbirtokos foglalkozású tulajdonos és haszonbérli Bakality Máté volt, akinek családja még a Határőrvidék korszakában telepedett le Ókanizsán. A folyamatos földvásárlások során megközelítette a nagybirtokosi (1000 hold feletti) státuszt.³³² Az általa tulajdonolt és bérelt birtok nagysága 965 katasztrális holdat tett ki.³³³ Őt követte a rangsorban Lukács János (312 kh), valamint Hesser András, aki haszonbérli vállalkozóként tevékenykedett.³³⁴ Milosevits Milán és Milosevits Teréz tulajdonosok haszonbér ellenében a befektetőre bízta 304 holdnyi területüket. Ennek oka az lehetett, hogy örökösüként nem rendelkeztek elég tőkével és szaktudással, hogy ők maguk vezessék a birtokukat.³³⁵ Weiszberger Ignácnak, az Ó- és Törökkanizsai Takarékpénztár Rt. igazgatójának négy községben voltak birtokai (286 kh), míg Király Sándor későbbi polgármester öt községben rendelkezett 100 kh méretű ingatlannal, amelyből 29 kh rétföld, 3 hold szőlő volt.³³⁶ Márton Mátyás pápai prelátus, esperes-plébános 119 katasztrális holdnyi területet haszonélvezőként és haszonbérliként kezelte. Természetesen a községi tulajdonban levő terület jelentős részét nem magánvállalkozóként irányította, hiszen a haszon nagy részét a helyi római katolikus keresztény egyház, az iskola és az általa vezetett civil szervezet támogatására fordította.³³⁷

A nagygazdák közül említésre méltó még Tóth József földműves (202 kh), illetve fia, ifj. Tóth József földbirtokos (216 kh), aki napszámos családoknak adományozott háztelket, amelynek révén létrejött Tóthfalu.³³⁸ Több mint egy évtized elteltével némileg változott a

³³¹ Magyar Statisztikai Közlemények 1916. 100.

³³² Klamár 2006. 105.

³³³ *Gazdacímtár* 1897. 164–165.

³³⁴ *Gazdacímtár* 1897. 164–165.

³³⁵ Marjanucz 2018. 108.

³³⁶ *Gazdacímtár* 1897. 164–168.

³³⁷ Marjanucz 2018. 108.

³³⁸ (ifj.) **Tóth József (1845–1914)** – földbíró, Tóthfalu megalapítója. Az Ó-Kanizsai Önkéntes Tűzoltóegylet főparancsnoka, a takarékpénztár igazgatója. Király Sándorral együtt küzdött a rendezett tanács kivívásáért. A

sorrend a legnagyobb magyarkanizsai földbirtokosok névsorában. A tulajdonosok és bérlők közül kiemelkedett Dukai Mátyás János nagybirtokos, akinek 486 holdas gazdasága volt. Ifj. Tóth József 272, Bóbán Miklós 137, Tóth Mihály 126, ugyanakkor Márton Mátyás 109 katasztrális holdnyi birtokon gazdálkodott.³³⁹

A mezőgazdaság műveléséhez elengedhetetlenek voltak a műszaki-technikai eszközök. A mezőgazdasági gépek közül senkinek sem volt járgánya, amellyel a szállítást a megfelelő módon végezhetnék volna. Lokomobillal, energiafejlesztő és munkagépmeghajtó szerkezettel viszont több nagygazda is rendelkezett.³⁴⁰ A művelésre alkalmas földterület zöme szántó volt, amelynek legnagyobb részét búzával vetették be. A századfordulón a kisbirtokos parasztgazdaságok képtelenek voltak áttérni a jobban jövedelmező kultúrák (cukorrépa, napraforgó) termesztésére, ugyanis nem maradt volna elég vetésterületük a gazdaságuk fenntartásához szükséges javak megtermeléséhez.³⁴¹ A nagygazdák számára a búza és kukorica termesztése a kiszámíthatósági faktor miatt volt kézenfekvő.

A mezőgazdaság fellendülése a legelők elkülönítése mellett, a vízszabályozás keretében végzett ármentesítési munkálatokkal vette kezdetét. Az árvízvédelem (réti földek lecsapolása, töltés építése) a „Bácsi Tiszaszabályozási Társulat” irányításával zajlott.³⁴² Az árvízmentesítés során rengeteg földet kellett megmozgatni, ám a kanizsai kubikosok derekasan helyt álltak. Valószínűleg ez lehet az oka, hogy jó hírük messzi földre eljutott. Figyelemre méltó a városi közbirtokként bérbe adott szántó és legelő méretének gyarapodása. Szükség is volt rá, hiszen a jószágállomány számottevően megnövekedett. A legelterjedtebb a juhtenyésztés volt, a pásztorok főleg a járási földeken legeltették nyájukat. A művelhető ágak közül hiányzott a kertkultúra, szőlővel és réttel ugyan az összeírt birtokosok csaknem fele rendelkezett, azonban nagyobb szőlőbirtok megléte senkinél sem mutatható ki.³⁴³

A foglalkozási viszonyokat vizsgálva leszögezhetjük, hogy a helyi lakosság többsége a mezőgazdasági szektorban tevékenykedett. Az aktív keresők (5945 fő) az összlakosság 36%-át képezték, akik eltartották a fennmaradó (passzív) 64%-ot. A statisztikai mutatók szerint az aktív keresők közül 61,3% a mezőgazdaságban, 16,5% az iparban, 2,7% a kereskedelemben dolgozott, míg a közszolgálatban 2,6%, a közlekedésben 1,2%, a véderőnél 0,3%

---

képviselő-testületben, 1902-ben a Magyarkanizsa helységnevét hivatalossá tételét indítványozta. Ugyanabban az évben templomot épített, birtokait végrendelkezésében jótékony célokra hagyatkozta. Forrás: Gazdacímtár 1897. 165–166.; TLZ F.004.30. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1902. május 22. 230. szám; TLZ F.004.52. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1914.II. 250. szám

³³⁹ Magyarországi gazdacímtár 1911. 87.

³⁴⁰ Marjanucz 2018. 111.

³⁴¹ Klamár 2006. 104.

³⁴² TLZ F.004. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1870–1874.1871/6. szám

³⁴³ Marjanucz 2018. 111.

tevékenykedett. Egy kicsit megtévesztő az arány, ugyanis a napszámosok, a házi cselédek – az egyéb kategóriához tartozókkal együtt – a mezőgazdasági szektor dominanciáját erősítették.³⁴⁴ A számokat tekintve konstatálhatjuk, hogy egy kereső személyre átlag két eltartott jutott. Ez a tendencia a főként mezőgazdálkodásból élő, kisbirtokos családokból álló közösségnél tipikusnak mondható. A család tagjai gyakran segítették a családfő munkáját, és a nők többsége nem kényszerült arra, hogy eltartsa magát, mint a szegény iparos munkásréteg esetében, ahol a kereső–eltartott viszonzszám a másfélszeresét mutatta csupán. A közlekedés egy jóval jövedelmezőbb szektor lehetett, ugyanis ott majdnem három személyt eltartottak az aktív keresők.

	kereső	eltartott
Összes népesség	5945	10 587
mezőgazdaság és kert	3644	7278
ipar	978	1458
kereskedelem és hitel	159	247
közlekedés	70	192
közfoglalkoztatás (szabadfoglalkozású)	154	328
véderő	17	
napszámos	367	695
házi cseléd	278	16
egyéb	268	373

2. ábra Az ókanizsai lakosság foglalkozási viszonyai 1900-ban (Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 2. kötet. Második rész. A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. A népesség foglalkozása községenként. Budapest, 1904. 366–367.)

Az 1910-es statisztikai mutatók alapján a legszélesebb társadalmi réteget a 16 év feletti kereső mezőgazdasági munkások alkották, 1414 fővel.³⁴⁵ A kisbirtokos bérlők, valamint a kisbirtokos napszámosok csoportja (859) követte őket, akik kénytelenek voltak más földjén is munkát vállalni.³⁴⁶ A város összlakosságát tekintve, a 17 018 főből 6350 (38%) tevékenykedett

³⁴⁴ Magyar Statisztikai Közlemények 1904. 366–367.

³⁴⁵ Magyar Statisztikai Közlemények 1913. 362.

³⁴⁶ Uo.

aktív keresőként, miközben 10 668 (62%) passzív eltartott személy volt, amely továbbra is a település agrárius voltára utal. Az 1900. évi mutatókkal összevetve jól kivehető, hogy az aktív keresők aránya kis mértékben (2%) növekedett, ezáltal az eltartottak csoportja ugyanennyivel csökkent. Az egyre elterjedtebbé vált kiterjesztett családmoddellen kívül a nagycsaládi forma is fennmaradt viszonylag hosszú ideig a Délvidéken. Ennek etnikai gyökerei is voltak, ami a XVIII. század elején a Határőrvidéket védő délszláv lakosoktól öröklődhetett. Az iparban dolgozók esetében a keresők száma (1056) alig volt alacsonyabb az eltartottak számánál (1444), a közlekedésben viszont kétszer annyi.³⁴⁷

Folyószám				1	
Vármegye, járás, község; rt. és tj. város				2	Magyarkanizsa rtv.
összes népesség	kereső			3	6.350
	eltartott			4	10.668
	együtt			5	17.018
Mezőgazdaság és kertészet	kereső			6	4.036
	eltartott			7	7.332
Az őstermelés egyéb ágai	kereső			8	9
	eltartott			9	14
Bányászat és kohászat	kereső			10	–
	eltartott			11	5
Ipar	kereső			12	1056
	eltartott			13	1444
Kereskedelem és hitel	kereső			14	182
	eltartott			15	196
Közlekedés	kereső			16	73
	eltartott			17	172
Közfoglalkoztatás és szabad foglalk.	kereső			18	210
	eltartott			19	335
Véderő	kereső			20	15
	eltartott			21	2
Napszámosok k.m.n.	kereső			22	362
	eltartott			23	692

³⁴⁷ Uo.

Házi cselédek		kereső			24	237	
		eltartott			25	14	
Egyéb és ismeretlen foglalkozások		kereső			26	171	
		eltartott			27	462	
Folyószám					28		
Mezőgazdaság és természet	Kereső	férfi			29	3.622	
		nő				30	414
	Eltartott	férfi				31	2.183
		nő				32	5.149
	Összesen	férfi				33	5.805
		nő				34	5.563
	Birtokos és bérlő	Önálló	birtokos	100 kat. holdon felül		35	16
			haszonbérlő			36	1
			kisbirt v. bérlő 10-100 k. hold.	37	476		
			kisbirt., bérlőv. kisbirtokos-napszámos	38	859		
			részes földműves	39	118		
			majoros, baromfitenyésztő	40	19		
			kertész	41	5		
			összesen	42	1.394		
		segítő családtag	férfi		43	651	
			nő		44	137	
		eltartott				45	4.006
		Mezőgazdasági	tisztviselő	kereső		46	3
	eltartott				47	9	
	cseléd		kereső		48	350	
			eltartott		49	427	
	munkás		kereső 16 éven	alul	50	87	
				felül	51	1.414	
			eltartott			52	2.890
	A munkások közül hánynak volt saját lakóháza					53	598

3. ábra A népesség foglalkozási viszonyai 1910-ben (Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 48. kötet. Második rész. A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként. Budapest, 1913. 362.)

A mezőgazdaság túlsúlya ellenére az ipar és a kereskedelem fejlődése az 1880-as évektől megindult. A századfordulón az építőipar prosperált, ugyanakkor a száraz-, a vízi és a szélmalomokat gőzmalmok váltották fel. Ezzel együtt a feldolgozó kisipar már évtizedek óta felfelé ívelő pályán mozgott. A céhrendszer felszámolásával (1872) az iparosok számára egy új érdekvédelmi szervezet alternatívája, az ipartestület létrehozásának lehetősége sejlett fel. Ókanizsán 1886-ban alapították meg a helyi ipartestületet 213 fővel, a tagjainak száma 1892-ig 263-ra emelkedett,³⁴⁸ az 1888-tól működő ipariskola pedig a szakmai háttérrel és az utánpótlást biztosította.³⁴⁹ A község beruházásai, illetve a magánbirtokosok építkezési folytán rengeteg téglára volt szükség, így kerülhettek a gazdaság vérkeringésének középpontjába a tégláégető mesterek.

A folyamat az 1850-es évektől indult meg, és a századfordulóra a Majoros-féle tégláégető üzemén kívül már több ipartelep is (Törtlei-féle, Fehér-féle) funkcionált. A millennium évében nyitották meg Deutsch Fülöp és fiai az első ókanizsai fűrésztelepet, amelyet a szegedi illetőségű Milkó József 1901-ben átvett.³⁵⁰ Habár a klasszikus értelemben vett gyáripar nem alakult ki a dualizmus korában, az üzemek közül azonban néhány részvénytársassággá nőtte ki magát, új befektetőket is arra ösztönözve. A XX. század első felében alapították meg az Első Magyarókanizsai Gőztégla- és Cserépgyár Rt.-t, miközben a Milkó-féle fűrésztelep 1909-től már Első Gőzfűrész és Gőzmalom Rt. néven szerepelt.³⁵¹ A helyi vállalatok a kiterjedésük és a személyzetük száma alapján sem 21 és 50 közötti, sem a száznál több dolgozót foglalkoztató gyárak közé nem kerülhettek be a statisztikai évkönyvek szerint. Egyedül a Milkó-féle részvénytársaságot nevezték meg 58 segéddel az 51–100 személynek munkát adó üzemek kategóriájában. A 8 tisztviselőt, 3 művezetőt, 47 fős egyéb segédszemélyzetet, illetve kizárólag férfi munkaerőt alkalmazó gőzfűrészgyár munkásainak döntő többsége magyar ajkú volt.³⁵² A későbbiekben, az 1920-as években is prosperáló Első Magyarókanizsai Gőztégla- és Cserépgyár Rt. a több mint 100 főt alkalmazó gyárak közé emelkedett, bevonva kötelékébe a női munkaerőt.

---

³⁴⁸ Dobos 1982. 17.

³⁴⁹ Valkay 2011. 29.

³⁵⁰ Uo. 34.

³⁵¹ Urbán 1988. 57.

³⁵² Magyar Statisztikai Közlemények 1913. 1006.

Vállalatok nagysága és személyzetük létszáma Magyarokanizsán (1910-ben)					
	Vállalatok száma	Tisztviselő	Művezető	Egyéb segédszemélyzet	Összesen
21-50 fő	-	-	-	-	-
51-100 fő	1	8 fő	3 fő	47 fő	58 fő
100 fő felett	-	-	-	-	-

4. ábra Magyarokanizsai vállalatok és személyzetük (1910). (Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 48. kötet. Második rész. A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként. Budapest, 1913. 1006.)

A kereskedelem főleg a gabona-, fa- és állatkereskedelemre korlátozódott, de a vízi, vasúti és közúti közlekedés modernizációjának köszönhetően felfelé ívelt. A mezőgazdaság fejlődése a gabonakereskedelem további fellendülését jelentette. A révjogon túl az 1883-ban Szegedtől megvásárolt és 1886-ra felállított tiszai hajóhíd is némileg serkentette az áruforgalmat. A város vasúti közlekedésbe történő bekapcsolódás mérföldkőnek számított Ókanizsa gazdasági, társadalmi életében. A Szeged–Zenta vonalon 1889-ben meginduló vasúti forgalom a vasútállomással és az indóházzal együtt a gazdaság fejlődését irányozta elő.³⁵³ A közutak rendbehozatala nyomán a város frekventált utcáit, valamint a Törökanizsa irányába felé vezető útszakaszt kikövezték. A pénz- és a hitelintézetek a megfelelő pénzügyi háttérrel, a stabilitást biztosították. Az 1869-ben megnyílt Ó- és Törökanizsai Takarékpénztár Rt., az Ókanizsai Önszegélyező Szövetkezet (1884) és az Ókanizsai Keresztény Népbank (1903) a felvázolt fejlődési tendenciák szerves részeként kapcsolódott be a vidék pénzügyi, gazdasági és kereskedelmi életébe.³⁵⁴ Az 1913-tól üzemelő gyógyfürdő egy felfutó, új iparág, az idegenforgalom és a turizmus fejlesztésének a szép példája. Az urbanizáció pozitív hatásaként

³⁵³ Kanizsai Képeslapok 2013. 37.

³⁵⁴ Uo.

értékelhető, hogy – heves viták után – 1896-tól a városban két (a Kiss Antal- és a Tripolszky József-féle) gyógyszerár működhetett.³⁵⁵

6.1. Népeségi és felekezeti viszonyok

Magyarkanizsa dualizmus kori népeségi viszonyaira vonatkozóan az 1869-es, az 1880-as, az 1890-es, az 1900-as és az 1910-es népszámlálási kimutatások a mértékadó tendenciák. Az 1869. évi mutatók szerint a település összlakossága (12 594 fő) 2979 családból állt. A 6329 férfi és a 6265 nő döntően római katolikus keresztény vallású volt (11 681 fő), miközben az ortodox keresztény hívők a népesség 4,7%-át (583 fő), az izraelita felekezethez tartozók pedig a 2,5%-át (318 fő) tették ki. Mindösszesen 9 református, valamint 3 evangélikus keresztény vallású élt a községben.³⁵⁶

Az 1880-ban és 1890-ben készült népszámlálási adatokat egybevetve Ókanizsa népessége egy évtized alatt 11,7%-kal (1805 fővel) növekedett. Az etnikai összetételt figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a magyar nemzetiségűek számaránya tíz év alatt 12 769 főről 14 983 főre emelkedett. A több mint 2000 fővel gyarapodó magyarság ezáltal a helyi polgárság 96,7%-át jelentette.³⁵⁷ A szerbek száma (1880-ban szerb–horvát) 441 főről 371 főre apadt a már korábban megindult lassú ütemű asszimilációjuk következményeként. Ezt bizonyítja a felekezeti megoszlás is, ugyanis 523 ortodox keresztény vallásút tartottak számon az 1890-es statisztika szerint, akiknek többsége szerb, kisebb része román származású volt. A nemzeti kisebbségek sorában a németek (74), a románok (50 fő) és a szlovákok (2 fő) követték őket. Tíz év távlatában feltűnő, hogy amíg a német lakosság 8 fővel csökkent, addig a románok száma megduplázódott.³⁵⁸

---

³⁵⁵ TLZ F.004.24. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1896. július 22. 233/b. szám

³⁵⁶ Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai. 2005. 19.

³⁵⁷ Az izraeliták felekezetként kerültek be az 1890-es népszámlálási jegyzékbe. Számuk egy évtized alatt 371 főről 385 főre nőtt. Lásd: Appel 1886. 31. ; Marjanucz 2018. 95.

³⁵⁸ Uo.

	1880	1890
magyar	12 769	14 983
szerb	441	371
izraelita	371	–
német	82	74
román	22	50
szlovák	–	3
egyéb	4	13

5. ábra A település etnikai változásai 1880–1890³⁵⁹

év	1869	1880	1890	1900
fő	12 594	13 689	15 494	16 532

6. ábra Ókanizsa népességfejlődése 1869 és 1900 között³⁶⁰

A kapitalista gazdálkodás és a polgárosodás útján elindult Magyarokanizsa lakosságának száma évtizedről évtizedre növekedett. A gyarapodás lelassulásának legfőbb oka az ipari munkások és a kubikosok elvándorlásával volt magyarázható. A legnépesebb társadalmi csoportot a kisbirtokos bérlők és birtokos napszámosok, valamint az építőiparban dolgozó szegényréteg képviselői alkották. Közülük igen sokan a külterületeken éltek mindennapjaikat. A rendezett tanácsú városi rang megszerzését követően az öntudatos, polgári életmódot folytató értelmiségiek (orvos, tanár, ügyvéd, köztisztviselő stb.) lélekszáma is növekedett. Néhány nagygazdát leszámítva a nagybirtokosi réteg teljes hiányát konstatálhatjuk, ráadásul társadalmi helyzetüknél fogva ők is inkább a középbirtokosi osztályhoz sorolhatóak. A gazdaság fejlődésével a részvénytársaságok, vállalatok, pénzintézetek tulajdonosai a polgárság vezető

³⁵⁹ Appel 1886. 31. ; Marjanucz 2018. 95.

³⁶⁰ Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai 2005.19. ; Appel 1886. 31. ; Marjanucz 2018. 89.; Magyar Statisztikai Közlemények 1902. 184., 530.

rétegét képviselték a dualizmus kori Magyarországon. Az 1900-as népszámlálási adatokból kimutatható, hogy lakosság legnagyobb része a 20–39 éves korosztályt képezte. Az is szembetűnő, hogy 140 fővel több férfi neműt regisztráltak, mint nőt. A családi állapotot vonatkozásában megfigyelhető, hogy az összlakosság 40%-a házas, és a korra jellemzően minimális a válások száma. Az anyanyelv viszonylatában 97% magyar, míg 2,4% szerb. A németet anyanyelvként mindösszesen 67 fő jelölte meg.³⁶¹

Összehasonlítva az 1900-as és az 1910-es népszámlálási adatokat, az összlakosság esetében kevesebb, mint 3%-os a növekedés (468) tíz év alatt. Ennek több oka is lehet, egyrészt a kubikos nincstelenek Újvilágba vándorlásával, másrészt a szerb nemzetiségűek számának csökkenésével indokolható a silány növekedési ráta. A társadalmi szerkezet is magyarázatot adhat a lassú növekedési tendenciára. Ebben az időszakban indult el a falusi lakosság nagyvárosba költözésének folyamata. A helyi lakosság többségét alkotó, a földjéhez ragaszkodó kisbirtokos réteg nem vándorolt el, ugyanakkor az urbanizáció viszonylag alacsony foka miatt más vidékről sem érkeztek telepések Magyarországra. A természetes szaporulat alacsony ütemű növekedése tehát döntő tényezőnek tekinthető.

Szembetűnő, hogy a település szerb lakóinak létszáma közel 70 fővel (15%) csökkent.³⁶² Ebben az időszakban gyakran előfordult, hogy szerb családok az anyaországba, Szerbiába vándoroltak, ugyanakkor az asszimiláció is felmerülhet érvként, különösen, ha a Lex Apponyit a kellő szigorával igyekeztek betartatni.³⁶³ A zsidóság sajátos helyzetben volt, hiszen 1867-ben megtörtént az egyenjogúsításuk, amelynek következtében izraelita vallású magyar állampolgárokká váltak. Bevett vallássá azonban csupán 1895-ben nyilvánították az izraelita felekezetet. A hitközösségek megalakításával megszűnt a zsidó politikai közösség, autonómiájuk a felekezeti élet területére redukálódott.³⁶⁴

---

³⁶¹ Magyar Statisztikai Közlemények 1902. 184.

³⁶² Uo. és Magyar Statisztikai Közlemények 1912. 182.

³⁶³ Katus László: *A Lex Apponyi*. (www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_lex_apponyi/. [Letöltés ideje: 2016.04.10.]

³⁶⁴ Pejtin 2007. 335.

Folyószám			1		
Vármegye, járás, község; thj. város			2	Ókanizsa	
Terület kat. holdakban			3	35.820	
Jelenlevő	polgári	népesség 1900-ban	4	16.515	
	katonai		5	17	
	összes		6	16.532	
A jelenlevők közül külföldi honos			7	4	
Külföldön távol lévő			8	28	
Nem	férfi	összes jelenlevő népesség (polgári és katonai együtt)	9	8.336	
	nő		10	8.196	
Életkor	6 évnél fiatalabb		11	2.914	
	6–11		éves	12	2.390
	12–14			13	1.249
	15–19			14	1.709
	20–39			15	4.099
	40–59			16	2.927
	60 évnél idősebb			17	1.245
	ismeretlen		18	–	
Családi állapot	nőtlen, hajadon		19	9.153	
	házas		20	6.476	
	özvegy		21	880	
	törv. elvált		22	23	
Anyanyelv	magyar		összes jelenlevő népesség (polgári és katonai együtt)	24	16.057
	német			25	67
	tót			26	5
	oláh			27	5
	ruthén			28	–
	horvát			29	1
	szerb			30	396
	egyéb			31	1
magyarul beszélni tud		32		16.466	
vallás	róm. kath.	33		15.570	
	görög kath.	34		24	
	ortodox	35		483	
	ágostai hitv. etv	36		28	
	ev.ref.	37		33	
	unitárius	38		2	
	izraelita	39	375		
	egyéb	40	17		
ír és olvas		41	8.977		

7. ábra A népességi viszonyok 1900-ban. (Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. I. kötet. Első rész. A népesség általános leírása községenként. Budapest, 1902. 184.)

Szembetűnő, hogy a település szerb lakóinak létszáma közel 70 fővel (15%) csökkent.³⁶⁵ Ebben az időszakban gyakran előfordult, hogy szerb családok az anyaországba, Szerbiába vándoroltak, ugyanakkor az asszimiláció is felmerülhet érvként, különösen, ha a Lex Apponyit

³⁶⁵ Uo. és Magyar Statisztikai Közlemények 1912. 182.

a kellő szigorával igyekeztek betartatni.³⁶⁶ A zsidóság sajátos helyzetben volt, hiszen 1867-ben megtörtént az egyenjogúsításuk, amelynek következtében izraelita vallású magyar állampolgárokká váltak. Bevett vallássá azonban csupán 1895-ben nyilvánították az izraelita felekezetet. A hitközösségek megalakításával megszűnt a zsidó politikai közösség, autonómiájuk a felekezeti élet területére redukálódott.³⁶⁷

A vallási viszonyokat vizsgálva, az 1900-as és 1910-es összehasonlítva az izraeliták számottevő csökkenését tapasztaljuk: míg 1900-ban 375-en, 1910-ben csak 266-an vallották magukat izraelita hitűnek. A csökkenés a számukra felkínált gazdasági-társadalmi egyenlőség révén, az asszimiláció viszonylag magas fokát eredményezte. A tárgyalt időszakban a római katolikusok száma egyenesen arányos a magyar lakosság növekedési rátájával. Az ortodox vallásúak (gyakorlatilag szerbek) esetében érdekes, hogy a csekély román nemzetiségűeket (5) figyelembe véve, az 1900-as statisztikai mutató szerint többen vallották magukat ortodox kereszténynek (483), mint szerb anyanyelvűnek (396). 1910-ben a különbség a két kategóriát összevetve nem számottevő, ugyanakkor senki sem jelölte meg a román anyanyelvűként.³⁶⁸

Megállapíthatjuk, hogy 1880 és 1910 közötti időszakban Magyarokizsa összlakossága 3329 fővel gyarapodott, amely 30 év alatt közel 20%-os növekedést jelentett. A magyar anyanyelvűek számaránya 3886 fővel (23,3%) emelkedett, míg a szerbeké 112 fővel (16%) esett vissza. Az izraeliták jelentős része asszimilálódott, míg a német anyanyelvűek száma a harmadára csökkent. A helyi román kisebbség, amely 1890-ben még 50 főt tett ki, 1910-re gyakorlatilag eltűnt.³⁶⁹

---

³⁶⁶ Katus László: *A Lex Apponyi*. (www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_lex_apponyi/). [Letöltés ideje: 2016.04.10.]

³⁶⁷ Pejín 2007. 335.

³⁶⁸ Magyar Statisztikai Közlemények 1912. 182.

³⁶⁹ Appel 1886. 31. ; Marjanucz 2018. 95.; Magyar Statisztikai Közlemények 1912. 182.

Folyószám			1		
Vármegye, járás, község; rt. és tj. város			2	Magyarkanizsa rtv.	
Terület kat. holdakban			3	35.820	
Jelenlevő	polgári	népesség 1910-ben	4	17.003	
	katonai		5	15	
	összes		6	17.018	
A jelenlevők közül külföldi honos			7	4	
Külföldön távol lévő			8	18	
Nem	férfi	összes jelenlevő népesség (polgári és katonai együtt)	9	8.507	
	nő		10	8.511	
6 évnél fiatalabb			11	2.905	
6–11	éves		12	2.609	
12–14			13	1.213	
15–19			14	1.581	
20–39			15	4.215	
40–59			16	3.214	
60 évnél idősebb			17	1.280	
ismeretlen			18	1	
Családi állapot	nőtlen, hajadon		19	9.478	
	házas		20	6.666	
	özvegy		21	856	
	törv. elvált		22	18	
Anyanyelv	magyar		24	16.655	
	német		25	28	
	tót		26	2	
	oláh		27	–	
	ruthén		28	–	
	horvát		29	1	
	szerb		30	329	
	egyéb		31	3	
magyarul beszélni tud			32	16.989	
vallás	latin	szert. kath. református ágostai hitv. etv ortodox unitárius izraelita egyéb	33	16.277	
	görög		34	22	
	református		35	53	
	ágostai hitv. etv		36	20	
	ortodox		37	378	
	unitárius		38	1	
	izraelita		39	266	
	egyéb		40	1	
ír és olvas			41	10.656	

8. ábra A népességi viszonyok 1910-ben. (Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet. Első rész. A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest, 1912. 182.)

6.2. Egyház

Magyarkanizsa szűkebb belterületén a századfordulóig két római katolikus templom, egy ortodox templom és két zsinagóga épült. Egyházkormányzati szempontból a római katolikus hívek a Kalocsa–Bácsi Főegyházmegyéhez, az ortodoxok az Újvidéki Püspökséghez, az izraeliták a zentai rabbínátushoz tartoztak.³⁷⁰ A liberális szellemű népoktatási törvény bevezetését követően, a város vezetése többször megkísérelte az egyházi iskolák községezését. Ennek ellenére a közoktatás a dualizmus kori Magyarkanizsán megőrizte felekezeti jellegét, sőt az 1901-ben felépített Haynald Leánynevelő Intézet, miután megnyitotta kapuit, a régió egyik legrangosabb katolikus leánynevelő intézményeként funkcionált. 1766-ban épült a Szent Őrangyalok római katolikus templom, amelyet 1912-ben kibővítettek. A másodikat, a Szent Pál templomot magánadományból építették 1911/12-ben. Magyarkanizsa plébánosai és plébános-helyettesei a dualizmus korában: a helyi születésű Wagner Tóbiás (1795–1871) helyettes plébános (1851), plébános (1852–1871), kerületi esperes (1852), majd nyugalmazott kerület esperes (1860); Hippich István (1841–?) adminisztrátor (1872–1878); a szintén kanizsai Mészáros Ignác (1820–1889) plébános (1879–1889); Perndl Adorján (1859–1914) adminisztrátor (1890); Fonyó Lajos (1847–1890) adminisztrátor (1891) és Márton Mátyás (1852–1930)³⁷¹ plébános (1892–1923).³⁷²

A város fő terén emelték a szerb ortodox hívők egyhajós, barokk stílusú templomát, 1773/75-ben. A Szent Mihály arkangyal tiszteletére épült templom különlegessége a Teodor Česljar által, 1791-ben festett díszes ikonosztáz.³⁷³ Ókanizsán, a dualizmus korában hat ortodox pap végzett lelkipásztori szolgálatot, és látta el népművelés feladatát a helyi szerb közösség

³⁷⁰ Zakar 2018. 45.

³⁷¹ **Márton Mátyás (1852–1930)** – pápai prelátus, prépost, esperes–plébános. Heves megyében, Aldebrőn született, tanulmányait 1886-ban fejezte be, a teológia tanáraként. Ókanizsán 1892-től töltötte be a plébánosi tisztséget. A rendkívül művelt, világot járt plébánost egyházi rangokkal is kitüntették: a prépost címet 1902-ben kapta meg, míg 1905-től esperes–plébánosként tevékenykedett. Több évtizeden keresztül a helyi iskolaszék elnöki tisztségét is betöltötte. Szervezőmunkájával, kitartásával nagyban hozzájárult az 1901-ben megnyílt Haynald Leánynevelő Intézet létrehozásához. 1904 és 1915 között az Ókanizsai Keresztény Népbank elnökeként funkcionált. Ez a pénzintézet finanszírozta többek között az új városháza (1911/12) építését, valamint a Szent Őrangyalok római katolikus templom bővítését (1912) is. A Katolikus Népkör elnökeként karitatív rendezvényeket szervezett. 1903-ban Konstantinápolyba utazott, megtekintette II. Rákóczi Ferenc sírját. 1907-ben, a nyári szabadsága alatt európai körúton vett részt, Koppenhága, Berlin, Drezda, Hamburg, Lipcse és Prága városait érintve. Több zárandoklaton is járt: 1910-ben II. Szilveszter emlékének felavatása alkalmából Rómába látogatott, míg 1914-ben a szentföldi zárandokútra kapott engedélyt a Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye érsekétől. 1930. szeptember 16-án hunyt el Magyarkanizsán. Forrás: KFL. I. 1. c. Perszonális iratok. Márton Mátyás.(Aldebrő, Heves m. 1852. október 14. – Magyarkanizsa, 1930. szeptember 18.). 1930–1931. /Végr.1930./Obitus/Massa. Lásd még: Kávai 2001. 23.

³⁷² KFL. <http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/magyarkanizsa-o-kanizsa-1856-1919> Letöltés ideje: 2015.10.16. Lásd még: A Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa. 237–239. Szerk.: Lakatos Andor. Kalocsa, 2002.

³⁷³ Valkay 2011. 10–12.

körében: Dimitrije Janković (1850–1873), Ljubomir Zubović (1873–1891), Miloš Janković (1891–1893), Pavel Kovačević (1893–1897), Velimir Gregorović (1898–1914), valamint Kiprijan Radosavljević (1915–1917).³⁷⁴

A magyarországi vidéki zsidóság deportálása során az ingóságai jelentős részét szétlopták, vagy „szívességből megőrizték”, a zsinagógáikat pedig lerombolták. A hitközségek irattárainak zöme az enyészetté vált, így a legtöbb délvidéki településen néhány régi bérház, vagy a gyakran elhanyagolt zsidó temető utal több évszázados múltjukra.³⁷⁵ Az első ókanizsai zsinagógát 1851-ben már újjáépítették, 1867/68-ban pedig megnyílt a második zsidó iskola. Magyarkanizsán, a Dózsa György utca sarkán egy emléktábla jelzi, hogy valamikor itt állt, az 1861-ben épített második zsinagóga.³⁷⁶ A magyarkanizsai zsidó hitközség irattárát csaknem teljesen egészében megőrizte az utókor, az anyag nagy része a zentai Történelmi Levéltárban található. A város első rabbija dr. Flesch Ármin volt, aki tanulmányait az 1877-ben megnyílt Országos Rabbiképző Intézetben végezte.³⁷⁷ 1888-ban az ókanizsai hitközség rabbivá választotta, azonban már a következő évben távozott Ókanizsáról, ugyanis a mohácsi hitközség főrabbi lett.³⁷⁸ A hitközség ezt követően, 1891-ben dr. Rosenberg Edét választotta rabbivá, aki egészen haláláig, 1913-ig betöltötte a tisztséget.³⁷⁹

---

³⁷⁴ Podaci iz Srpske Pravoslavne Crkve. Opština Kanjiža. 2018.05.31. (A szerb ortodox templom adatai. Magyarkanizsa község. – a szerző fordítása: F. S.)

³⁷⁵ Pejín Attila: Egy pályakezdő fiatal rabbi nehézségeiről. <http://www.or-zse.hu/hacofe/vol3/flesarmin-pejin2012.htm>. Letöltés ideje: 2016.10.11.

³⁷⁶ Valkay 2011. 20–23.

³⁷⁷ **Dr. Flesch Ármin (1865-1944)** – főrabbi. 1865. április 11-én született Bácsalmáson. Tanulmányait az Országos Rabbiképző Intézetben és a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán végezte, ahol 1887-ben szerzett bölcsészdoktori címet. 1888-ban avatták rabbivá, még ugyanabban az évben az ókanizsai hitközség rabbinak választotta. 1889-től a mohácsi hitközség főrabbiaként tevékenykedett. 1944 júliusában deportálták Auschwitzba, ahol életét vesztette. Forrás: Magyarországi Zsidó Hitközségek 1944. április. 1994. 415.; Pejín Attila: Egy pályakezdő fiatal rabbi nehézségeiről. <http://www.or-zse.hu/hacofe/vol3/flesarmin-pejin2012.htm>. Letöltés ideje: 2016.10.11.; Dr. Flesch Ármin- Az Egyetem Halottai ELTE BTK. <http://emlekhely.btk.elte.hu/profile/dr-flesch-armin/> Letöltés ideje: 2017.11.18.

³⁷⁸ Pejín Attila: Egy pályakezdő fiatal rabbi nehézségeiről. <http://www.or-zse.hu/hacofe/vol3/flesarmin-pejin2012.htm>. Letöltés ideje: 2016.10.11.

³⁷⁹ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, VI. évf. (1913) 9. sz. 2.

7. Művelődés és kultúra a dualizmus kori Magyarországon. Az dualizmus korának oktatásügyi kérdései Magyarországon, a népoktatási törvény tükrében

7.1. Bevezetés

Az 1868-as népoktatási törvény deklarálta a 6–12 éves korosztály számára a tankötelezettséget, viszont a valóságban csak a négyosztályos elemi iskola tekintetében (6–10 éves gyermekekre vonatkozóan) vált gyakorlattá. A kimaradás esetén a szülőket pénzbírsággal sújtották, a negyedik alkalom után az iskolaszéknek a felsőbb iskolai hatóságnál jelentést kellett tennie az ügygel kapcsolatban.³⁸⁰

A liberális szellemű törvény – a felekezeti alapon működő iskolákat meghagyva – csupán esélyt adott állami, vagy községi iskolák alapítására.³⁸¹ Azokban a községekben, ahol nem működött felekezeti iskola, de legalább 30 tanköteles gyermek élt, a törvény előírta, hogy az állam állítson fel községi iskolákat. A millenniumi ünnepség keretében meghirdetett Wlassics-program megvalósulásának (iskolaépítések, állami népiskolák ingyenessé tétele) következtében a századfordulóra jelentősen megnőtt az állami népiskolák számaránya (16.7%), némileg visszaszorítva a felekezeti iskolák nyomasztó fölényét.³⁸² A rendelkezés egyik legfontosabb célja az analfabetizmus csökkentése volt. 1910-ben a népesség 32%-a volt írástudatlan, ami csökkenő tendenciát mutatott, ugyanakkor a másik fontos kritérium, a tanköteles gyermekek minél nagyobb arányú iskoláztatása terén sikernek könyvelhető el, hogy az 1913-as esztendőben már az iskoláskorúak jelentős része, mintegy 93%-a betagozódott az oktatási rendszerbe.³⁸³ A törvény megalkotta a hatosztályos elemire épülő felsőbb népiskolát, amelyet az 5 ezer lakosnál nagyobb településen kellett felállítani, viszont a községek a felsőbb népiskola helyett hatosztályos polgári iskolát is alapíthattak.

A népoktatási törvény 58. paragrafusa a nemzeti kisebbségeknek (Ókánizsa vonatkozásában pl. a helyi szerbeknek) is lehetőséget biztosított, hogy anyanyelvükön tanulhassanak az egyházi iskolákban, sőt a tanítók bérezését is vallási különbség nélkül határozta meg: „*Minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, a mennyiben ez a nyelv a*

---

³⁸⁰ 1868. évi XXXVIII. törvénycikk/1000 év törvényei. www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5360. Letöltés ideje: 2016.04.28.

³⁸¹ Berauer 1896. 17.

³⁸² Kelemen 2001. 59–60.; Felkai 1994. 19–20.

³⁸³ Pukánszky–Németh 1991. 131.

*községben divatozó nyelvek egyike. Vegyes ajku községben ez okból oly tanító alkalmazandó, a ki a községben divatozó nyelveken tanítani képes. Népesebb községekben, a hol többféle nyelvű lakosok tömegesen laknak, a mennyire a községereje engedi, különböző ajkú segédtanítók is választatnak.*³⁸⁴

A polgári iskolák jogilag a népiskolák közé tartoztak, de funkciójuk szerint a középszintű oktatás intézményivé váltak. A népiskola első 4 osztályát elvégzett tanulók kerülhettek a polgári iskolába, amelynek elvégzésékor általában a kereskedelmi iskolákban vagy a tanítóképzőkben folytatták tanulmányaikat, illetőleg a hivatalnoki réteg alsó szintjét erősítették.³⁸⁵ Az ipar és a mezőgazdálkodás iránt érdeklődő 12–15 éves korosztály részére választási lehetőségként felmerülhetett az ismétlő iskola, amely az ipartörvény (1884:XVII. tc.) elfogadása után a mesteremberekre bízta az iparostanoncok tanulmányinak koordinálását.³⁸⁶ Az iparos növendékek gyarapodásával egyre több tanonciskola indult, az 1890-es években számuk meghaladta a négyszázat. Az Eötvös József révén kidolgozott dualizmus kori magyar középfokú oktatási rendszer négy típust különböztetett meg: a gimnáziumot, a reáliskolát, a líceumot, és az ipari és kereskedelmi szakoktatás intézményét.

7.2. Az oktatásügyi reform hatása a Délvidéken

Az Eötvös-féle népoktatási törvény jelentős mértékben éreztette hatását a Délvidéken, amely a népiskolák számának rohamos növekedését eredményezte. Bács–Bodrog vármegyében az 1906/07-es tanévben 348 elemi és 11 polgári iskola működött. Az elemi iskolák közül 155 a római katolikus, míg 54 az ortodox, 30 az evangélikus, 15 a református egyház irányítása alatt állt, ugyanakkor 29-et az izraelita hitközség tartott fenn. Ezen kívül 44 községi, 15 állami alsó fokú intézményben, illetve 3 társulati, 2 magán, és egy görög katolikus iskolában oktattak az egyre képzetebbé vált tanítók.³⁸⁷ A tanköteles gyermekek (120 338 fő) mintegy 71%-a járt iskolába. A magyar tanulók 74%-a, németek 90%-a (sic!), a szerbek 72%-a, a szlovákok 87%-a, míg a bunyevácok 70%-a látogatta rendszeresen az iskolát.³⁸⁸ Ha összehasonlítjuk 1906/07-es adatokat az 1874/75-ös statisztikai mutatókkal, akkor jól nyomon követhető a délvidéki

---

³⁸⁴ 1868. évi XXXVIII. törvénycikk/1000 év törvényei. www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5360. Letöltés ideje: 2016.04.28. ; Appel 1886. 38.

³⁸⁵ Kelemen 2001. 67.

³⁸⁶ 1884. évi XVII. törvénycikk. Ezer év törvényei. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88400017.TV>. Letöltés ideje: 2018.02.11.

³⁸⁷ Argay [1909] A. 415.

³⁸⁸ Uo.; A statisztika a polgári iskolákat (11) is figyelembe vette, amelyek jogilag alsó fokú, de rendeltetésük alapján középszintű oktatási intézménynek feleltek meg. A szerző megjegyzése: (F. S.)

népiskolai oktatás fejlődése, ugyanis 1875-ben 104 808 tanköteles gyermekből 67 373 járt iskolába (64%). A létesítmények számát vizsgálva még nagyobb az előrelépés, hiszen az 1874/75-ös tanévben 266 elemi oktatási intézményben 664 tanító oktatta a tanulókat, addig 30 évvel később 359 (348 elemi, 11 polgári) iskolában összesen 1032 tanítót foglalkoztattak.³⁸⁹

Polgári iskolákat (11) többek között Apatinban, Magyarakanizsán, Palánkán, Óbecsén, illetve Verbászon alapítottak. Az ipartörvény (1884:XVII. tc.) beiktatást követően 30 iparos- és 5 kereskedőtanonc-iskola jött létre a vármegyében. 1870-ben Baján állami tanítóintézetet, Szabadkán pedig állami tanítóképző intézetet hoztak létre, míg a vármegye központjában, Zomborban ortodox keresztény felekezeti jelleggel tanító-, valamint tanítónőképző intézet működött.³⁹⁰ A századfordulón Szabadka szabad királyi várost a vármegye legnépesebb (82 122 fő) településeként tartották számon. A lakosság számarányát tekintve 56%- a magyar, 39%- a bunyevác, 3%- a szerb, és 2%- a német nemzetiségű polgár volt.³⁹¹

A népoktatási törvény megszületése révén Szabadka népiskoláinak zömét községi jellegűvé alakította át. 1907-ben már 31 állami és 11 községi alsó fokú tanintézmény funkcionált szemben az 5 felekezeti jelleggel bíró (2 katolikus, 2 ortodox keresztény, 1 izraelita) iskolával. A tanerő létszámának szemszögéből vizsgálva még inkább kimutatható a felekezeti típusúak visszaszorulása, hiszen a 129 tanítóból 75-en községi, 43-an pedig állami intézményekben oktattak, míg összesen 11-en felekezeti jellegű tanintézetekben.³⁹² A szabadkai polgári leányiskolát 1875-ben, míg a négy osztályos polgári fiúiskolát 1892-ben adták át. 1873-ban nyílt meg az állami tanítónőképző, és mivel nagy népszerűségnek örvendett, valamint túlszűfoltta vált, így 1898-ban egy új épületbe költözött, ahol bentlakásos kollégium is működött a tanulók számára.³⁹³

Bács–Bodrog vármegye székhelyén, Zomborban 1885-ben épült a római katolikus leányiskola Haynald Lajos kalocsai–bácsi érsek jóvoltából, amelynek vezetését (ugyanúgy, mint később Magyarakanizsán) a Miasszonyunkról elnevezett iskolanővérekre bízta. Zombor lakossága dualizmus kései szakaszában 29 609 főt tett ki, amelyből 40% szerb, 31% magyar,

---

³⁸⁹ Argay [1909] A. 415–416.

³⁹⁰ Argay [1909] A. 414.

³⁹¹ Argay [1909] A. 422.

³⁹² Argay [1909] A. 423.; Argay [1909] B. 371.

³⁹³ Iványi István: *Szabadka szab. kir. város*. In: Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye I. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, é. n. [1909]. mek.oszk.hu/09500/09536/html/0002/7.html. Letöltés ideje: 2017.05.25.

21% bunyevác, valamint 8% német nemzetiségű volt.³⁹⁴ A városban 18 elemi és 3 polgári iskolában tanultak a diákok, amelyeknek nagy többsége felekezeti irányítású (12 ortodox, 6 katolikus, 1 evangélikus keresztény, 1 izraelita hitfelekezetű, 1 magán) maradt.³⁹⁵

Újvidéken a századfordulón 15 népoktatási tanintézmény működött (11 elemi iskola, 3 polgári és egy felső polgári tanoda), amelyeknek többsége felekezeti jellegű volt.³⁹⁶ A vegyes lakosságú település (35% magyar, 33% szerb, 22% német nemzetiségű) a szerbség kulturális központjaként funkcionált, hiszen már 1810-es években magánadományokból megalapították az első szerb gimnáziumot, 1864-ben pedig a városba költözött a közművelődési és tudományos központként számon tartott Matica Srpska. A dualizmus korának magyar kultúrpolitikája állami szubvenciókkal segítette a magyar anyanyelvű iskolák létrehozását. Mivel a Helytartótanács 1822-ben megszüntette a katolikus gimnáziumot, az 1870-es évektől megindult a szervezkedés egy magyar anyanyelvű gimnázium alapításának ügyében. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter felkarolta az újvidéki magyar értelmiség által indított mozgalmat, amelynek eredményeként 1873. október 4-én megnyitották a királyi katolikus főgimnáziumot.³⁹⁷

A Magyarkanizsával szomszédos Zentán, a rendezett várossá alakulásának (1873) időszakában valósultak meg az iskolaépítési tervek. Az 1870-es népszámlálási adatok alapján a település lakosságának 71%-a írástudatlan volt, valamint a 6–12 éves tanköteles korosztály 46%-a nem látogatta a tanintézményeket. Az 1888-as esztendőben már 17 tanyai tanoda működött, sőt megnyitottak egy négyosztályos ipariskolát, egy kereskedőtanonc iskolát, illetve egy polgári leányiskolát is.³⁹⁸ Az iskolaépítési program megtette a hatását, tudniillik néhány évtized elteltével a zentai lakosság majdnem fele tudott írni-olvasni. A zentai oktatásügy területén a legnagyobb horderejű változást az 1870-es években elindult gimnáziumalapítási küzdelem jelentette. Az anyagi nehézségek, és a helyi politikai csatározások következtében 1876-ban megnyílt az algimnázium. A századfordulón felmerült az igény, hogy főgimnáziummá alakítsák át az intézményt, amelyre 1897-ben került sor. A városi képviselő-testület 1904-ben egy új épület felépítése mellett döntött, amelynek az 1906-tól elhúzódó munkálatai 1910-ben fejeződtek be.³⁹⁹

---

³⁹⁴ Argay [1909] A. 418.

³⁹⁵ Uo.

³⁹⁶ Argay [1909] A. 424–425..

³⁹⁷ Erdújhelyi Menyhért–Marcekovich Imre–Profuma Róbert: *Újvidék*. In: Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye I. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, é. n. [1909]. mek.oszk.hu/09500/09536/html/0002/7.html. Letöltés ideje: 2017.05.25.

³⁹⁸ Pejin 2007. 350.

³⁹⁹ Pejin 2007. 351.

Szeged, mint regionális központ fontos szerepet töltött be az oktatásügy területén is, ahol az 1872–73-as tanévben már 53 községi elemi iskolában, 11 felekezeti jellegű, illetve 4 magániskolában tanítottak a pedagógusok. A középiskolákat irányító tankerületi főigazgatóságok létrehozása (1776) Mária Terézia nevéhez fűződik. 1873-ban a kormány „Magyar határőrvidéki tankerület” néven új tankerületet szervezett, amelynek székhelye kezdetben Újvidék volt, 1874-től viszont a főigazgatóság székhelyévé Szegedet jelölték ki. Az 1879-es nagy árvíz miatt a tankerület ideiglenesen Szabadkára költözött, ahonnan 1880-ban került vissza Szegedre. A dualizmus korszakának végén, az 1917/18-as tanévben 87 elemi, 14 általános ismétlő, 59 gazdasági népiskola, 2 iparos-, 1 kereskedőtanonc- iskola, 5 polgári iskola, 1 tanító- és 1 tanítónőképző, 2 gimnázium, 1 főreál-gimnázium, 1 leány középiskola, 1 gazdasági szakiskola, 6 ipari- és kereskedelmi szakiskola működött.⁴⁰⁰ Az iskolatípusainak sokrétősége, az intézményeinek nagy vonzáskörzete indokoltá tette, hogy egyetemi várossá alakuljon.

7.3. Oktatásügy a dualizmus kori Magyarországon

Az 1868-as népoktatási törvény óriási hatást gyakorolt Ókánizsa nagyközség oktatásügyének fejlődésére. Az első iskolaszéki gyűlés 1869-ben 2 városi és 2 tanyai tanítói állást szervezett, ugyanakkor 1871-ben a nagyközségben már 10, míg a szállásokon 2 tanító oktatta a tanulókat az elemi iskolákban.⁴⁰¹ Az iskolaszék több ízben foglalkozott a szegény gyermekek iskoláztatásával. 1871-ben jelezte a községi-képviselő testületnek, hogy a szegény sorsú tanköteles gyermekek ruha és lábbeli hiánya miatt képtelenek látogatni a tanintézményeket. Ennek okán indítványozta, hogy a rászorulóknak a testület ajánljon fel egy bizonyos összeget. Ez a tendencia az 1870-es évektől gyakorlattá vált, amelynek során a képviselő-testület, az Ó- és Törökkanizsai Takarékpénztár Rt. évente pénzbeli segítyt nyújtott a nincsteleneknek, illetve taneszközökkel támogatta őket.⁴⁰² Az önkormányzat – szerény keretek között – gyakorta ruhát, lábbelit vásárolt a rászorulóknak. 1895 decemberében 40 pár csizmát adományozott a szegény sorsú gyermekeknek.⁴⁰³ A közgyűlés minden évben kiosztotta a trónörökösről elnevezett Rudolf-ösztöndíjat, amelynek keretében az alapítvány egy római

---

⁴⁰⁰ Szabó 1991. 938–971.

⁴⁰¹ Berauer 1896. 210.

⁴⁰² TLZ F.004.23. Magyarokanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1895/229.. szám. ; Appel 1886. 39.

⁴⁰³ TLZ F.004.23. Magyarokanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1895/412. szám

katolikus és egy ortodox vallású, jó tanuló, szegény sorsú gyermek iskoláztatását finanszírozta.⁴⁰⁴

Gyakran a szülők tartották távol gyermekeiket az iskolától, egyrészt a művelődés iránti közönyből, másrészt szociális okokból. Ház körüli foglalatosságra (állatok őrzésére, kisebb testvéreik gondozására), továbbá mezei munkára, pénzkeresetre kényszerítették őket.⁴⁰⁵ 1871-ben a közgyűlésen felmerült a kényszer–iskoláztatás kérdése, emiatt a katolikus iskolaszék kezdeményezte a tanköteles gyermekek összeírását, ugyanis a tapasztalat szerint a szülők eltitkolták a gyermekeiket, hogy a tanórák helyett inkább földmunkákat végezzenek.⁴⁰⁶ A szegény gyermekek a ruhahiány, a tandíj, illetve a taneszközök drágasága miatt sem jártak iskolába.⁴⁰⁷

A község határában számos szálláshely keletkezett, amelyeken képzett pedagógusok hiányában laikus néptanítók ún, zugiskolákban írni-olvasni, számolni tanították a külterületeken élő parasztgyerekeket. A tanyai iskolák megnyitása némi szervezőmunkát igényelt. Egy-egy pusztarész lakói összefogtak, és a célnak megfelelő tanyát kijelöltek iskolának, majd bérbe vették. Ott folyt a tanítás, amely egyben a tanító lakásául is szolgált. A tanító a csekély készpénz mellé élelmet, búzát, csirkét stb. kapott juttatásul.⁴⁰⁸ A laikus néptanítók jellegzetes típusa különbözött a szakképzett, főiskolán végzett pedagógusokétól. A falun nevelkedett, szélesebb látókörű, jó előadó készséggel rendelkező, a tanulatlan parasztgyermekek művelése iránt fogékony személyek látták el a tanítói feladatokat a zugiskolákban.⁴⁰⁹ Az iskolázás általában Szent Mihály napjától – Szent György napjáig tartott, hiszen a tanköteles gyermekek a szüleikkel együtt mezőgazdasági munkát végeztek kora tavasztól egészen késői ősziig.⁴¹⁰

1873-ban az iskolaszék a tanyai zugiskolák megszüntetésének érdekében 8 szállási iskola alapítását javasolta a községi-képviselő testületnek. Egy héttel később az iskolaszék – az indítványát módosítva – 4 szállási iskola szervezését tanácsolta, azonban a község mindösszesen 3 tanyai iskolát nyitott meg 1874-ben, majd még egyet 1875-ben.⁴¹¹ Miután a

---

⁴⁰⁴ TLZ F.004. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv 1870–1914.

⁴⁰⁵ Felkai 1969. 153.

⁴⁰⁶ Appel 1886. 39.

⁴⁰⁷ Felkai 1969. 153.

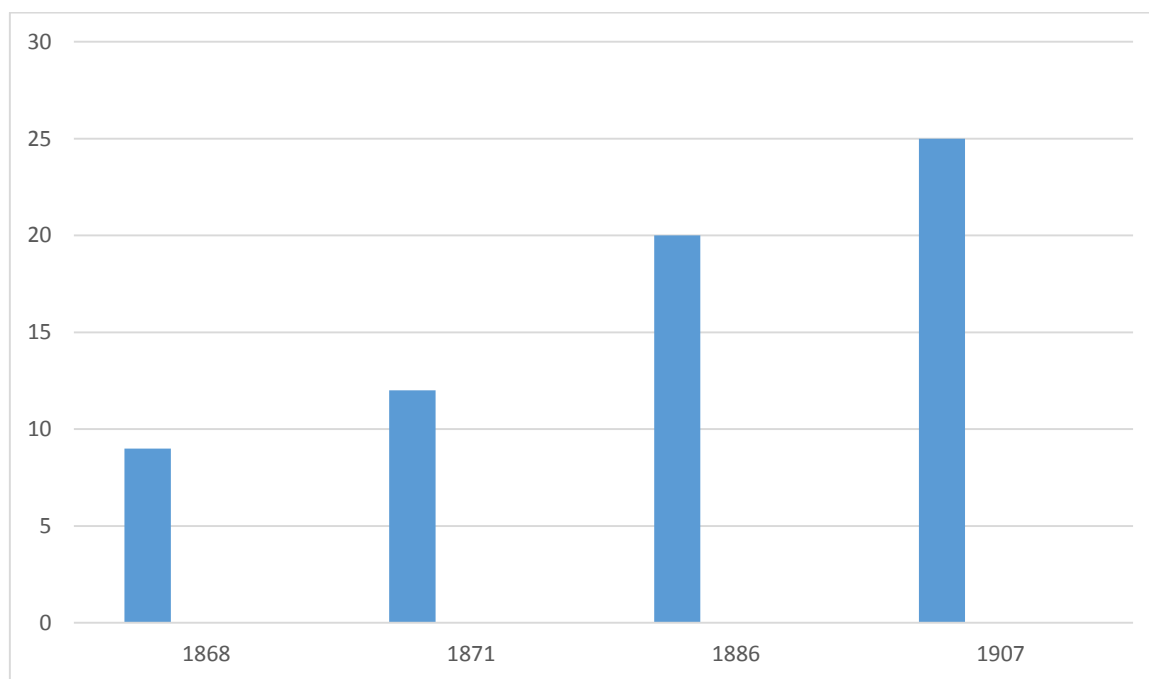
⁴⁰⁸ Balogh 1965B. 473–475.

⁴⁰⁹ Szöllősy Vágó 1991. 61.

⁴¹⁰ Szöllősy Vágó 1991. 62–63.

⁴¹¹ Berauer 1896. 210.

külterületen fekvő tanyákon a tanerő és a létesítmény hiánya nem oldódott meg, az 1880-as évek elején ismét zugiskolák alakítottak ki. A végleges megszűnésük a millenniumi tanyai iskolaépítési hullámnak köszönhető, amelynek során Csuka Sándor városi mérnök típustervei alapján modern, a kor igényének megfelelő szállási iskolákat építettek. A Harmath-féle tanyai iskola 1893-ban épült fel, majd a Tóth-, a Bagi-, és a Nagy-féle külterületeken működő iskolák követték, 1899-ben. Végül a Dukai-, illetve a Bata-féle tanyai iskolát adták át⁴¹²

9. ábra Az elemi iskolai tanítók létszámának növekedése Magyarokanizsán a dualizmus korában Forrás: Appel 1886. 37. ; Berauer 1896. 210.; Argay B 371.

Az 1868 és 1886 közötti időszakban a tanerő létszáma a kétszeresére növekedett a községben,⁴¹³ ugyanakkor Ókanizsán 1920-ig kizárólag felekezeti jellegű iskolákban folyt az oktatás.⁴¹⁴ Magyarországon a népiskolai tanítók viszonylag mostoha körülmények között éltek, a fizetésük az 1890-es évek elején sem haladta meg, az 1868-ban megállapított 300 forintot (600 koronás) minimumot. Jelentős javulás a községi és hitfelekezeti iskolákban tanítók bérezését rendező törvény (1893:XXVI. t.c.) után sem volt tapasztalható.⁴¹⁵ Az állam csupán

⁴¹² Valkay 2011. 40.

⁴¹³ Appel 1886. 38.

⁴¹⁴ Fejős 2015. 20,

⁴¹⁵ 1893. évi. XXVI. törvény <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei?keyword=1893.+%C3%A9vi+XXVI.> Letöltés ideje: 2018.05.26.)

kiegészíthette a községi, felekezeti tanítók fizetését, amennyiben nem érte el a 300 forintos minimumot.⁴¹⁶ Az állami népiskolákban oktatók bére magasabb volt a községi, vagy felekezeti intézményekben tanítók jövedelménél. 1900-ban az állami népoktatási intézményekben oktatóknak a minimálbére 400 forintra (800 korona) nőtt, de az állami tanítók 50%-a ekkor már 500 forintot keresett. A felekezeti iskolafenntartók általában nem tudták ezt az összeget kifizetni.⁴¹⁷ Mindhárom népiskolatípus tanítói lakbértámogatást (100–300 forint) kaphattak, amennyiben az intézmények fenntartói hozzájárultak ahhoz.

A korszakban jelentősen nőtt a tanköteles tanulók számaránya, viszont még a századfordulón is a gyermekek 10%–20%-a semmilyen oktatási intézménybe sem tagozódott be.⁴¹⁸ Ez a mutató természetesen tanévenként változott, az 1877/78-as tanévre vonatkozó adatok alapján a 10 városi, 12 fiúközösségi, továbbá 4 szállási tanodában összesen 1585 tanköteles közül 51-en szállási zugiskolákban végezték az elemi iskolai tanulmányaikat, mindemellett 229 gyermek esetében a képzés teljes hiányát konstatálhatjuk.⁴¹⁹ Az értesítő részletesen ismerteti az iskolaszék tagjainak névsorát. Az elnöke Wagner Ferenc községi bíró, a jegyzője pedig Szerelemhegyi Antal volt.⁴²⁰ Az 1885-ös statisztika alapján kiderül, hogy az 1631 tanköteles gyermek (6–12 év közötti 670 fiú, 657 lány, 13–15 év közötti 162 fiú, 142 lány) közül 1387-en jártak rendszeresen iskolába, azaz 244 tanulót nem íratnak be semmilyen oktatási intézménybe.⁴²¹ Az 1901/2-es tanévben a tankötelesek száma 2226 főre nőtt, viszont közülük csupán 1630 gyermek látogatta rendszeresen az oktatási intézményeket.⁴²²

Az 1901-ben megnyílt Haynald Leánynevelő Intézet jelentős mértékben hozzájárult Ókanizsa dualizmus kori oktatásának fejlődéséhez. Az első tanévben, a hatosztályos elemiben 522, míg a négyosztályos polgári iskolában 79 leány kezdte meg tanulmányait.⁴²³ Az 1905/6-os tanévben a polgári iskola tanulói közül csupán 49 volt ókanizsai lakos, 33 Bács–Bodrog vármegye más településeiről, ugyanakkor 30 diáklány az ország más vidékeiről érkezett.⁴²⁴

Az 1907/8. tanév értesítője szerint a 2268 tanköteles gyermekből 1200 fiú és 642 lány iratkozott be a Széchenyi utcai, a Piactéri, a Petőfi utcai, a Szent István utcai, a Tóparti, valamint

---

⁴¹⁶ Felkai 1994. 83.

⁴¹⁷ Felkai 1994. 84.

⁴¹⁸ Kanizsai Képeslapok 2013. 15.

⁴¹⁹ OSZK B1 Ért. 1.165./1877/78. 28.

⁴²⁰ OSZK B1 Ért. 1.165./1877/78. 1.

⁴²¹ A Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 2002. 373.

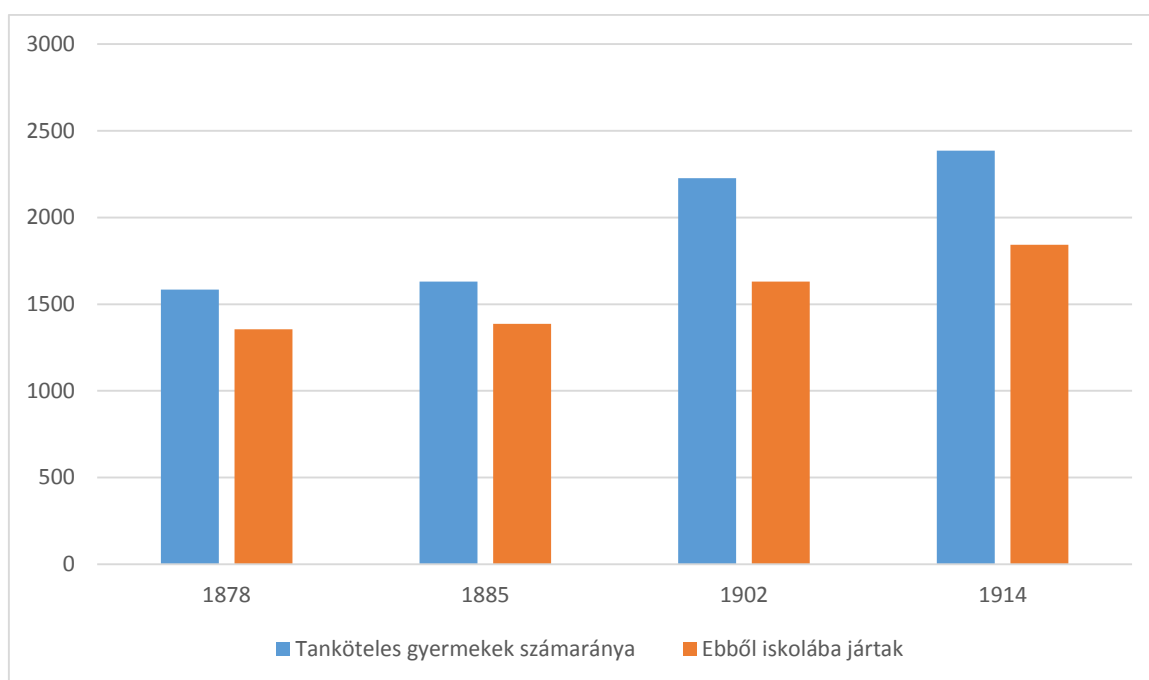
⁴²² OSZK B1 Ért. 1.165./1901/2. 53.

⁴²³ Kávai 2001.17.

⁴²⁴ Kávai 2001.20.

a Körös utcai általános iskolák különböző tagozataiba. A Haynald Leánynevelő Intézetnek 642 növendéke volt az 1907/8-as tanévben.⁴²⁵ Az első világháború kitörésének évében (1914) a tankötelesek száma elérte a 2386 főt, és már a nagy többségük (2219 gyermek – 89%) rendszeresen látogatta a közoktatási intézményeket.⁴²⁶

Az 1885-ös adatok alapján, összehasonlítva Ókanizsa statisztikai mutatóit a szomszédos Martonos nagyközséggel, valamint Zenta város mutatóival, leszögezhetjük, hogy Ókanizsán a tankötelesek nagyobb hányada vett részt az alapfokú iskolai képzésben (85%), hiszen ugyanabban az esztendőben Zentán a tankötelesek 76%-a, míg Martonoson csupán 49%-a (sic!) iratkozott be az elemi népiskolákba.⁴²⁷ Országos szinten, 1869-ben a tankötelesek 52%-a, 1872-ben 45%-a, 1896-ban 21%-a, míg az 1913/14-es tanévben 12%-a nem járt iskolába.⁴²⁸ A tankötelezettség vonatkozásában Magyarokanizsa dualizmus kori oktatásügyi statisztikai relevánsak az országos tendenciákkal. Szerves részét képezik annak a folyamatnak, amelyet az Eötvös-féle népoktatási törvény eredményezett.⁴²⁹

10. ábra: A tanköteles gyermekek létszámának növekedése a dualizmus kori Magyarokanizsán. Forrás: OSZK B1 Ért. 1.165./1877/78.; 1901/2.; A Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1877–1923. 2002. 373.

⁴²⁵ OSZK B1 Ért. 1.165./1907/8. 16–62.

⁴²⁶ A Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 2002. 373.

⁴²⁷ A Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 2002. 374.; 410.

⁴²⁸ Felkai 1969. 153.

⁴²⁹ 1868. évi XXXVIII. törvénycikk/1000 év törvényei. www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5360. Letöltés ideje: 2016.04.28.

A tanfelügyelői rendszer kiépítése folytán a községi és felekezeti iskolák ellenőrzése megoldottnak látszott. Ókanizsán a képviselő-testület határozata alapján a helyi lelkészekből, tanítókból római katolikus iskolaszék 34, a szerb ortodox és az izraelita hitfelekezet iskolaszéke 7-7 tagból állt.⁴³⁰ A századforduló időszaka mérföldkőnek számított a község oktatási intézmények életében. Ekkor nyílt meg a harmadik óvoda, az elsőt a dualizmus hajnalán, 1867-ben hozták létre. Bács–Bodrog vármegyében az elsők között, 1893-ban Ókanizsán megalapították a hatosztályos polgári fiúiskolát, amelynek keretében a tanulók a latin és francia nyelvet is elsajátíthatták.⁴³¹ Az ipar és kereskedelem fellendülésének eredményeként 1888-ban nyitották meg az ipari–tanuló iskolát, 184 iparos növendékkel. 1897-ben már négy iparos- és kereskedő-tanonciskola működött Magyarkanizsán, a foglalkozást tekintve legtöbben közülük kőműves, szabó, asztalos, molnár, cipész és kovács szakmát választották.⁴³²

Hazánkban az iskolahálózat infrastruktúrája nem módosult számottevően a dualizmus korában. Ennek oka részben településszerkezeti sajátosságokból, részben a lakosság felekezeti megosztottságából, továbbá a felekezeti oktatás változatlanul erős pozíciójából eredt.⁴³³ A népoktatási törvény beiktatásakor az elemi népiskolák közel 99 %-a felekezeti jellegű volt. Ez a szám 1890-ben már némileg csökkenő tendenciát mutatott (83%), míg 1910-ben 73%-ra redukálódott. A statisztika jól érzékelteti, hogy a felekezeti iskolák számaránya a dualizmus korának végére 26%-al csökkent, azonban túlsúlyban maradt a községi, illetve állami intézményekkel szemben. Az 1890 és 1910 közötti időszakban az állami iskolák növekedése jelentős (számarányuk 1,7%-ról csaknem 17%-ra emelkedett), ugyanakkor a községi oktatási intézmények számaránya a kezdeti gyarapodást (1880) követően stagnált (11%), sőt az 1910-es években 8%-ra esett vissza.⁴³⁴

A községi iskolák létesítését még azokon a településeken is igyekezett megakadályozni a felekezeti iskolát fenntartó egyház, ahol az anyagi feltételek biztosítottak voltak, illetve a község vezetése hajlandóságot mutatott egy általa irányított alsó fokú tanintézmény felállítására.⁴³⁵

A felekezeti iskolák községi oktatási intézménnyé alakításának ötlete 1873-ban, 1889-ben, majd 1890-ben került napirendi pontként az ókanizsai közgyűlés elé, ahol a képviselők

---

⁴³⁰ Appel 1886. 38.

⁴³¹ Szöllősy Vágó 1991. 58.

⁴³² Urbán 1988. 19.

⁴³³ Kelemen 2001. 62.

⁴³⁴ Kelemen 2001. 60.

⁴³⁵ Balogh 1965.A. 529–530.

többsége a status quo fenntartása mellett döntöttek.⁴³⁶ A felekezeti iskolák községesítésének mozgalma komoly feszültséget szült a város vezetése és a katolikus egyház között. A kényes témát az 1889. november 29-re tervezett képviselő-testületi ülés napirendrendre tűzte. Perndl Adorján ókanizsai plébános, a november 25-én Kalocsára küldött levelében értesítette az ügrről az Érseki Főhatóságot. A plébános jelezte, hogy mindent el fog követni annak érdekében, hogy megakadályozza Ifj. Tóth József és Király Sándor képviselők indítványának elfogadását.⁴³⁷ Az 1889. november 29-iki képviselő-testületi ülésen nem szavazták meg az egyházi iskolák községesítését javasló indítványt. Perndl Adorján plébános Kalocsára írt levelében örömmel nyugtázta az eseményeket, de megjegyezte, hogy: „Nagy most az izgatottság és a harag a mozgalom vezetőinél Tóth József és Dr. Király Sándor ügyvédnél. Ezek az urak különben tökéletesen vallástalanok a templomot csak híréből ismerik, a papot pedig gyűlölik azért, mert hatalmaskodásaiknak útját szokta állni.”⁴³⁸

Továbbra is napirenden volt az ügy, a *Bácska* című sajtóorgánum 1890. februári számaiban Dr. Tukats Ádám helyi önkormányzati képviselő cikkeiben csalódottan állapította meg, hogy Magyarokánizsán a népoktatási törvény bevezetése óta nem sikerült a felekezeti iskolákat községi iskolákká átalakítani. Véleménye szerint ezért csakis a testület volt a felelős, mert ahelyett, hogy saját irányítású községi tanintézeteket konstruált volna, a község pénzből inkább a hitfelekezeti iskolákat finanszírozta.⁴³⁹ A vita ugyan folytatódott, de önkormányzat részéről tényleges lépéseket nem fogantatosítottak egészen 1894-ig.

1894. március 14-én Kosztyik János indítványt nyújtott a képviselő-testülethez, a községi tanügyek rendezése tárgyában: „Az 1868 évi XXXVIII. és az 1876. évi XXVIII. törvénycikkek a községre – némi csekély autonomicus jogkörrel – tetemes terheket utalván át, s a bölcs törvényhozásnak ez által nem lehetett, s nem is volt más célja, minthogy állami és nemzeti szempontokból közvetlenül buzdítsa [...] az intézőket arra, hogy dicső hazánknak nagy [...] ezredéves fennállását ünneplő – Magyarországnak művelt Magyar nemzetet teremtsen. Tekintettel, hogy [...] a népiskolaügy közigazgatását a vallás- és közoktatásügyi miniszter és annak vezetése alatt a községi hatóságok gyakorolják és [...] figyelemmel a népiskolai közoktatást rendező törvények végrehajtása tárgyában 1876. évi szeptember hó 2-án 20311.

---

⁴³⁶ Berauer 1896. 211.

⁴³⁷ KFL. I. 3. b. Egyházmegyei Tanfelügyelőség. Népiskolák iratai. Magyarokánizsa. 88.ND. Perndl Adorján levele az Érseki Főhatóságnak. 1889. november 25.

⁴³⁸ KFL. I. 3. b. Egyházmegyei Tanfelügyelőség. Népiskolák iratai. Magyarokánizsa. 88.ND. Perndl Adorján levele az Érseki Főhatóságnak. 1889. november 30.

⁴³⁹ Szöllősy Vágó 1991. 55–56.

szám alatt a vallás- és közoktatásügyi rendelettel a polgári községek számára kiadott [...] kitételekre: – A községi népoktatási intézetek a polgári község alatt állnak. Tekintettel arra, hogy a községben ezidőszert fennálló: összes Rom. cath., Izraelita és Gör. Kel. hitfelekezetűeknek törvény- és szabályellenesen elnevezett községi népoktatási intézetek [...] óvodák és menedékházak a község jövedelméből tartatnak fenn, [...] tekintettel [...], hogy a törvényekben előírt „iskolai alap” még nincs megfektetve a községi képviselő-testület a község anyagi érdekeinek megóvása [...] és a szellemi haladás biztosítása szempontjából belátja azt, miszerint [...] bekövetkezett az az időpont, melyben az iskola bel életével, annak javításával [...] komolyan kell foglalkoznia, [...] a község köteles a szükséges népiskolák felállítani – és az „iskola alapot” megfektetve fokozatosan gyarapítani. Mely ebbeli indítványomat [...] közgyűlési határozatra emelés végett tiszteletteljesen előterjesztvén.”⁴⁴⁰

Ekkor Kosztyik János már életének 89. évében járt, 1832-ben elsőként nyitotta meg gyógyszerárát Ókanizsán.⁴⁴¹ Az önkényuralom alatt községi főnöki tisztséget viselt⁴⁴², majd a kiegyezés után virilis képviselőként vett részt a nagyközség közügyeinek rendezésében.⁴⁴³ Mindenki tudta, hogy az egyházak és a testület közötti vita, komoly feszültséget szülhet, ezért valószínűsíthető, hogy emiatt az idős, tapasztalt, de komoly politikai babérokra már nem törő Kosztyikra bízta az ügy lebonyolítását.

Az 1894. április 18-án megrendezett községi képviselő-testületi ülésen ismét napirendre tűzték Kosztyik János „A község tanügyi rendezése” címmel benyújtott indítványát, amelyet: „[...] a községben fennálló népoktatási tanintézmények községi közös jellegének megállapítása, kimondása – az egyes hitfelekezeti népiskoláknak a község házipénztárából, a község közjövedelméből való további segélyezésének megtagadása [...]”⁴⁴⁴ céljából terjesztett a közgyűlés elé. A képviselő-testület már korábban is foglalkozott az üggyel, azonban ennyire parázs vitát mindaddig a pillanatig nem váltott ki. Kosztyik János előadta, hogy az általa beadott indítvány legfőbb célja, hogy a kor követelményinek megfelelő, az 1848-as évekből átvett rendezetlen ókanizsai népoktatási intézményeket korszerűsítse. Kifejtette, hogy leginkább a község szellemi felvirágoztatását, valamint az önkormányzat anyagi érdekeit tartja szem előtt, amelynek keretében indítványának határozatra emelését kérte.⁴⁴⁵

⁴⁴⁰ TLZ F.004.22. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1894/ 148. szám

⁴⁴¹ TLZ F.004.24. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1896/ 233/b. szám

⁴⁴² Zakar 2018. 42.

⁴⁴³ Marjanucz 2018. 77.

⁴⁴⁴ TLZ F.004.22. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1894/ 181. szám

⁴⁴⁵ Uo.

Márton Mátyás, esperes-plébános, a katolikus iskolaszék elnöke kifogást emelt már a beadvány címe miatt is, hiszen véleménye szerint arra utal, hogy a felekezeti jellegű oktatás – 25 éven keresztül – teljesen rendezetlen viszonyok között funkcionált Ókanizsán. A felháborodott plébános számon kérte Kosztyik Jánoson, hogy – az említett időszakban – virilis képviselőként miért nem tette szóvá az ezzel kapcsolatos aggályait. Kosztyik válaszában hangsúlyozta, hogy Márton Mátyás sajátságosan értelmezte az indítvány címét, majd kiemelte, hogy csupán a népoktatási törvény (1868: XXXVIII. t.c.) előírásai szerint kívánt eljárni. Kosztyik továbbá megjegyezte, hogy a téma korábbi üléseken is szóba került, viszont (tévesen) elnéző volt Ókanizsa plébánosaival szemben. Rávilágított arra, hogy a település óriási áldozatok árán 1893-ban polgári fiúiskolát alapított, illetve négy községi, illetve egy külterületi óvodát megnyitott, amelyeket „*államsegély igénybe vétele nélkül*” gondoz.

Kosztyik felszólalása során azt is felrótta, hogy a felekezeti iskolák fenntartásához szükséges költségeket (évi 30-40 ezer korona) a nagyközség önerejéből finanszírozta, ugyanakkor – az izraelita hitközséget leszámítva – az egyházak semmilyen támogatást sem nyújtottak. Miután a tárgy feletti hosszas diskurzus befejeződött, a név szerinti szavazást követően 28:21 arányban, azaz 7 szótöbbséggel Kosztyik János indítványa „*határozatilag kimondatott*.”⁴⁴⁶ A támogató szavazók névsora arra enged következtetni, hogy az előjáróság összehangolt akciója lehetett, ugyanis annak mind a 15 tagja igennel szavazott, közülük Körmöczy László I. bíró, Mihály Sándor I. jegyző, dr. Roxer Gyula orvos és Csuka Sándor községi mérnök is. Feltűnő viszont, hogy dr. Tukats Ádám hitközségi képviseleti jegyző nemmel voksolt. Ez önmagában nem meglepő, de az 1890-ben – a zombori *Bácska* című lapban – megjelent, Ókanizsa tanügyi reformját sürgető cikkének viszonylatában mindenképp. A hitfelekezeti és községi iskolák kérdésében elég egyértelmű bírálatot fogalmazott meg a fennálló rendszerrel szemben.⁴⁴⁷ A közgyűlési határozat ellen – Márton Mátyás javaslatára – a Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye, 1894. április 25-én fellebbezést nyújtott be Bács–Bodrog vármegye közigazgatási bizottságához.⁴⁴⁸

Az 1894-es határozatot azonban a közgyűlés nem tudta realizálni, hiszen az ingatlan, a 66 hold jó minőségű szántóföld, a 4 tanterem, illetve a 2 tanítói lakás a római katolikus „*iskola-alapra van bekebelezve*”, így azok községi tanintézetek fenntartására nem fordíthatók. Ennek okán az 1894-es közgyűlési határozat ellen a katolikus hitközségi képviselet és a római

---

⁴⁴⁶ Uo.

⁴⁴⁷ Szöllősy Vágó 1991. 55–56.

⁴⁴⁸ KFL. I..3. b. Egyházmegyei Tanfelügyelőség. Népiskolák iratai. Magyarokanizsa. 88.ND. 159. isk. Ókanizsa.

katolikus iskolaszék fellebbezett.⁴⁴⁹ A képviselő-testület belátta, hogy önerejéből nem tudja finanszírozni a városi tulajdonú létesítmények felépítését, amelyek a községi alapítású iskolák működéséhez szükségesek, illetve céljának eléréséhez egy újabb lehetőség adódott a Haynald-féle alapítvány tőkéjének felhasználása kapcsán.

A legnagyobb horderejű vállalkozásnak a Haynald Lajos Leánynevelő Intézet felépítése és átadása bizonyult. 1890-ben Haynald Lajos bíboros, kalocsa–bácsi érsek 40 ezer forintnyi összeget ajánlott fel a községnek, adományából egy leányiskola, illetve egy katolikus kórház létrehozását indítványozta.⁴⁵⁰ Az évekig elhúzódó, állandóan visszatérő viták előzték meg az új iskola megalapítását. A községi képviselő-testület és az előjáróság számára világossá vált, hogy a kamatozó alapítványi összeg nem lesz elegendő leánynevelő intézet és kórház felállítására. Az ügy tisztázása érdekében a községi képviselő-testület megbízta Király Sándort, hogy vegye fel a kapcsolatot a kalocsa–bácsi érsekkel. Császka György kalocsa–bácsi érsek Budapesten fogadta Király Sándort, amelynek során jelezte neki, hogy a megítélt 40 ezer forint összegű alapítványi támogatást, a kamatokkal együtt a nagyközség rendelkezésére bocsájta, sőt, *„ezen nemes cél keresztülvihetéséhez tehetségéhez képest maga is hozzá járulni fog”*.⁴⁵¹ Az újonnan építendő leányiskola intézkedési jogát átengedte a községnek, viszont a felügyeleti jog megtartásához ragaszkodott, továbbá a tárggyal kapcsolatban egy memorandum felterjesztését indítványozta.

Az 1895. február 27-én megtartott közgyűlésén miután Király részletesen beszámolt az eseményről, a képviselő-testület határozatában felhatalmazta, hogy a memorandum részleteinek kidolgozása céljából látogasson le Kalocsára.⁴⁵² Az 1895. június 28. és 1895. július 3. között összehívott közgyűlésen került sor a kalocsa–bácsi érsekség alapítványi támogatásának a felhasználásáról szóló vita. Ifj. Mihály Sándor jegyző a felállítandó leányiskola, apácázárda és szegényház létesítése tárgyában előterjesztette javaslatát:

„1. A Hajnald féle alapítványból várható 50 ezer forint egy kórház létesítésére lenne fordítandó, e célból megkérendő lenne a kalocsai érsek Ő eminentiája Császka György és a főmagasságú kalocsai káptalan; hogy Dr. Hajnald érsek által tett 40 ezer forintos alapítvány kamataival együtt; az alapító levél második pontjában foglalt azon célra engedtessek át és

---

⁴⁴⁹ Berauer 1896. 211.

⁴⁵⁰ Kávai 2001.10.

⁴⁵¹ TLZ F.004.23. Magyarokizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1895/ 61. szám

⁴⁵² Uo.

utaltványoztassék a községnek, hogy azon egy a köz követelményeinek megfelelő s az irgalmas nének gondozására bizandó közkórház és szegény házat létesítsen.

*2. A milleneumra megszavazott 25 ezer forint pedig a már létező fiú polgári iskola mellé /jkvi895 számú határozattal már felállítani kimondott ugyanoly szervezetű leány polgári iskola céljaira fordittassék.*⁴⁵³

A Mihály Sándor javaslatát pártoló jogügyi bizottság azzal érvelt, hogy a közkórház és a szegényház létesítésére sokkal nagyobb szüksége van a községnek, mint egy apácázárdára. A rendelkezési és felügyeleti jog megtartását lényeges szempontnak tekintették, ezért egy felekezeti jellegű iskola felállításához nem kívántak hozzájárulni. Az érvek között szerepelt, hogy a Haynald-féle alapító levélben alternatív választási lehetőségként – az irgalmas nővérek vezetése alatt álló – egy közkórház építése is helyet kapott. Mindemellett a testület már eldöntötte, hogy a millenniumra egy polgári leányiskolát alapít, így a kórház alapításának ötlete teljesen evidens.⁴⁵⁴

A jogügyi bizottság javaslatával szemben dr. Király Sándor felhívta a testület figyelmét, hogy egyrészt Ókanizsa nagyközség anyagi helyzeténél fogva nem képes önjeléből egy új (polgári) leányiskolát felépíteni, illetve fenntartani, másrészt a már 50 ezer forintnyi érseki támogatás elsősorban egy katolikus nőiskola létrehozására fordítható. Aggályosnak tartotta a szubvenció szabálytalan felhasználását, utalva a visszavonás káros következményeire. Király Sándor egy új közoktatási intézmény szükségességét hangsúlyozva kiemelte: „[...] én nem nézhetem el azt, hogy a község esetleg 50 ezer forintot elveszítsen csupán azért mert nem akarja, hogy a nőiskolának kath: jellege legyen indítványom:

- I. *Mondja ki a képviselő testület, hogy egy csupán az elemi iskolákat és egy ovodát magában foglaló s az irgalmas nővérek vezetésére bizandó nőiskolát épít s annak fentartási költségeit viseli.*
- II. *Mondja ki a képviselő testület, hogy a Hajnald féle 40 ezer forintos alapítványnak s kamatainak ezen célra való kiutaltványozása tekintetéből Császka György kalocsai érsek Ő eminentiájához emlékiratot intéz s annak átadásával Nagyságos Tompa Antal országgyűlési képviselő urat bizza meg.*

---

⁴⁵³ TLZ F.004.23. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1895/ 203. szám

⁴⁵⁴ Uo.

- III. *Mondja ki a képviselő testület, hogy az iskola felállítását s illetve az építkezést akkor kezdi meg, midőn az érsek Ő eminentiája részéről a 40 ezer forintos alapítvány és kamatainak kiutalványozása kilátásba helyeztetik.*
- IV. *Mondja ki a közgyűlés hogy az ezred éves jubileumra megszavazott 25 ezer forintot ezen nőiskola felépítésére fordítja illetve alapjához csatolja.*⁴⁵⁵

A hosszú vita után, az elnöki elrendelt név szerinti szavazás eredménye szerint 18 szavazattal 17 szavazat ellenében, tehát egy szótöbbséggel a jogügyi bizottságnak (Mihály Sándor községi I. jegyző által előadott) javaslatát elutasították, míg 18 szavazattal 17 szavazat ellenében, szintén egy szótöbbséggel dr. Király Sándor képviselő indítványát elfogadták.

Az ügy tárgyalása közben kialakult konfliktus egymás sértegetésétől sem volt mentes. Apró János képviselő Hercz Ede és Kosztyik János képviselőket, mint szavazatszedő bizottsági tagokat nyilvánosan lustáknak nevezte. Mihály Sándor indítványozta a „széksértés” megállapítását, mivel a képviselő a tanácskozás tagjait becsmérlő kifejezéssel illette. A testület megszavazta, így Apró Jánost az 1886. évi XXII. törvénycikk 60. paragrafusa értelmében a községi kórház és szegény alap javára 5 forint bírság fizetésére kötelezték. Mindezek után Hercz Ede testületi tag Bognár Márkusnak felvetette, hogy: „*Nem gondolja talán azt, hogy most is a birkák közt van [?]*”, majd azonnal kifizette az 5 forint büntetést.⁴⁵⁶ Ókanizsa képviselő-testületének liberális elveket valló tagjai, akik az iskolák községi felügyelet alá vonását kezdeményezték, talán ekkor már sejtették, hogy két precedens értékű ügy az oktatási intézmények egyházi felekezeti jellegét erősítik. Az indítványát ugyan elfogadta a képviselő-testület, azonban ezzel még nem zárult le az ügy.⁴⁵⁷

Egy évvel később Márton Mátyás – később pápai prelátus, prépost (1902), esperes-plébános (1905) egy új óvoda építését javasolta. Dr. Roxer Gyula városi orvos felekezeti jellege miatt ezt ellenezte, míg Király Sándor ismét egy négyosztályos polgári leányiskola mellett kardoskodott.⁴⁵⁸ Az 1897-es esztendő meghozta a várt fordulatot, Márton Mátyás plébános és Popovics György községi bíró szervezőmunkájának köszönhetően eldőlt, hogy egy, a kor igényének megfelelő, modern leányiskola építését fogadják el.⁴⁵⁹ Csuka Sándor községi mérnök bemutatta az építendő leányiskola építési programját. A képviselő-testület indítványozta, hogy az építési terv és a teljes költségvetés elkészítésére nyilvános pályázatot

---

⁴⁵⁵ Uo.

⁴⁵⁶ Uo.; 1886. évi XXII. törvénycikk/1000 év törvényei. (<https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=6215>. [Letöltés ideje: 2016.03.18.]) ;

⁴⁵⁷ TLZ F.004.23. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1895/ 203. szám

⁴⁵⁸ TLZ F.004.24. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1896/ 216. szám

⁴⁵⁹ Kávai 2001. 15.

írjanak ki, és a legjobb pályamunkákat pénzzel jutalmazták.⁴⁶⁰ A beérkező pályázatok elbírálásra kiküldött illetékes bizottság hat pályaművet tartott alkalmasnak.

Császka György, akkori kalocsa–bácsi érsek további 10 ezer forintot ajánlott fel az építési munkálatok költségének fedezésére az főegyházmegye részéről.⁴⁶¹ Az ókanizsai elöljáróság kérelemmel fordult az érsekhez, hogy a munkálatokhoz szükséges immár 13 ezer koronát az egyházi alapból felhasználhassa. 1898. március 13-án Császka György kalocsa–bácsi érsek Budapestről küldött levelében részletesen tájékoztatta a Főszentséket, hogy az iskolaépítésre általa felajánlott összeg ütemezését két részletben (1898 novemberéig 5000 korona, 1899. májusáig 5000 korona) vállalta, mindemellett felvetette, hogy egyszerűbb lenne, ha tőlük kérnék ki a pénzt a hatékonyabb ügyintézés érdekében.⁴⁶²

A modern, impozáns épületet 1901. szeptember 9-én Majorossy János tinini püspök szentelte fel. Az ünnepségre prominens személyeket is meghívtak, többek között Császka György kalocsa–bácsi érseket.⁴⁶³ Néhány napra rá megkezdte működését az új oktatási intézmény, amely a régióban az egyik legrangosabb leánynevelő intézeteként funkcionált a dualizmus kései időszakában.

Az impériumváltást követően államosították, jelenleg is általános iskolaként működik. Többször felmerült egy gimnázium, illetve egy kereskedelmi középiskola alapításának terve, a helyi lapban megjelent cikkek is propagálták ez ügyet.⁴⁶⁴ Azonban a tervek megvalósítására (főleg pénzhány miatt) nem került sor, így a Tisza-menti gimnazisták, kereskedelmi iskolások továbbra is a szegedi, szabadkai, zombori és a zentai közintézményekben folytathatták tanulmányaikat. A magyarkanizsai oktatásügy – minden ellentmondásával együtt – hatalmas fejlődésen ment keresztül a dualizmus időszakában. A népoktatási törvény elfogadásával, illetve annak a gyakorlatban történő alkalmazásával jelentős mértékben csökkent az írástudatlanok és iskolázatlanok száma a városban. Az általános műveltségi szint növekedése a képzett oktatók, tanítók munkájának, valamint a helyi viszonyokhoz mérten jól felszerelt oktatási intézményeknek köszönhető.

---

⁴⁶⁰ TLZ F.004. 25. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1897/ 216. szám

⁴⁶¹ Kávai 2001. 16.

⁴⁶² KFL. I. 3. b. Egyházmegyei Tanfelügyelőség. Népiskolák iratai. Magyarkanizsa. 88.ND. 1898/1194. sz.

⁴⁶³ KFL. I. 1. b. Plébániai iratok. Magyarkanizsa 1888–1901. 187.ND. Meghívó.

⁴⁶⁴ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, II. évf. (1909) 4. sz.l. ; Uo. II. évf. (1909) 20. sz. 2–3.

8. A közművelődés mozgatórugói: a társadalmi egyesületek

8.1. Az egyesületek szerepe és statisztikai mutatói

Disszertációm második színtere a társadalmi egyesületek témaköre, amelynek keretében kutatásaim célja a dualizmus kori magyarkanizsai egyesületek szerepének megítélése, a mikrokörnyezetre gyakorolt hatásának bemutatása. Vizsgálatom során szeretnék pontos képet adni arról, hogy mely társadalmi csoportok milyen céllal hoztak létre civil szerveződéseket, illetve milyen mértékben járultak hozzá a művelődés és kultúra helyi, valamint regionális fejlődéséhez.

A magyarországi társadalom öntevékenysége, az egyesületek működésének vizsgálata már 1848-ban az érdeklődés középpontjába került, a Fényes Elek vezette Országos Statisztikai Hivatal programjában.⁴⁶⁵ A magyarországi civil szervezetekre vonatkozó első statisztika 1862-ben készült el, Hunfalvy János munkájának köszönhetően.⁴⁶⁶ A dualizmus korában egyetlen átfogó, országos kiterjedésű, reprezentatív kimutatás készült a társadalmi egyesületek életéről (a taglétszámukról, a céljaikról, a tevékenységükről), amely *Magyarország egyesületei és társulatai 1878-ban* címmel, a Vargha Gyula által szerkesztett Hivatalos Statisztikai Közleményekben, az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal kiadványaként jelent meg.⁴⁶⁷ A hosszadalmas adatgyűjtést a törvényhatóságokra bízta, s az irdatlan munka eredményeként 3995 egyesület nevét, alapítási évét, célját, taglétszámát, valamint a gazdasági hátterét (bevételeit, kiadásait, vagyonát) sikerült összegyűjteni.⁴⁶⁸ A feldolgozás során az egyesületeket jellegük, nemzetiségi és felekezeti hovatartozásuk szerint is megkülönböztették. A statisztika a megyéket és a huszonöt szabad királyi, illetve törvényhatósági jogú várost külön jelölte, majd tizenhat típusba sorolta (önsegélyező, jótékony, nevelő és oktató, társas, gyakorló, fogyasztási, gazdasági, kereskedelmi, vízszabályozó, tűzoltó, tudományos és irodalmi, művészeti, vallásos, egyes egyesületek, ipartársulatok, termelő szövetkezetek) az öntevékeny csoportokat.⁴⁶⁹

A civil szervezetek alapításáról, tevékenységéről nem jelent meg az 1878-as adatgyűjtéshez és statisztikai elemzéshez hasonló, feltáró kutatómunka a dualizmus időszakában. A Központi Statisztikai Hivatal 1932-ben felmérte az egyesületek számát, jellegét,

---

⁴⁶⁵ Sebestyén 2003. 374.

⁴⁶⁶ Magyarország különböző egyesületei. 1862.

⁴⁶⁷ Magyarország egyesületei és társulatai. 1880.

⁴⁶⁸ Uo.

⁴⁶⁹ Uo.

gazdasági helyzetét, és mivel a kérdőíven szerepelt az alapítás időpontja is, így bizonyos mértékig (Trianon után Magyarország területén maradt társaságokra szűkítve) kikövetkeztethetővé vált az első világháború előtti egyletek száma, típusa.⁴⁷⁰ Fontos kiemelni, hogy néhány évtizeddel később Reisz László göröcső alá vette a XIX. század végi magyarországi társadalmi egyesületeket az 1878-as statisztikai adatok alapján. A kutatásának fő célja, hogy a tárgyalt időszak egyleteinek általános jellemvonásait analizálja, nem elhanyagolva a mikroközösség specifikus tulajdonságait. A feldolgozás folyamán a közösségeket céljuk, funkciójuk, területi megoszlásuk, nemzetiségi-felekezeti elemeik, továbbá társadalmi réteg-jellemzőik szerint vizsgálta.⁴⁷¹ A közel 4000 egylet több mint 670 ezer tagot számlált, a társadalomréteg-jelleg szerinti megoszlásuk alapján 44,5%-a réteghez nem köthető, 36,8% az iparos-munkás kategóriába tartozott, míg 7,9% polgári-értelmiségi csoportot erősítette. A női egyesületek aránya 4,6%, az ifjúságiaké 3,9%, a mezőgazdaságiaké pedig 2,3% volt.⁴⁷²

Az egyletek százalékos megoszlása társadalmi réteg-jelleg szerint	
Réteghez nem köthető	44,5%
Iparos-munkás	36,8%
Polgári-értelmiségi	7,9%
Női	4,6%
Ifjúsági	3,9%
Mezőgazdasági	2,3 %
Összesen	100%

11. ábra A dualizmus kori civil szervezetek megoszlása társadalmi réteg-jelleg szerint.

Forrás: Reisz 1988. 935.

A réteghez nem köthetők vezető szerepe az önsegélyező egyletek magas számával magyarázható, ugyanakkor az érdekvédelmi szervezetek jelentőségét az iparos réteg viszonylagos felülreprezentáltsága igazolja. Az értelmiségiek társas, illetve olvasóköreibe, a nők zöme viszont a jótékonyági tevékenységet folytató egyletekbe tömörült. A taglétszám viszonylatában a réteghez nem köthető társulatok munkájában átlagosan 249 fő vett részt, a második helyen szereplő mezőgazdasági-földműves csoportok magas számaránya (196) pedig arra enged következtetni, hogy ugyan a legkevesebb egyesületet alapították, viszont jelentős

⁴⁷⁰ Dobrovits 1935. 30.

⁴⁷¹ Reisz 1988. 933–946.

⁴⁷² Reisz 1988. 935.

taglétszámmal működtek.⁴⁷³ A funkciójukat szemügyre véve a statisztikai elemzés jól érzékelteti, hogy a leggyakoribb az érdekvédelmi, önszegélyező (66,7%) társulási forma.⁴⁷⁴ A felekezeti viszonyokat figyelembe véve kimagasló (48,9%) az izraeliták aktivitása.⁴⁷⁵ Sebestyén István rámutatott a dualizmus kori társadalmi szervezetek számbavételének módszertani problémáira. Az egyesületek, mint független közösségek önálló iratkezelést alkalmazhattak, a közigazgatási szervek csupán a betekintési joggal rendelkeztek.⁴⁷⁶ A témában három vármegyére (Baranya, Nógrád, Somogy) kiterjedő kutatások eredményeit országos szintre levetítve megállapította, hogy az 1878-as adatgyűjtés alkalmával az egyletek csaknem kétharmadát sikerült összegyűjteni, tehát a 3995 egyletnél jóval több (6000) működött. Az 1932-es kimutatások összességét felhasználva, a retrospektív becslés módszerét alkalmazva arra a következtetésre jutott, hogy az 1867 és 1914 közötti időszakban az egyesületek száma megháromszorozódott, amelyet a megszűnések ugyan némileg lassítottak, de így is elérhette a húszeszes nagyságrendet.⁴⁷⁷

8.2. Egyleti élet a Délvidéken

A modern polgári fejlődés velejárója az értelmes időtöltés, a társas érintkezés különböző fórumainak szaporítása. Az igényes kikapcsolódás magasabb műveltségi igény, s ennek kielégítését a Délvidék városaiban, településein is igyekeztek fellendíteni.⁴⁷⁸ E tekintetben a reformkor a civil szervezetek megalakulásának kezdeti szakaszát jelentette. Az 1848/49-es szabadságharc leverését követő neoabszolutizmus időszaka rendkívül negatív hatással volt a társadalmi egyletek működésére. A kiegyezés – a többi délvidéki várossal egyetemben – Magyarokanizsa gazdasági, társadalmi életét is döntően befolyásolta. Templomok épültek, megnyílt az első Ó- és Törökkanizsai Takaréktár Rt., az Úri Kaszinó, felépült a Haynald Lajos Leánynevelő Intézet, a mai általános iskola épülete. Nem csak a politikai helyzet és a gazdaság gyors növekedése kedvezett a közösségi szerveződések eredményes működésének, hanem az ezzel együtt járó öntudatos polgárság megerősödése is.⁴⁷⁹

---

⁴⁷³ Reisz 1988. 937.

⁴⁷⁴ Uo.

⁴⁷⁵ Reisz 1988. 941.

⁴⁷⁶ Bősze 1997. 22.

⁴⁷⁷ Sebestyén 2003. 386.

⁴⁷⁸ Marjanucz 2008. 9.

⁴⁷⁹ Kávai 2008. 11.

A magyarkanizsai szervezetek – két kivételtől eltekintve – a kiegyezés után alakultak meg, elsősorban a környező nagyobb városok társadalmi egyesületeinek (Zenta, Szabadka, Szeged, Újvidék) hatására. A Magyarkanizsától kb. 30 km-re fekvő Szeged – mint regionális központ – közvetítő szerepet töltött be a művelődés magasabb szintjének terjesztése során. A városiasodás – az egyletek megjelenésén kívül – a társadalomszerkezet átalakulását, a sajátos infrastruktúra és intézményrendszer kiépülését vonta maga után.⁴⁸⁰

A rendkívül gazdag és színes szegedi egyleti élet gyökerei egészen a XVIII. századig vezetnek vissza. Amíg a Chevra Kadischa már 1788-tól önsegélyező szervezetként funkcionált, addig a Belvárosi Casino Egyesület (1829) Szeged prominens, vezető rétegét gyűjtötte egybe. A Hivatalos Statisztikai Közlemények 1878-as adatai 43 társadalmi szervezet működését igazolják, amelyek közel 7000 fős összlétszámú tagsággal rendelkeztek. A legkiemelkedőbbek közé sorolható a Belvárosi Nép kör (1829), a Jótékony Nőegylet (1846), a Dalárda (1863), a Lloyd Társulat (1867), az Ipartársulat (1873), a Színügy-egylet (1878), de a Korcsolyázó-egylet (1874) is 382 rendes tagot számlált.⁴⁸¹ Az 1868-ban megalakított Tanítóegylet 1872-ben indította el a pedagógiai szaklapját *Tanügyi Lapok* címmel, mindemellett bemutató tanításokat szervezett, illetve módszertani tárgyú tanulmányok, tankönyvek publikálására írt ki pályázatot.⁴⁸²

Bács–Bodrog vármegye – beleértve a törvényhatósági joggal rendelkező, valamint a szabad királyi városokat is – ebben az időszakban az egyleti taglétszám vonatkozásában (28 976) a harmadik helyet foglalta el a megyék rangsorában.⁴⁸³ Újvidékhez köthető Bács–Bodrog vármegye legkorábban alapított öntevékeny csoportja. A szerb „Matica Srpska” irodalmi társulatot 1826. január 21-én hozta létre Jovan Hadžić (Miloš Svetić) Pesten.⁴⁸⁴ Az 1851. augusztus 18-án kelt határozatát követően került át Újvidékre, ahol 1864. április 30-án nyitotta meg kapuit.⁴⁸⁵ A magyar kultúra művelése és ápolása iránt elkötelezett Délmagyarországi Közművelődési Egyesületre rendkívül fontos feladat hárult. Munkájuk gyümölcseként Újvidéken római katolikus főgimnáziumot és kollégiumot alapítottak a magyar

---

⁴⁸⁰ Tóth 2005. 9.

⁴⁸¹ Magyarország egyletei és társulatai 1880. XLII. 468–470.

⁴⁸² Szabó 1991. 939–945.

⁴⁸³ Reisz 1988. 944.

⁴⁸⁴ Lásd a Matica Srpska hivatalos oldalát: www.maticasrpska.org.rs/ Letöltés ideje: 2018. 01.10.

⁴⁸⁵ Érdúj helyi Menyhért–Marcekovich Imre–Profuma Róbert: *Újvidék*. In: Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye I. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, é. n. [1909]. mek.oszk.hu/09500/09536/html/0002/7.html. Letöltés ideje: 2017.05.25.

anyanyelvű tanulók részére a dualizmus korában.⁴⁸⁶ Az 1827-ben bejegyzett Szabadalmazott Csőlövész egyesület mellett a korszak jelentős civil szervezeteként funkcionált a Dalárda (1869), az Önkéntes Polgári Tűzoltó- egyesület (1872) és a Polgári Casino (1876).⁴⁸⁷

A Bács–Bodrog vármegye kulturális központjaként számon tartott Szabadka is elindult a polgárosodás útján a XIX. század második felében. A gyors fellendülés indokolt volt, ugyanis néhány évtizednyi lemaradást kellett bepótolni. Ennek „*nem annyira az intelligencia kevés száma, mint inkább a közszellem hiánya*” lehetett az oka.⁴⁸⁸ Az 1854-ben épült színház Szabadka első kulturális intézményének tekinthető, amelyet a Városi Közkönyvtár és Múzeum Egyesülete követett 1892-ben. A Szabadkai Önkéntes Tűzoltó–Testület 1888-ban formálódott, amelynek keretében 1896-ban alakult az Önkéntes Mentőtestület.⁴⁸⁹ A dualizmus korában létrejött civil szervezetek közül említésre méltó a Népkör (1872), a Nemzeti Casino (1874), a Bács–Bodrog Megyei Gazdasági Egyesület (1878) és a Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület szabadkai tagozata.⁴⁹⁰

Magyarkanizsa közművelődésének fejlődésére a legnagyobb befolyást a szomszédos Zenta gyakorolta, amely a polgári állam időszakban élte fénykorát. 1873-ban rendezett városi rangot szerzett, polgármesteri hivatalt állított fel, Jankovich Aurél vezetésével.⁴⁹¹ A magyarkanizsai egyleti élet struktúrája gyakorlatilag a zentai mintát követte, hiszen a szomszédos városban létrehozott civil szervezetek inkább gazdasági-foglalkozásbeli, továbbá társadalmi-vagyoni alapon szerveződtek, és jóval kisebb mértékben felekezeti, etnikai közösségek bázisaként.⁴⁹² Számos zentai társaság: a Chevra Kadisa, az Izraelita Nőegyesület (1872), a Zora Szerb Egyházi Dalegyelet (1886), a Katolikus Kör (1894), a Katolikus Legényegyesület (1898), a Kaszinó, az Önkéntes Tűzoltóegyesület (1874), a Tekéző Egyesület (1898)⁴⁹³ működése igazolja a két település közötti szoros művelődési, kulturális kapocs meglétét a dualizmus időszakában.

---

⁴⁸⁶ Uo.

⁴⁸⁷ Magyarország egyletei és társulatai 1880. XLII. 478.

⁴⁸⁸ Iványi István: *Szabadka szab. kir. város*. In: Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye I. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, é. n. [1909]. mek.oszk.hu/09500/09536/html/0002/7.html. Letöltés ideje: 2017.05.25.

⁴⁸⁹ Uo.

⁴⁹⁰ Magyarország egyletei és társulatai 1880. XLII. 462.

⁴⁹¹ Pejin 2007. 336.

⁴⁹² Pejin 2007. 360.

⁴⁹³ Pejin 2007. 357–361.

8.3. A magyarkanizsai társadalmi szervezetek

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának, illetve a zentai Történelmi Levéltár iratanyagát átvizsgálva, valamint a korabeli helyi sajtó (*Kanizsai Újság*, *Kanizsai Ellenőr*) példányait megtekintve, emellett a témához kapcsolódó statisztikai adatgyűjteményeket, szakirodalmat feldolgozva 48 magyarkanizsai civil társaság dokumentumanyagára leltem, a „hosszú XIX. század” időszakának tükrében. Az első magyarkanizsai társaskör az 1842-ben alapított Olvasóegylet volt, amely az 1878-ig vizsgált adatok alapján 85 tagot számlált.⁴⁹⁴ A dokumentum ezen kívül az 51 tagú Gazdasági Olvasóegyletet (1871) és az önművelés területén jeleskedő Tanítóegyletet (1873) tüntette fel. A Tanítóegylet 153 tagja közül 4 alapítóként, 112 pártolóként, 32 pedig rendes tagként került a nyilvántartásba, a fennmaradó négy személyt pedig az egyéb kategóriába sorolták.⁴⁹⁵ Figyelemre méltó, hogy az 1878-as statisztikából kimaradt az Ókanizsai Olvasókör (1867), ugyanis a levéltárakban megőrzött szabályzatai bizonyítják, hogy az 1870-as években már működött.

Az általam kutató szervezetek közül húsz egylet alapszabályzatát őrizték meg a levéltárak, ugyanakkor négy esetében (Iparosok és Kereskedők Dalköre, Magyarkanizsai Kosárfonó Termelő Szövetkezet, Szanatóriumi Egylet, 48-as Függetlenségi Kör) még az alapítási éveikre vonatkozóan sem találtam forrást. A Chevrá Kadisá temetkezéssel és segélyezéssel foglalkozó felekezeti egyletnél a hivatalosan bejegyzett verziójú, 1893. évi alapszabályzatot tekintettem irányadónak, ugyanakkor fontosnak tartom megjegyezni, hogy mindegyik változatában a XIX. elejére datálják a létrehozását.⁴⁹⁶ A magyarkanizsai önszerveződő társulatok elemzését megelőzően indokoltnak tartottam, hogy 11 – különböző típusú, funkciójú – általam kijelölt egylet alapszabályát, tevékenységét, a helyi mikroközösségben betöltött szerepét részletesebben bemutassam. A civil szervezetek kiválasztása során a funkcióik mellett, felekezeti, nemzetiségi, és kulturális szempontokat vettem figyelembe.

---

⁴⁹⁴ Magyarország egyletei és társulatai 1880. XLII. 22.

⁴⁹⁵ Uo.

⁴⁹⁶ MNL OL K 150. 2475.cs. 4095/1894. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Chevrá Kadischa Egylet.

8.4. Katolikus Népkör

1893. december 11-én tartotta az alakuló közgyűlését a Márton Mátyás (pápai prelátus, esperes-plébános, az iskolaszék elnöke) irányításával létrehozott Katolikus Népkör, amely az Ókanizsa nagyközség területén élő katolikus vallásúak szellemi és anyagi előmozdítását tűzte ki fő céljául. Mindezt a vallásos erkölcsi nevelés szellemében kívánták megvalósítani, a politika teljes kizárása mellett. Kiemelték ugyanakkor, hogy *„úgy a vallási, mint egyéb a vallást is érintő ügyekben”* a katolikus érdekek érvényre juttatása az egyik legfontosabb küldetésük.⁴⁹⁷ A felekezeti színezetű egyesületek a hitélet erősítésére szolgáltak, illetve a helyi egyházak befolyását növelték.⁴⁹⁸ Társas összejöveteleiket, felolvasóestjeiket a közösség megtartó funkciója végett szervezték, de nem titkolt célkitűzése volt a szervezetnek az önművelés, illetve a szegények ápolása, gyámolítása. Az egyesület körpecsétjén a neve, az alapítás éve (1893) szerepelt, valamint Szent Mihály arkangyal héber nevének jelentése: „Quis ut Deus”, azaz „Ki olyan, mint Isten”.⁴⁹⁹ Talán nem tekinthető véletlennek az sem, hogy az egyesület a katolikus egyház és a község közötti egyházpolitikai, tanügyi vita kirobbanása idején alakult.⁵⁰⁰

A katolikus egyház pozíciójának stabilizálása is szerepet játszhatott az egyesület létrehozásakor. A szabályzatukban rögzítették, hogy szoros kapcsolatot kívánnak fenntartani a Budapesti Katolikus Körrel, valamint a vidéki (környékbeli), hasonló értékeket képviselő szervezetekkel és olvasó egyletekkel.⁵⁰¹ Az 1896. január 12-én megtartott rendes évi közgyűlésen az egyesület elnöke Márton Mátyás javasolta, hogy a kör fővédnökéül válasszák meg Császkai György kalocsa-bácsi érseket. *„A közgyűlés az indítvány megtétele után lelkes éljenezések között Nagyméltóságú és Főtisztelendő Császkai György kalocsai érsek urat a kör fővédnökéül megválasztotta és elhatározta, hogy jegyzőkönyvi kivonatban hozasson tudomására.”*⁵⁰² A felekezeti jellegű, művelődési társulat rendes tagjául választhattak minden tisztességes, erkölcsös, római katolikus vallású férfit. Az alapítók között viszont nők és férfiak is lehettek egyaránt, míg a párttoló tagok vallási különbség nélkül csatlakozhattak az egyesülethez. Az alapszabály 5. paragrafusa rendelkezett az egyesület vagyonáról, miszerint az ingóságokon és az alapítványi tőkén kívül könyv- és folyóirattára is volt, amelyet a kör tagjai ingyenesen igénybe vehettek. Az egyesület ügyeinek intézése a nagygyűlésre, a választmányra

⁴⁹⁷ MNL OL K 150. 2483.cs. 82941/1894. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Katolikus Népkör.

⁴⁹⁸ Balla–Wirth 1989. 8.

⁴⁹⁹ KFL. I. 1. b. Plébániai iratok. Magyarkanizsa 1888–1901. 187.ND. Kivonat.12. szám.

⁵⁰⁰ TLZ F.004.22. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1894/ 148. szám

⁵⁰¹ MNL OL K 150. 2483.cs. 82941/1894. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Katolikus Népkör.

⁵⁰² KFL. I. 1. b. Plébániai iratok. Magyarkanizsa 1888–1901. 187.ND. Kivonat.12. szám.

és az általuk kijelölt tisztviselőkre (az elnökre, az alelnökre, a titkárra, a pénztárnokra, a könyvtárnokra, a háznagyra és az ügyészre) hárult.⁵⁰³

A Katolikus Népkör minden hónap első vasárnapján felolvasó délutánt szervezett, amelyeken vallási, gazdasági és társadalmi témájú művek kerültek előtérbe. A társaság műveltségi szintjének emelése, illetve a nemzeti öntudat erősítése volt a fő cél, amelyet hazafias szavalatokkal serkentettek a rendezvényeik keretein belül.⁵⁰⁴

A belügyminiszteri nyilvántartásban szerepelnek a vallási (katolikus, protestáns, izraelita stb.) körök, dalárdák, ezek további forrásait az egyházi levéltárak őrzik. Szekunder forrásokat az egyesületekről a helyi sajtóban találhatunk, ugyanakkor a működésükkel kapcsolatosan gyakran csak egy-két hír maradt fenn. A helyi orgánumban főként a szervezet rendezvényének tartalmára vonatkozó információk lehetnek hasznosak.⁵⁰⁵

A magyarkanizsai hetilapok számaiban viszonylag kevés hír, cikk jelent meg a Katolikus Népkör tevékenységéről. Ez annak köszönhető, hogy az összejöveteleik „csendesebbek” voltak más helyi civil társaságok multságainál. Több esetben előfordult, hogy a kör társszervezője volt egy-egy programnak, illetve vendéglátóként csupán a helyet biztosította az agilisabb egyesületek részére. A Magyarkanizsai Ifjúsági Közművelődési Egylet („MIKE”) által lebonyolított eseményen például dr. Bata Péter *A magyar bíróságok hatásköréről és szervezetéről* című előadása a kör helyiségében hangzott el.⁵⁰⁶ Emellett a *Kanizsai Újság* 1911. január 6-án megjelent példánya a Katolikus Népkör rendes évi közgyűléséről tudósít. Ebből kiderült, hogy a közel húsz év alatt a vezető személye nem változott: továbbra is Márton Mátyás látta el az elnöki teendőket.⁵⁰⁷

---

⁵⁰³ MNL OL K 150. 2483.cs. 82941/1894. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Katolikus Népkör.

⁵⁰⁴ Uo.

⁵⁰⁵ Bezdán 1994. 87–88.

⁵⁰⁶ Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, II. évf. (1912) 9. sz.1.

⁵⁰⁷ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, IV évf. (1911) 1. sz. 2.

8.5. Az Ókanizsai Görögkeleti Szerb Egyházi Dalárda

A levéltárak forrásait, a helyi sajtó (*Kanizsai Újság*, *Kanizsai Ellenőr*) cikkeit és a szakirodalmat átvizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy az Ókanizsai Görögkeleti Szerb Egyházi Dalárda a községben élő szerb kisebbség egyetlen bejegyzett dualizmus kori kulturális, művelődési társulatának tekinthető. Karácson Gyula, Bács–Bodrog vármegye főjegyzője 1884. augusztus 7-én terjesztette fel a belügyminiszterhez az Ókanizsai Görögkeleti Szerb Egyházi Dalárda az alapszabályzatát négy példányban, az alakuló gyűlés jegyzőkönyve kapcsán megerősítés végett.⁵⁰⁸ Az egyesület a Sztaro Kanyizski Szlavuj (fülemüle) nevet viselte. Az alapszabály rámutat az egyesület legfontosabb céljára: „Az egyesületnek célja, az anyaszentegyházban összhangzatos énekekkel az Istent tisztelni, továbbá nyilvánosan rendezendő dalestélyekkel a közönségnek kellemes szórakozást szerezni és a tagokat a zenében kiképezni.”⁵⁰⁹ Leszögezték, hogy a társadalmi szervezet szigorúan politikamentes. Az állam számos korlátozó rendelkezést fogantatosított az egyesületek bizonyos típusaival szemben. A nemzetiségi társulások kizárólag közművelődési vagy irodalmi célok megvalósítása érdekében alakulhattak.⁵¹⁰ A bevételük a pártoló tagok felajánlásaiból, a rendezvényeiken befolyt jövedelmekből, a temetkezések és gyászmisék alkalmával nyújtott adományokból, illetve felülfizetésekből származott.⁵¹¹ Pontosan rögzítette az alapszabály a bevétel kezelési módját, amelyet az egyesület tőkéjének gyarapítására és a munkájukhoz szükséges eszközök vásárlására fordítottak.

A szerb nyelvű dalárda működéséhez legalább tíz tag kellett, de a szervezethez csatlakozhatott minden makulátlan erkölcsű, ókanizsai, ortodox keresztény vallású nő vagy férfi. A szabályzat szerint pártoló tagnak számított, aki a civil egyesülés pénztárába 2 forint díjat befizetett, illetve a jótékonyági ünnepélyeiken belépőt vásárolt. A pártoló tagok a gyűléseken tanácskozási joggal rendelkeztek. Tiszteletbeli tagként azon polgárokat tartották számon, akik a tevékenységük révén kimagasló eredményeket értek el. Az elnök, az alelnök, valamint a pénztáros feladatát és kötelezettségét külön rögzítették. A pénztáros a bevételek és kiadások számadásért felelt, amelyet az elnök felügyelt. A bizottmányi üléseken a

---

⁵⁰⁸ MNL OL K 150. 1247.cs. 51665/1884. . Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Görögkeleti Szerb Egyházi Dalárda.

⁵⁰⁹ Uo.

⁵¹⁰ Balla–Wirth 1989. 11.

⁵¹¹ MNL OL K 150. 1247.cs. 51665/1884. . Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Görögkeleti Szerb Egyházi Dalárda.

tisztviselők egy-egy szavazati joggal rendelkeztek. A két tagból álló „fölvizsgáló bizottság” (Felügyelő Bizottság) résztvevőit a „főgyűlés” (Közyűlés) keretében választották, a rendes tagokból. A rendkívűli és a rendes közgyűlések határozatainak érvényességéhez kétharmados többség volt szükséges.⁵¹² Amennyiben az egylet bármi oknál fogva feloszlani kényszerűlt, akkor a szervezet tulajdona három évre a szerb ortodox hitközség kezelése alá került. Megalakulásának kérelmét 1884-ben Bács–Bodrog vármegye alispánja terjesztette fel a belügyminiszterhez, aki még ugyanabban az évben engedélyezte működésüket.⁵¹³

8.6. Az Ókanizsai Keresztény Nőegylet

Az 1889. december 15-én megalapított Ókanizsai Keresztény Nőegylet alapszabályának módosítását követően a belügyminiszter 1893-ban hagyta jóvá a működését.⁵¹⁴ Egyértelműen karitatív civil szervezetként funkcionált, hiszen a helyi keresztény szegény és árva gyermekek támogatását, az elesett idősek és betegek gyámolítását tekintette elsődlegesnek. A napi étel-miszer-adomány mellett az egyesület tagjai által készített ruhaneművel segítette az ókanizsai rászorulókat. Másfél hónappal a megalakulásukat követően kérvénnyel fordultak a képviselő-testülethez, hogy a településen kolduló szegények helyzetének javítása érdekében a közgyűlés nyújtson pénzügyi támogatást, valamint egy szegényház építését javasolja. Hosszas vitát követően azzal a feltétellel fogadták el az indítványt, hogy az Ókanizsai Keresztény Nőegylet az 50 forint összegű hozzájárulás fejében alapító tagként vegye fel a nagyközséget, amely ezáltal koordinálhatja a szegényügyet.⁵¹⁵

A szabályzat 5. paragrafusa alapján egyébként bárki tagja lehetett az egyletnek, az alapítók 25 forintot, a rendes tagok évi 3 forintot voltak kötelesek befizetni az Ókanizsai Keresztény Nőegylet pénztárába. A 7. paragrafus értelmében ügyeltek, hogy a nincstelen, a társadalom periferiájára szorult fiatalok ne maradjanak ki az iskolából.⁵¹⁶ Tankönyveket, taneszközöket vásároltak, konzultálva az iskolaszék elnökével. A közgyűlés igazgató elnököt, alelnököt, titkárt, másodtitkárt, pénztárnokot, ügyvédet és egy húsz tagból álló igazgató választmányt irányított. A választmány megvizsgálta az elnök által beterjesztett segélyezési

---

⁵¹² Uo.

⁵¹³ Uo.

⁵¹⁴ MNL OL K 150. 2352.cs. 10551/1893. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Keresztény Nőegylet.

⁵¹⁵ TLZ F.004. 18. Magyarokanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 29. sz. 1890. január 29.

⁵¹⁶ MNL OL K 150. 2352.cs. 10551/1893. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Keresztény Nőegylet.

kérvényeket, indítványokat, majd a kérdéses ügyekben általános szótöbbséggel határozatokat hozott. A pénztárnok munkáját felügyelve ellenőrizte kiadásokat, bevételeket tagláló számadásokat. Arról is döntött, hogy milyen nagyságrendű támogatást kinek ítéljenek oda. Az igazgató választmánynak ügyelnie kellett arra, hogy a szervezet rendeltetésszerűen, az alapszabályban foglaltak szerint, törvényesen működjön.⁵¹⁷ A jótékonyági egyesület feloszlása esetén a nagyközség elöljáróságát jelölték jogutódként, azzal a kikötéssel, hogy a szegényalapként kezelendő tőkét kizárólag a keresztény vallású elesettek támogatására használják.⁵¹⁸

A dualizmus kori egyesületek tagsága, már megalakulásuktól kezdve egy-egy társadalmi réteghez, érdekcsoportokhoz kötődött.⁵¹⁹ A Keresztény Nőegylet esetében sem volt másképp, hiszen a vezető tisztséget betöltő személyek a település értelmiségi rétegéhez tartoztak, illetőleg a község irányításában aktív szerepet vállaltak. Az egyesület elnöki tisztségét dr. Roxer Gyuláné⁵²⁰ töltötte be évtizedeken keresztül, a titkári és jegyzői teendőket pedig férje, dr. Roxer Gyula községi orvos végezte. A szervezetben vezető tisztséget viselt Kafga Gyuláné⁵²¹, Kafga Gyula postamester neje. Kafga Gyula az 1848/49-es szabadságharc idején főtisztként szolgált a 120. honvéd zászlóaljban.⁵²²

Az egyik legaktívabb társadalmi egyesület gyakorta szervezett táncmulatságokat, jótékonyági estek a népkerti Vigadóban. A rendezvények keretén belül a módosabb magyarkanizsai polgárok felajánlásaikkal sokszor egymást túllicitálva támogatták a Keresztény Nőegyletet, amely a befolyt összeget az elesettek sorsának javítására fordította.⁵²³ Az egyrészt karitatív, másrészt felekezeti színezetű társaság 20. évfordulójára szervezett rendezvényt a *Kanizsai Újság* is beharangozta: „*A keresztény nőegylet 20 éves fennállásának öröme vasárnap július 3-án jubileumi ünnepet rendez. Az egyletnek buzgó elnöknője Dr. Roxer Gyuláné ez alkalomból sajátkezűleg arannyal gazdagon hímzett gyönyörű zászlóval ajándékozva meg az egyletet.*”⁵²⁴ Az első világháborút követő impériumváltás sem törte meg a dualizmus korában létrehozott civil szervezet lendületét. A Keresztény Nőegylet szervezte meg a szerfelett népszerű Anna-bált, amelynek keretében minden évben bálkirálynőt

---

⁵¹⁷ Uo.

⁵¹⁸ Uo.

⁵¹⁹ Balla–Wirth 1989. 40.

⁵²⁰ Bácska társadalmi élete. 1910. 410.

⁵²¹ Uo.

⁵²² Zakar 2018. 27.

⁵²³ Kávai 2008. 33.

⁵²⁴ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, III. évf. (1910) 27. sz. 3.

és udvarhölgyeket választottak. Az 1939-es esztendőben a néhai Grünfeld Hermannak (a Magyararkanizsai Csodakút Ártézifürdő alapítójának) a lánya, Grünfeld Erzsébet nyerte el a megtisztelő címet. Több alkalommal a nőegylet tiszteletbeli elnöki tisztséget ajánlott fel furcsamód helyi prominens férfiaknak, Márton Mátyás, esperes-plébános például 1928-ig viselte ezt a címet.⁵²⁵

8.7. Ókanizsai Jótékony Izraelita Nőegylet

A dualizmus korában a magyarországi zsidó egyletek 28%-át karitatív, jótékonyági célok megvalósítása érdekében alapították.⁵²⁶ Magyararkanizsa egyik legismertebb karitatív szervezete az Ókanizsai Jótékony Izraelita Nőegylet volt. Az egylet célja, tevékenysége is erre utal: „Mindennemű jótékonyág gyakorlása nevezetesen:

- a. helybeli szegény családok segélyezése, különös tekintettel az özvegyek[re] és árvákra
- b. adakozások a helybeli szegény sorsú menyasszony [hajadonok] kiházásítása alkalmával, kiknek szülői vagy rokonai akkor elegendő vagyonnal nem bírnak
- c. szegény szűkölködő gyermekágyasok segélyezése és ezek ápolása iránti intézkedés.”⁵²⁷

Az egyesület munkájában aktívan rész vehetett minden feddhetetlen jellemű hölgy, vallási és nemzetiségi hovatartozástól függetlenül. A közösség rendes tagja jelen lehetett a közgyűlésen, ahol tanácskozási és szavazati joggal rendelkezett. Betekintést nyerhetett a társaság vagyonába, ugyanakkor ajánlatot tehetett az általa támogatni kívánt személyek érdekében. Ezenkívül indítványozhatta a pusztán tanácskozási joggal felruházott tiszteletbeli tagok felvételét is. Az Ókanizsai Jótékony Izraelita Nőegylet első (a levéltárak anyagát képező) szabályzata 1880-ra datálható.⁵²⁸ A szervezet eredményes, aktív közéleti tevékenységéről a zentai Történelmi Levéltárban őrzött iratanyag tanúskodik.⁵²⁹ Az egylet 1885. évi jegyzőkönyve szerint akkori elnöke Herz Mórné, pénztárosa pedig Grüner Adolfné volt, taglétszáma abban az időszakban 20–25 fő lehetett.⁵³⁰

---

⁵²⁵ Kávai 2008. 34.

⁵²⁶ Harsányi 2016. 35.

⁵²⁷ MNL OL K 150. 2359.cs. 53525/1893. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Jótékony Izraelita Nőegylet.

⁵²⁸ Uo.

⁵²⁹ TLZ F 034. Izraelita Jótékony Nőegylet (1885–1894).

⁵³⁰ Kávai 2008. 30.

A szervezet közel tízéves korszakát felölelő anyag a helyi szegény sorsú nők segítéseéről, illetve táncmulatságok keretében történő karitatív tevékenységről árulkodik.⁵³¹ Az 1909-től induló helyi sajtó rendkívül pozitívan hatott a magyarkanizsai társadalmi egyesületek működésére, hiszen a jótékonyági összejöveteleiket, mulatságaikat propagálhatták az újság hasábjain keresztül, ezzel sikeresebbé téve az általuk szervezett eseményt. Emellett persze a sajtóorgánumok is „hálások” lehetettek, ugyanis a település életében fontos ünnepélyek, bálók sokasága gazdag hírányaggal szolgált *Kanizsai Újság* és a *Kanizsai Ellenőr* számára. A *Kanizsai Újság* 1909. január 10-iki számában tudósított a nőegylet jótékonyági estjéről: *„Fényesen sikerült farsangi mulatságot rendezett [...] a magyarkanizsai izraelita nőegylet választmánya. A várakozáson fölüli estélyen ott volt a város színe-java, valláskülömbőség nélkül. Jóleső bizonyíték ez a vallási türelmességnek, amely ősrégi, közismert tulajdonsága Magyarkanizsa lakosságának.”*⁵³²

8.8. Az Ókanizsai Chevrá Kádisá „Szent Egylet”

A Chevrá Kádisá alapszabályából kiderül, hogy az egyesület az Ókanizsa nagyközség területén, az izraelita hitközség keretén belül (annak védelme alatt) már a XIX. század elejétől fennálló, emberszeretetet gyakorló „Szent Egylet” volt. Az első magyarországi Szent Egyletet a Trencsén vármegyei Ilaván hozták létre 1629-ben.⁵³³ Az izraelita hitközség elnöke annak tiszteletbeli vezetőjeként funkcionált. A szabályzatuk 4. paragrafusa szerint határozatlan időre alakult, ezért az egylet feloszlását nem indítványozhatták.⁵³⁴ Legfőbb céljai közé tartozott az izraelita temető gondozása, a haldoklóknál, valamint halottaknál szokásos szertartás elvégzése, a betegek látogatása és segítése.

Már a reformkorban kb. 70, a zsidó hitközségekhez rendelt Chevrá Kádisá, egyesület működött hazánkban, amelyeknek a szervezeti függetlenedése következtében megalakultak az első jótékony izraelita nőegyletek.⁵³⁵ A temetkezési egylet tagja kizárólag helyi lakos lehetett, aki egyben az izraelita hitközséget is képviselte. Kivételt képeztek azok a nem ókanizsai személyek, akik a 30–80 korona összegű felvételi díjat befizették, továbbá a közgyűlés által

⁵³¹ TLZ F 034. Izraelita Jótékony Nőegylet (1885–1894).

⁵³² Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, II. évf. (1909) 2. sz. 2.

⁵³³ Harsányi 2016. 33.

⁵³⁴ MNL OL K 150. 2475.cs. 4095/1894. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Chevrá Kadischa Egylet.

⁵³⁵ Pajkossy 1993. 6.

felvett tiszteletbeli tagok. A hozzájárulás alól mentesültek a zsidó hitközség vezetői és alkalmazottai is: a rabbi, a helyettese, a kántor és az egyházi tanítók. A Chevra Kádísá tagjainak jogukban állt törvényes fiúgyermeküket felvetetni az egyesületbe, az utánuk befizetendő évenkénti dotáció az utódjuk életkorának megfelelően differenciálódott.⁵³⁶ Kizárással járt, ha valaki nem tett eleget a fizetési kötelezettségének az éves díj tekintetében, ha az egyesület érdekeit és tekintélyét sértő magatartást tanúsított, illetve, amennyiben nyereségvágyból elkövetett bűncselekmény miatt jogerősen elítélték.⁵³⁷

A társadalmi szervezet a helyi zsinagógában, az istentisztelet alatt önkéntes adományokat gyűjthetett, fogadalmi ajándékokat szedhetett be a Tóra felolvasása idején. A Chevra Kádísá minden szegény sorsú zsidót igyekezett segíteni, függetlenül attól, hogy tevékenyen részt vett-e az egyesület életében. Az alapszabály részletekbe menően taglalja az általuk lebonyolított gyászszertartások elvégzéséhez szükséges teendők pontos leírását. A másik fő feladatának a temető gondozását tekintette, meghatározta a sírok elhelyezkedését (régieket, chevra tagok sírhelyei, gyermekek és egyesületen kívüliek nyughelyei), térképet készített a temetőről, felvázolta a családi sírkertek ápolásának módjait.⁵³⁸ Az 1893. október 1-jén elfogadott, az ókanizsai zsidó hitközség határozata révén 1893. november 17-én megerősített alapszabályzatukat többször kénytelenek voltak módosítani, amelyet a belügyminiszter végül 1894. október 1-jén engedélyezett.⁵³⁹

8.9. Az Ókanizsai Önkéntes Tűzoltó Egyesület

A statisztikai mutatókat megvizsgálva leszögezhetjük, hogy a dualizmus kori magyarországi civil szervezetek közül az önkéntes tűzoltóegyletek igen előkelő helyet foglalnak el. Az átlagosan 240 fővel az első tíz legnagyobb számban előforduló egyesületek közül a negyedik, és a taglétszám (40 853) tekintetében is a negyedik legnépesebb csoportot képezték.⁵⁴⁰ A formálódó liberális állam a közfeladatnak számító tevékenységek közül néhányat a társadalmi szervezetekre (tűzoltó-, mentőegyletekre) ruházott át, amelyhez

---

⁵³⁶ MNL OL K 150. 2475.cs. 4095/1894. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Chevra Kadischa Egyesület.

⁵³⁷ Uo.

⁵³⁸ Uo.

⁵³⁹ Uo.

⁵⁴⁰ Reisz 1988. 942–943. A statisztika 1878-as adatok alapján készült.

megfelelő anyagi támogatást nyújtott.⁵⁴¹ Az Ókanizsai Önkéntes Tűzoltó Egylet megalakítását az 1888. évi 53888/II. számú belügyminiszteri körrendelet ösztönözte. A tűzrendészeti szabályzat a törvényhatóságok és a községek számára kötelezővé tette a tűzoltóság felállítását, amelynek értelmében három lehetőség közül választhattak:

1. Szakszerű, hivatásos tűzoltóságot tartanak fenn
2. Önkéntes tűzoltóegyletet szerveznek
3. Kötelező községi tűzoltóságot hoznak létre.⁵⁴²

A hatalmas költségekkel járó díjazásos tűzvédelmet a törvényhatósági joggal felruházott, illetve a rendezett tanácsú városok állíthattak fel. A két választási lehetőség közül Ókanizsa nagyközség képviselő-testülete a kisebb anyagi teherrel járó önkéntes tűzoltóegylet megalakítása mellett döntött.⁵⁴³ Az állami tűzrendészeti szabályozáson kívül az elszaporodó súlyos tűzkárok (1867, 1873) is indokoltá tették a testület felállítását. Az 1887-es tűzvész szinte az egész község területét veszélyeztette.⁵⁴⁴ Az Ókanizsai Önkéntes Tűzoltó Egylet 1889. június 10-én tartotta alakuló közgyűlését, Szilágyi György községi bíró, ifj. Mihály Sándor jegyző, valamint 53 tag jelenlétében. Ezután került sor a tisztviselők megválasztására: ifj. Tóth József parancsnoki, ifj. Mihály Sándor alparancsnoki, Szilágyi György pedig pénztárosi tisztséget szerzett. A következő közgyűlésen (1889. június 20.) a Nagyvendéglő dísztermében a segédtszteket, a szertárosokat és a különböző egységek parancsnokait jelölték ki. Miután az alapszabályzatukat kiegészítették, jóváhagyás végett felküldték a belügyminisztériumba.⁵⁴⁵

Az alapszabály előírta a tagok jogait, a parancsnokság, a tisztviselők és az állomány feladatait. Nemre való tekintet nélkül bárki tagja lehetett az egyletnek, ha makulátlan erkölcsű polgárként betöltötte a 24. életévet, illetve 150 cm-nél magasabb volt.⁵⁴⁶ A szabályzat előírta, hogy tagjai *„vállalják a rendszeres tűzoltást, és egyéb vész esetén az önfeláldozó segítségnyújtást, ingó, ingatlan és emberélet mentését”*.⁵⁴⁷ A számos rendezvényen való részvétel mellett az Ókanizsai Tűzoltó Egylet gondoskodott tagjainak továbbképzéséről, garantálva ezzel a szakmai felkészültségüket. A különböző megyei, országos tűzoltóversenyeken az ókanizsai testület tagjai kiváló eredményeket értek el. 1893-ban a

---

⁵⁴¹ Balla–Wirth 1989. 8.

⁵⁴² Magyarországi Rendeletek Tára. 1888. 1735.

⁵⁴³ Kávai 2008. 15.

⁵⁴⁴ Uo.

⁵⁴⁵ Kávai 2008. 15–16.

⁵⁴⁶ Kávai 2008. 17.

⁵⁴⁷ Uo.

kanizsai önkéntes tűzoltók első alkalommal szerveztek fáklyás felvonulást a március 15-én, az 1848-as forradalomra emlékezve.⁵⁴⁸

Az ókanizsai önkéntes tűzoltók életében a legrangosabb megmérettetés az 1911-es torinói világbajnokság volt. A nemzetközi versenyen 97 csapat közül csupán 7 önkéntes tűzoltóegylet vett részt, amelynek keretében az ókanizsai egység világbajnoki címet szerzett. A világraszóló sikerről a helyi újság is beszámolt: „[1911. augusztus] 24-én d.u. fél 4 órakor érkeztek meg a győztesek a helybeli pályaudvarra, hol a kivezenyelt bajtársak és tisztikar élén Laczkovics Károly, főparancsnok, a városi tanács, a szomszédos községek tűzoltó egyleteinek delegáltjai, a helyi lapok képviselői és nagyszámú közönség fogadta őket. Egy szakasz lovasrendőrrel az élén, a főkapitány fogata nyitotta meg, a föllobogózt városba induló menetet, melyet hatalmas közönség kísért.”⁵⁴⁹

8.10. Ókanizsai Olvasókör

Az 1867-ben bejegyzett Ókanizsai Olvasókör a legrégebbi helyi egyesületek közé sorolható, alapszabályzata szerint az egylet céljaként a következőt határozta meg: „*az erkölcsök nemesítése, a közértelmiség előmozdítása s a finom társalgás.*”⁵⁵⁰ Az állandó, vagy ideiglenes „*becsületes jellemű és illedelmes tagok*” közé viszonylag egyszerű volt bekerülni. A jelöltnek közölnie kellett belépési szándékát az elnökkel, aki a következő választmányi ülésen előterjesztette a kérelmét, ugyanis kizárólag a választmánynak állt jogában dönteni a tagfelvételtől. A rendes tagok 3 évre, míg a rendkívüliek legalább egy hónapra kötelezték el magukat. Az egyleti könyvbe bejegyzett aláírásukkal hitelesítették a felvételüket.⁵⁵¹

Az Ókanizsai Olvasókör működéséről a közgyűjteményekben kizárólag a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában találhatunk primer (alapszabályzat) forrást.⁵⁵² A századfordulón, az alföldi olvasókör életképességét a programja, a működési feltétele, továbbá a tagok aktivitása határozta meg.⁵⁵³ A Jászságban, az egyesületi formák közül az olvasókörök voltak a legelterjedtebbek, könyvtáraik gyarapítására jótékonyági rendezvényeket

---

⁵⁴⁸ Urbán 1989. 24.

⁵⁴⁹ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, IV. évf. (1911) 60. sz. 2.

⁵⁵⁰ MNL OL K 150. 15.cs. 3460/1867. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Olvasókör.

⁵⁵¹ Uo.

⁵⁵² Uo.

⁵⁵³ Bezdán 1976. 3.

szervezetek.⁵⁵⁴ Az Ókanizsai Olvasókör szabályzatának 7. paragrafusa értelmében helyi illetőségű, a felsőbb reáliskolák és gimnáziumok tanulói, valamint a műegyetem hallgatói az oktatási szünetekben ingyen (betagozódás nélkül) látogathatták az egyesületet, annak könyvtárát.

Az egyletben tilos volt a kártyázás, a szerencsejáték, viszont minden tag ingyenesen használhatta a könyvtárat, ahol hírlapokat és folyóiratokat is olvashattak.⁵⁵⁵ Minden olvasóköröknek külön könyvtára volt, ahol többféle szaklapokat olvashattak a tagok, ugyanis a társadalom alsóbb rétegei pénzért nem vásároltak könyveket, újságokat.⁵⁵⁶

A könyvtáros gondját viselte az intézet könyvtárában fellelhető folyóiratokra, térképekre, illetve az irodalmi témájú könyvekre. Az olvasókör elnöke Kosztyik János volt, aki községi főnöki tisztséget töltötte be a településen az 1850-es években.⁵⁵⁷ A jegyzői teendőket Szerelemhegyi Antal látta el, aki az 1870-es években az iskolaszéknél hasonló feladatokat látott el.⁵⁵⁸ Az egyesület bejegyzésekor elfogadott alapszabályt, Szilágyi József, akkori belügyminiszteri államtitkár hitelesítette.⁵⁵⁹ A dualizmus korában, az alföldi olvasókörök közül – a szegedieken kívül – az orosháziak és a hódmezővásárhelyiek kiemelkedő szerepet játszottak, ugyanis rendkívül gazdag, és tartalmas könyvtárral rendelkezett.⁵⁶⁰

8.11. Az Ókanizsai Műkedvelő Társulat

A magyarkanizsai színjátszás gyökerei a XIX. század első feléig nyúlnak vissza. Legjelesebb képviselői közé tartoztak: Ozoray Árpád, Kafka Gyula, Reisinger Ármin. Az I. világháborúig a társadalmi egyesületek közül jó néhány (Magyarkanizsai Közművelődési Ifjúsági Egylet, Katolikus Nép kör, Iparos Olvasókör stb.) foglalkozott színjátszással, vagy szervezett színházi esteket. Felolvasó délutánokkal, színelőadásokkal, jótékony célú bálók sokaságával gazdagították a település társadalmi, kulturális életét. 1895. december 19-én a Magyar Királyi Belügyminisztérium hitelesítette az Ókanizsai Műkedvelő Társulat

---

⁵⁵⁴ Balla–Wirth 1989. 20.

⁵⁵⁵ MNL OL K 150. 15.cs. 3460/1867. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Olvasókör.

⁵⁵⁶ Kovalcsik 2003. 411.

⁵⁵⁷ Zakar 2018. 42.

⁵⁵⁸ OSZK B1 Ért. 1.165./1877/78.

⁵⁵⁹ MNL OL K 150. 15.cs. 3460/1867. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Olvasókör.

⁵⁶⁰ Bezdán 1976. 4.

alapszabályzatát, ezzel lehetővé tette a helyi műkedvelő színjátszók szervezetbe tömörülését.⁵⁶¹ A társulat akkori elnöke ifj. Mihály Sándor községi jegyző, míg titkára dr. Roxer Gyula orvos volt. A műkedvelő társulat a legrégebbi egyletek egyike, ugyanis 1848-ban már megtartották az első fellépésüket. A színi társulat pecsétjén egy álarc, egy papírtekercs és egy lant helyezkedett el egy könyvön, ami teljes mértékig fémjelezte a tevékenységük lényegét.⁵⁶² A köriraton a társulat neve és az egyesület működésének kezdetét jelző évszám (1848) volt látható.

Az alapszabályzatuk értelmében: „*A társulat célja a társulási és művelődési hajlamot fejleszteni, a társadalmat élénkíteni, nemes, szellemes élvezetekben részesíteni és magyaros szellemben emelni, különösen pedig a lakossággal a színművészetet megkedveltetni [...]*.”⁵⁶³ A 3. paragrafus az egylet eszközeit (könyvtár, díszletek, jelmezek, kellékek, kották) összegezte, illetőleg azok beszerzését indítványozta. A tagságba felvételt nyerhetett minden ókanizsai és vidéki lakos, aki „*elegendő szellemi készséggel bír[t]*” vagy a műkedvelő társaság szervezési feladatait ellátta, mindemellett a zavartalan működéshez megfelelő anyagi támogatást nyújtott.⁵⁶⁴ A szabályzat részletesen ismerteti az igazgató, a rendezők, a karnagy és a sűgők feladatkörét, az előadásaik szervezésének pontos körülményeit. A fellépések bevételeiből származó hasznot eszközvásárlásra, valamint a szervezet fenntartására fordították. Amennyiben jótékony célú rendezvényen léptek fel, akkor a befolyt összeg 15%-át a költségeik fedezésére megtartották, a többit nemesi célokra felajánlották.⁵⁶⁵

A községi képviselő-testület támogatta a helyi önképző színjátszó kör munkáját, felismerve annak kultúrákövetítő szerepét. Mindennek bizonyítéka, hogy a Nagyvendéglő dísztermének hátsó részét, két külön helyiséggel együtt hosszú távra, ingyen az egyesület rendelkezésére bocsátotta. Ezáltal gyakorlatilag a fellépéshez szükséges helyet – öltözőkkel együtt – biztosította a Műkedvelő Társulat részére.⁵⁶⁶

---

⁵⁶¹ Alapszabályzat 1895. Az alapszabályzatot a Délvidék Kutató Központ archívuma őrizi.

⁵⁶² Uo.

⁵⁶³ Uo.

⁵⁶⁴ Uo.

⁵⁶⁵ Uo.

⁵⁶⁶ TLZ F.004. 17. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1889/104. sz.

8.12. Sportélet a dualizmus kori Magyar kanizsán, az Ókanizsai Tekéző Társaság

Magyar kanizsa sportélete a dualizmus korában kezdett kibontakozni. A polgári életmód hódított, játék- és sporttereket alakítottak ki a kikapcsolódni vágyók, a hasznos időtöltés, illetve az egészséges életmód hirdetésére. A virágkorukat élő társadalmi egyesületek fejlődésének legszebb példái a sportegyletek voltak. Hazánkban a sportklubok kiemelkedő szerepet játszottak a társas élet szerveződésében. A reformkorban, Széchenyi a lóverseny mellett az ökölvívást, valamint az evezést is népszerűsítette. Budapesten 1823-ban alakult meg a Pesti Nemzeti Vívóintézet, 1861-ben a Buda-Pesti Hajós Egylet, 1868-ban a Nemzeti Torna Egylet, 1875-ben pedig az angol Amateurs Athletic Club mintájára a Magyar Atlétikai Klub.⁵⁶⁷ Már a századfordulón is a legnépszerűbb sportág a labdarúgás volt, amely Magyar kanizsán eleinte az atlétikai klub keretein belül működött. Az 1914. április 12-én lejátszott első hivatalos mérkőzésén a Magyar kanizsai Atlétikai Club ifjúsági csapata bravúros döntetlent ért el a rivális Zentai Egyetértés S. E. ellen.⁵⁶⁸

A kanizsai futó- és úszómaraton története több mint százéves múltra tekint vissza. 1882. augusztus 13-án rendezték meg Ókanizsán az első erőpróbát. A futómaraton versenytávja már akkor is a Magyar kanizsa és Horgos közötti, 13,5 kilométeres szakaszon folyt, a mezőny a horgosi gyógyszertár előtt rajtolt, majd Ókanizsa főterén ért célba. A „hölgyek- és urak díjaiért” zajló úszómaraton a Martonos határában zászlóval kijelölt csónaktól az ókanizsai uszodáig bonyolították le, 3 kilométeres távon. Az első sikeres versenyt követően a szervezők táncmulatságot rendeztek a Nagyvendéglő dísztermében.⁵⁶⁹ A társas érintkezés különleges formáját, az egészséges életmódot és a becsületet küzdelmet hirdető sportegyletek közül kizárólag az Ókanizsai Tekéző Társaság alapszabályzatát őrizte meg az utókor.

Az Ókanizsai Tekéző Társaságot a módosabb polgárok és a helyi értelmiség klubjaként aposztrofálhatjuk. Ezt megerősíti a szabályzat 1. és a 2. paragrafusa is, miszerint az egyesületnek: „[...] *czélja a műveltebb közönségnek találkozási és érintkezési helyet szerezni, hol a tagok a tisztességes és lovagias szellem fenn tartása mellett a férfias és test edző tekézési s a társasmulatságok rendezésével járó szórakozást megszervezhetik.* [Az egyesületnek] *tagja lehet minden ókanizsai kifogástalan jellemű műveltebb polgár.*”⁵⁷⁰ A társaság elnöke dr. Király

---

⁵⁶⁷ Kovalcsik 2003. 408.

⁵⁶⁸ Kanizsai Újság, Magyar kanizsa, 1914. VII. évf. 16. szám. 2.

⁵⁶⁹ Fejős 2014B. 57–58.

⁵⁷⁰ MNL OL K 150. 2617.cs. 43285/1895. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Tekéző Társaság.

Sándor képviselő, 1908-tól Magyarkanizsa első polgármestere, az egyesület titkára pedig Huszágh István adó- és pénzügyi tanácsos volt.

8.13. A Magyarkanizsai Ifjúsági Közművelődési Egyesület „MIKE”

A két legaktívabb, a helyi sajtóban legtöbbet szereplő társadalmi egyesület a Magyarkanizsai Ifjúsági Közművelődési Egyesület („MIKE”) volt. A közművelődési egyesületeket – a reformkori előzményeket követően – népnevelési, népoktatási hozták létre.⁵⁷¹ A „MIKE” a dualizmus kori kanizsai ifjúság legtömegesebb kulturális egyesületeként funkcionált. Az egyesült alapításának a pontos időpontjáról a közgyűjteményekben nem találtam forrást, a működésükről az első feljegyzés a *Kanizsai Újság* hasábjain olvasható. Számos színházi darab bemutatásán, felolvasóest szervezésén kívül fontos szerepet játszottak az akkori helyi közéletben is. Programjukban korcsolyapálya építését tűzték ki célul,⁵⁷² de hozzájuk köthető a kanizsai lövészegylet megalakítása is.⁵⁷³ 1910. február 10-én szerették volna színre vinni Kanizsai Ferenc *Angolok Kanizsán* című bohózatát. A szervezők a színdarab bemutatásának apropóján a város prominens vezetőit kívánták karikírozni, a tiltakozások miatt azonban az előadás végül elmaradt.⁵⁷⁴

Közel egy évig (1911/12) a *Kanizsai Ellenőr* című helyi újság a Magyarkanizsai Ifjúsági Közművelődési Egyesület lapjaként jelent meg.⁵⁷⁵ Az 1912. február 13-án rendezett tisztújító közgyűlésén Kocsi Samu elnök belépett az alapító tagok közé, így az alapszabályban foglaltakra hivatkozva lemondott az elnöki tisztségéről. A megüresedett elnöki székbe Milkó Józsefet, az Első Gőzfűrészt és Gőzmalom Rt. igazgatóját választották. Az új elnök javaslatára egy művészeti szakosztályt hoztak létre, amelynek irányítását Pulay Andorra, az Iparos és Polgári Dalkör karnagyára bízta. A sport szakosztály Bicskei Mihály irányítása alatt működött. Az alelnöki tisztséget Mecséry Károly és Fernbach Gyula töltötte be.⁵⁷⁶ Az ügyészi teendőket dr. Dukay Adolf, az Első Magyarkanizsai Asztaltársaság pénztárnoka látta el.⁵⁷⁷ A közgyűlésen elfogadták Milkó József indítványát, amelynek értelmében az egyesület minden kedden, a Kaszinó

---

⁵⁷¹ Balla–Wirth 1989. 8.

⁵⁷² Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, II. évf. (1909) 39. sz. 3.

⁵⁷³ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, VI. évf. (1913) 7. sz. 3.

⁵⁷⁴ Kávai 2008. 45.

⁵⁷⁵ Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, II. évf. (1912) 1. sz. 1.

⁵⁷⁶ Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, II. évf. (1912) 8. sz. 1.

⁵⁷⁷ Alapszabályzat 1906.

helyiségében összejöveteleket szervezett. A közéleti estéken aktuális társadalmi, irodalmi, művészeti kérdésekről tartottak vitafórumot, pótolva az Úri Kaszinó több évig működő programsorozatát.

A „MIKE” gyakran más öntevékeny csoport, illetve egyesület székházában mutatta be műsorát. 1912. március 10-én a Gazdakörben megtartott, *A rendőri büntető bíraskodás* című előadásáról beszámolt a városi újság.⁵⁷⁸ 1913. február 8-án kezdte meg működését az általuk létrehozott lövészegylet. A tanfolyammal egybekötött sportlövészet iránt hatalmas érdeklődés mutatkozott, a heti lögyakorlatok több mint száz fiatal részvételével zajlottak a tűzoltóegylet helyiségében és udvarán.⁵⁷⁹

8.14. Az Ókanizsai Egyesült Ipartársulat

Az ipartörvény (1872: VIII. tc.) felszámolta a céhrendszert, és ipartársulatok létrehozását írta elő, amelyekhez önkéntesen csatlakozhattak a valamikori céhes kisiparosok.⁵⁸⁰ 1884-től az ipartársulatok helyett az ipartestületek váltak az iparosok érdekvédelmi szervezeteivé. Szegeden már 1884 októberében, Rainer Ferenc elnökletével megalapították az ipartestületet, míg a szomszédos Zentán 1887-ben fogadták el alapszabályzatukat.⁵⁸¹ Az Ókanizsai Ipartestület 1887-ben jött létre 217 fős taglétszámmal, amely a községi ipar fejlődését igyekezett serkenteni. 1892-ben már 263 önálló tagot számlált, ami öt év alatt 22%-os növekedést mutat.⁵⁸² A legtöbben az építőiparban dolgoztak, az 1880-as években 46 iparendeléssel rendelkező építőmunkás a téglauzemekben, majd később a téglagyárakban tevékenykedett.⁵⁸³ Az iparosság önszerveződésének következő lépcsőfoka az Ipartestület Békéltető Bizottságának a kialakítása volt. Az érdekképviselői szerveik mellett megalakították az önszegélyező, önképző, olvasó-, társas köreiket és dalárdáikat: az Iparos Temetkezési Egyletet, az Ókanizsai Ipartestület Betegsegélyző Pénztárt, a Gazdakört, a Kőműves- és Ács munkások Önképző Egyletét, az Építőipari Munkások Egyesületét, a Gazdasági Legényegyletet, az Iparos és Polgári Dalkört, az Iparosok és Kereskedők Dalkörét, a Gazdasági

⁵⁷⁸ Kanizsai Ellenőr, Magyar Kanizsa, II. évf. (1912) 11. sz. 1.

⁵⁷⁹ Kanizsai Újság, Magyar Kanizsa, VI. évf. (1913) 7. sz. 3.

⁵⁸⁰ 1872. évi VIII. törvénycikk. Ezer év törvényei. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87200008.TV>. Letöltés ideje: 2018.01.28.

⁵⁸¹ Blazovich 2007. 170., Pejin 2007. 339.

⁵⁸² Urbán 1988. 9–10.

⁵⁸³ Urbán 1988. 26.

Olvasóegyletet, az Iparos Olvasókört, illetve az Ókanizsai Szállási Mezőgazdasági Olvasókört (1904).

A kutatás során a segélyegyletek szétválasztása már kissé nehezebb feladatot jelent, hiszen egy részük a rászorulókat érdekében ön- és betegsegélyező szerepet vállalt, a másik csoportjuk viszont tagjai számára a hitelhez jutást igyekezett megkönnyíteni.⁵⁸⁴ Az 1883-ban létesített Ókanizsai Egyesült Ipartársulat céljai között a különböző iparágak fejlesztése, az azonos szakmákban dolgozók összeírása és nyilvántartása, a képzéseik felügyelete, az idősök segélyezése, valamint a segédek és tanoncok között felmerülő vitás kérdések rendezése szerepeltek.⁵⁸⁵ A 4. paragrafus alapján a társulat tagjává válhatott minden olyan kisiparos, aki iparát önállóan gyakorolta, hatósági igazolvánnyal rendelkezett, illetve az alapszabályzatban foglaltakat tudomásul vette.⁵⁸⁶ A tagok felvételét a választmány titkos szavazás útján szavazattöbbséggel döntötte el. Az elhalálozáson kívül a tagság megszűnését jelentette, amennyiben az illető iparos tevékenységét két évig szüneteltette, vagy teljes mértékben felhagyott annak végzésével; ha elköltözött, illetőleg, ha bűncselekménybe keveredett.

Érdekes, hogy a kilépett, kizárt tagoktól az egész éves díjat beszédtek, s ez elhalálozás esetén a néhai iparos örökösét terhelte. Az új tagok felvételét, régiek kizárását, kilépését, elhalálozását a negyedéves közgyűlésen kötelezően bejelentették.⁵⁸⁷ Ha valaki nem fizette rendszeresen a tagsági díjat, akkor peres úton hajtották be az illetőtől. A társulat tisztviselői az elnök, az alelnök és a jegyző volt, akiket az évente, január hónapban összehívott rendes közgyűlésen választottak. Ez alkalommal a tisztségviselőkön kívül a választmányról is voksoltak, amely a társulat taglétszámának egy tized részét tette ki. Negyedévenként tartották közgyűléseiket (január, április, július, október), amelyeken a választmány beszámolt negyedéves munkája eredményeiről.⁵⁸⁸

---

⁵⁸⁴ Bősze 1997. 13.

⁵⁸⁵ MNL OL K 150. 1683.cs. 9477/1888. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Egyesült Ipartársulat.

⁵⁸⁶ Uo.

⁵⁸⁷ Uo.

⁵⁸⁸ Uo.

8.15. A magyarkanizsai civil szervezetek a statisztika tükrében

A dualizmus kori, magyarországi önszerveződő csoportok, egyesetek elemzésekor figyelembe kell venni, hogy a történelmi Magyarország területére vonatkozóan az 1878-ig összegyűjtött és 1880-ban kiadott adatbázison kívül nem készült átfogó munka.⁵⁸⁹ Az 1935-ös statisztikai gyűjtemény alapján, a retrospektív módszer alkalmazásával kikövetkeztethető a dualizmus korában alapított társadalmi egyesületek száma, de kizárólag a Trianon utáni magyar területekre vetíthető vissza, ugyanis a határokon túlra került civil szervezetekről nem jelentek meg statisztikai mutatók.⁵⁹⁰ A másik probléma az egyesetek megszűnésének kérdése, ugyanis ezzel kapcsolatban nincsenek érdemleges információink, ráadásul taglétszámukat pontosan kiszámolni igen nehéz, mert viszonylag gyorsan változó, formálódó közeg volt. A kutatásaim során fellelt negyvennyolc dualizmus kori, magyarkanizsai önszervező egyesületet funkciójuk és társadalmi-réteg jellemzőik szerint ismertetem. A levéltárakban, archívumokban húsz civil társaság alapszabályzatát tanulmányoztam, amelyeknél az általuk kitűzött célokat tekintettem irányadónak.

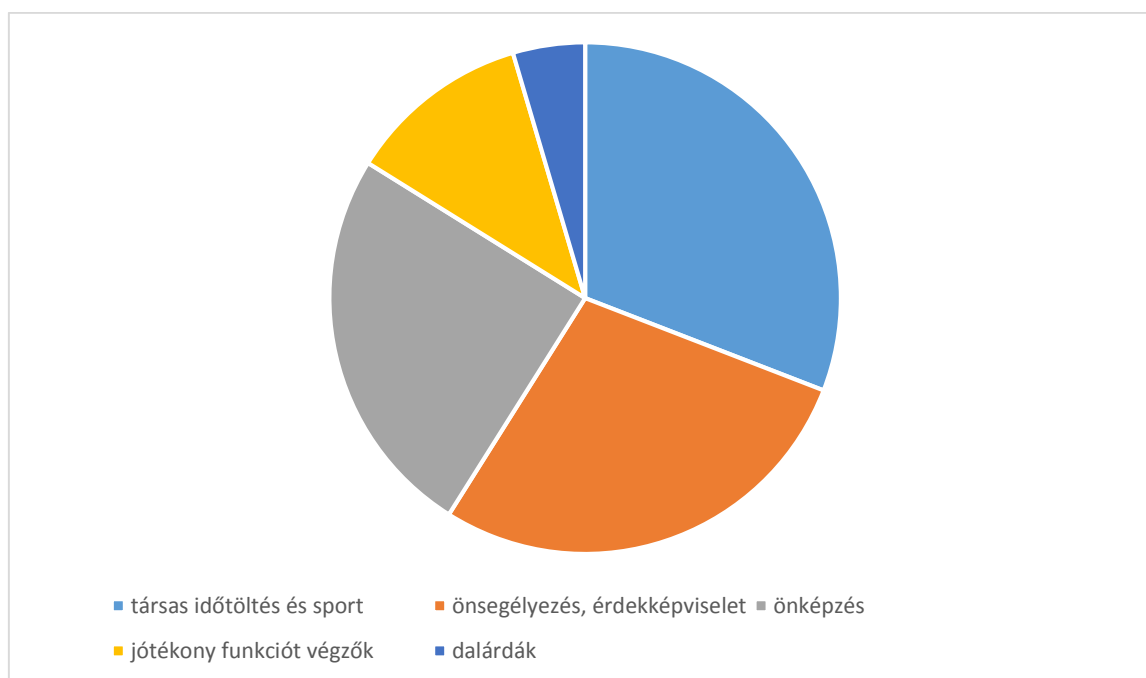
A vizsgálat során kiderült, hogy jó néhány csoport (35%) többfunkciós feladatot látott el. A Keresztény Nőegylet és az Izraelita Jótékony Nőegylet karitatív teendői mellett társas összejöveteleket szervezett. Az Ókanizsai Önkéntes Tűzoltó Egylet a közfeladat ellátásán kívül önképzéssel foglalkozott, sőt zenekarával rengeteg városi rendezvényen is fellépett. A tipizálás nem kezelhető mereven, ugyanis a felsorolt típusok jellegében, funkcióiban sok átfedés, átjárhatóság tapasztalható.⁵⁹¹ Az Ókanizsai Műkedvelő Társulat, a Magyarkanizsai Ifjúsági Közművelődési Egylet „MIKE”, a Gazdakör, a Katolikus Népkör és a Magyarkanizsai Első Asztaltársaság önképző és társas egyuletként működött. Az Ókanizsai Polgári Kör, a Kisbirtokosok Szövetsége, a Gazdakör, Gazdasági Legényegylet és a Katolikus Népkör az önszegélyezés, érdekképviselőt gyakorlásán kívül kultúráközvetítő funkciót is végzett. A magyarkanizsai civil szervezetek esetében a három leggyakoribb alaptevékenységek közé a társas időtöltés és sport (44%), az önszegélyezés, érdekképviselőt (40%), továbbá az önképzés (35,5%). sorolható. Őket követik a jótékony funkciót végzők (16,5%) és a dalárdák (6,5%).

---

⁵⁸⁹ Magyarország egyletei és társulatai 1880. XLII.

⁵⁹⁰ Dobrovits 1935.

⁵⁹¹ Balla–Wirth 1989. 8.

12. ábra Magyarokanizsai civil szervezetek csoportosítása alaptevékenységük szerint

Funkcióikat a fő tevékenységükre szűkítve a következőképpen csoportosíthatjuk a dualizmus kori magyarokanizsai társadalmi egyesületeket:

Karitatív, jótékony egyletek (5): Izraelita Jótékony Nőegylet (1880), Keresztény Nőegylet (1889), Szent Vince Egylet (1913), Szanatórium Egylet, Vöröskereszt (1899)

Dalárdák (3): Ókanizsai Iparos és Polgári Dalkör (1884), Szerb Egyházi Dalárda (1884), Iparosok és Kereskedők Dalköre

Olvasókörök (5): Olvasóegylet (1842), Ókanizsai Olvasókör (1867), Ókanizsai Gazdasági Olvasóegylet (1871), Ókanizsai Iparos Olvasókör (1881) Ókanizsai Szállási Mezőgazdasági Olvasókör (1904)

Önsegélyező szervezetek, érdekképviselések (11): Ókanizsai Egyesült Ipartársulat (1883), Kisbirtokosok Egylete (1885), Ókanizsai Ipartestület (1887), Ipartestület Békéltető Bizottsága (1888), Ókanizsai Ipartestület Betegsegélyező Pénztár (1892), Tejszövetkezet (1900)⁵⁹²,

⁵⁹² Az 1894-től induló, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) által támogatott tejszövetkezeti mozgalom nem aratott osztatlan sikert. A millennium korszakában 17 tejszövetkezet működött Magyarországon, a magyarokanizsai 1900-ban alakították meg. Bács-Bodrog vármegye 30 tejszövetkezetének 1907. évi forgalmi kimutatása alapján a magyarokanizsai (1900) rendkívül jól teljesített: 27 tag, 55 tehén, 69711 liter (1907), 1258 liter 1 tehén után, 1191 kg vaj, 9757 korona bevétel (1907), egyes tagok 361 korona 31 fillér. Átlagolva, a termelési

Építőipari Munkások Egyesülete (1904), Kisbirtokosok Szövetsége (1912), Kereskedő Ifjak Egyesülete (1913), Magyararkanizsai Önszegélyező Szövetkezet (1884), Magyararkanizsai Kosárfonó Termelő Szövetkezet⁵⁹³

Temetkezési egyletek (3): Chevra Kadischa, Temetkezési Szövetkezet (1888), Iparos Temetkezési Egylet (1889)

Műkedvelő, önképző körök (5): Ókanizsai Műkedvelő Társulat (1848), Tanító Egylet (1873), Katolikus Népkör (1893), Kőműves- és Ács munkások Önképző Egylete (1895), Zeneegylet (1913)

Társas körök (8): Úri Kaszinó (1889), Gazdakör (1894), Ókanizsai Polgári Kör (1894), Gazdasági Legényegylet (1906), Magyararkanizsai Első Asztaltársaság (1906), Magyararkanizsai Ifjúsági Közművelődési Egylet „MIKE” (1910), 48-as Függetlenségi Kör, Szakáll- és Hajnövesztő Egyesület

Sportklubok (7): Ókanizsai Tekész Társaság (1895), Lövészegylet (1913), Magyararkanizsai Atlétikai Club, Magyararkanizsai Sportkedvelő Ifjúság, Magyararkanizsai Sport Egylet (1913), Teniszkлуб, Vadászegylet

Tűzoltóegylet (1): Ókanizsai Önkéntes Tűzoltó Egylet (1889)

---

mutatókat a leggazdaságosabban termelő tejszövetkezetek közé tartozott. Az 1258 liter/tehén abszolút értékben is a legjobb eredményt jelentette. Lásd: Gyimesi 1965. 626–627.; Szobonya–Günther [1909]. 408

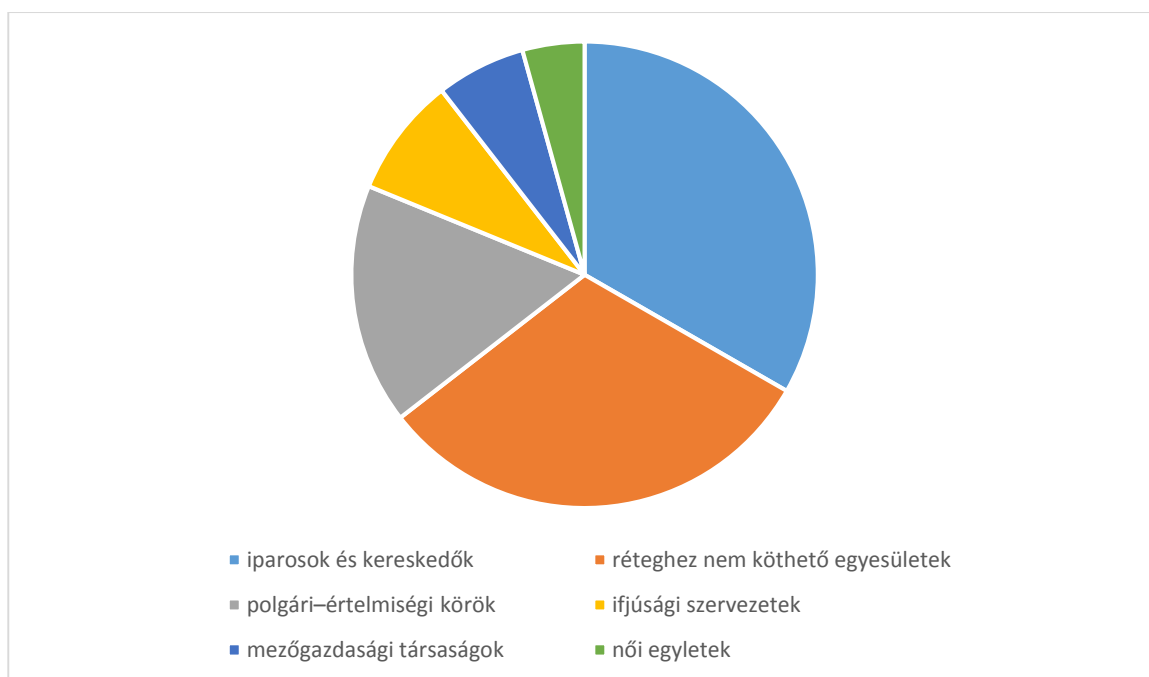
⁵⁹³ Az önszegélyezést és az érdekképviseletet egy kategória alá soroltam, ugyanis ezen egyletek a fő céljaik ismertetésekor többnyire mindkettőt megjelölték.

Magyarkanizsa társadalmi egyesületei a dualizmus korában						
	önsegélyező, érdekképviselő	kultúra, önképzés	társas, sport	jótevény	önkéntes tűzoltó	dalárda
Izraelita Jótevény Nőegylet			x	x		
Szent Vince Egylet				x		
Keresztény Nőegylet			x	x		
Szerb Egyházi Dalárda						x
Iparos és Polgári Dalkör		x				x
Iparosok és Kereskedők Dalköre		x				x
Olvasóegylet		x				
Ókanizsai Olvasókör		x				
Ókanizsai Gazdasági Olvasóegylet		x				
Ókanizsai Szállási Mezőgazdasági Olvasókör		x				
Iparos Olvasókör		x				
Ókanizsai Egyesült Ipartársulat	x					
Kisbirtokosok Egylete	x					
Ókanizsai Ipartestület Betegsegélyező Pénztár	x					
Ipartestület Békéltető Bizottsága	x					
Gazdakör	x	x	x			
Építőipari Munkások Egyesülete	x					
Gazdasági Legényegylet	x		x			
Kőműves-és ácsmunkások Önképző Egylete	x					
Vöröskereszt			x	x		
Ipartestület	x					
Tejszövetkezet	x					
Magyarkanizsai Sport egyesület			x			

	önsegélyező, érdekképviselő	kultúra, önképzés	társas, sport	jótevény	önkéntes tűzoltó	dalárda
Kisbirtokosok Szövetsége	x	x				
Kereskedő Ifjak Egyesülete	x					
Ókanizsai Önkéntes Tűzoltóegylet		x	x		x	
Ókanizsai Temetkezési Szövetkezet	x					
Iparos Temetkezési Egylet	x					
Magyarkanizsai Kosárfonó Termelő Szövetkezet	x					
Chevrá Kádista	x			x		
Tanító Egylet		x				
Zeneegylet		x				
Működvelő Társulat		x	x	x		
Katolikus Népkör	x	x	x			
Magyarkanizsai Első Asztaltársaság		x	x	x		
Úri Kaszinó			x			
Magyarkanizsai Ifjúsági Közművelődési Egylet „MIKE”		x	x			
Ókanizsai Polgári Kör	x	x				
48-as Függetlenségi Kör			x			
Tekéző Társaság			x			
Szanatórium Egylet			x	x		
Tenisz klub			x			
Lövészegylet			x			
Vadászegylet			x			
M. Atlétikai Club			x			
Magyarkanizsai Sportkedvelő Ifjúság			x			
M. Önsegélyező Szövetkezet	x					
Szakáll- és Hajnövesztő E.			x			

13. ábra Magyarkanizsa társadalmi egyesületei a dualizmus korában

A társadalmi rétegződésük viszonylatában leszögezhetjük, hogy a legnépesebb csoportot az iparosok és kereskedők (33,3%) alkották, de szorosan őket követték a réteghez nem köthető egyesületek (31,2%), illetve a nagyságrendileg feleannyi együletben elkülönülő polgári–értelmiségi körök (16,7%). A dualizmus időszakában, meglehetősen következtlenül egyesületeként tartották számon a kényszertársulás során létrejött ipartársulatok, illetve ipartestületek egy részét. Különösen az ipartestületek, sok esetben szinte kizárólag a gazdasági, tevékenységet folytató iparosok, iparhatósági jogokkal felruházott érdekvédelmi szervei voltak.⁵⁹⁴ Jóval kisebb számban fordultak elő az ifjúsági szervezetek (8,3 %), a mezőgazdasági társaságok (6,2 %), valamint a női egyletek (4,3%).

14. ábra Magyarizációs egyesületek a társadalmi rétegződésük szerinti osztályozás alapján

A társadalmi-réteg jelleg alapján differenciált magyarizációs társadalmi szervezetek osztályozása:

Iparosok–kereskedők egyesületei (16):

Ókanizsai Iparos Olvasókör, Ókanizsai Iparos és Polgári Dalkör, Iparosok és Kereskedők Dalköre, Ókanizsai Egyesült Ipartársulat, Ókanizsai Ipartestület, Ipartestület Békéltető Bizottsága, Ókanizsai Ipartestület Betegsegélyező Pénztár, Tejszövetkezet, Építőipari

⁵⁹⁴ Bősze 1997. 12–13.

Munkások Egyesülete, Kereskedő Ifjak Egyesülete, Magyarkanizsai Kosárfonó Termelő Szövetkezet, Iparos Temetkezési Egylet, Kőműves- és Ács munkások Önképző Egylete, Gazdakör, Gazdasági Legényegylet, Ókanizsai Gazdasági Olvasóegylet

Réteghez nem köthetők (15):

Paulai Szent Vince Egylet⁵⁹⁵, Szanatórium Egylet, Vöröskereszt, Szerb Egyházi Dalárda, Olvasóegylet, Ókanizsai Olvasókör, Chevra Kadischa, Ókanizsai Temetkezési Szövetkezet, Katolikus Nép kör, 48-as Függetlenségi Kör, Magyarkanizsai Sport Egylet, Ókanizsai Önkéntes Tűzoltó Egylet, Magyarkanizsai Önszegélyező Szövetkezet, Szakáll- és Hajnövesztő Egyesület, Vadászegylet⁵⁹⁶

Polgári-értelmiségi egyletek (8):

Ókanizsai Műkedvelő Társulat, Tanító Egylet, Úri Kaszinó, Ókanizsai Polgári Kör, Magyarkanizsai Első Asztaltársaság, Ókanizsai Tekéző Társaság, Teniszkлуб, Zeneegylet

Ifjúsági szervezetek (4):

Magyarkanizsai Ifjúsági Közművelődési Egylet „MIKE”, Lövészegylet, Magyarkanizsai Atlétikai Club, Magyarkanizsai Sportkedvelő Ifjúság

Mezőgazdasági társaságok (3):

Ókanizsai Szállási Mezőgazdasági Olvasókör, Kisbirtokosok Egylete, Kisbirtokosok Szövetsége

Női egyletek (2):

Izraelita Jótékony Nőegylet, Keresztény Nőegylet.

A magyarkanizsai egyletek zömét (87%) 1878 után hozták létre (tíz egyesület alapításáról nem találtam dokumentumot), ennek ellenére a mutatóik részben megfelelnek az 1878-as adatgyűjtés révén – a társadalmi rétegződés szerinti osztályozás keretében – számított vizsgálatnak. A magyarkanizsai egyleteknél 13%-kal kevesebb a réteghez nem köthetők számaránya az országos átlaghoz viszonyítva, ugyanakkor a polgári-értelmiségi egyesületek

---

⁵⁹⁵ KFL. I. 1. b. Plébániai iratok. Magyarkanizsa 1888–1901. 187.ND. Paulai Szent Vincze Egylet Alapszabályzata (1897).

⁵⁹⁶ A Vadászegyletben a nagygazdák és a polgári-értelmiségi csoport tagjai is szerepeltek, így értelemszerűen a társadalmi réteghez nem köthető kategóriába került, ugyanakkor a Teniszkлуб és a Tekéző Társaság elvileg nem egy külön társadalmi közösség, de az alapszabályzatuk és a tevékenységük alapján egyértelműen a polgári-értelmiségi körhöz vehető.

kategóriájában több mint a kétszrese (16,7%) az országos (7,9%) eredménnyel egybevetve. Ez abból adódott, hogy a polgári erényeket gyakorló értelmiség aktívan részt vett a kisváros társadalmi életében, illetve valószínűsíthető, hogy az országos statisztikában a réteghez nem köthető egyesület egy része a polgársághoz fűzhető. A helyi ifjúsági társaságok száma (8,3%) a sportklubok megjelenésével gyarapodott. Magyarkanizsán arányában jóval több mezőgazdasági szervezet létezett (6,2%) az országos átlaghoz képest (2,3%), viszont helyi szinten is alulreprezentált csoportnak tekinthető, ha figyelembe vesszük, hogy az akkori község lakosságának 90%-a földműveléssel foglalkozott. A magyarkanizsai társadalmi egyesületek taglétszámát rendkívül nehéz meghatározni. Az erre vonatkozó források hiányán túl, mint már említettem egy folyamatosan változó (nem permanensen növekvő) létszámú közösség volt. A kutatásaim során a következő egyesületek taglétszámára vonatkozóan találtam adatokat (zárójelben az adatközlés évét jelölöm)⁵⁹⁷:

Első Magyarkanizsai Asztaltársaság: 60 fő (1909)	Olvasóegylet: 51 fő (1880)
Építőipari Munkások Egyesülete: 141 fő (1909)	Ókanizsai Ipartestület: 263 fő (1887)
Iparos és Polgári Dalkör: 104 fő (1886)	Gazdasági Olvasóegylet: 86 fő (1872)
Iparos Olvasókör: 160 fő (1909)	Önkéntes Tűzoltó Egylet: 55 fő (1889)
Izraelita Jótékony Nőegylet: 20–25 fő (1885)	Tanítóegylet: 153 fő (1880)
Vöröskereszt 16 fő (1899).	Tejszövetkezet 27 fő (1900)

A helyi társadalmi egyesületek, civil szervezetek rendkívül pozitívan hatottak a kultúra fejlődésére a dualizmus korában Magyarkanizsán. Nagyban befolyásolták a polgárosodó város ízlésvilágát, kedélyállapotát és műveltségi szintjét. A zentai civil szervezetekhez hasonlóan, a magyarkanizsaiak esetében is érezhető a homogenizálódás, a felekezeti–etnikai elszigeteltségen való felülemelkedés.⁵⁹⁸ Mivel a korszakban összesen egy szerb nemzetiségű társaság funkcionált a községben, ezért inkább a katolikusok és az izraeliták között tapasztalható ez a tendencia. Szívesen látogatták egymást karitatív céllal rendezett estjeiket, ugyanakkor a város aktív, prominens személyiségei (Roxer Gyula, Pulay Andor, Király Sándor, Márton Mátyás stb.) egyszerre 3-4 egyesületben is vezető tisztséget töltöttek be.⁵⁹⁹ A színvonalas társasági élet,

⁵⁹⁷ Lásd: Appel 1886. 59.; Kávai 2008. 17.; Klamár 2016. 21–22.; Alapszabályzat 1906.; Magyarország egyletei és társulatai 1880. XLII. 22.; MNL OL K 150. 1952.cs. 48091/1890. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Gazdasági Olvasóegylet; TLZ F 034. Izraelita Jótékony Nőegylet (1885–1894); TLZ F 374. Ó–Kanizsai Iparos Olvasókör (1908–1911); Urbán 1988. 9–10., 77.

⁵⁹⁸ Pejin 2007. 360–361.

⁵⁹⁹ Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, II. évf. (1912) 8. sz. 1

a színjátszás, a zene és a sport a formálódó közösség mindennapjává vált. Az egyesületek önzetlenségükkel, karitatív tevékenységükkel, a közösség iránti felelősségvállalásukkal jó példát mutattak mikrokörnyezetük széles rétegének a századfordulón. Kultúraközvetítő szerepük is figyelemre méltó, hiszen az olvasóegyesületekben, önképző körökben a műveltségi szint emelésén túl igényt tartottak a szakmai tájékozottságuk szélesítésére, az új ismeretek elsajátítására. Ehhez az időszakhoz köthető a helyi színjátszás megszületése, a mozi térhódítása. A később országos hírnévre szert tevő Kanizsai Amatőrszínház, valamint a világviszonylatban jegyzett Nagy József Jel-Színháza is ezekből a gyökerekből táplálkozott. A XX. század második felében kimagasló eredményeket elért sportolók számára is példaértékűek voltak a társadalom alappilléreinek számító, dualizmus kori civil szervezetek.

9. A helyi sajtó megjelenése

9.1. Bevezetés

A dolgozatomban külön fejezetet szenteltem Magyarkanizsa dualizmus kori sajtótörténetének, amelyben a vizsgálatom fő tárgya a település – adott korszakában megjelent – két orgánuma, a *Kanizsai Újság* (1909–1915) és a *Kanizsai Ellenőr* (1911–1918). A város történetét tanulmányozó kutatók számára több szempontból is kiemelt jelentőségűek a zentai Történelmi Levéltárban, az Országos Széchényi Könyvtárban, illetve a magyarkanizsai József Attila Könyvtárban fellelhető sajtótermékek példányai, hiszen a községi/városi közgyűlési jegyzőkönyvek, szabályrendeletek, kimutatások, valamint alapszabályzatok mellett – megfelelő kritikai vizsgálat alkalmazásával – primer forrásnak tekinthetők.

Munkám során – követve Gyáni Gábor újfajta társadalomtörténeti szempontú vizsgálódásának aspektusait – a hagyományos, leíró, kizárólag a tartalomra koncentráló, és ezáltal a kulturális kontextust figyelmen kívül hagyó vizsgálatot kiegészítve az értelmező, analitikus megközelítés módszerével igyekszem bemutatni a helyi sajtó társadalmi–kulturális szerepét. A módszer lényege, hogy nem pusztán az újságra, mint végtermékre koncentrálok, hanem az előállítás folyamatában részt vevő vállalkozók (kiadók), a szerkesztők, valamint a szerzők céljait, továbbá az olvasóközönség társadalmi bázisát, illetve kulturális, szociológiai hátterét is prezentálja.⁶⁰⁰ Az analízis során kikristályosodik, hogy a XX. század elejétől már

---

⁶⁰⁰ Gyáni 2006 57–62.

kapitalista vállalkozásként működtetett, véleményformáló tömegsajtó mely társadalmi csoportokra és miként tud hatást gyakorolni. Nem elhanyagolható szempont, hogy a sajtótermék eladásából keletkező profiton kívül milyen egyéb, szekunder célokat igyekszik megvalósítani a vállalkozó.

Gyáni Gábor mellett Szajbély Mihály is rámutatott, hogy a társadalomtörténeti nézőpont ez idáig teljesen idegen terep volt hazai sajtótörténeti kutatók részére, mivel a nyomtatott sajtó múltját általában csak a politika- és az irodalomtörténet kereteibe helyezték.⁶⁰¹ A dolgozatomban a helyi sajtó társadalomtörténeti elemzését a teljesség igényével végezhettem el, ugyanis a 2018-ban megjelenő *Magyarok a sajtóban (1848–1945)* című kiadvány sajtótörténeti részének (Döbör András – Pető Bálint: *A magyarországi sajtó kezdetei [1909–1918]*) rendkívül precíz kutatási eredményeit igénybe vehettem.⁶⁰² Döbör–Pető ugyan statisztikai adatokkal ismertetik a helyi újságok gazdasági-társadalmi hátterét, de a vállalkozó kiadók, szerkesztők céljainak bemutatása, a konkurenciaharcuk hangsúlyosabb érzékeltetése érdekében a dolgozatomban „mélyrehatóbb fúrás” alkalmaztam. Külön alfejezetben tárgyalom részletesen a kérdést, a dualizmus kori helyi nyomdaipari viszonyok felvázolásával. A téma feldolgozásánál figyelembe kellett venni az olvasó és az olvasás szociokulturális tényezőit: a lakóhelyi megoszlást, a demográfiai változásokat, a mikroközösség jövedelmi helyzetét, az iskolázottság mértékét, valamint az újságolvasás közösségi tereinek kihasználtságát (olvasókörök, kávéház, klubok, kaszinók).⁶⁰³

A sajtótörténeti kutatások során szükségszerű a beszédmód vizsgálata is, bár a dualizmus kori hírlapoknál általában csak a lap indításakor jelezték a kiadók, szerkesztők, újságírók a lapszerkesztési tervüket, amelyekből gyakran nehéz megállapítani a szándékukat. Ennek okán a hírekben szereplő megjegyzésekből, továbbá a hírek közlésének rendszeréből következtethetünk a tényleges szándékukra, politikai mondanivalójukra.⁶⁰⁴ Végül fontosnak vélem a helyi sajtóban nyilvánosságot kapó művelődés – az általam vizsgált – színtereinek (oktatás, egyletek, fürdőkultúra) kapcsolódási pontjait kiemelni.

A törvényhatósági (1870) és a községi törvény (1871) életbe léptetését követően, egészen a századfordulóig viszonylag nehéz volt a városi rangot kivívni. Sőt el is lehetett veszíteni a korábban megszerzett státuszt, erre jó példa Kalocsa és Orosháza esete, ugyanis a két település eleve nagyközségként került be a dualizmus korának közigazgatási rendszerébe.

---

⁶⁰¹ Szajbély 2005. 71–79.

⁶⁰² Döbör–Pető 2018. 352–398.

⁶⁰³ Döbör 2018B. 11.

⁶⁰⁴ Döbör 2018B. 12.

Az 1876-os központosítás idején többek között Jászapáti, Kiskundorozsma és Kiskunmajsa volt kénytelen lemondani korábbi előjogáról. Ez a folyamat a századfordulón megfordult, amelynek során több nagyközség (Szekszárd, Rózsahegy) a rendezett tanácsú városok közé emelkedett. 1910-ben a 138 törvényhatósági joggal, illetve rendezett tanácsú városi ranggal rendelkező település lakói Magyarország össznépségének egyötödét tették ki.⁶⁰⁵ A város fogalmának komplex vizsgálatánál a jogi, illetve a lakosság lélekszámához kötött szabályozásán túl figyelembe kell venni az alapvető városi funkciókat (ipar, kereskedelem, igazgatási szerep, kulturális tényezők) is. A kizárólag a népeesszámon alapuló szemlélet csalóka lehet, tudniillik – ehhez mérten – 1910-ben Szabadka a harmadik, míg Hódmezővásárhely a tizedik helyet foglalta el magyarországi városok rangsorában. Az összlakosságuk 30–40%-a viszont a külterületi, főként mezőgazdálkodással foglalkozó népeességből tevődött össze, így az egyéb városi funkciók alapján nem sorolhatóak a dualizmus időszakának tíz legnagyobb városa közé.⁶⁰⁶

Magyarkanizsa az 1908. március 12-én kelt 10018-as belügyminisztériumi rendelet alapján 1908. december 29-én rendezett tanácsú várossá szerveződhetett.⁶⁰⁷ A századfordulón a városi cím megszerzésért folyó küzdelme során a kötelező közigazgatási, jogi és a népeesszámsra vonatkozó követelmények teljesítése mellett, a művelődés és kultúra különböző szegmenseinek fejlettségével érvelt a kitűzött cél elérése érdekében. A fellendülő építő- és feldolgozó ipar hangsúlyozásán felül a kulturális értékeit is latba vetette.⁶⁰⁸ A művelődés és kultúra fokmérőit vizsgálva konstatálhatjuk, hogy az oktatásügy terén a lemaradást a Haynald Leánynevelő Intézet megnyitása (1901) ellensúlyozta, ugyanakkor a prosperáló egyleti élet mellett a helyi sajtó megjelenése is fontos hiátust pótol.

Az 1871-es községi törvény ugyan nem írta elő kötelező penzumként, de egy városi ranggal rendelkező településen illő volt egy lokális sajtótermék fenntartása. Ennek folytán nem véletlen az egybeesés, hiszen a *Kanizsai Újság*ot 1908 december 15-én, a várossá alakulás pillanatában indították. A magyarországi és délvidéki közgyűjteményekben az 1908-ban megjelent mutatószámából egy sem maradt fenn, ugyanakkor az 1909-es, első teljes évtől kezdődően szinte hiánytalanul megőrizték a köteles példányait. Ennek okán a közgyűjteményekben megtalálható, első (1909) teljes évet tekintem induló esztendőként.

---

⁶⁰⁵ Gyáni-Kövért 2006. 30.

⁶⁰⁶ Gyáni-Kövért 2006. 31–33.

⁶⁰⁷ TLZ F.004.38. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1908. december 29. Tisztújító gyűlés. 2. szám

⁶⁰⁸ TLZ F.004.23. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1895. október 13. 324. szám

Magyarkanizsán a XX. század első évtizedeiben két helyi sajtótermék igyekezett kielégíteni az olvasóközönség növekvő igényeit. Ezt – az 1911-től funkcionáló *Kanizsai Ellenőr* – konkurens hetilap megjelenése igazolja.

9.2. A dualizmus kori délvidéki magyar nyelvű sajtó kibontakozása

A reformkori délvidéki nagyvárosok és népesebb mezővárosok értelmiségi köreiben felmerült az igény az országos hírlapirodalom befogadására. Az akkoriban formálódó olvasóegyletek prominens tagjai a pozsonyi, a pesti, és a bécsi lapok előfizetőivé váltak. Az első délvidéki nyomdát az 1844-ben kiadott császári pátens engedélyével Bittermann Károly alapította Szabadkán. Ezt követte az 1847-től Nagybecskerekén működő Pleiz F. Pál nyomdája.⁶⁰⁹ Az első délvidéki magyar újság 1848 novemberében jelent meg Szabadkán, *Honunk Állapota* címmel. Az 1848–49-ben kiadott többi sajtótermékhez hasonlóan a *Honunk Állapota* is a forradalom vívmányairól és a szabadságharc országos eseményeiről tudósított, amelynek egyetlen példányát a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzik. A *Közlöny Kivonata* című katonaujság szintén Bittermann nyomdában készült, viszont az öt sokszorosított példányból egy sem maradt fenn.⁶¹⁰ Az önkényuralom időszakában mindösszesen egy szaklap, az *Ipar* (1965) került kiadásra Bács–Bodrog vármegye székhelyén, Zomborban.⁶¹¹

A dualizmus korában az országos tendenciához igazodva a Délvidéken is egyre több sajtóterméket nyomtattak. A legjelentősebb gazdasági, kulturális központként funkcionáló Szabadkán 1871-ben két hetilapot is indítottak, a *Bácskát* és a *Bácskai Híradót*. Tisza Kálmán miniszterelnöksége (1875–1890) idején negyven magyar nyelvű lapot alapítottak a Délvidéken, közülük tizenhármát Szabadkán.⁶¹² A liberális *Szabadkai Közlöny* (1876–1906) és a mérsékelt liberális *Bácskai Hírlap* (1897–1921) a Szabadelvű Párt politikáját hirdető lapként működött, ennek köszönhetően az államilag támogatott kormánypárti orgánumok közé sorolhatók.⁶¹³ A *Bácskai Hírlap*nak kiemelkedő újságírói voltak, Kosztolányi Dezsőnek és Csáth Gézának is több vezércikkét közölték az újság hasábjain. A Tisza Kálmán lemondását

---

⁶⁰⁹ Kalapis 2002. 13.

⁶¹⁰ Kalapis 2002. 14.

⁶¹¹ Simonyi 2003. 109.

⁶¹² Simonyi 2003. 412–413.

⁶¹³ Döbör–Pető 2018. 359.

követő időszakban tizennégy magyar nyelvű hírlap kezdte meg működését Szabadkán. A napilapok rangsorában az állami szubvenciókat élvező, 1903-ban alapított *Bácsmegyei Napló* említésre méltó.⁶¹⁴ Az 1905 és 1910 közötti időszakban, újonnan létrehozott harminchárom délvidéki magyar sajtótermék bizonyítékul szolgál, hogy a többségében immár a Függetlenségi Párthoz kötődő orgánumok ebben a korszakban is pártpolitikai alapon szerveződtek. Erre jó példa a *Függetlenség* című napilap, amely 1906 és 1908 között, majd 1910-től 1913-ig működött.⁶¹⁵ 1910 után, főleg a Nemzeti Munkapárt befolyása alatt álló huszonnyolc délvidéki napi- és hetilap kezdte meg működését, ugyanakkor 1914-től már nem indítottak új lapokat az első világháború végéig.⁶¹⁶ A „hosszú XIX. században” százharminc magyar nyelven írott szabadkai újság és folyóirat jelent meg nyomtatásban. Ezt egészítették ki a helyi szerb és horvát (bunjevác) nyelvű hírlapok⁶¹⁷, amelyek közül a *Subotički glasnik* (1873–1876), a *Bačvanin* (1884–1893), a *Neven* (1884–1914), a *Subotičke novine* (1893–1898) és a *Naše novine* (1907–1918) voltak a legjelentősebbek.⁶¹⁸

A bánsági Torontál vármegye egykori székhelyén, Nagybecskerekben is jelentős hírlapírói tevékenységet folytattak a XIX. század közepétől, hiszen 1851-től már német nyelvű sajtót működtettek. Az 1872-ben létesített magyar nyelvű *Torontál* című újság, hetvenkét évnyi folyamatos megjelenést követően csupán 1944-ben szűnt meg.⁶¹⁹ A kormánypárti *Torontál* hírlapon kívül egy-két ellenzéki újságot is kiadtak. Viszonylag hosszú ideig dr. Várady Imre volt a *Nagybecskereki Hírlap* főszerkesztője és egyben kiadója is. Az 1905-ös országgyűlési választásokon ellenzéki képviselőjelöltként indult, és bejutott a parlamentbe.⁶²⁰ Nagybecskerek mellett a zombori, az újvidéki és zentai hírlapírás is figyelemre méltó a XIX. század sajtótörténetének vonatkozásában.

Zomborban a már említett *Ipar* (1865) című újság kiadását követően a magyar nyelvű lapok rangsorában a zombori *Bácska* (1878–1914) és a *Zombor és vidéke* (1881–1901, 1905–1918) hetilapok voltak a legkiemelkedőbbek. A vármegye székhelyén két tekintélyes folyóirat is megjelent, az egyik a Bács–Bodrog vármegye Történelmi Társulatának gondozásában

⁶¹⁴ Simonyi 2003. 21–22.

⁶¹⁵ Kalapis 2002. 16.

⁶¹⁶ Döbör–Pető 2018. 363.

⁶¹⁷ Lásd bővebben: Kolozsi 1973.

⁶¹⁸ Kalapis 2002. 17.

⁶¹⁹ Kalapis 2002. 17–18.

⁶²⁰ Dévavári 2012. 28., 89.; Kalapis 2002. 18.

napvilágot látott *Évkönyv* (1885–1918), míg a másik a Dudás Ödön helytörténész jóvoltából szerkesztett és kiadott *Bács–Bodrog* (1878–1879).⁶²¹

A XIX. század második felétől Újvidék a szerbek kulturális központjaként funkcionált. Az 1826-ban Pesten létrehozott Matica Srpska szerb irodalmi és könyvkiadói társaság, később közművelődési és tudományos központ 1864-ben tette át a székhelyét Újvidékre. A Milana Bikicki- és Ana Kačanski-féle újvidéki sajtóbibliográfiában publikált, az 1824–1918 közötti időszakra vonatkozó százötvenkét sajtótermékből száztizenöt szerb, huszonöt magyar, kilenc német és három szlovák nyelvűként szerepelt. Az első magyar nyelvű hírlap az *Újvidék* (1876–1907), amelyet az *Újvidéki Hírlap* (1891–1905, 1907–1912), valamint a *Bácsmegye* (1900–1919) című újságok követték.⁶²² A dualizmus kori magyar kultúrpolitika a szórványban vagy kisebbségben élő, határ menti magyarlakta településeket támogatta. Újvidék is ezek közé tartozott, ahol a magyar gimnázium megnyitása, a helyi egyesületek és sajtótermékek szubvenciója a magyarság létszámát, politikai és társadalmi bázisát kívánta növelni.

A magyarkanizsai helyi sajtó megteremtését legnagyobb mértékben a szomszédos Zenta város sajtóélete befolyásolta. Dudás Ödön, Dudás Gyula bátyja 1865-ben tizenhárom évesen indította el a kézzel írt és általa szerkesztett újságát, a *Zentai Közlönyt*.⁶²³ Az első zentai nyomdát 1874-ben alapította Barcsy Zsigmond, majd egy évvel később Schwarcz Gyula nyitotta meg a könyvkereskedéssel együtt létesített üzemét. Még ugyanabban az esztendőben (1875) jelent meg az első két (nyomtatott) zentai újság, a függetlenségi *Zentai Figyelő* és a *Zenta és Vidéke* című hírlap. A századforduló időszakát a zentai hírlapkiadás aranykorának nevezhetjük, hiszen előfordult, hogy egy adott évben három-négy sajtótermék is gazdagította a művelődés és kultúra iránt fogékony zentai polgárok egyre szélesedő rétegét.⁶²⁴ A rendkívül színes és gazdag dualizmus kori sajtóélet eredményeként huszonkilenc zentai hírlap tevékenysége igazolható a források tükrében.⁶²⁵ A legnagyobb részük (pl. *Ellenőr*) kérészetűnek bizonyult, azonban kultúraközvetítő szerepük kimagasló.

A délvidéki magyar nyelvű politikai sajtó kicsit megkésve ugyan, de követte az országos irányvonalat, hiszen a dualizmus korában alapított hírlapok jelentős hányada hivatalosan és nyíltan, kisebb része ugyanakkor lojalitását bizonyítva támogatta az aktuális kormánypárt

---

⁶²¹ Kalapis 2002. 18.

⁶²² Kalapis 2002. 19–20.

⁶²³ Pejin 2003. 16.

⁶²⁴ Pejin 2007. 364

⁶²⁵ Pejin 2003. 34–68.

politikáját.⁶²⁶ Az ellenzékhez kötődő lapok kizárólag az egyesült ellenzék hatalomra kerülése utáni rövid időszakban számíthattak az állam által biztosított kedvezmények igénybevételére. Ráadásul a kormány a magyarosító törekvéseinek köszönhetően az etnikailag vegyes területeken fekvő települések sajtóvállalkozásait dotálta. A magyarkanizsai sajtó megteremtését több külső és belső tényező instruálta.

Leginkább a zentai és szabadkai hírlapkiadás fellendülése ösztönözte, de a közelsége révén Szeged is releváns, ugyanis mint a régió gazdasági, társadalmi és kulturális központja, mintául szolgálhatott. A szegedi sajtó előzményei a reformkor végére vezethetők vissza, azonban Szabadkához hasonlóan a szegedi hírlapírás is a szabadságharc idején indult, az *Alföldi Csaták* című katonaiújságnak köszönhetően. A zszurnalisztikai szempontból modern elveket képviselő *Tiszavidéki Újság* követte a sorban, amely csupán néhány hónapig jelent meg. 1849-ben a *Tiszavidéki Emlék* és a konkurens *Szegedi Hírlap* kezdte meg működését, de a kormány hivatalos lapjának (*Közlöny*) néhány számát is Szegeden nyomtatták. Az önkényuralom időszakában alapították a történelmi jelentőségű *Szegedi Híradót*, amelynek szellemi atyja – és egy ideig a szerkesztője – Osztróvszky József volt. A *Szegedi Híradó* a kiegyezés után politikai napilappá vált. A rivális sajtóorgánumok (*Tiszavidéki Újság*, *Szegedi Lap*, *Szegedi Közlöny*) megjelenésével megindult a versenytársak közötti konkurenciaharc a helyi sajtópia uralmáért, amelyből az újonnan létrehozott *Alföldi Iparlap*, illetve az 1878-tól megjelenő, majd a város legpatinásabb hírlapjává váló *Szegedi Napló* került ki győztesen.⁶²⁷ A *Szegedi Napló* mellett említésre méltó, a Szegedi Friss Újság (1900–1944), amelynek példányszáma elérte a 20 ezret⁶²⁸, valamint az 1910-től útjára induló *Délmagyarország* napilap.⁶²⁹

A magyarkanizsai hírlapkiadásra a külső tényezők ösztönző erőként hatottak, és egyben pozitív példaként szolgáltak, mindemellett döntő momentumnak bizonyult, hogy a belső, helyi gazdasági, társadalmi viszonyok átalakítása kezdetét vette a századfordulón. A polgárosodó réteg magasabb műveltségi szint iránti igényének, valamint a nyereség reményében, a tőkét befektetni kívánó vállalkozó érdekének kapcsolata a helyi hírlapkiadás megszületését eredményezte.

---

⁶²⁶ Döbör–Pető 2018. 364.

⁶²⁷ Lengyel 1999. 26–36.

⁶²⁸ Buzinkay 2016. 244.

⁶²⁹ Nacsády–Baranyi 1991. 1075–1086.

9.3. *Kanizsai Újság*

A modern polgári sajtó tekintetében Magyar-kanizsának több évtizedes lemaradást kellett bepótolnia. A rendezett tanácsú városi rangot elnyerő település polgárai a helyi újság elindításával a művelődés és kultúra egy újabb színterével gazdagodhattak. A *Kanizsai Újság* című hetilap, mint már említettem a városi státusz megszerzésével egy időben alakult. 1908 decemberében adták ki a sajtóorgánium mutatószámát, amelyet sem a levéltárak, sem a könyvtárak nem őriztek meg. Az 1909. január 3-án megjelent száma a közgyűjteményekben⁶³⁰ (Országos Széchényi Könyvtár, magyar-kanizsai József Attila Könyvtár, zentai Történelmi Levéltár) megtalálható legkorábbi példány.

A négyoldalas hetilap vasárnaponként jelent meg, egy féléves időszakot leszámítva: 1911. január 5. és 1911. június 25. között heti két alkalommal (csütörtökön és vasárnap) olvashatta a helyi lapot a nagyközönség. Ezt követően az újság megszűnéséig (1915. július 16.) kizárólag vasárnaponként került kiadásra.⁶³¹ A *Kanizsai Újság*hoz előfizetéssel vagy egyes számok külön megvásárlásával lehetett hozzájutni. Az előfizetési díja – a lap indításakor – egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, míg negyedévre 2 korona volt. A lapszámonkénti megvásárlás 16 fillérbe került. Az évek során többször módosultak az előfizetési díjak, illetve az egyes lapszámok ára is. Néhány év alatt jelentősen csökkentek az árak, mindkét kategóriát figyelembe véve. Érdekes, hogy a heti kétszeri megjelenése idején az előfizetési – és rövid időre az egyes számok díjaira vonatkozó – információk eltűntek a fejlécsről.⁶³² Az 1911. március 12-től kiadott példányain az egyes számok árai már ismét szerepelnek, ugyanakkor az előfizetési díjakról csak az 1914. április 12-ei számból kapunk információt.⁶³³

Az 1909 és 1915 között társadalmi és közigazgatási lapként megjelenő *Kanizsai Újság* kiadója Bruck P. Pál helyi nyomdatulajdonos, kereskedő volt, akit elsősorban üzleti szempontok vezéreltek a lapindítás során. Bruck egy éven keresztül (1909–1910) Tóth Zoltánra bízta a felelős szerkesztői feladatokat. Egy-két kivételtől eltekintve Tóth aláírását sehol sem lehet fellelteni, de minden bizonnyal a szerkesztői munka és a *Tárca* rovatban publikált humoros írása mellett a laptulajdonos vezércikkeket is íratott vele.⁶³⁴ 1910. január 16-tól egészen a lap

⁶³⁰ *Kanizsai Újság*, Magyar-kanizsa, II. évf. (1909) 1. sz.

⁶³¹ Döbör–Pető 2018. 365.

⁶³² *Kanizsai Újság*, Magyar-kanizsa, IV. évf. (1911) 2. sz. 1.

⁶³³ *Kanizsai Újság*, Magyar-kanizsa, VII. évf. (1914) 15. sz. 1.

⁶³⁴ *Kanizsai Újság*, Magyar-kanizsa, II. évf. (1909) 1. sz. 1.

megszűnéséig (1915. július 16.) a kiadó, Bruck P. Pál szerkesztette a *Kanizsai Újságot*, és a vezércikkeket is ő írta, bár a szerző szinte mindig névtelenségbe burkolózott.⁶³⁵

A szerkezetét tekintve a négyoldalas újság követte a kor átlagos kisvárosi sajtó-termékeinek modelljét. Az első oldal nagy részét kitöltő vezércikk többnyire aktuális témával foglalkozott, illetve helyi ügyeket érintő problémákat vetett fel. Országos rangú eseményekről csak elvétve tudósított a hetilap, törvénymódosításokról, szabályrendeletekről és más, kiemelten fontos jogi, közigazgatási, gazdasági ügyekről azonban igyekezett tájékoztatni a helyi olvasóközönséget. Az első világháború kitörését követően változott a helyzet, ugyanis tüzérségi harcokról, megmerevedett frontvonalakról, illetve magyarkanizsai hősi halottakról szóltak a haditudósítások.⁶³⁶

A *Kanizsai Újság* első számának a vezércikke a rendezett tanácsú várossá alakulást rendkívül pozitívan értékelte: „A városi képviselőtestület megalakult, megtartotta első tisztújító ülését s ezzel Magyarkanizsa belépett a rendezett tanácsú városok sorába. Nagy, szenvedelmes küzdelmek előzték meg úgy a várossá alakulást, mint a választásokat. [...] Sietünk óva figyelmeztetni ennek káros következményeire a képviselőtestület és tisztikar tagjait. Eredményes munkát csak vállalva, egymás támogatásával végezhetünk. Enélkül meddő munka lesz a tisztikar és a képviselőtestület működése. A személyi bosszú talán kielégítést nyer, de csak a közérdek mérhetetlen kárára. Ezért fejeztük ki már fõntebb ama kívánságunkat, hogy csillapuljanak a szenvedélyek, muljanak el az ellentétek s egyesüljön Magyarkanizsa város minden polgára azon zászló alá, amelyre a haladás van jellegként feljegyezve. Csak így érjük el azt a célt, amely Magyarkanizsának várossá alakításánál lebegett előttünk.”⁶³⁷ A baráti hangvételi, a várossá alakulást örömmel fogadó vezércikkben az újságíró beavatta az olvasóközönséget a polgármester választás apropóján kialakult politikai feszültség néhány részletébe is. A két esélyes jelölt közül végül dr. Király Sándort választották Magyarkanizsa első polgármesterévé.⁶³⁸

1909 és 1914 közötti időszakban, a címoldalon megjelent vezércikkek fő témái közül a városiasodást, az infrastrukturális fejlesztéseket előtérbe helyező (új híd, városháza építése, telefonközpont kialakítása, vágóhíd korszerűsítése, gyógyfürdő megnyitása, középfokú oktatási intézmény létrehozása) publicisztikák kiemelt fontosságúak voltak. A vezércikkekben gyakran éles kritikával illették a város vezetését, követelték az új beruházások megvalósítását.⁶³⁹ Szinte

---

⁶³⁵ Pető 2016. 32.

⁶³⁶ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, VIII. évf. (1915) 4. sz. 1.

⁶³⁷ Uo.

⁶³⁸ TLZ F.004.38. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Jegyzőkönyv. 1908. december 29. Tisztújító gyűlés. 2. szám

⁶³⁹ A dolgozatomban ezen fejezetében a *Kanizsai Újság* viszonylatában elsősorban azokra beruházásokra vonatkozó példákat emeltem ki, amelyek nem valósultak meg 1908 és 1914 között Magyarkanizsán. Azokat az investíciókat,

heti rendszerességgel vettetek fel újabbnál újabb gazdasági, társadalmi kérdéseket, de voltak visszatérő témakörök is (gyógyfürdő, telefon, villanyvilágítás, városháza), amelyeket a település fejlődése szempontjából kiemelten fontosnak tartottak: „*A várostól egy fillérnyi hozzájárulást a költséges vezeték létesítéséhez nem kér, sőt kijelenti beadványában, hogy az esetben ha a város bármikor önálló villanyos világítási telepet létesít, - ő vezetékével minden kártalanítás követelése nélkül hurcolkodik. A város a villamos vezeték vonalain az utcai világításért nem fizet többet mint amennyit lángonként a Ganz gyár ajánlata szerint fizetett volna.. Polgármesterünk ki olyan nagy munkát végzett már a város villanyos világítása létesítése körül, minden esetre szívesen fogadja ezen egyelőre részleges világításra vonatkozó kedvező ajánlatot, mely ha testet ölt, első lépcsőfoka lesz az általános villanytelep létesítésének.*”

Az ipar és a kereskedelem fejlődését elősegítő beruházások – az új tiszai híd és a telefonközpont – ügyében konkrét javaslatokat fogalmaztak meg: „*Milyen fontos ipari, kereskedelmi, és gazdasági érdek volna, a magyarkanizsai és törökkanizsai részeket állandó összeköttetésekbe hozni egymással. Ez természetesen csak fix, állandó jellegű közlekedési eszköz a vashíd által elérhető.*”⁶⁴⁰ Néhány hónappal később a cikk írója már szakmai és szakpolitikai tanácsokat is adott a város vezetésének a témával kapcsolatban: „*Elmélkedés városunk új tiszai hídjá körül*” címmel megjelent írásában: „*E nagy cél elérésében azonban nagy nehézségeket kell leküzdenünk: t. i. hol vesszük a szükséges építési tőkét? [...] A zentai állandó vashíd másfélmillió koronába került, már pedig a mi hidunk sem lesz olcsóbb, mert nem csak a tulajdonképpeni hidat kell megépíteni, hanem az ahhoz felvezető és az ennél hosszabb ártéri hidat is. Ily nagy összeget nem vehetünk kölcsön, mert annak oly nagy a kamatja, hogy anyagi erőnket kimeríti. Tehát lehetetlenség állandó hidunkat másképp megépíteni mint ezt Zenta tette, t. i. az állam által nyújtandó kamatmentes kölcsönnel.*”⁶⁴¹

A másik jelentős, a település gazdasági és társadalmi életét foglalkoztató kérdés a városi telefonközpont felállítása volt: „*Nálunk a vezető körök közönyén megtörik minden terv. Innen onnan egy esztendeje már, hogy a hatóság kérelmezte az illetékes helyen, Magyarkanizsának a távbeszélő hálózatba való fölvételét.[...] A mi lapunk is beleunt a hatóság ösztökélésébe s éppen ezért a polgársághoz fordulunk a telefon ügyében. Azokhoz a kereskedőhöz és iparosokhoz s az intelligencia egyéb rétegéhez szólunk, akik már évek óta érzik a telefon hiányának és bénító*

---

amelyek a tárgyalt időszakban realizálódtak, (az új városháza felépítésének, illetve a gyógyfürdő megnyitásának részleteit) a dolgozatom megfelelő fejezeteiben részletesen ismertetem.

⁶⁴⁰ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, II. évf. (1909) 8. sz. 1.

⁶⁴¹ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, II. évf. (1909) 23. sz. 1.

hatását, káros következményeit. [...] Forduljunk mi, polgárok, szintén a kereskedelmi és iparkamarához, hogy az illetékes faktoroknál eszközölje ki Kanizsa részére a telefont.”⁶⁴²

Gazdasági, társadalmi témaként merült fel a vasúti forgalom korszerűsítése is. A századfordulótól prosperáló építőipar, illetve a gyógyfürdő-beruházás következtében kibontakozó turizmus miatt kiemelt fontosságú ügyként kezelték. A *Kanizsai Újság* rendkívül éles kritikát fogalmazott meg *A Bácskai csiga. Közlekedési mizériák* című cikkében: „A bács megyei helyi érdekű vasutak szeged–zenta vonala közel húsz évi fennállása óta nem tett a közönség érdekében semmit. [...] A magyarkanizsai és martonosi közönség, amely a természetes központra, Szegedre gravitál kénytelen útját [...] a szeged–karlovai vonatok felhasználásával megtenni [...] vagy pedig [...] a szeged–szabadka közt közlekedő vonatot igénybe venni. Ezen lehetetlen állapoton akként lehetne változtatni, hogy a vasuttársaság, amely eddig csak fukarságának és rövid látásának adta tanújelét [...] szeged–szabadkai vonatokhoz Horgosig rendezne egy vonatot.”⁶⁴³

A vezércikkeken kívül, a négyoldalas orgánium címdalán (A *Kanizsai Újság* tárcája rovatban) lírai és prózai szépirodalmi műveket közöltek. Az álnéven publikáló vagy kevésbé ismert szerzők írásai mellett világirodalmi klasszikusok (Lev Tolsztoj⁶⁴⁴, Rudyard Kipling⁶⁴⁵, Heinrich Heine⁶⁴⁶), valamint híres magyar írók alkotásai (Mikszáth Kálmán⁶⁴⁷, Krúdy Gyula⁶⁴⁸) színesítették a hetilapot. Az üzleti sajtó fellendülése, és az egyes lapok példányszámának folyamatos gyarapodása egyre nagyobb szerepet adott a hírlapirodalomnak a közéletben és a kulturális életben egyaránt, hiszen a sajtó, mint nyomdai termék ugyanolyan, mint a könyv, csak népszerűbb és olcsóbb. Könyvet jóval kevesebben olvastak, mint újságot.⁶⁴⁹

A *Tárca* rovat cikkei több esetben rendszertelenül jelentek meg (pl. 1912-ben)⁶⁵⁰, illetve gazdasági, társadalmi ügyekkel foglalkozó publicisztikák (1911) váltották fel.⁶⁵¹ A *Kanizsai*

⁶⁴² Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, II. évf. (1909) 40. sz. 1. Természetesen a kommunikáció forradalmának 4. szakaszában evidens, hogy felmerül az igény a telefonközpont kialakítására, ráadásul annak gazdasági és társadalmi hatása vitathatatlan. Nem véletlen azonban, hogy Bruck P. Pált különösen izgatta a téma, ugyanis üzleti ügyeit gyorsabban és hatékonyabban tudta volna lebonyolítani a telefon segítségével, akár vármegyei vagy országos szinten.

⁶⁴³ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, II. évf. (1909) 19. sz. 1–2.

⁶⁴⁴ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, III. évf. (1910) 42. sz. 1–2.

⁶⁴⁵ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, III. évf. (1910) 25. sz. 1–2.

⁶⁴⁶ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, VI. évf. (1913) 25. sz. 1–2.

⁶⁴⁷ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, II. évf. (1909) 18. sz. 1–2.

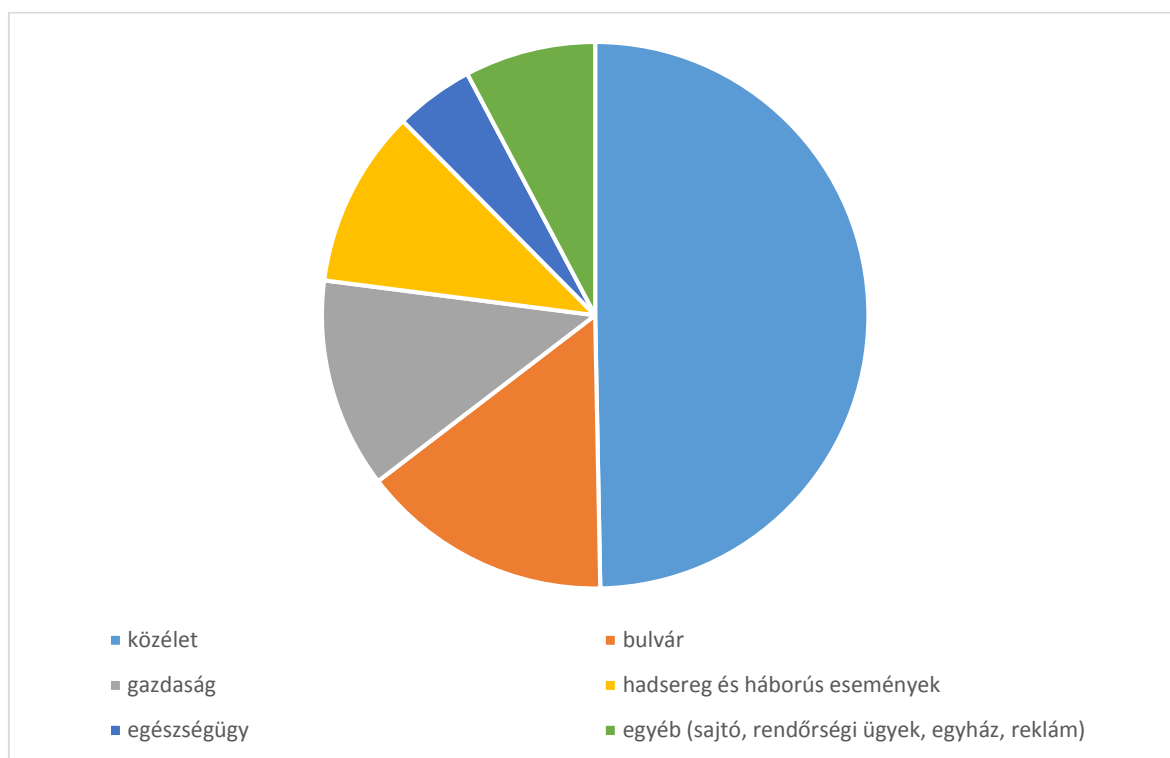
⁶⁴⁸ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, II. évf. (1909) 51. sz. 1–2.

⁶⁴⁹ Dezsényi–Nemes 1954. 207.

⁶⁵⁰ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, V. évf. (1912) 1. számát követően a 18. példányszámáig eltűnt a rovat.

⁶⁵¹ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, IV. évf. (1911) 46. sz. 1–2. *A hazai ipar pártolása* címmel megjelentett írás, a magyarországi ipar támogatás kapcsán a hazai fürdők látogatottságáról borúlátó képet festett. Az alakuló Magyarkanizsai Csodakút és Ártézifürdő Rt. körüli viták miatt, megkérdőjelezte a beruházás létjogosultságát.

Újság második és harmadik oldalán, a vegyes tartalmú *Hírek* című rovatban vezércikkek, tárcák, irodalmi művek (29%), illetve rövidhírek (71%) kaptak helyet.⁶⁵² A hírek döntő többsége helyi témákat dolgozott fel (82%), ugyanakkor regionális, országos és külföldi vonatkozású eseményekről elvétve (18%) informálták az olvasóközönséget.⁶⁵³ A híryanag (3264 db) fele (50%) a közélettel kapcsolatos kérdéseket taglalta, ezenkívül a bulvár (15%), a gazdaság (12,5%), a hadsereg és háborús események (10,6%), illetve az egészségügy (4,7%) témaköréhez köthető anyagokat közölt. A fennmaradó tárgykörök (sajtó, rendőrségi ügyek, egyház) és a reklámok a híryanag 7,8%-át tették ki.⁶⁵⁴ A statisztikából leszűrhető, hogy a helyi sajtótermék, igazodva az országos trendhez, az új kormányt mérsékeltén támogató, független polgári hetilapként funkcionált. Leginkább a lokális ügyekre (82%), azon belül is a közéleti kérdésekre (50%) koncentrált, amelyek nagy része (73%) ugyancsak helyi témákra fókuszált.⁶⁵⁵

15. ábra A Kanizsai Újság híryanagjának tárgykör szerinti csoportosítása

⁶⁵² Döbör–Pető 2018. 371.

⁶⁵³ Döbör–Pető 2018. 372.

⁶⁵⁴ Döbör–Pető 2018. 373. A hadsereggel és a háborúval foglalkozó hírek döntő többsége 1913 és 1915 között jelent meg.

⁶⁵⁵ Döbör–Pető 2018. 373–374.

Mint már korábban kifejtettem, a *Kanizsai Újság* elsődlegesen üzleti vállalkozásként funkcionált, ezt szem előtt tartva nagyon fontos szerepet szántak a bulvárhíreknek. A területi megoszlásuk szerint a helyi (56%), valamint a régióhoz köthető (38%) bulvárhírek voltak a legnépszerűbbek. A területi megoszlás alapján a vidéki bulvárhírek számaránya növekvő tendenciát mutatott. Abból kiindulva, hogy „a „hírek” kiválasztása sajátos tematizációs hatalomként működik, az „események” és a médiafogyasztó közötti távolság miatt a médiafogyasztó számára nagyrészt csak az „történik” meg amiről a média tudósít”,⁶⁵⁶ Bruck merészen bővíthette vidéki (szabadkai, topolyai stb.) bulvárhírekkel az újságot, ugyanis nem kellett attól tartania, hogy kevésbé lesz népszerű a sajtóterméke az olvasóközönség körében. A tömegsajtó elterjedésnek időszakában Bruck viszonylag gyorsan felmérte, és 1910-től követte a divatba jött, országos tendenciákat.⁶⁵⁷ A bulvárhírek középpontjába a bűnügyeket, botrányokat, baleseteket, haláleseteket feltáró cikkeket helyezte: „*Magyarkanizsa határában [...] körvadászat hajtoként szereplő Zsámboki Sándor – István nevű 11 éves fiát – egyik vadász fegyveréből kilőtt három sörét lábán találta. Bár a gyermek lábából az orvosok a söréteket kivették; [...] a gyermek sebeibe f. hó 3-án belehalt.*”⁶⁵⁸ Gyakran a horrorisztikus jelenteket részletekbe menően tárgyaló, a szenzációkeltés eszközét alkalmazó szerkesztő–kiadó ezáltal még eladhatóbbá kívánta tenni az újságát: „[...] *az ottani szegényházban karácsony ünnepén Gresics Vládó 70 éves és Prkoszovacski György 60 éves szegényházi gyámoltak szóvitába kerültek egymással [...] miközben Gresics egy kezeügyébe eső kőműves kalapáccsal fejbe ütötte világtalan társát. A vak ember hirtelen felindulásában megragadta Gresicset, a földre teperte és fejét addig ütötte a padlóhoz, míg Gresics elájult, másnap pedig agyrázkódás és bordatörés következtében meghalt.*”⁶⁵⁹

A gazdasági hírek megfelelő mennyiségben és terjedelemben jelentek meg a városi hetilapban. A közigazgatási rovatban a mezőgazdasággal, az iparral és a kereskedelemmel kapcsolatos szakszerű írások emelték a *Kanizsai Újság* színvonalát. A témát átfogóan feltáró cikkek (*Tudnivalók a szántásról, Jóságok téli takarmányozása és ápolása, Műtrágyák alkalmazása a takarmányrépánál*)⁶⁶⁰ rengeteg hasznos információval szolgáltak a mezőgazdasági szektorban tevékenykedők számára, ráadásul országos horderejű (*Darányi a*

⁶⁵⁶ Lengyel 2013. 9.

⁶⁵⁷ Baráth Katalin: *Revolver és vasvilla. Kisvárosi médiarítusok. (Magyarkanizsa 1909–1914).* www.mediakutato.hu/cikk/2006_03_osz/03_kisvarosi_mediaritusok. Letöltés ideje: 2016.03.24.

⁶⁵⁸ *Kanizsai Újság*, *Magyarkanizsa*, VI. évf. (1913) 6. sz. 2.

⁶⁵⁹ *Kanizsai Újság*, *Magyarkanizsa*, VI. évf. (1913) 1. sz. 2.

⁶⁶⁰ *Kanizsai Újság*, *Magyarkanizsa*, II. évf. (1909) 5. sz. 3. ; Uo., II. évf. (1909) 8. sz. 3. ; Uo. III. évf. (1910) 9. sz. 3. ; Uo. II. évf. (1909) 5. sz. 3. ;

mezőgazdáról, Számtartási osztály az OMGE-ben, Darányi a mezőgazdáról)⁶⁶¹ szakmai kérdésekről, törvénymódosításokról, szabályzatokról tájékoztatták a helyi gazdákat. A gazdasági híryanagy témái közül a mezőgazdasági (40%) hírek a leggyakoribbak, ezt követik az iparhoz (24%), illetve a kereskedelemhez köthető írások (17,5%). Jóval ritkábban jelentek meg pénzügyi (12,5%) tartalmú, továbbá a közlekedés (6%) tárgykörét ismertető publikációk. A területi megoszlásukat tekintve a helyi ügyeket érintő témák 62%-ot öleltek fel. A regionális gazdasági kérdésekkel 22%, míg országos szintűekkel 16% foglalkozott.⁶⁶² A közéleti cikkekhez képest 11%-kal kevesebb a helyi vonatkozású híryanagy, mindamellett a gazdasági hírekben a lakosság korabeli foglalkoztatási viszonyaihoz képest némileg nagyobb hangsúlyt kapott az ipar és a kereskedelem a mezőgazdasággal szemben.⁶⁶³ Ez a tendencia a szerkesztő szakmai irányultságát tükrözi, hangsúlyozva a fejlesztésre váró gazdasági szektorok létjogosultságát. Az újság rendszeresen tudósította polgárait a különböző pályázatokról, hatósági hírekről, továbbá a vállalkozások éves mérlegéről is.⁶⁶⁴

A hírlap negyedik és időnként a harmadik oldalán a hirdetések találhatók, amelyekben leginkább Bruck P. Pál a saját vállalkozásait reklámozza. Rajta kívül Lucza József szegedi vegytisztító cége, a budapesti Vagner hangszerüzlete, Medgyesi István építőipari vállalkozó, valamint a Magyarkanizsai Első Gőzfűrés és Gőzmalom Részvénytársaság jelentett meg legtöbb hirdetést a *Kanizsai Újság*ban.⁶⁶⁵ Feltűnő, hogy az összesen tizenkét magyarkanizsai hirdetőn kívül nyolc budapesti cég reklámozta termékeit, szolgáltatásait a helyi lap hasábjain. A hírlap második oldalán a *Nyílt tér* rovatban az olvasói leveleket közölték, ahol a nyilvánosság előtt zajló vitáknak is helyet adtak. A szerkesztőség nem vállalt felelősséget a rovatban közreadott írásokért, sőt a megjelenéséért külön díjat szedett. Az újság története során a leghíresebb levélváltás 1910-ben zajlott dr. Batta Péter ügyvéd és dr. Roxer Gyula városi főorvos között: „*Dr. Roxer Gyula elleni lovagias ügyemben vettem a következő levelet:*

Tekintetes dr. BATTA PÉTER ügyvéd úrnak

Magyarkanizsa.

Mkanizsa 1910. okt.27.

---

⁶⁶¹ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, II. évf. (1909) 4. sz. 3. ; Uo. II. évf. (1909) 12. sz. 3. ; III. évf. (1910) 6. sz. 3.

⁶⁶² Döbör–Pető 2018. 378

⁶⁶³ Magyar Statisztikai Közlemények 1913. 362.

⁶⁶⁴ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, III. évf. (1910) 1. sz. 3.

⁶⁶⁵ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, VII. évf. (1914) 3. sz. 4.

Kedves Barátunk!

Dr. Roxer Gyula urral szemben felmerült lovagias ügyedben mellékelten csatoljuk az ez ügyben felvett s a megbizottak által aláírt eredeti jegyzőkönyvet. Minden igyekezetünk oda irányult, hogy a kisvárosi szenzációt elkerülve, a lovagias elintézés legnemesebb módján, békés uton sikerüljön a rajtad ejtett sértésért elégtételt szerezni. Ezen szempontnak azonban nem áldozhattuk fel a sértő fél megbizottai részéről ajánlott békés elintézés módjának elfogadásával azt a célt, hogy az egyéni becsületeden ejtett sértésért méltó elégtételt szerezzünk. Minthogy a békés kísérlet meghiúsult, fegyveres elégtételt kértünk, ezt azonban dr. Roxer Gyula úr megbizottai felük nevében megtagadták. Ezzel a mi szerepünk véget ért és részedről az ügyet a lovagiasság szabályai szerint befejezettnek jelentjük ki.

Fogadd üdvözetünket!

Szolgálatra kész hiveid

Dr. TÖRÖK ANDOR s.k.

MILKÓ JÓZSEF s.k.

Fenti levélből képet alkothat minden művelt ember magának dr. Roxer Gyula úri mivoltáról, ki magát mások ügyeiben állandóan erkölcsbirónak tolja fel, a ki sérteni tud, de ha a sértésért helyt kell állnia, dacára az általa provokált párbaj bíróság döntésének és saját kijelentésének, - az elégtételadást minden indokolás nélkül egyszerűen megtagadja. Ez – enyhén szólva – komisz eljárás. Ennyit tartoztam a saját reputációm érdekében kijelenteni.

Mkanizsa 1910. okt.27.

Dr. Batta Péter.”

Nem maradt el a válasz a város talán nagy becsben tartott orvosától:

„Tekintetes Szerkesztő Úr!

Engedje meg, hogy a „Kanizsai Ujság” f.é. október 30-iki számában megjelent nyílttéri nyilatkozatra alábbiakban egy pár szóval válaszolhassak. – Úri mivoltomnak elbirálását bátran bízom Magyarkanizsa közönségére, mert közel 26 évi ittlétem elég alkalmat szolgáltatott városunk intelligenciájának, hogy azt megbírálhassa és arról meggyőződhessek. – Én erkölcsbirónak soha fel nem toltam magam, sőt minden felesleges birálattól tartózkodtam. Korom, tapasztalataim, állásom és társadalmi összeköttetéseim azonban kényszerítenek arra,

hogy egy némely cselekményről véleményemet őszintén nyilvánítsam és ilyen volt a jelen eset is. – Én név, személy és egyéni célzás nélkül kimondottam, hogy minek tartom az egy úrnővel szemben elkövetett illetlen kiszólást, ami épp úgy megtörténhetett volna másutt is, mint e helyen. – Annak kifejezésére, hogy véleményem nyilvánítását hajlandó volnék visszavonni, sem felhatalmazást sem megbízást senkinek sem adtam. Véleményemet ez ügyben ezek után is fenntartom és azt bárhol és bárkivel szemben mindenkor bátran ki is mondom. - Dr. Batta Péter ur megbízottjainak kijelentettem, hogy megbízójukkal szemben semmi sértő szándékom nem volt és kész vagyok sajnálkozásomat kifejezni a megtörténtek felett, ha Dr. Batta úr a megsértett urnőtől bocsánatot kér. Ezen feltételhez kötött sajnálkozásomat azonban Dr. Batta Péter ur nem fogadta el. – Lehet, hogy nem haladtam eléggé a korrallal, de az ifjuságom korában és most öregségemre is, társaságomban mindenkor törvény volt és alkalom adtán törvény ma is esetleg megsértett hölgytől bocsánatot kérni, anélkül hogy arra az illetőt külön felhívni vagy figyelmeztetni kellene. – Hogy az én „úri mivoltomat.” Magyarkanizsa közönsége ahoz a feltételhez kösse, hogy én ősz fejjel karddal vagy pisztolylyal bizonyítsam be, hogy gavallér vagyok, - kétségbe vonom. –

Eljárásom helyessége felett ítéljen immár Magyarkanizsa uri és intelligens közönsége. –

Magyarkanizsa, 1910. nov. hó 4-én.

Dr. Roxer Gyula ”

Dr. Roxer Gyula 1912. október 24-én önkézével vetett véget életének.⁶⁶⁶ A városi pletyka szerint egy hölgy megsértése okán kialakult konfliktus amerikai típusú párbajjal végződött, amelynek során Roxer húzta a fekete golyót.⁶⁶⁷ Tény, hogy miután föbe lőtte magát a magánrendelőjében, kollégája, dr. Koch Arnold orvos berohant a helyiségbe, de már csak a halál beálltát tudta megállapítani. A város közvéleménye döbbenettel fogadta a szomorú hírt, ugyanis dr. Roxer Gyula Magyarkanizsa köztisztviselőnek örvendő polgára volt. A gyermekeit korán elvesztő prominens személyiség – közösségépítő tevékenysége révén – tagja volt számos karitatív, civil egyesületnek (Szánatóriumi egyesület, Vöröskereszt, Úri Kaszinó, Műkedvelő Társulat, Polgári Dalárda) is.

---

⁶⁶⁶ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, V. évf. (1912) 42. sz. 1. ; Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, II. évf. (1912) 44. sz. 1.

⁶⁶⁷ Klamár 2016. 30–31.

9.4. Kanizsai Ellenőr

A *Kanizsai Ellenőr* című hetilap – kisebb-nagyobb megszakításokkal – az 1911 és 1918 közötti időszakban, több szempontból is a *Kanizsai Újság* konkurens orgánusaként került az olvasóközönséghez. Az 1911. május 21-én debütáló sajtótermék első felelős szerkesztője Mányi János volt.⁶⁶⁸ A *Kanizsai Ellenőr* eleinte nyolc-, majd hatoldalas terjedelemben, vasárnaponként jelent meg. A főként a helyi politikai, gazdasági és társadalmi ügyekkel foglalkozó újság teljes és töredékes példányaait közgyűjteményekben (Országos Széchényi Könyvtár, zentai Történelmi Levéltár, magyarkanizsai József Attila Könyvtár) őrzik. A *Kanizsai Ellenőr* című lap (riválisához hasonlóan) előfizetéssel vagy egyes számok külön megvételével kerülhetett az olvasóközönség kezébe. Az előfizetési díja (kezdetben) egy évre 2 korona, vidékre szállítva 3 korona volt.⁶⁶⁹ A lapszámonkénti megvásárlása során 2 fillérbe került, ellentétben a *Kanizsai Újsággal*, amelyet akkoriban 4 fillérért árultak. A Bruck Lapkiadó – monopolhelyzetének megszűnésével – kénytelen volt mérsékelni a sajtótermékének laponkénti eladási árát, így 1910. június 25-től már a *Kanizsai Újságot* is 2 fillérért értékesítették.⁶⁷⁰ Ennek a magyarkanizsai olvasóközönség örülhetett leginkább, hiszen a kínálat bővült a piacon, ugyanakkor az újság ára a felére csökkent.⁶⁷¹

A *Kanizsai Ellenőr* első számának *Tette készen* című vezércikkében ismertette a lap programját: „Mi, szerény eszközökkel bár, az útmutató szerepére vállalkoztunk. Megfigyeljük, nemcsak városunk, hanem az egész ország társadalmi jelenségeit és azokról kellő kritikával tájékoztatjuk olvasóinkat. Foglalkozunk városi politikával, függetlenül azonban minden pártérdektől, tisztán csak városunk és polgáraink objektív és egyetemes érdekeit tartva szemünk előtt. Személyi kultuszt nem üzünk, de ha szükség lesz rá, személyeket nem is kimélünk. Véleményünket mindenről és mindenkiről szabadon megmondjuk, természetesen a jogos kritika határain belül. Sérteni senkit sem sértünk, de a közérdeket mindenkivel szemben megvédjük.”

A *Kanizsai Ellenőr* 1911. július 2-től a Magyarkanizsai Ifjúsági Közművelődési Egyesület (MIKE) hivatalos lapjaként működött, egészen 1912 júliusáig. A fejlécben kiadóként és laptulajdonosként a „Szerkesztő-bizottság”-ot tüntették fel.⁶⁷² A Magyarkanizsai Ifjúsági

⁶⁶⁸ Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, I. évf. (1911) 1. sz. 1.

⁶⁶⁹ Uo.

⁶⁷⁰ Az 1909-es és 1910-es esztendőkből 16 fillér (sic!) volt a Kanizsai Újság lapszámonkénti ára.

⁶⁷¹ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, IV. évf. (1911) 51. sz. 1.

⁶⁷² Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, I. évf. (1911) 7. sz.; Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, II. évf. (1912) 28. sz.

Közművelődési Egyesület a város egyik legaktívabb társadalmi egyesülete volt, ennek okán a civil szféra (főleg saját egyletük) nagyobb hangsúlyt kapott az újság hasábjain. Erre bizonyítékkul szolgál a *Van-e létjogosultsága a felolvasásoknak s érdemes-e azokat pártolni?* címmel megjelent cikk: „Néhány lelkes fiatalemberből álló egyesület, a MIKE felvette programjába, hogy a téli időben kimegy a nép körébe és különféle dolgokról felolvasásokat tart a nép számára. Van-e szükség ezekre a felolvasásokra? Az a céltól függ, hogy mit akarnak elérni vele. Mert ha az a cél – s hisszük, hogy csak egyedül az, - hogy a népet oktassák, tanítsák, neveljék, akkor nemcsak hasznos, de szükséges is a felolvasás. A mi népünk ugyanis nehéz munkájában, gondterhes életében nem igen ér rá tanulni, újságokat olvasni s még kevésbé ér rá arra, hogy az egyes újabb törvényekről, rendeletekről tudomást szerezzen.[...] A törvényeket, rendeleteket tehát előbb meg kellene ismertetni a néppel s csak azután volna szabad büntetni. Mi jognál fogva bünteti tehát meg azt a szegény népet, amely nem ismeri, mert nem is ismerheti a törvényt vagy rendeletet? [...] De általában úgy vagyunk berendezkedve, hogy előzetes megmagyarázás, tanítás felvilágosítás helyett jön a kisbíró, a fináncz, rendőr, zsandár, kapitány, alispán, stb. s ezek mind büntetnek. [...] Az ifju egylet tehát, amely a felolvasásokat rendezi, a bot, a sistergő istennyila ellen tanításról, felvilágosításról, a törvények megismertetéséről és megmagyarázásáról akar gondoskodni, mert előbb meg kell tanítani, fel kell világosítani a népet.”⁶⁷³

1911. szeptember 3-ától Víg Illés, majd október 1-jétől Pósa József szerkesztette az újságot.⁶⁷⁴ Pósa József főszerkesztőnek köszönhetően 1912 januárjától a *Kanizsai Ellenőr* új arculatot kapott, méretében és az oldalszám tekintetében is a *Kanizsa Újsághoz* igazodott. A nagyobb oldalméret, a négyoldalas terjedelem kialakítása egyfajta racionalizációs törekvésnek tekinthető.⁶⁷⁵ A *Kanizsai Ellenőr* a művelődés és kultúra területét érintve az egyleti élet, az oktatás színterein kívül a sajtóról, a formálódó tömegkommunikációról vetett fel általános etikai kérdéseket: „A legégetőbb szociális probléma a sajtó problémája. Ő a legerősebb tanítója, de a leghatalmasabb butítója is a közönségnek. A legfenségesebb nevelő s a legkiválóbb kerítő is egy személyben. Kezében a boldogságnak, de a boldogtalanságnak kulcsa is. A javításnak, alkotásnak, ujjáteremtésnek ő az igazi nagymestere, de a mótelynek és erkölcsi megsemmisülésnek is. A legnagyobb világhatalom, mely él és uralkodik feltartóztatathatatlanul. [...] Közölhet a sajtó mindent a mi égen és földön megtörtént, de minden közlésnél éreznünk

⁶⁷³ Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, II. évf. (1912) 11. sz. 1.

⁶⁷⁴ Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, I. évf. (1911) 18. sz.; Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, I. évf. (1911) 22. sz.

⁶⁷⁵ Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, II. évf. (1912) 1. sz. 1.

*kell, hogy ott van mindig az ő egyéni, szociális, erkölcsi eszmei érzése, akarata és gondolkozása is, amely azt az eseményt kellően értékeli, utánzandó vagy megvetésre való dolognak itéli. Meg kell a sajtónak minden egyes alkalommal [találnia] azt a nagy egységes és közös eszmei erkölcsi kapcsolatot amelyet az ő közönségének, a népnek erkölcsi ideálja jelölt ki számára. Mert csakis így felelhet meg az igazi hivatásának, a nép tanításának és népnevelésnek.”*⁶⁷⁶

Pósa 1913. február végén lemondott a főszerkesztői tisztségéről, amelynek következtében néhány hónapig Barsy Elek irányította a lapot. Őt követte Pulay Andor, aki a főszerkesztői feladatokat résztulajdonosként látta el.⁶⁷⁷ Társa Léderer Manó volt, aki a nyomdaipari vállalkozása keretében sokszorosította a sajtóterméket. A háborús események elhúzódása miatt a *Kanizsai Ellenőr* kiadása 1914 novemberétől ideiglenesen szünetelt. Ennek részleteiről az 1918. októberi számban olvashatunk: „1914 októberben meg kellett szüntetni lapunk megjelenését. A nagy leszámolásra mindenkinek gyülekezni kellett. Szerkesztő, kiadó már a mozgosítás első napján hagyták el a kis redakciót és nemsokára a munkatársak követték az említett napon. Ekkor már kelet felől megindult sötét felhők fejünk fölött voltak. Bennük vademberi indulatok cikáztak. Derékban törték a kultura gyönyörű hajtasait és felgyújtották az ember nemesebb érzéseit, amelyeket annyi időn keresztül gondosan gyűjtögetett. Soha siralmasabb látvány nem volt, soha nyomasztóbb érzéseket nem éreztünk.”⁶⁷⁸ Az I. világháború idején megpróbálták újraindítani a *Kanizsai Ellenőrt*, azonban összesen egy számot jelentettek meg az 1915-ös esztendőben.⁶⁷⁹ Az újság utolsó féléves időszakában (1918. április 28. – 1918. október 27.), a végleges megszűnéséig a lap főszerkesztője Pulay Andor volt.⁶⁸⁰

A *Kanizsai Ellenőr* szerkesztési struktúrája a *Kanizsai Újság*éra emlékeztet (vezércikk, publicisztikák, hírek, hirdetések), főleg, miután ez az újság is négyoldalas terjedelemben jelent meg. Eltérés észlelhető viszont a hírek és a publicisztikák tekintetében, ugyanis a híryanaghoz viszonyítva jóval magasabb a publicisztikák aránya a *Kanizsai Ellenőrnél* (51%), mint a *Kanizsai Újságnál* (29%).⁶⁸¹ A hírek területi megoszlását vizsgálva leszögezhetjük, hogy a *Kanizsai Ellenőr* is főként helyi témákat (74%) helyezett előtérbe, ugyanakkor feltűnő, hogy sokkal több információt kapunk az országos ügyek (20%) vonatkozásában.⁶⁸² A *Kanizsai Újság* esetében ez a mutató mindösszesen 7%-ot tett ki. A híryanag (626 db) több mint a fele (57,5%)

⁶⁷⁶ *Kanizsai Ellenőr*, Magyarkanizsa, II. évf. (1912) 22. sz. 1.

⁶⁷⁷ *Kanizsai Ellenőr*, Magyarkanizsa, III. évf. (1913) 24. sz. 1.

⁶⁷⁸ *Kanizsai Ellenőr*, Magyarkanizsa, VIII. évf. (1918) 1. sz. 1.

⁶⁷⁹ *Kanizsai Ellenőr*, Magyarkanizsa, V. évf. (1915) 1. sz. 1.

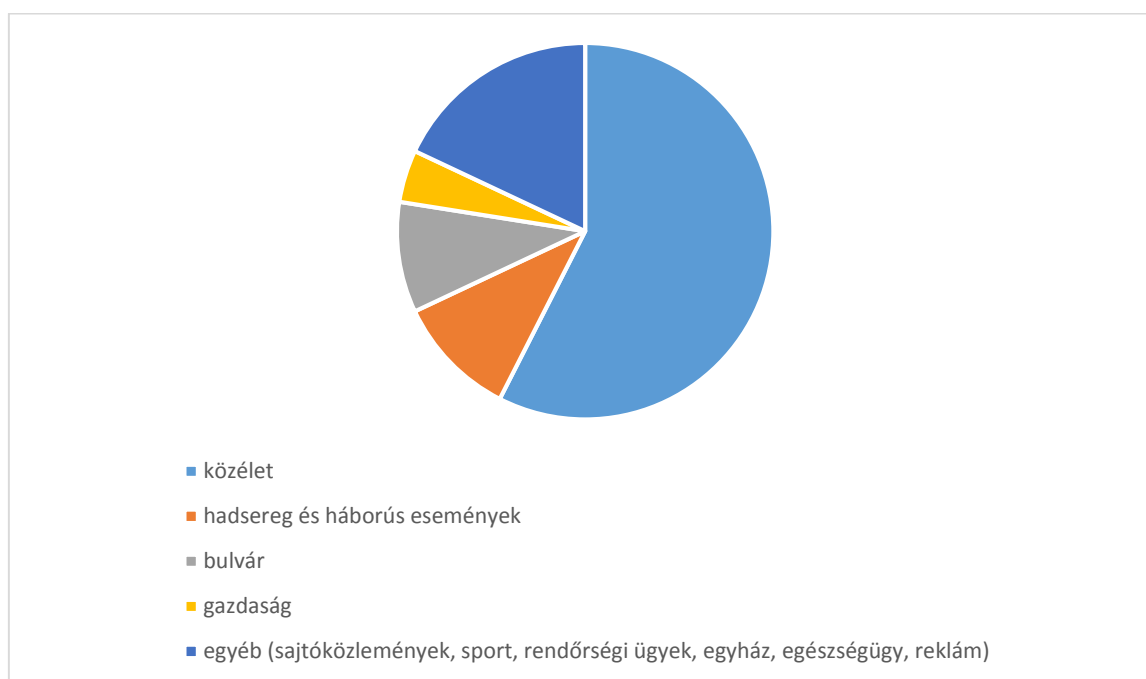
⁶⁸⁰ *Kanizsai Ellenőr*, Magyarkanizsa, VIII. évf. (1918) 27. sz. 1.

⁶⁸¹ Döbör–Pető 2018. 386–387.

⁶⁸² Döbör–Pető 2018. 387.

a közélettel kapcsolatos témákról tájékoztatott, ezen felül a hadsereg és háborús események (10,5%), a bulvár (9,5%), a gazdaság (4,5%) témaköréhez köthető hírekről tudósított. A fennmaradó tárgykörök (sajtóközlemények, sport, rendőrségi ügyek, egyház, egészségügy) és a reklámok a híryanag 18%-át képezték.⁶⁸³

A *Kanizsai Újsággal* összevetve megállapítható, hogy lényegesen kevesebb (elhanyagolható) a gazdasági hírek száma, ráadásul a rövidebb, kevésbé horrorisztikus stílusban közölt bulvárhírek (9,5%) sem töltöttek be központi szerepet a *Kanizsai Ellenőr* szerkesztése során. A bulvárhírek területi megoszlása (85%-a helyi, 15%-a regionális)⁶⁸⁴ is azt bizonyítja, hogy a *Kanizsai Ellenőr* szerkesztőinél, újságíróinál nem a szenzációkeltés volt az elsődleges szempont, ugyanis nem törekedtek arra, hogy a régió összes aktuális bűnügyét, meghökkentő balesetét összegyűjtsék, majd közöljék az újság hasábjain.

16. ábra A *Kanizsai Ellenőr* híryanagának tárgykör szerinti csoportosítása

⁶⁸³ Döbör–Pető 2018. 388–389.

⁶⁸⁴ Döbör–Pető 2018. 389–390.

9. 5. Lapkiadók–szerkesztők–nyomdászok konkurenciaharca a rendezett tanácsú városban

A helyi lapkiadók, nyomdászok (Bruck, Léderer, Sebők, Schwartz) tevékenységeire utaló információkat, a mindenkori államhatárokon belül (1473–1948 között) működő nyomdák és nyomdászok adatait tartalmazó Clavis Typographorum Regionis adatbázisában találhatunk. Sebők Lajos nyomdájának üzemelését az 1885-től 1892-ig terjedő, míg a Schwartz-féle nyomdaét az 1893 és 1904 közötti időszakra teszi. Bruck P. Pálnak az adatbázis szerint Ókanizsán, majd Magyarkanizsán (1893–1913) és a szomszédos Törökkanizsán (1899–1909), Léderer Manónak pedig 1910-től 1914-ig Magyarkanizsán volt nyomdája. A Léderer és Varga Nyomda működését 1915-től keltezi.⁶⁸⁵

Kis Krisztián Bálint: *Bács–Bodrog vármegye dualizmus kori nyomdászata (1867–1918)* címmel írt cikkében összegezte a vármegye településeinek nyomdáit. A Schwartz-féle nyomda működését az 1879-től 1904-ig tartó periódusra datálja, ugyanakkor Bruck P. Pál nyomdájának üzemelését ő is az 1893 és 1913 közötti időszakra helyezi.⁶⁸⁶ Pejin Attila, *A zentai hírlapok történeti bibliográfiája. (1875–1962)* című könyvében említést tesz Schwarcz Sándorról, aki 1875-ben Zentán felállította a város második nyomdáját, a felsége pedig könyvkereskedést nyitott. 1885-ben Schwarcz Sándor kiterjesztette vállalkozását, Ókanizsán fióknyomdát alapított, valamint könyvkereskedést üzemeltetett.⁶⁸⁷

Bruck P. Pál, mint a *Kanizsai Újság* „felelős szerkesztője és kiadótulajdonosa”, 1914-ben és 1915-ben is működtette a lapot. Az 1914-es esztendőben a sajtótermék 4. oldalán, a lap alján a nyomdát is feltüntette: „Nyomtatott Bruck P. Pál gyorssajtóján” jelzéssel⁶⁸⁸, amelyet az 1915-ös utolsó, tört évfolyam számainál „Bruck Magyarkanizsa” névre rövidített.⁶⁸⁹ Nyomdája 1917-ig egészen bizonyos, hogy üzemelt, hiszen a város elemi népiskoláinak, az általános

---

⁶⁸⁵ OSZK. Kézirattár. Clavis Typographorum Regionis Carpathicae. Léderer Manó Nyomda. http://typographia.oszk.hu/html_clavis/hun/press.php?kezd=1 Letöltés ideje: 2018.02.11. Markos Béla Magyarország bibliográfiája 1712–1850 című munkájához a nyomdahelyek, a kiadók és a nyomdák jegyzékét, valamint a bibliográfiából kimaradt 7660 tételt tartalmazó kiegészítés szerkesztését vezette. Munkájának köszönhetően készült el a nyomdahelyeknek – az 1851–1918 és 1919–1948 közötti időszakra vonatkozó – jegyzéke, amelyet az OSZK kézirattára őriz.

⁶⁸⁶ Kis Krisztián Bálint: *Bács–Bodrog vármegye dualizmus kori nyomdászata (1867–1918)*. In: Magyar Grafika, LXII. évf. (2018) 3. sz.71. <http://mgonline.hu/>.

⁶⁸⁷ Pejin 2003. 15.

⁶⁸⁸ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, VII. évf. (1914) 10. sz. 4.

⁶⁸⁹ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, VIII. évf. (1915) 5. sz. 4.

ismétlő iskoláinak, valamint a kisdiednevelő intézeteinek az 1913/14. évi értesítői a Bruck Nyomdában készültek, csakúgy, mint a polgári fiúiskola 1916/17. évi értesítője.⁶⁹⁰

Konkurense, Léderer Manó, aki a híres Wilhelm Miksától tanulta a nyomdász szakmát, miután nyomdáját Szegedről áthelyezte Topolyára. 1894-től a Wilhelm Nyomda segédjeként dolgozott⁶⁹¹, de 1910-től Magyarakanizsán már saját vállalkozását (Léderer Nyomda) irányította, amely 1915-től Léderer és Varga néven működött. A vállalkozás az 1918-ban újraindított *Kanizsai Ellenőr* című lapot sokszorosította 1918 őszéig, az orgánium megszűnéséig.⁶⁹² A cégnek kiterjedt papíráru-kereskedése is volt, sőt a Léderer Nyomda az impériumváltást követően (1920) a városi közgyűlési jegyzőkönyvek anyagához szükséges formanyomtatványokat biztosította.

A századfordulón, Bruck nyomdaipari vállalkozása szinte monopolhelyzetben volt a településen. Magyarakanizsa rendezett tanácsú város önkormányzata nyomtatványainak jelentős részét tőle vásárolta, mi több, a helyi általános iskolák korabeli értesítői is az ő nyomdájában készültek.⁶⁹³ 1896. május 5-én a községi közgyűlés jegyzőkönyve szerint irodaszerekre és nyomtatványokra 440 forintot fizetett Brucknak az önkormányzat.⁶⁹⁴ Mindemellet Bruck rendkívül agilis kereskedő volt, a nyomtatványokon és írószereken kívül mezőgazdasági gépeket, háztartási eszközöket, továbbá szentet és édes tormát is árult.⁶⁹⁵

A piaci érdekek ütközését az olcsóbb, kezdetekben nagyobb terjedelmű, a Léderer Nyomda által sokszorosított *Kanizsai Ellenőr* 1911-es megjelenése kiélezte, habár Bruck P. Pált a Léderer Nyomda magyarakanizsai jelenléte már önmagában zavarta. Attól tartott ugyanis, hogy az 1900-as évek elejétől, a helyi nyomdaiparban kiharcolt egyeduralma veszélybe kerülhet. A *Kanizsai Újság* révén hatalmas és egyben önmaga által kezelt reklámfelületet biztosított vállalkozásai számára az újság hasábjain.

A századforduló tömegsajtója már „országos híru mesterekkel” igyekezett kiaknázni a hirdetések és reklámok adta lehetőségeket. Illés József (1864–1935) nagyban hozzájárult a *Borsszem Jankó*, a *Tolnai Világlapja*, illetve az *Újság* című sajtótermékek sikereihez.⁶⁹⁶ Bruck

---

⁶⁹⁰ OSZK B1 Ért. 1.165./1913/1914.; OSZK B1 Ért. 1.166./1916/1917.

⁶⁹¹ Borús 1996. 4.

⁶⁹² Kanizsai Ellenőr, Magyarakanizsa, VIII. évf. (1918) 27. sz. 4.

⁶⁹³ OSZK B1 Ért. 1165./1907/08. 36.

⁶⁹⁴ TLZ F.004.24. Magyarakanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1896/162. sz.

⁶⁹⁵ Kanizsai Újság, Magyarakanizsa 1909–1915; TLZ F.004.23. Magyarakanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyv. 1895/345. sz.

⁶⁹⁶ Lakatos 2004. 63–64.

P. Pál már 1911-ben a virilizmus elvén a városi képviselő-testület póttagiává válhatott.⁶⁹⁷ Valószínűsíthető, hogy üzleti tevékenységeit, ennek okán a *Kanizsai Újság* című hetilapot is politikai tőke kovácsolására használta időnként, azonban – véleményem szerint – ő egy vérbeli, „minden hájjal megkent” üzletember volt, akit leginkább a sikeres vállalkozások működtetése, illetve az abból befolyt nyereség érdekelt.⁶⁹⁸

A két helyi sajtóorgánium közötti viszály gyakorlatilag a *Kanizsa Ellenőr* sajtópiacon történő megjelenésével (1911. május 21.) érezhetővé vált.⁶⁹⁹ Amíg párhuzamosan működtek (1912, 1913, 1914), sokszor a személyeskedéstől sem mentes, éles szembenállás jellemezte a kapcsolatukat. A konfliktusuk eredői közé üzleti, politikai és a személyes ellentéteken alapuló viták tartoztak. A politikai térben önmagát mérsékelten kormánypárti lapként elhelyező *Kanizsai Újság*gal szemben a *Kanizsai Ellenőr* politikai semlegességre törekedett. A gazdasági versengés két ok miatt is terhelte a városi sajtótermékek hűvös viszonyát. A *Kanizsai Újság* a konkurens hetilap 1911. májusi megjelenésére nem reflektált, egy sort sem közölt az új sajtótermék meglétéről. Az „eleve elrendelt” viszály során a két újság többször mondvacsínált vagy valós gazdasági, társadalmi ügyeket használt fel eszközként a konfliktus gerjesztésének ürügyeként.

---

⁶⁹⁷ TLZ F.004.42. Magyarakanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1911. február 21.

⁶⁹⁸ Baráth Katalin, a *Kanizsai Újság* kapcsán megjelent kiváló cikkében társadalom- és kultúrtörténeti szempontból elemezte a hetilap bulvárhíreit. Egy ponton ugyanakkor véleményem szerint hipotézisében erősen sarkít. A lapkiadó Bruck P. Pállal kapcsolatban megjegyzi: „Bruck P. Pál az 1909-ben debütáló 164 tagú városi képviselő-testületnek még nem volt tagja (ezért is tarthatta fenn eleinte az újság függetlenségének a látszatát), ellenben 1913-tól már személyesen is szerepet játszhatott a városatyák buzgó társaságában mint vagyoni sorrendben (laptulajdonosként törvényileg megkettőzött jövedelemmel) a 45. virilis képviselő. (Az első tízből nyolcan, így a lista élén álló Dukai Mátyás János is a földbirtokukból származó bevétel alapján nyertek belépést az ekkor még csak virtuális városháza tanácstermébe – ideiglenesen a Nagyvendéglőbe.)”

Forrás: Baráth Katalin: *Revolver és vasvilla. Kisvárosi médiarítusok. (Magyarakanizsa 1909–1914).* www.mediakutato.hu/cikk/2006_03_osz/03_kisvarosi_mediaritusok. Letöltés ideje: 2016.03.24.

Véleményem szerint Bruck P. Pál lapkiadó már a *Kanizsai Újság* indításakor is viszonylag jómódú polgárnak számított Magyarakanizsán. Igaz, 1909-ben nem volt virilis képviselő, azonban 1910. október 8-án megtartott képviselő-testületi ülésén összeállították a virilisek névsorát, ahol már póttagként Bruck P. Pál neve is szerepelt. A következő 1911. évi közgyűlésen már tagja a testületnek, és 1912-ben is, sőt abban az évben beválasztották az iparügyi szakbizottságba is. Meglátásom szerint, amennyiben 1911-től akár póttagként is (hiszen a neve ott szerepel a jegyzőkönyvben) aktívan részt vett a helyi politikai életben, akkor semmiképp sem tudta fenntartani 1913-ig a „függetlenségének látszatát.” A *Kanizsai Újság* debütálását (1908 december 15.) követően ugyanis 1 év, 10 hónap után már póttagként bekerült a következő évi közgyűlés névjegyzékébe. Kétségtelen, hogy a lapkiadás jövedelmező vállalkozás volt, azonban – már ezt megelőzően – a magyarakanizsai közigazgatás (önkormányzat, iskola stb.) évtizedeken át Bruck nyomdájától vásárolták az adminisztrációhoz szükséges formanyomtatványokat. Többek között a képviselő-testületi jegyzőkönyvekhez szükséges nyomtatványokat is, amelyeket jelen esetben hivatkozásként használtam. Az impériumváltást követően a Léderer Nyomda végezte ezt a tevékenységet.

Forrás: TLZ F.004.41. Magyarakanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1910. október 6. 351. szám. ; TLZ F.004.42. Magyarakanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1911. február 21. ; TLZ F.004.44. Magyarakanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1912. március 03. 61. szám

⁶⁹⁹ *Kanizsai Ellenőr*, Magyarakanizsa, I. évf. (1911) 1. sz.

A *Kanizsai Ellenőr* hirdetéseinek anyagát analizálva kijelenthetjük, hogy a *Kanizsai Újsághoz* hasonlóan legnagyobb számban a lapot sokszorosító és kiadó Léderer Manó nyomdája került bele.⁷⁰⁰ Összehasonlítva a két helyi lap reklámanyagát megállapíthatjuk, hogy a *Kanizsai Ellenőr*ben egy budapesti kölnivízárust leszámítva, kizárólag a helyi vállalkozások, üzletek hirdettek, míg a *Kanizsai Újság*ban a tizenkét magyarkanizsai és a nyolc budapesti vállalkozón kívül szegedi, zentai, győri, kismányai, kólyi, sőt külföldi (grazi, neunkircheni) hirdetői reklámjai is fellelhetők.⁷⁰¹

Két eklatáns példán keresztül igyekszem bemutatni konkurenciaharcuk legfőbb aspektusait. Az újonnan épülő gyógyfürdő projektje kiváló alkalmat biztosított a két lap számára, hogy az egymással szöges ellentétben álló nézeteiket kifejtthessék. A *Kanizsai Újság* szinte mindvégig a formálódó részvénytársaság mellett foglalt állást: „*Örömmel adunk hírt arról, hogy ezen cél érdekében a napokban jelentős lépés történt, melynek sikeres megvalósulásával a közönségünk egyik legrégebbi és legjogosabb kíváncsága fog testet ölteni. Ugyanis a város tanácsához, egy alakulóban lévő részvénytársaságnak nevében egy helybeli tekintélyes polgár [Grünfeld Herman] ajánlatot nyújtott be modern fürdő létesítése iránt [...]. Mindezekből kitűnik, hogy ezen ajánlat Magyarkanizsa város közönségére és közpénztárára nézve is felette kedvező és megoldja azt a lehetetlen és tarthatatlan állapotot, melyben fürdőzési körülményeink között vagyunk.*”⁷⁰²

Ezzel szemben a *Kanizsai Ellenőr* a megjelenésétől kezdődően kétségbe vonta a helyi fürdőberuházás létjogosultságát. A gyógyfürdő megnyitását (1913. augusztus 10.) követően sem szűnt meg éles kritikai hangvétele, ezzel mintegy konkurensének jelezve, hogy a létesítmény ünneplése korainak bizonyult.⁷⁰³ Az 1911. június 18-án és 1911. július 2-án megjelent *Csodafürdői élmények* cikksorozatában a bulvársajtó stílusát sem nélkülöző humoros, de egyben feltűnően cinikus írásában a szerző egy szürrealisztikus álomba találta magát:

„*Mi nem várhatjuk meg, míg a csodavíz csodálatos módon lábra kél és bekopogtat fürdőszobánk ajtaján, elhatároztuk, hogy lapunk költségén egy expedíciót szervezünk és a helyszínén szerzett tapasztalatainkat a közönség tárjuk, hogy ítéljen és emelje fel tiltakozó szavát a fürdőkérdés elintézésének huzavonáján. [...]* Sahara császáranál megrendeltem a

⁷⁰⁰ Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, II. évf. (1912) 4. sz. 4.

⁷⁰¹ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, 1909–1915.; Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, 1911–1918. Lásd még: Döbör–Pető 382, 392.

⁷⁰² Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, IV. évf. (1911) 41. sz. 1–2.

⁷⁰³ Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, III. évf. (1913) 32. sz. 2.

*kellő számu tevét és a fekete bőrű hajtsárokat, mert úgy terveztem, hogy városunk tudósai közül egy-egy geologust, zoologust, meteorologust, ornitologust, alkohologust (vagy nem így?) viszek magammal [...] Megérkezésemkor nagy meglepetésemre egy hosszú deszkaalkotmány előtt nagy tömeget láttam és hallottam zajongani, lármázni s amint megtudtam azok vizért esdekeltek az ő külön istenükhöz, nem esővizért ugyan hanem fürdővizért, mert tudvalevőleg a szabadban fürdés egészségi szempontból itt nincs javalva s így mindenki a deszkabódében elhelyezett kádakban akar fürödni és tekintve, hogy a civilizáció áldása még ide nem ért mindenki az érkezés sorrendjében fürödhet, nem lévén protekció még holmi borraivaló ellenében sem. [...] Az eső pedig esett, az élelem fogytán volt; már lemondtam minden reményről, hogy valaha visszakerüljek s végrendeletem elkészítettem, melyben összes adósságaim kifizetésére Magyarkanizsa várost hatalmaztam fel. [...]*⁷⁰⁴

A cikk írója álmának folytatásában egy futurisztikus várost vizionált, amelyből hirtelen ébredése a rideg valóságba taszította: *„Elmulik ezer év. A régen elhagyott vidék paradicsommá változott. Egy új nemzedék jött, mely levette szűk látókörét, nemcsak magának él, hanem a késő unokák jóléteért isdolgozik. Fürdőjük már régen viládfürdő, a városból egyenes sugárut visz a telepre, amelyen villanyos automobil-közlekedés bonyolítja le a forgalmat. [...] Csoda történt. Eszméletre tértem. A nap sütött. Én pedig a csodafürdő csodaiszapjába voltam betemetkezve, melynek csodaereje visszaadott az életnek. S visszatérve a nagyvilágba, sajnálattal tapasztalom, hogy mindezek csak álmok maradnak még jó hosszú ideig. Saját kárán tanul a magyar, amíg nem látja a veszélyt, amely feje felett tornyosul, addig alszik csendes lethargiájában s nem látja meg, hogy megváltozott az idők járása felettünk.”*⁷⁰⁵

A Kanizsai Ellenőr 1913. november 9-én közzétett, *A sajtó kötelessége* című publicisztikája – már a szarkazmustól sem mentes – bírálatot fogalmazott meg: *„Ha malitiosus lennék, azzal kezdeném soraimat, hogy hiába keresem a múzsa másik emlőjén tejtestvéreimet a Kanizsai Újságot s folytathatnám azzal, hogy talán elutazott a múlt héten és így mit sem közölhetett az elmúlt hét legfontosabb eseményéről, a – tisztujtó közgyűlésről.”*⁷⁰⁶ Néhány hónap múlva a Kanizsai Újság hasonló stílusban reagált a rivális lap támadására: *„A múzsa emlője, – mit szólnak ehhez az új fajta emlőshöz, kedves olvasók. Ugyan kik járhatnak a muzsa emlőire szopni? Ezt nagyon szeretném tudni, mert tudomásom szerint, eddig a csecsemők, az újságírás csecsemői – nem emlőkből táplálkoztak, hanem tanultak, hogy tudásuk gyarapodjon!*

⁷⁰⁴ Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, I. évf. (1911) 5. sz. 3–4.

⁷⁰⁵ Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, I. évf. (1911) 7. sz. 6.

⁷⁰⁶ Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, III. évf. (1911) 44. sz. 1.

[...] Mondja kedves »tejttestvér« kollégám, aki olyan nagy ujságirónak tartja magát, hol lehet ezekre a műszavakra rátalálni? Ön bizonyára adós marad a felelettel, azon elvből kifolyólag, hogy nem mindenkivel foglalkozik szívesen, pedig higgye el néha kíváncsi vagyok nyelvújító talentumának szüleményeire.”⁷⁰⁷

A magyarkanizsai – dualizmus kori – lapok példányszámáról sem primer, sem szekunder források nem árulkodnak, sőt a helyi közösség olvasási szokásairól is viszonylag kevés információval rendelkezünk. Esztergomi Iván a *Csöndváros* című, 1933-ban írt cikkében, az Olvasókörrel kapcsolatban a következőkről tudósít: „Előszóval olvasták a tagok a hatvanas években a noviszádi Zasztavát, Szabadkai Közlönyt, az Újvidék-et, Szabadkai Ellenőrt, a Bácska és a szentai Figyelő hetilapokat.”⁷⁰⁸ A szerző egyértelmű, hogy az 1870-es idősokra gondolhatott, ugyanis az újvidéki szerb nyelvű *Zastava* című lapot 1866-ban alapították Pesten. 1900-ban került át Újvidékre, majd 1919-től a Szerb Radikális Párt szócsöveként funkcionált.⁷⁰⁹ A Szabadelvű Párthoz köthető *Szabadkai Közlönyt* 1876 és 1906 között adták ki⁷¹⁰, míg Újvidék város első magyar nyelvű újságja, az *Újvidék* című hetilap 1876-tól 1907-ig működött.⁷¹¹ Az 1875-ben induló – függetlenségi – *Zentai Figyelőnek* néhány példánya jelent meg. 1879-ben ugyan újraindították, de csupán egy évig létezett.⁷¹² A *Bácska* esetében kérdéses, hogy Esztergomi a szabadkai, vagy a zombori székhelyű sajtótermékre gondolt. A szabadkai *Bácska* című lapot rövid ideig (1871–73) olvashatta a közönség, viszont a Radics György által szerkesztett, „vegyes tartalmú” zombori *Bácska* (1878–1914) a Délvidék egyik legrangosabb orgánuma volt, amelyet az ókanizsai önkormányzat 1898-tól rendszeresen járatott.⁷¹³

Leleményes megoldást választott a *Kanizsai Ellenőr* kiadója, tudniillik 1918-tól a „*Délmagyarország*” című szegedi napilapot szerdán, pénteken, és vasárnap megvásárolhatták a kanizsai polgárok a Léderer papíráru-kereskedésben.⁷¹⁴ A két újság cikkeit elemezve leszögezhetjük, hogy a város kulturális életben betöltött szerepük, a műveltségi igényt fenntartó tevékenységük figyelemre méltó. A „couleur locale”-t erősen megjelenítő sajtóorgánumok témái hűen tükrözték a korszak társadalmi-gazdasági folyamatait. A

⁷⁰⁷ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, VII. évf. (1914) 12. sz. 4.

⁷⁰⁸ Esztergomi 1982. 20.

⁷⁰⁹ Hornyik 1985. 195.

⁷¹⁰ Döbör–Pető 2018. 359.

⁷¹¹ Kalapis 2002. 19–20.

⁷¹² Pejin 2003. 35.

⁷¹³ Kalapis 2002. 18.; TLZ.004. 26.

⁷¹⁴ Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, VIII. évf. (1918) 7. sz. 3.

magyarországi sajtóban a XIX–XX. század fordulóján lezajlott paradigmaváltás következtében, a tömegsajtó meghonosodásával fokozatosan háttérbe szorult politikai aspektus, a sajtó már információt szolgáltatott – egyfajta tájékoztató szerepet betöltve – a széles rétegek számára.

A XX. század során, a tömegsajtó elterjedésének köszönhetően ország periferiáin is megjelentek a helyi sajtótermékek. A vidéki sajtó viszonylag gyenge színvonalát három tényező befolyásolta: kevés volt a nívós újságíró, a mikrokörnyezet eseményei szűkösnek bizonyultak, továbbá túlsúlyos maradt az egzisztenciális kérdésként felmerülő politika.⁷¹⁵ Egyre népszerűbbé vált a korabeli újságok hasábjain folytatásos regényként megjelentetett populáris irodalom. A magyarkanizsai sajtó ugyan megkésve jelent meg a már rendezett tanácsú várossá vált település kulturális életében, ráadásul sok tekintetben a kiegyezés utáni évtized politikai sajtójának mintáját követte. A bulvárhírek megjelenése, a folytatásos korabeli regények közzététele az országos tendenciákat követte. A vidéki sajtó sok esetben a fővárosi hírlapokat utánozta, a szenzációt keltő „bulvárhírek” mögül azonban hiányzott a nagyvárosi életmód társadalmi háttere.⁷¹⁶ Az üzleti szellemben működtetett sajtóvállalkozások létrehozásával azonban nagyban hozzájárult a modern tömegsajtó megteremtéséhez a késő-dualizmus kori Magyarkanizsán.

---

⁷¹⁵ Buzinkay 2016. 241–242.

⁷¹⁶ Buzinkay 2016. 244.

10. A fürdőkultúra elterjedése a dualizmus kori Magyarországon

10.1. Bevezetés

Az emberiség évezredek óta ismeri és élvezi a forrásvizek gyógyhatását. Ezt bizonyítja a St. Moritzban feltárt bronzkori (Kr. e. 1000 körüli) lelőhely. Az ősközösségi társadalomban, valamint az azt követő korokban kultikus helyeknek tekintették a forrásokat, a különböző vizeknek mágikus erőt tulajdonítottak, a patakoknak, folyóknak külön isteneik voltak. Egyiptomban, Indiában és Perzsiában az ókori vallásalapítók hangsúlyozták a fürdőkultúra fontosságát. Az ókori Hellaszban is nagy hagyományai voltak a fürdőzésnek, amelyet a görögök az istenek ajándékának tartottak, újszülötteiket folyóvízbe mártották. Rómában először a Kr. e. III. század elején épültek görög mintára tervezett fürdők. A római fürdőket két csoportra oszthatjuk: a *balneumok* közfürdőként funkcionáltak, míg a *termák* a fürdés mellett más szórakozási lehetőségeket is nyújtottak.⁷¹⁷

A kora középkori fejlett arab orvostudományban fontos szerepet játszott a fürdőkultúra, amelyet az arabok hódításaik során terjesztettek el Európa déli részén, ahonnan Nagy Károly (768–814) seregei juttatták el a Frank Birodalom központjaiba, a mai Németország és Franciaország területeire. Később, a XIV–XVI. században híres itáliai tudósok (Johannes Michael Savonarola, Andrea Bacci) mutattak rá a gyógyforrások jelentőségére. A XVI–XVII. században a török hódoltsági területeken meghonosodott a keleti fürdőkultúra. A török fürdők két típusa ismert: a *hamam* tisztasági fürdőként funkcionált, a *kaplidzsát* (ilidzsát) pedig gyógyfürdőként használták.⁷¹⁸

Az első vegyelemzések a XIX. század elején láttak napvilágot, majd ezt követően a gyógyvizeket ásványtartalmuk, hőmérsékletük, pH-értékük, gyógyhatásuk stb. szerint csoportosították, emellett kimutatták az emberi szervezetre gyakorolt termikus, mechanikus, illetve kémiai hatásukat, létrehozva ezzel egy új tudományágat, a modern balneológiát.⁷¹⁹ A magyar fürdőkultúra óriási fejlődésen ment keresztül a XIX–XX. század idején. A természettudományok (kémia, orvostudomány geológia) fejlődése, a törvényi háttér biztosítása

---

⁷¹⁷ Fejős 2008. 13.

⁷¹⁸ Vajda–Vadas 1990. 36.

⁷¹⁹ Devečerski–Teofilovski 2005. 15–17.

(közegészségügyi törvény, vízjogi törvény), valamint a kapitalizálódó társadalomban a tőkéjét befektetni kívánó vállalkozó réteg megjelenése járult mindehhez.

Az egységes szellemiséget sugalló Monarchia fürdőéletének bizonyos területein – a látogatottság, a színvonal és külföldi vendégek számának tekintetében – elmaradt az osztrák örökös tartományok létesítményeitől, illetve a hozzájuk szorosabban kötődő csehországi fürdőktől.⁷²⁰

Állandó vendégek száma		
Belföldi	Külföldi	Összesen
66 074	15 451	81 525
Ideiglenes vendégek száma		
Belföldi	Külföldi	Összesen
69 901	13 996	83 897
Összesen		
Belföldi	Külföldi	Összesen
135 975	29 447	165 422

17. ábra Magyarország fürdőinek vendégszáma 1900-ban

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv. (Új Folyam) VIII. 1900.

Ettől eltekintve a hazai gyógyturizmus fejlődése – a statisztikai mutatók tükrében – folyamatosan növekvő tendenciát mutatott. Erről tanúskodik magyarországi fürdőhelyek és az ide látogató vendégek számának állandó gyarapodása. 1900-ban 180 (tóparti, klimatikus, hévizes és hideg vizes) fürdő üzemelt hazánkban. Az említett esztendőben a vendégek összlétszáma elérte a 165 422 főt, amelyből 135 975 belföldi, míg 29 447 külföldi látogató volt.⁷²¹ A Magyar Statisztikai Évkönyv külön kategóriába sorolta az állandó, illetve ideiglenes vendégeket, számarányuk megközelítőleg 50-50%-ot tett ki. Az állandó vendégek közé azokat sorolták, akik minimum egy hétig a fürdőhelyen tartózkodtak, ugyanakkor az ideiglenes kategóriába azok tartoztak, akik legalább egy éjszakát ott töltöttek.

⁷²⁰ Katona 2008. 39.

⁷²¹ Magyar Statisztikai Évkönyv. 1900. 65.

Állandó vendégek száma		
Belföldi	Külföldi	Összesen
121 760	17 709	139 469
Ideiglenes vendégek száma		
Belföldi	Külföldi	Összesen
103 150	12 010	115 160
Összesen		
Belföldi	Külföldi	Összesen
224 910	29 719	254 629

18. ábra Magyarország fürdőinek vendégszáma 1910-ben

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv. (Új Folyam) XVIII. 1910.

Az 1910-es adatok a konstans növekedést igazolják, hiszen a vendégek összlétszáma ekkor 254 629 fő volt, ami tíz év alatt közel 54%-os emelkedést jelentett⁷²² Ekkor már 212 gyógyfürdő várta a gyógyulni, pihenni vágyókat, tehát e tekintetben 18%-os előrelépés mutatható ki.⁷²³ Jellemző a korszakra, hogy fürdőinket nem sikerült kellőképpen népszerűsíteni a külföldiek körében, tudniillik esetükben elhanyagolható, néhány száz fős (1900 – 29 447 fő, 1910 – 29 719 fő) a növekedési arány a tárgyalt időintervallum keretében. Ennek következtében, ha az összlétszámot vizsgáljuk (belföldi és külföldi vendégeket együttesen), megállapíthatjuk, hogy tíz év alatt a külföldiek számaránya 18%-ról 11,5%-ra esett vissza. Az adatok jól tükrözik, hogy e tekintetben sem vehettük fel a versenyt a csehországi (Karlsbad, Teplitz) és az osztrák örökös tartományok (Bad Gastein, Gleichenberg) fürdőhelyeivel.

⁷²² Magyar Statisztikai Évkönyv. 1910. 73.

⁷²³ Uo.

10.2. A délvidéki fürdőkultúra kialakulása

Már az antik római civilizáció és a török hódoltság idején is ismerték a Tarcal-hegy (Fruška Gora) gyógyforrásait,⁷²⁴ azonban a délvidéki fürdőkultúra kialakulásának legfontosabb eleme az alföldi sziksós gyógyiszap (peloid). A síkvidéken élők főleg a mocsarak, a lápok, illetve a tavak vizét, iszapját használták a gyógyulás reményében.⁷²⁵ A Délvidéken legkorábban alapított gyógyfürdő a palicsi, amely már 1815-től működött.⁷²⁶ A városi tanács 1823-ban arról tudósított, hogy a Palicsi-tó vize bőrbetegségek és aranyér gyógyítására kiválóan alkalmas.⁷²⁷ A XIX. század második felében – az ország negyedik legnagyobb tavaként számon tartott – Palics és környéke már hivatalosan elismert gyógyfürdőhelyeként működött.⁷²⁸

A délvidéki síkság gyógyforrásainak feltárása, a fürdőhelyek kialakítása sok esetben a véletlennek köszönhető. A települések önkormányzatai az egészséges ivóvíz hiányának csökkentésére ártézi kutakat fúrattak, amelyekről később kiderült, hogy a vizük gyógyhatású.⁷²⁹ A Vilt Vilmos kezdeményezése révén épült újvidéki fürdő is ennek a tendenciának egy tipikus példája. Miután az 1890-es években fűrt, 195 méter mélységű ártézi kút vizének gyógyhatását felismerték, egy kezdetleges népfürdőt alakítottak ki, amely azonban egy tűzvész során leégett.⁷³⁰ A helyén az 1907 és 1909 közötti időszakban egy modern, a dualista fürdőkultúra igényeinek megfelelő, 40 kádfürdővel és 50 gőzkabinnal felszerelt, szecessziós stílusú gyógyfürdőt építettek.⁷³¹ Az 1879-es nagy árvíz után Szegeden is felmerült a szándék egy új, tisztasági közfürdő kialakítására. A szegedi polgárok igényeit minden bizonnyal nem elégítette ki a Szegedtől mintegy 12 kilométer távolságra fekvő, 1861-től működő, egyszerű dorozsmai sziksósfürdő, amelyet 1871-től a település által bérbe adott részvénytársaság üzemeltetett.⁷³² A Steinhardt Antal és Lang Adolf bécsi építészek tervei alapján emelt Városi Gőzfürdő eklektikus stílusú épületét a millenniumi emlékév során, 1896. szeptember 6-án nyitották meg a nagyközönség számára.⁷³³ Jóval később, 1927 áprilisában a fürdő közelében végzett fúratások során

---

⁷²⁴ Milosavljević 2005. 25.

⁷²⁵ Belić 2005. 11.

⁷²⁶ Milosavljević 2005. 25.

⁷²⁷ Magyar 1985. 168.

⁷²⁸ Iványi István: *Szabadka szab. kir. város*. In: Magyarország vármegyéi és városai. Bács–Bodrog vármegye I. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, é. n. [1909]. mek.oszk.hu/09500/09536/html/0002/7.html. Letöltés ideje: 2017.05.25.

⁷²⁹ Érdujhelyi Menyhért-Marcekovich Imre-Profuma Róbert: *Újvidék*. In: Magyarország vármegyéi és városai. Bács–Bodrog vármegye I. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, é. n. [1909]. mek.oszk.hu/09500/09536/html/0002/7.html. Letöltés ideje: 2017.05.25.

⁷³⁰ Uo.

⁷³¹ Kalapis 2003. 295.

⁷³² Géczy 1995. 184–185.

⁷³³ Nagy 1991. 188–189.

leltek a 944 méter mélységből feltörő, 52 Celsius-fokos hévízre, amelyet bevezettek az Anna Fürdőnek elnevezett fürdőkomplexumba.⁷³⁴ A folyamatnak szerves részévé vált a Magyarkanizsai Csodafürdő, amely a XX. század első felében a magyar fürdővárosok közé emelkedett.

Magyarkanizsa a Tisza folyó jobb partján, Észak–Bácskában fekszik. Területe 399 km², amely három felszínalaktani egységre osztható. A településtől északra elterülő löszfennsíkon kiváló minőségű szántóföldek találhatók. A fennsík tengerszint feletti magassága eléri a 90 métert. A község és a szikes talajú Járás az árvízmentes löszterasz része. Tengerszint feletti magasságuk 81 és 86 méter között terjed.⁷³⁵ A Tisza alluviális síkságát képező réti földek délkeleti irányból határolják a települést. Ez a rész helyezkedik el a legmélyebben, ugyanis tengerszint feletti magassága alig haladja meg a 79 métert. A vidékünkön elterülő pusztaság szépségét az ásványi sókban gazdag felszíni vizek, mocsaras lápok gazdagították. Appel Ede adorjáni plébános 1886-ban megjelent helytörténeti munkájában említést tett arról, hogy „[...] Szétszórtan a község határában találhatóak szikes tartalmú tavak és vizek is, melyek gyógyerejűleg is hatnak, ilyenek: a nagy-, sipos-, galamb-, kis-, és nagybogárszó és kapitány-réti székek stb.”⁷³⁶ A községben elsőként kialakított kezdetleges sziksós sárfürdő az oromhegyesi, amelyet a helyi lakosok „Török-fürdőnek” neveztek el.⁷³⁷

A kanizsai gyógyfürdő története egészen az 1890-es évekre nyúlik vissza. Miután a községben egyre több ártézi kutat fúrtak, kézenfekvő volt, hogy a polgárosodó mezőváros egy modern, a higiéniai szempontoknak teljesen megfelelő ártézi fürdőt alakít ki. Ennek következtében Csuka Sándor községi mérnök 1895-ben egy tiszai és egy népkerti ártézi fürdő tervét is elkészítette.⁷³⁸ Dr. Roxer Gyula képviselő, főorvos azzal érvelt, hogy a tiszai fürdő fenntartása jóval nagyobb terhet jelent a községnek, ezért javaslatára a képviselő-testület a népkerti ártézi fürdő tervét és költségvetését fogadta el.⁷³⁹ A következő évben a városatyák Bács–Bodrog vármegye törvényhatósági bizottságának a népkerti fürdő felállítására vonatkozó határozatát tudomásul vették, azonban a fürdő felépítését a szorult anyagi helyzetre való tekintettel bizonytalan időre elhalasztották.⁷⁴⁰

⁷³⁴ Péter 1986. 101. Lásd még: Gál 1981. 306.

⁷³⁵ Đere.–Tomić 1982. 128a.; Lásd még: Bukurov 1952.

⁷³⁶ Appel 1886. 47.

⁷³⁷ Valkay Zoltán: *Gyógy- és sziksósfürdők Kanizsán és környékén*. Új Kanizsai Újság, XVI. évf. (2009) 41. sz. 13.

⁷³⁸ Uo.

⁷³⁹ TLZ F.004.23. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1895. 29. szám

⁷⁴⁰ TLZ F.004.24. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1896. 330. szám

10.3. Csodakút a Járáson

A XIX. század végén és a XX. század elején Magyarkanizsa lakosságának jelentős hányada foglalkozott földműveléssel és állattenyésztéssel. A várostól kb. hat kilométerre nyugatra fekvő, mintegy 9289 kat. hold szikes terület (Járás) földművelésre alkalmatlan.⁷⁴¹ Ezt a viszonylag nagy kiterjedésű kietlen pusztát a pásztorok nyájaik, csordáik legeltetésére használták. A Járáson levő két ártézi kút vízmennyisége azonban nem volt elegendő állataik itatására, így a pásztorok 1907. augusztus 19-én kérelemmel fordultak a város képviselő-testületéhez: „Szabó János Csákó [...] előadja, hogy a járási két kút vize kevés a csürhék és csordák itatására, miért is indítványozza, hogy a képviselőtestület intézkedjék új kutak létesítéséről. Községi jegyző indítványozza, hogy az indítvány javaslatlattel végett adassék ki a járásellenőrző bizottságnak.”⁷⁴²

A képviselő-testület véghatározata alapján a bizottság – a községi bíró és a városgazda jelenlétében – helyszíni vizsgálatot tartott, és az eredményt egy határozati javaslattal terjesztette a közgyűlés elé. A jelentésük szerint a járási kutak bedugultak, csöveiket ki kell tisztítani. Ha az nem segítene, akkor befúrást kell eszközölni.⁷⁴³ A javítás azonban nem járt eredménnyel, ezért az 1907. november 29-én tartott közgyűlésen – szakértői vélemények meghallgatása után és név szerinti szavazást követően – érdemleges határozatot hoztak a városatyák: „A bizottság javaslatának elfogadásával kimondja a képviselő testület, hogy [...] a közlegelőn lévő az úgynevezett bornyú csorda kút helyébe egy [...] új ártézi kút fúrat Kosár Mihály és Herczeg Lajos hódmezővásárhelyi vállalkozókkal. [...]”⁷⁴⁴ 1908. január 31-én a községi bíró a két vállalkozóval kötött szerződésről beszámolt a közgyűlésnek. Ekkor még két kút fúratása mellett döntött a képviselő-testület, s az engedélyezéshez szükséges kérvényt felterjesztették az alispáni hivatalhoz.⁷⁴⁵ Miután a kérelmet Bács-Bodrog vármegye törvényhatósági bizottságának véghatározatával jóváhagyták, 1908 májusában elkészült a „Sarokban” újonnan fúrt ártézi kút, amelynek átvételéről jegyzőkönyvet vettek fel.⁷⁴⁶ Ez a következőket tartalmazza: „1. A kút főcsöve 51milliméteres belvilágú Manesmann vascső és a föld színétől egy méter magasságon felül emelkedik.

---

⁷⁴¹ Appel 1886. 25.

⁷⁴² TLZ F.004.36. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1907/597.szám

⁷⁴³ TLZ F.004.36. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1907/618. szám

⁷⁴⁴ TLZ F.004.36. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1907/695. szám

⁷⁴⁵ TLZ F.004.37. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1908/5. szám

⁷⁴⁶ TLZ F.004.37. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1908/300. szám

2. Vízbőssége illetve perczenkénti kifolyó mennyisége 82 liter, amely teljesen tiszta élvezhető kifogástalan minőségű egészséges kissé kénés vizű ivóvíz.

3. A kút mélysége a fúrócsöveknek a bizottság együttes jelenlétében történt felszedése és megméréseivel állapítatván meg 273.81 azaz kettőszázhetvenhárom méter 81cméter mélységűnek találtatott.⁷⁴⁷

A jószágot itató pásztorok észrevették, hogy a „Sarokban” fűrt ártézi kút vize különös sárgás színű, meleg, gyúlékony gázokat tartalmaz, és használatával reumás, köszvényes bántalmaik enyhülnek.⁷⁴⁸ Ezáltal a város és környéke is hamar tudomást szerzett a gyógyító erejű forrásról, és a nép a Csodakútnak elkeresztelt járasszéli gyógykutat tömegesen látogatta. A városatyák is értesültek a szenzációs hírről, erre bizonyítékkul szolgál a községi bíró 1908. augusztus 13-i közgyűlési beszámolója: „Községi bíró [...] jelenti, hogy [...] a közlegelőn az úgynevezett „Sarokban” fűrt [...] új ártézi kút vize állítólag gyógyhatású s azt nagyon sokan, mint gyógyvizet fürdésre használják s többen azon kérelemmel járultak az előjáróság elé, hogy ott a helyszínen mérsékelt díj szedése mellett fedett fürdő helyiséget és kádakat állítson fel a község.”⁷⁴⁹ Az ügy megtárgyalása után a képviselő-testület határozatot hozott: „A községi bíró jelentésének tudomásul vétele mellett utasíttatik az előjáróság, hogy ezen víz gyógyhatásának megállapíthatása végett abból a szükséges mennyiséget az országos m.kir.chemiai intézethez küldjön fel. [...] Utasíttatik végül az előjáróság, hogy két önmelegítő fürdőkádat készíttessen s azokat ezen ártézi kúthoz húzandó két pásztorbódében helyezze el s azok felügyeletére egy alkalmazottat fogadjon fel aki azokra felügyeljen s a szükséges vízmelegítést eszközölje. Ezen kádak használatáért fél órai időtartamra melegvízzel 20 fillér, hideg vízzel 10 fillér díj szedendő.”⁷⁵⁰

A hagyomány szerint Márton Mátyás pápai prelátus, esperes–plébános vezetésével népes processzió zárandokolt a Csodakúthoz. A helyszínen a plébános úr megáldotta a kutat, a keresztekkel és lobogókkal kivonult nép pedig egyházi énekeket adott elő.⁷⁵¹ A Járás felé vezető út bal oldalán található a Kálvária-domb, egy mesterségesen létrehozott halom, amelyet a kanizsaiak ősidők óta kultikus helyként tisztelnek. Az első fürdőszezon rövidre sikeredett, és nyereséget sem hozott, ennek ellenére a városi tanács úgy döntött, hogy az 1909-es esztendőben is megnyitja a fürdőüzemet: „Megbíztatik a városi tanács, hogy a községi képviselőtestület [...]

⁷⁴⁷ Uo.

⁷⁴⁸ Tájékoztató 1915.

⁷⁴⁹ TLZ F.004.37. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1908/372. szám

⁷⁵⁰ Uo.

⁷⁵¹ Vass Imre: *Farkasok* (7). In: Új Kanizsai Újság, Kanizsa, III. évf. (1996) 17. sz. 12.

határozataikban foglaltak figyelembevételével ezen ártézi kutat saját belátása szerint fürdőzés céljaira rendezze be és a már meghatározott díjakért május havában a nagyközönség rendelkezésére bocsássa.”⁷⁵² A községi bíró bizakodott a vegyelemzés eredményében, erre utal a képviselő-testületnek közzétett jelentése is: „Ezen víz a kiölő csőnél meggyújtva kénészrózsaszínű lánggal ég és többek által szembajok, bőrkiütések, gyomor bajok, reuma-bántalmak ellen használna; állítólag ezen bajok meggyógyulását eredményezte.”⁷⁵³ 1909. március 9-én a városatyák a gyógyvizet felküldték Budapestre, ahol dr. Lengyel Béla (1844–1913) egyetemi tanárral, a Magyar Tudományos Akadémia tagjával elvégeztették az első vegyelemzést. A kémiai vizsgálatok eredményét a Magyar Kanizsai Csodakút Ártézifürdőről 1915-ben megjelent Tájékoztató is közli.⁷⁵⁴

Kir. magy. tud. egyet.
II. sz. kémiai int. 2 1910. sz.

Vegyelemzés.

Magyarkanizsa város csodakút kútvizének kémiai vizsgálata

1000 gr. víz tartalmaz :		Alkatrészek sókká kombinálva:	
Na	0.477430 gr.	a) szénsavsók carbonátokká kombinálva:	
K	0.009050 „	Calcium sulfát	0.014233 gr.
CA	0.004987 „	Calcium carbonát...	0.002010 „
Mg	0.008118 „	Magnézium carbonát	0.028080 „
Fe ₂ O ₃ Al ₂ O ₃	0.001234 „	Calcium carbonát	0.015985 „
Cl	0.033245 „	Nátrium	1.049134 „
J	nyomokban	Nátrium chlorid	0.054784 „
SO ₄	0.010255 gr.	Ferrum és aluminium oxid	0.014600 „
Si O ₂	0.014600 „	Organicus anyagok	0.031140 „
CO ₂	1.000046 „	Az 1000 gr. vízben oldott szilárd	
A víz hőfoka 27,5° C. = 22° R., a levegő hőmérséklete 25° C.		alkotórészek összege 160° C-on	
Alkatrészek ekvivalens %-okban :		kihevítve	1.211200 „
Kationok (fémek gyökök)	Anionok (nem fémek gyökök)	b) szénsavsók hydrocarbonátokká kombinálva:	
Na	94.76	Calcium hydrocarbonát...	0.006511 gr.
K	1.06	Magnézium	0.097416 „
1/2 Ca	1.14	Calcium...	0.023151 „
1/2 Mg	3.04	Nátrium...	1.662200 „
	100.00	Calcium sulfát...	0.014233 „
		Nátrium chlorid	0.054754 „
		Ferrum és aluminium oxid	0.001234 „
		Silicium dioxid	0.014600 „
			1.674229 gr.

Szabad szénsav CO₂ - 47.299 Cm³ 1000 gr. vízben.

Szabad és félig kötött szénsav CO₂ - 0.5489 gr. 1000 gr. vízben.

A víz radioaktiv, radioaktivitásának mértéke electrostatikai egységben kifejezve 1x10⁻³-0.36 sec.

Mint a fenti adatokból kitűnik, bár a víz szilárd oldott alkatrészeinek összege nem nagy, azok összetétele szerint a víz a legtisztább lúgos bicarbonatos vizek közé sorolandó. A víz természetes hőfoka 27.5° C, ami a vizet főképpen fürdők használatára teszi alkalmassá.

Budapest, 1910. február 5.

Dr. Lengyel Béla s. k.

miniszt. tanácsos

a m. kir. Tud. egyet. II. sz. kémiai intézet igazgatója

19. ábra Dr. Lengyel Béla vegyelemzése (1910)

⁷⁵² TLZ F.004.38. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1909/136. szám

⁷⁵³ Dobos János: *Hogyan lett Kanizsa fürdőváros?* Tiszavidék, A Magyar Szó melléklete. 1993. július. 30. 2.

⁷⁵⁴ Tájékoztató 1915.

A 27,5 Celsius-fokos lúgos bikarbonátos, hipotermikus gyógyvizet főként reumatikus megbetegedések, illetve gyomorpanaszok enyhítésére ajánlották. Az 1909-es fürdőszezon kezdetekor, a magyarkanizsai jómódú vállalkozók egy teljesen új tervet készítettek a gyógykút vizének későbbi felhasználására. Grünfeld Herman helyi üzletember (az Első Magyarkanizsai Gőztégla- és Cserépgyár Rt. igazgatója) egy a gyógyfürdőt irányító részvénytársaság létrehozásán fáradozott. Elképzeléseiről a közgyűlési jegyzőkönyvekben is olvashatunk: „Tárgyaltatott a polgármester által összehívott folyó évi [1909.] augusztus 4-én megtartott [...] jogügyi, pénzügyi és gazdasági bizottságok együttes üléséről a Grünfeld Herman által egy alakulóban levő fürdő részvénytársaság nevében [...] a csodakútnak a népkertbe való levezetése és egy modern gyógyfürdő létesítése tett ajánlata [...]”⁷⁵⁵ Több szempontból is fontos ez a forrás, hiszen a benne vázolt fürdőterv jelentős mértékben hozzájárult Kanizsa további turisztikai fejlődéséhez.

A közvélemény figyelmét a városi hetilap (*Kanizsai Újság*) igyekezett felhívni: „Minden magyarkanizsai polgárnak érdeke, hogy létesüljön gyógyfürdő és erkölcsi kötelessége mindenkinek, hogy a részvényesek táborában foglaljon helyet.”⁷⁵⁶ Az 1909. augusztus 4-én megtartott képviselő-testületi ülés határozatából megtudhatjuk, hogy az alakuló részvénytársaság legkevesebb 150 000 koronát szándékozott a fürdő létesítésére fordítani, ennek fejében a Népkertben létesítendő új, modern gyógyfürdő használati jogát harminc évre megkapta. A népkerti Vigadó épületét ugyancsak harminc évig bérelhette. Ezenkívül a város tizenöt villahely örök tulajdoni jogával ruházta fel a részvénytársaságot. Kikötésként szerepelt még az ülésen hozott határozatban, hogy a város haszoncélokra nem fúrat új kutat, és e célból másnak sem ad engedélyt erre. A megalakuló fürdőtársaság ellenszolgáltatásként (a 150 000 korona összegnyi befektetésen kívül) a következőket nyújtotta: „Ennek ellenében tartozik a részvénytársaság a Csodakút vizét a város területén a föld alatt vascsöveken [...] a vasút előtti vásártérre onnan pedig a népkertbe levezetni s a vasút előtti téren a tanács által kijelölt helyen egy olcsó népfürdőt a népkertben pedig egy a mai kor ízlésének megfelelő kényelmes fürdőt [...] létesíteni és egy legalább 20 szobából álló szállodát [...] építeni [...] és úgy a vízvezeték, mint a fürdőépületeket szállodát és a mellékhelyiségeket [...] fürdőhöz tartozó összes felszereléseket 30 év eltelte után a város tulajdonába átengedni.”⁷⁵⁷

A fent idézett, 404-es számú közgyűlési jegyzőkönyvben utalást találhatunk a kötendő egyezmény időpontjára is, amelynek értelmében a részletes szerződés csak akkor jön létre, ha

⁷⁵⁵ TLZ F.004.39. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1909/404. szám

⁷⁵⁶ OSZK MF. B1 FM3/4374. Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, II. évf. (1909) 15. sz. 2.

⁷⁵⁷ TLZ F.004.39. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1909/404. szám

a részvénytársaság 1910. március 1-ig megalakul, és a befektetendő alaptőkének legalább a felével (75 000 korona) rendelkezik. Az 1909. augusztus 27-én tartott testületi ülés véghatározatából kiderül, hogy Bács–Bodrog vármegye törvényhatósági bizottsága is jóváhagyta a fürdőtervet.⁷⁵⁸ A kezdetleges járasszéli fürdő ez év nyarán továbbra is működött, sőt a városi tanács (a nagy érdeklődésre való tekintettel) újabb fejlesztéseket eszközölt: „[...] meggyőződött a tanács, hogy az oda özőnlő közönség félnapokat is kénytelen volt várni míg a fürdőhöz juthatott, sőt sok esetben fürdés nélkül is kénytelen volt távozni, ennél fogva a fürdőbódék kibővítését és még két kádnak a beállítását rendelte el [...]”⁷⁵⁹ Ezenkívül egy téglából épült medencével és öltözőkabinokkal bővítették a gyógyforrás környezetét.

Az 1909-es évben azonban már némi nyereséget is hozott a vállalkozás (kb. 7000 ember használta a fürdőt), s mivel a kitűzött időpontra – 1910. március 1. – a részvénytársaság nem jött létre, a város vezetői egyre nagyobb beruházásokat szavaztak meg a csodakúti gyógyforrás fejlesztésére. Ennek okán az 1910. április 30-án tartott rendes közgyűlésen a tanács határozatot hozott arról, hogy Kosár Mihály és Herczeg Lajos hódmezővásárhelyi vállalkozókkal a régi kút mellé újabbat fúrat.⁷⁶⁰ Az ezt követő hónapban már egy gondosan előkészített tervet vázolt fel a polgármester (dr. Király Sándor) a képviselő-testületnek: „A Csodakúti fürdő létesítése és felszerelése céljaira a Költségvetésben 5.000 kor. lett felvéve; ezen összegből kellene [...] a fürdőnél szükséges beruházásokat eszközölni; szükségesnek tartanám egy magas nyomású vízvezetékkel és gőzmelegítővel felszerelt fürdő berendezés beszerzését [...] egy fürdőépület emelését, mert csak ha ezek létesíttetnek, lehet reménykedni, hogy a fürdő modern fejlődését előmozdítjuk; a fürdő épület emelését a városháza anyagából szeretném előállítani [...]”⁷⁶¹

A szemmel láthatóan ellentmondásos események megértéséhez rövid magyarázat szükségeltetik. A részvénytársaság által létrehozandó népkerti gyógyfürdő tervét a városatyák rövid ideig felfüggesztették, és a Járáson levő gyógyforrás modern fürdővé való átalakítását szorgalmazták, több okból kifolyólag. Az egyik ok a már említett esemény (a Grünfeld Herman és társai által alapítandó részvénytársaság 1910. március 1-ig nem alakult meg) volt, ugyanakkor a városi tanács megoldhatatlannak tartotta a vízlevezetést, mert félt, hogy annak végrehajtása során a gyógyvíz jelentős mértékben veszít erejéből.⁷⁶² Ennek ellenére a város vezetői (1910. június 15-én) kérelemmel fordultak a Magyar Királyi Országos Vízépítési Igazgatóság Közegészségügyi Mérnöki Osztályához a népkerti fürdőterv ügyében.

⁷⁵⁸ TLZ F.004.39. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1909/434. szám

⁷⁵⁹ TLZ F.004.39. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1909/377. szám

⁷⁶⁰ TLZ F.004. A kanizsai csodafürdő iratai 1908–1913.

⁷⁶¹ TLZ F.004.40. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1910/140. szám

⁷⁶² OSZK MF B1 FM3/4374. Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, III. évf. (1910) 22. sz. 1.

Az 1910. július 8-án keltezett szakértői válaszból kiderül, hogy a gyógyvíz levezetése megoldható.⁷⁶³ Az említett állami hivatal osztályvezetője szakvéleményében a munkálatokhoz kőagyag cső alkalmazását tartotta megfelelőnek. Ugyanakkor a vezetéknek a föld felszíne alatt két méter mélységben (állandó eséssel) történő lefektetését indítványozta. A vízvezeték költségét kb. 70 000 koronában állapította meg.⁷⁶⁴ Feltehetően a városatyák belátták, hogy a népkerti modern fürdőüzem felépítése túl nagy terhet jelentett volna a városnak, ezért inkább a Járáson kialakított gyógyfürdő fejlesztése érdekében tettek konkrét lépéseket. Ezt igazolják az 1910-es képviselő-testületi jegyzőkönyvek is: „*Tárgyaltatott a polgármesternek [...] jelentése, mely szerint eddig a csodakút fürdőnél fásításra a fürdő tavának kibővítésére [...] s fürdő felszerelésekre [...] 2927 kor. 62 fill. utaltatott ki. [...]*”⁷⁶⁵ A város tárgyalásokba kezdett a Posnansky és Sterlitc fedéllemezgyárral, illetve Bründl János budapesti (fürdőberendezéseket gyártó) vállalkozóval, a Járáson pedig újabb öt kádat állított fel, s így összesen már kilenc káddal üzemelt a gyógyfürdő.⁷⁶⁶

Ez idő tájt a gyógykút iránti érdeklődés jelentős mértékben megnövekedett, környékünkről tömegesen látogatták. Szabadkáról, Zentáról, valamint a régió más településeiről is felkeresték a kezdetleges gyógyüzemet. Mivel a Csodakút a város központjától körülbelül hat kilométer távolságra volt, omnibusszal szállították oda a vendégeket.⁷⁶⁷ A gyógyfürdő mellett működött a Köves Gyula által vezetett vendéglő, amely ugyancsak a látogatók kényelmét szolgálta. A következő évtől már Börcsök József csodakúti étterme és szállodája is fogadta a gyógyulni és pihenni vágyó fürdőzők egyre bővülő körét.⁷⁶⁸ A sikeresen zárt idény sem feledtette a közvélemény népkerti fürdő iránti óhaját. A *Kanizsai Újság* is egyre többet foglalkozott az üggyel, írásaiban meggyőző érvekkel támasztotta alá a népkerti gyógyfürdő előnyeit.⁷⁶⁹

Elérkezett az 1911-es esztendő, amely jelentős változást hozott a magyarkanizsai fürdőüzem további működésében. A képviselő-testületi üléseken ismét napirendre tűzték az alakuló részvénytársaság beadványát. Grünfeld Herman és társai kérvényezték az építkezésekhez szükséges engedély újbóli megadását.⁷⁷⁰ A városi tanács javaslatára kiküldött

---

⁷⁶³ TLZ F.004. A kanizsai csodafürdő iratai 1908–1913.

⁷⁶⁴ Uo.

⁷⁶⁵ TLZ F.004.40. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1910/ 211. szám

⁷⁶⁶ OSZKMF B1 FM3/4374. Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, III. évf. (1910) 28. sz. 3.

⁷⁶⁷ TLZ F.004.41. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1910/ 259. szám

⁷⁶⁸ TLZ F.435.1. Kanizsai napi- és hetilapok gyűjteménye 1911-1944. Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa, I. évf. (1911) 11. sz. 5.

⁷⁶⁹ TLZ F.435.1. Kanizsai napi- és hetilapok gyűjteménye 1911-1944. Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, IV. évf. (1911) 41.sz. 1–2.

⁷⁷⁰ TLZ F.004.42. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1911/193. szám

hattagú bizottság jóváhagyása után, 1911. augusztus 30-án határozatban kimondatott, hogy Grünfeld Herman és társai kötelesek – 1912. március 1-ig – a létrehozott részvénytársaság megalakulását és a részvénytőke 30%-ának befizetését igazolni, a fürdőt pedig 1912. augusztus 1-jén megnyitni. Ennek fejében a részvénytársaság ismét megkapta mindazokat az engedményeket, amelyeket már az 1909. augusztus 4-i képviselő-testületi ülésen elfogadtak. Ezenkívül a város által újonnan fűrt (3 colos) kút használatát és a gyógyvíz harminc évre való palackozási jogát is elnyerték. A megegyezésben kitételként szerepelt, hogy a város „[...] *a csodakúti vizet Grünfeld Hermannak és társainak csak azon időponttól kezdve legyen köteles átengedni, midőn az általuk tervezett fürdőtelep már teljesen készen a közönség használatába bocsájtatik és megnyitvatik.*”⁷⁷¹

Magyarkanizsa polgárait a helyi újság részletesen tájékoztatta a lezajlott eseményekről. Az előzetes szerződést az 1911. október 27-i tanácsülésen kiegészítették. Ennek értelmében megegyezés született arról, hogy a népkerti fürdő megnyitása után a Járáson levő létesítmény megszűnik, s mindkét kút összes vízmennyisége a társaságot illeti meg.⁷⁷² Az év végén megkezdődött a 750 darab, egyenként 200 koronás névértékű részvény árusítása. Grünfeld Herman kérte a társaság létrehozására kitűzött határidő 1912. május 1-jére való halasztását, illetve a fürdő megnyitásáról szóló határozat 1912. október 1-ig történő meghosszabbítását. A tanács az 1911. december 31-én megtartott ülésén az általa beadott kérelmet jóváhagyta. Némi késéssel ugyan, de 1912. május 29-én megalakult a Magyarkanizsai Csodakút Ártézisfürdő Részvénytársaság, ügyvezető igazgatójának Grünfeld Hermant nevezték ki. A tíztagú igazgatótanács mellett létrehoztak egy négytagú felügyelő-bizottságot, és a részvénytársaság alapszabály-tervezetét is elfogadták.

Az 1912. május 31-én megtartott képviselő-testületi ülésen – tekintettel arra, hogy a részvénytársaság szabályszerűen létrejött, s az alaptőke 30%-ának (45 000 korona) befizetését igazolta – a városi tanács tudomásul vette annak működését. Egyben kötelezte a társaságot, hogy miután a víz levezetése megtörtént, a további építkezések megkezdése előtt egy részletes tervet nyújtson be a városatyáknak. Grünfeld Herman, a részvénytársaság alapítója és igazgatója – a képviselő-testülethez benyújtott – kérelmében a megállapodás módosítását indítványozta: „*A fenti határozat [334/1911.jkv. 2. pontja] kifejezi ugyan, hogy a város tartozik a népkertben [...] a fürdő és mellékhelyiségei céljaira területet ingyen adni, de homályban maradt az a része, hogy a város a fürdő fejlődése arányában, a célszerűséghez, vagy a szükséghez is tartozik megfelelő területet ingyen átadni. A helyzet tisztázása céljából kijelentjük,*

⁷⁷¹ TLZ F.004.43. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1911/334. szám

⁷⁷² TLZ F.004.43. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1911/424. szám

*hogy mi [...] egy szabadfürdőt s egy 20 kabinnal ellátott [...] modern fürdőt, kazánházat és szolgálakást szándékozunk építeni és ezt később [...] nemcsak [...] bővíteni [...] akarjuk, hanem egy modern gőzfürdőt is óhajtunk létesíteni. A város tehát ezek részére is [...] tartozik ugyanott ingyen területeket átengedni.”*⁷⁷³ Az 1500 négyszögöl területű ingatlan (15 villahely) átengedéséről a következőképpen döntöttek: „*Határozatilag kimondatott [...] hogy a 15 drb 100 négyszögöles villatelkek örök tulajdoni joggal a részvénytársaságnak [...] miután a csodakút vize a népkertbe folyik, azonnal átadatik, miért is a tulajdonjog átíratásának ügye az 1886.évi XXII.tc.110.paragrafusára rendelkezéséhez képest egy harminc napon túl tartandó közgyűlésre kitűzetik.*”⁷⁷⁴

1912. augusztus 17-én, a város képviselő-testületének az 1911. évi 334/jkv. és 424/jkv. és az 1912. évi 211/jkv. határozatai alapján, a polgármester a város képviselőtestületében engedményes szerződést kötött a Magyarkanizsai Csodakút Ártézifürdő Részvénytársasággal.⁷⁷⁵ A szerződés szerint a Járáson fűrt, a fürdő céljaira használt két ártézi kút vizének kizárólagos használatát harmincévi időtartamra – 1913. május 1-től 1943. május 1-ig – a társaság megkapta, azzal a kikötéssel, hogy a Csodakút vizét föld alatt, vascsöveken keresztül a Népkertbe levezeti, és ott egy modern gyógyfürdőt létesít. Az építkezésekhez szükséges területet a város biztosította. Ezenkívül teljes tulajdoni joggal, vételár fizetése nélkül 12 db 100-100 négyszögöles, 1 db 200 négyszögöles, 1 db 54, illetve 1db 46 négyszögöles, tehát összesen 1500 négyszögöl nagyságú ingatlant villaépítési célokra átengedett. A szerződés 4. pontja a Vigadó bérbeadásáról rendelkezett, ami – évi 610 korona haszonbér fizetése mellett – harminc évre ugyancsak a részvénytársaságot illette meg.

A Népkert tisztántartásáról továbbra is a városnak kellett gondoskodnia. Leszögezték, hogy amennyiben a két kút vízmennyisége nem lenne elegendő, vagy azok megsérülnek, a részvénytársaság saját költségén újakat fúrathat. A népkerti fürdő megnyitásakor a város köteles volt a Járáson levő fürdőüzemet megszüntetni, a gyógyvíz palackozási jogát pedig harmincévi időtartamra a társaság rendelkezésére bocsátani. A Magyarkanizsai Csodakút Ártézifürdő Rt. kötelezte magát a teljes részvénytőke (150 000 korona) befektetésére, a szerződés határidejének lejárta után pedig a létesítmények (egy legalább húsz káddal és medencével működő fürdőház, kazánház, szolgálakás) üzemképes állapotban való átadására. A cég vállalta, hogy a Csodakútból levezetett, fel nem használt vízmennyiséget a népkerti tóba, a felhasznált vizet

⁷⁷³ TLZ F.004.45. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1912/211. szám

⁷⁷⁴ Uo.

⁷⁷⁵ TLZ F.004. A kanizsai csodafürdő iratai 1908–1913.

pedig csöveken keresztül a réti lecsapoló csatornába juttatja.⁷⁷⁶ Az okiratot Bács–Bodrog vármegye törvényhatósági bizottságához felterjesztették, s azt 1912. október 30-án Zomborban az illetékes hivatal jóváhagyta.⁷⁷⁷ A november 23-i képviselő-testületi ülésen határozat született, hogy a szerződést elfogadó iratot tudomásul vették, s egy példányát a részvénytársaság részére bocsátottak.⁷⁷⁸

A munkálatok megkezdéséhez szükséges tervekkel Porgányi Gyula okleveles mérnök 1912 júliusára elkészült. Az általa tervezett műszaki leírásból kiderül, hogy a Járáson levő két kút egymástól 12 méter távolságra található, mélységük 273,81 méter, illetve 272,70 méter, s levezetéskor a kutak vizét 5750 fm hosszú csöveken keresztül juttatják le a Népkertbe. Megtudhatjuk, hogy a csővezeték 100 mm belső átmérőjű, belül ónozott, kovácsolt vascső, és mindenütt a talaj felszíne alatt legalább 60 cm mélyen fekszik. A vezeték kezdőpontja és végpontja közötti szintkülönbség kb. 4,5 m.⁷⁷⁹ A *Kanizsai Újság* 1912. december 1-jén megjelent száma hírt adott arról, hogy a fürdő műszaki bejárása megtörtént, a víz levezetése pedig megoldható.⁷⁸⁰

1913. január 6-án Bács–Bodrog vármegye alispánja a víz levezetéséhez nélkülözhetetlen engedélyt megadta. Az okiratot 1913. február 26-i képviselő-testületi ülésen jóváhagyták: „*A tanács a mérnök javaslata alapján egyhangú határozattal kimondani javasolja, hogy az egész terjedelmében felolvasott ideiglenes engedély okirat meghirdetve jóváhagyólag tudomásul vétessék.*”⁷⁸¹ Mivel a csővezeték a Horgos–Zenta vasútvonal alatt kellett átvinni, ahhoz a Magyar Királyi Államvasutak engedélye is szükségeltetett, amit a részvénytársaság még ugyanebben az évben megkapott. Folytatódhatott a munka, amelynek eredményeként Magyarkanizsa a modern fürdővárosok közé emelkedett.

---

⁷⁷⁶ TLZ F.004.45. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1912/428. szám; 1912/429. szám

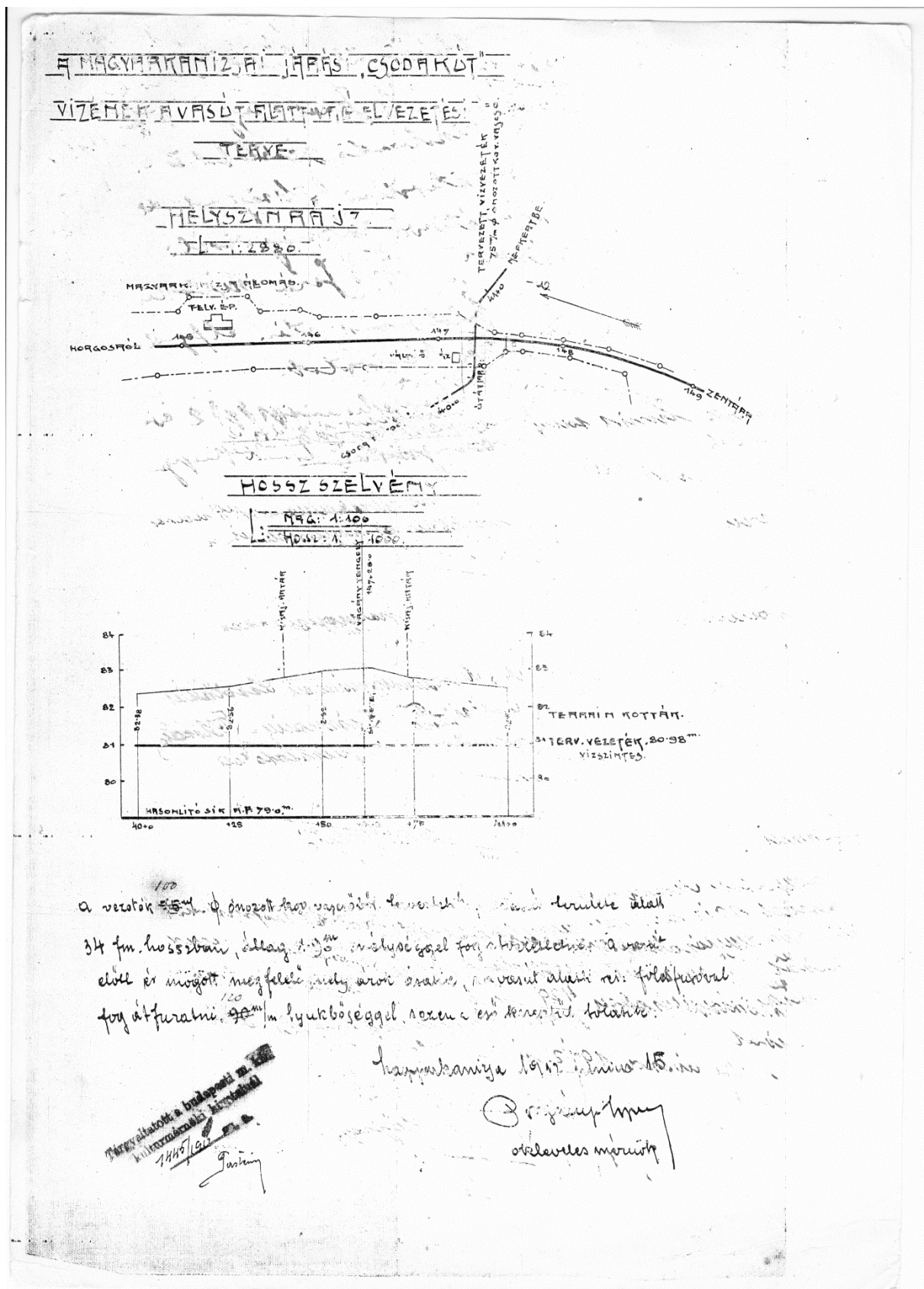
⁷⁷⁷ TLZ F.004. A kanizsai csodafürdő iratai 1908–1913.

⁷⁷⁸ TLZ F.004.46. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1912/597. szám; 1912/598. szám

⁷⁷⁹ TLZ F.004. A kanizsai csodafürdő iratai 1908–1913.

⁷⁸⁰ OSZKMF B1 FM3/4374. Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, V. évf. (1912) 47.sz. 1.

⁷⁸¹ TLZ F.004.48. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1913/85. szám

20. ábra Porgányi Gyula okleveles mérnök vízvezetési tervrajza (1912)

Forrás: Történelmi Levéltár Zenta

10.4. Megnyílt a népkerti Csodakút Ártézfürdő

1913. augusztus 10-én vasárnap reggel megnyílt a Népkertben létesített Csodafürdő.⁷⁸² A gyönyörű környezetben levő – Reiss Zoltán tervei alapján készült – épület előcsarnoka impozáns látványt nyújtott a látogatóknak.⁷⁸³ A bejáratnál szemben felállított velencei tükör, a Zsolnay-virágtartók, a falikárpitok és a körben elhelyezett padok a létesítmény szépségéről árulkodtak. Az előcsarnoktól jobbra másodosztályú kádfürdő üzemelt, a bejáratától balra pedig az első osztályú és a fajansz kádas luxusfürdő működött. Összesen húsz kád állt a betegek rendelkezésére, amelyekben három csapon keresztül folyt a gyógyvíz. Az egyik csapot felmelegített, a másikat hűtött, míg a harmadikat természetes állapotában használták a fürdőzők. Orvosi rendeletre a betegek iszap- és szénsavas fürdőkúrát vehettek. Ekkoriban az üzem egészségügyi felügyeletét dr. Dömötör Miksa városi főorvos végezte.

Dr. Dömötör Miksa 1868. május 8-án született Siklóson. Miután 1894-ben Budapesten befejezte orvosi tanulmányait, Szabadkára költözött. A városban elsőként alkalmazott oltóanyagot a diftéria gyógyítására, de jelentős sikereket aratott a trachoma gyógykezelésében is. 1896-ban jelentette meg tudományos munkáját *A serumokról* címmel. 1899-ben házasságot kötött Klein Jolánnal, Klein József orvos lányával. Szakmai felkészültségéről tesz tanúbizonyságot, hogy 1904-ben a Magyar Tudományos Akadémia ülésén a trachoma műtéti kezeléséről tartott beszámolót.⁷⁸⁴ Az orvosi pálya mellett tevékenyen részt vett a város gazdasági-társadalmi életében, a Kereskedők és Iparosok Önszegélyező Szövetkezetének alapító tagja volt, a Délmagyarországi Méhészeti Lapok felelős szerkesztőjeként tevékenykedett. Feleségével 1906-ban költözött a bécsi szecessziós stílusban épült bérházba, a mai Városi Múzeum épületébe, amely Szabadka egyik legpatinásabb épületének számított.⁷⁸⁵ A reprezentatív bérházban a lakása mellett a rendelője is működött, illetve két kereskedés és egy nyomda szintén üzemelt.

1912-ben, dr. Roxer Gyula magyarkanizsai városi főorvos tragikus halálát követően a megüresedett tisztségre dr. Dömötör Miksa benyújtotta pályázatát, amelyet a városatyák

---

⁷⁸² TLZ F.435.1. Kanizsai napi- és hetilapok gyűjteménye 1911-1944. Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, VI. évf. (1913) 33. sz. 1–2.

⁷⁸³ Korać 2007. 14–16.

⁷⁸⁴ A ház, amely nem felejt. <https://www.subotica.info/sites/default/files/documents/standard/2007/09/.../719.pdf> Letöltés ideje: 2015.01.10.

⁷⁸⁵ Fejős 2016. 22–23.

elfogadtak. A magyarkanizsai városi főorvosi tisztség betöltése nem ment azonban zökkenőmentesen. Dr. Kuthy Béla helyi orvos szintén beadta pályázatát, bízva a városatyák támogatásában. A kilenc hónapig húzódó ügy az intrikákat sem nélkülözte, amely végül dr. Dömötör Miksa megválasztásával zárult.⁷⁸⁶ Ebből az alkalmából, 1913. július 19-én az újonnan megválasztott főorvos fogadást rendezett, amelyen jelen volt Király Sándor polgármester, valamint a városi vezetésének zöme, többek között Márton Mátyás pápai prelátus, esperes-plébános, illetve dr. Klein József szabadkai kórházi főorvos (Dömötör Miksa apósa). Márton Mátyás beszédében méltatta az új városi főorvost, és kifejezte jókívánságait. A helyi lap enyhén szarkasztikus megjegyzése szerint egyébként „*a délutáni ozsonna reggel 6-ig tartott.*”⁷⁸⁷ Érdekes, hogy az önérzetében sértett dr. Kuthy Béla a városban folytatta hivatását, sőt 1914 és 1918 között tartalékos orvos hadnagyként a hadikórházban tevékenykedett. Az impériumváltást követően Kiskunhalasra költözött, ahol természettudományos tevékenységet folytatott.

Dr. Dömötör Miksa az 1913-ban megnyílt Magyarkanizsai Csodakút Ártézifürdő orvosi felügyeletét és a városi főorvosi tisztséget lelkiismeretesen látta el éveken keresztül.⁷⁸⁸ 1941-ben, a BM 5590/1941 M.E. számú rendelete alapján a visszafoglalt délvidéki területen az orvosi kamarai tagsághoz belügyminiszteri engedély kellett. Miután dr. Dömötör Miksa nyugalmazott városi főorvos ügyét kivizsgálták, megállapították, hogy: „[...] *a szerb megszállás alatt magyar nemzeti szempontból kifogástalan magatartást tanúsított.*”⁷⁸⁹ 1944. április 27-én feleségével és a többi magyarkanizsai, zsidó származású személlyel együtt bevagonírozták, majd Szegedre szállították. Az idős orvos tudta, hogy a vég elkerülhetetlen, ezért az út során morfiumos injekciót adott be magának. Szegeden felesége csendőri kíséretben konflis kocsival a kórházba szállította, de Dömötör nem volt hajlandó elárulni, hogy milyen szérumot adott be magának, és még aznap este, hat órakor, mérgezés következtében elhunyt. A Magyarkanizsáról deportált zsidó orvosok között volt dr. Koch Arnold orvos, gyógyszerész, illetve dr. Robitschek Andor is.

Randolph L. Braham neves holokausztkutató *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája* című munkájának első kötetében, *Magyarkanizsa* címszó alatt említést tesz a városi főorvos halálának körülményeiről: „*Nem sokkal később bevagonírozták és a Szegeden található gyűjtőtáborba szállították őket. Útközben dr. Dömötör Miksa felvágta az ereit, és*

---

⁷⁸⁶ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, 6. évf. (1913) 23. sz. 2. ; Uo. 6. évf. (1913) 28. sz. 1–2.

⁷⁸⁷ Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, 6. évf. (1913) 30. sz. 2.

⁷⁸⁸ Valkay Zoltán: *Dr. Dömötör Miksa kanizsai háza*. In: Új Kanizsai Újság, XXII. évf.(2015) 45.sz. 12.

⁷⁸⁹ TLZ F.096. Komanda mesta, Kanjiža. Városi Katonai Parancsnokság, Magyarkanizsa (1941-). Bakó Károly detektív jelentése. 98.biz./1942.

*meghalt.*⁷⁹⁰ A halotti anyakönyvi kivonatát megvizsgálva megállapítható, hogy „a halál oka” rovatban valóban az öngyilkosság szerepel, azonban a bejegyzés értelmében morfiomos mérgezés történt.⁷⁹¹ Az 1944 májusában az elhurcolt zsidók ingó és ingatlan vagyonára a város a 231.300/1944. belügyminiszteri rendelet alapján gondnokokat jelölt ki, akiknek gondoskodniuk kellett róla, hogy a házak tűz ellen biztosítva legyenek. Az ingatlanokat számadás kötelezettsége mellett kellett kezelni. Ennek értelmében Magyarkanizsa polgármestere értesítette a városi árvaszéket dr. Dömötör Miksa távollétéről, illetve gondnok kihelyezését indítványozta.⁷⁹² Az árvaszék a belügyminiszteri rendelet alapján Fehér László városi közgyámot jelölte ki ideiglenes gondnokként, akit Dömötör vagyonának kezelésével is megbízott.

A forrás rámutat az Auschwitzba deportált magyarországi zsidók vagyonelkobzásának folyamatára, annak első lépcsőfokára. A véghatározat igen morbid elemeket is tartalmaz, hiszen a határozatról értesítik többek között dr. Dömötör Miksát is Szegeden, aki ekkor (mint már tudjuk) több mint két hete elhunyt.⁷⁹³ Dr. Dömötör Miksa városi főorvos, gyermekgyógyász hivatástudásával nagyban hozzájárult az észak-bácskai régió közegészségügyi állapotának fellendítéséhez, megőrizve, követve a dualizmus egészségügyi politikájának három fontos jelszavát: közegészségügy, közgazdaság, közoktatás.

A fürdő vizének gyógyhatásáról a már bemutatott vegyelemzés is tanúskodik. Ez alapján a szakértők megállapították, hogy a Csodakút Ártézi fürdő ásványvize reumás izom- és ízületi bántalmak, köszvény, isiász gyógyítására kiválóan alkalmas, de sikerrel használták vérszegénység, ideggyengeség, szívbetegségek és női bajok ellen is. Ivókúrák segítségével a gyomor- és bélrendszeri betegségekben szenvedőket kezelték.⁷⁹⁴ Az épülethez tartozott még a huszonnyolc öltözőkabinnal kibővített uszoda és a gőzfűtést biztosító kazánház.⁷⁹⁵ A villanyvilágítással ellátott, központi fűtéssel felszerelt modern gyógyfürdőt körülvéő park és annak létesítményei is az idelátogató vendégek kényelmét szolgálták.

---

⁷⁹⁰ Braham 2007. 130.

⁷⁹¹ MNL CSML. Állami Anyakönyvi Másodpéldányok Levéltári Gyűjteménye 1895–1980. Halotti anyakönyvek. 691/1944.

⁷⁹² TLZ F.096. Komanda mesta, Kanjiža. Városi Katonai Parancsnokság, Magyarkanizsa (1941–). Bakó Károly detektív jelentése. 98.biz./1942.

⁷⁹³ TLZ F.096. Komanda mesta, Kanjiža. Városi Katonai Parancsnokság, Magyarkanizsa (1941–). 8301/1944.

⁷⁹⁴ Tájékoztató 1943.

⁷⁹⁵ Uo.

Az Erzsébet-ligetet (ma Népkert) és környékét a vármegyei monográfia a következőképpen mutatja be: „*A város alatt van Magyarkanizsa gyönyörű népkertje, kitűnő faiskolával és virágkertészettel egybekötve, mely a modern műkertészet minden igényeinek megfelel s a legkényesebb ízlést is kielégítheti. Díszes séta-útjai, angol kertjei, virágköröndjei és árnyas ligetei a legkellemesebb benyomást teszik s versenyezhetnek bármely más város üdülő helyével.*”⁷⁹⁶ A gyógyfürdőről 1915-ben kiadott tájékoztató részletesen taglalja a víz minőségét, a létesítmény egészségügyi szolgáltatásait, turisztikai jelentőségét, illetve az intézmény infrastrukturális hátterét. Mindemellett rövid ismertetőt közöl a járásszéli gyógyvíz 1908-as feltárásáról is: „[...] *az egyik pásztor, ki már 14-15 éve szemére alig látott, naponként szorgalmasan mosogatta szemét a kút vizével és alig 2-3 hétre szemei teljesen meggyógyultak. Egy pásztorleány, kinek lábai gyermekkor óta fel voltak zsugorodva és csak mankón tudott járni [...] a kifolyó enyhe meleg vízben órák hosszat áztatgatta a lábait, és egyszer csak észrevette, hogy mankó nélkül is tud járni s négy hét múlva eldobta mankóit, lábai teljesen meggyógyultak.*”⁷⁹⁷

Esztergomi Iván, délvidéki újságíró az 1933. szeptember 6-án, a Jugoszláviai Magyar Újságban megjelent cikkében szintén megemlíti a pásztorfiú csodával határos gyógyulását.⁷⁹⁸ A marketing szempontból sem elhanyagolható mesés történetet a magyarkanizsai szájhagyomány tovább szőtte, ugyanis a fürdő előcsarnokát díszítő (Grünfeld Herman által Budapesten megvásárolt) szobrot az 1940-es évek során a fürdőépület bejáratához kihelyezték. A helyi lakosság „Cigánylánynak” keresztelte el a műalkotást, és – összemosva a fent vázolt történeteket – a Csodakút gyógyító erejének felfedezőjeként aposztrofált pásztorlánnyal azonosította. 1944 őszén, a formálódó titói Jugoszlávia idején egy illuminált állapotban levő szovjet katona több lövést leadva tett kárt az emblematikussá vált szoborban.⁷⁹⁹

A Népkert varázslatos környezetében megnyílt Csodakút Ártézifürdő gyors fejlődésnek indult. A többnyire környékbeli és belföldi látogatói is elégedettek voltak a szolgáltatásaival. A járási fürdőt a szerződés alapján, az új gyógyüzem megnyitása után bezárták. Az épületek és a hozzá tartozó földterület sorsáról az 1914-es közgyűlési jegyzőkönyvekben olvashatunk. Megtudhatjuk, hogy az említett ingatlanokat elárverezték: „*Utasítatik a városi tanács, hogy a volt járási csodakút fürdő épületeket a hozzátartozó földterülettel együtt, amely terület [...] 23*

---

⁷⁹⁶ Iványi [1909]. 319.

⁷⁹⁷ Tájékoztató 1915.

⁷⁹⁸ Esztergomi 1982. 21.

⁷⁹⁹ Weiss Zoltán, a Kanizsai Amatőrszínház nyugalmazott rendezőjének visszaemlékezése. Magyarkanizsa, 2008. 07.15.

hold, 400 négyszöglet tesz ki, 3 évre szántásvetés alá az előbb megállapított feltételek mellett nyilvános árverésen adja haszonbérbe.”⁸⁰⁰ A fent idézett közgyűlési jegyzőkönyvön kívül erre az esztendőre vonatkozóan több forrást is találtam. Az egyikből kiderül, hogy a Csodakút Ártézifürdő Rt. kizárólagos jogot kapott a Népkert összes épületeiről készített fényképfelvételek – és az ezek alapján forgalomba hozott képeslapok – eladására.⁸⁰¹ Ennek érdekében köteles volt a park bejáratánál táblákat felállítani, s azokon a fotózásra vonatkozó tilalmat feltüntetni. 1914-ben fejeződtek be a Vigadó átalakítási munkálatai.⁸⁰² A részvénytársaság által elvállalt javítások során a főépületet és a hátsó földszintes részt vörösre festett cseréppel, a tornyot galvanizált bádoggal, a körülfutó nyitott részt palatetővel fedték be. A nagytermet átfestették, padlózatát kicserélték. Az átalakított kisteremben konyha és bárpult működött. Az épületet villanyvilágítással látták el, a toronyfeljáróba pedig egy modern angol vécét építettek.⁸⁰³

A városi tanács – az 1914. május 13-i ülésén – elégedetten nyugtázta a munkálatok befejezését: „A tanács az itt felolvasott jegyzőkönyv alapján javasolja, hogy a munka elkészítése jóváhagyólag tudomásul vétessék és Grünfeld Hermann, a Csodakút Ártézifürdő Rt. igazgatójának a város közönsége nevében a végzett szép és a város díszére való munkáért köszönet mondassék.”⁸⁰⁴ Az Erzsébet-liget rendbehozatala folytatódott, hiszen a Csodafürdő villaépítési tervei előirányozták a további munkálatokat. Porgányi Gyula, városi mérnök javaslatára a városatyák a népkerti tó kitisztítását és egy vízelvezető csatorna építését engedélyezték.⁸⁰⁵ A *Kanizsai Újság* beszámolt arról, hogy az említett esztendőben a gyógyfürdő március 24-től késő őszig (november 15-ig) üzemelt.⁸⁰⁶

Az I. világháború kitörése (1914) némi változást hozott a létesítmény életében, ugyanis 1915-től szolgáltatásait sebesült katonák vehették igénybe gyógyulás, felépülés reményében. Az erre vonatkozó 1917. évi képviselő-testületi határozat elfogadta, hogy a „*Magyarkanizsai Csodakút Ártézifürdő Részvénytársaság részére a sebesült és beteg katonák a fürdő és ruha használati díja fejenként 1 korona 40 fillérben állapítassék meg 1917. évi április hó 1-től kezdődőleg.*”⁸⁰⁷ Az 1917. május 24-én megtartott rendkívüli közgyűlésen a vállalat által

⁸⁰⁰ TLZ F.004.50. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1914/84. szám

⁸⁰¹ TLZ F.004.50. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1914/162. szám

⁸⁰² Uo.

⁸⁰³ TLZ F.004.50. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1914/199. szám

⁸⁰⁴ Uo.

⁸⁰⁵ TLZ F.004.50. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1914/215. szám

⁸⁰⁶ OSZKMF B1 FM3/4374. Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, VIII. évf. (1914) 45.sz. 3.

⁸⁰⁷ TLZ F.004.56. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1124./1917.eln.198./jkv. szám.

benyújtott kérelemről határoztak, amely a fürdő kibővítéséhez szükséges engedély megadását indítványozta. A kérvényben a társaság forgalmáról készített kimutatások szerepelnek. Ezekből világosan látszik, hogy a vállalkozás nyereséges, és a fürdőt évről évre egyre többen látogatják. A fürdővendégek száma négy év alatt a négyszeresére növekedett, s az 1916-os esztendőben elérte a közel húszezer főt. Ezért a részvénytársaság igazgatósága úgy döntött, hogy a szerződésben megjelölt, a létesítmény átadására vonatkozó határidő (1943. május 1.) további húsz évre való (1963. május 1-ig) meghosszabbítását kéri.⁸⁰⁸ Ennek tudatában a vezetőség ígéretet tett, hogy a fürdőkomplexumot tovább bővíti. Kikötésként szerepelt a dokumentumban, hogy a társaság köteles legalább 250 000 koronát befektetni, egy új medencét, gőzfürdőt, pihenőhelyiséget, zuhanyzót, masszázsszobát és tíz új fürdőkabint létrehozni. Leszögezték, hogy amennyiben ezeket az újításokat 1919. április 30-ig nem hajtja végre, a fürdőüzemet az 1912-es szerződés alapján 1943. május 1-jén a város átveszi. A városi tanács véghatározatában a felsorolt feltételek mellett a kérvényt elfogadta.⁸⁰⁹

Az első világháborút követő impériumváltás nehézségei (nemzeti elvű földreform, a helyi vállalkozókat sújtó pótló) ellenére a gyógyfürdő tovább üzemelt, bár valamelyest veszített régi fényéből. Magyarokánizsán, a dualista gyökereken nyugvó, a polgári erények gyakorlása folytán elterjedő fürdőkultúra többé-kevésbé megőrizte az Osztrák–Magyar Monarchiához köthető szellemiségét, ezzel biztosítva bizonyos fokig a kontinuitást. Egy új állam keretein belül (az SZHSZ Királyság, majd 1929-től a Jugoszláv Királyság idején) az immár Artesko Kupatilo néven működő üzemben néhány hasznos beruházást sikerült végrehajtaniuk. 1936-ban pezsgőfürdőt és egy korszerű iszapfürdős medencét alakítottak ki.⁸¹⁰ A Délvidék visszacsatolása során a Csodakút Ártézisfürdő Részvénytársaság és a város által kötött koncessziós szerződés lejárt. Ennek értelmében a fürdő üzemeltetése 1943. május 1-jén a város kezébe került. 1944. február 29-én a városi tanács a gyógyfürdőt a Vigadó épületével együtt a Magyarokánizsai Első Takarékpénztár Részvénytársaságnak bérbe adta.⁸¹¹

A második világháborút követően, Jugoszlávia keretein belül a gyárakat, vállalatokat államosították. Erre a sorsra jutott a kanizsai gyógyfürdő és a környezetéhez tartozó Vigadó is. Sajnos a Népkert díszes sétányait nem gondozták kellő szaktudással, impozáns épületei

---

⁸⁰⁸ TLZ F.004.56. Magyarokánizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 2286/1917.215./jkv. szám.

⁸⁰⁹ Uo.

⁸¹⁰ Balneološka analiza peloida iz banje u Kanjiži 1995.

⁸¹¹ TLZ F.101.2. Magyarokánizsa Város (1941-1944). 6/kgy. ad 4.049/kgig. 1944. szám

előregedtek, lassan tönkrementek. A gyógyfürdő előcsarnokát a kor igényének megfelelően „átalakították”, követve a szocialista-realista építészeti stílus markáns jegyeit. Üde színfoltot jelentett a város életében az 1952-től hagyományosan megrendezett Kanizsai Írótábor. Az írók, költők (Bogdánfi Sándor, Majtényi Mihály, Todor Manojlović, Aleksandar Tišma, Koncz István, Tolnai Ottó stb.) vitafórumaikat, beszélgetéseiket sok esetben a Vigadó teraszán, a népkerti körisfa alatt, illetve a gyógyfürdő épületében tartották. Több neves író, festő, előadóművészt ihletett meg a Csodakút és a Járás hiedelemvilága, a Vigadó és a park varázsa, a gyógyfürdő hangulata. 2005-ben mutatták be Nagy József világhírű Jel Színházának *Utolsó tájkép* című darabját, alkotásában a Csodakút és a Járás különös vonzerejét jeleníti meg.⁸¹² Valamelyest javult a helyzet, miután az 1970-es évek közepén egy új népkerti fürdő felépítését indítványozta a Kanizsai „Banja” Gyógy- és Üdülőközpont társult munka alapszervezete.⁸¹³ 1980-ban a régi, monarchia korabeli gyógyfürdő (mai Hotel Abella) közelében egy új gyógyüdülőközpont (Hotel Aquamarin) kezdte meg működését.⁸¹⁴ A régi fürdő épületét rendbe hozták ugyan, de egyelőre környezetével együtt messze nem éri a századfordulón ékszerdobozként tündöklő, a kor igényének megfelelő fürdő színvonalát. Mivel a gyógyfürdő a város történelmét gazdagító, idegenforgalmát és gazdaságát meghatározó létesítménye, ezért joggal kapott helyet a Magyarkanizsa Község Helyi Értéktárában.⁸¹⁵

---

⁸¹² Fejős 2008. 52.

⁸¹³ TLZ F.770.6.14. Kanizsai Gyógyfürdő Szakosított Utókezelő Intézet. (1963–2012). Zavod za specijalizovanu rehabilitaciju „Banja Kanjiža”. Zapisnik. 1.

⁸¹⁴ Đere–Tomić 1982. 138.

⁸¹⁵ Fejős 2014A. 103–107.

11. Összegzés

Disszertációmban a kulturális élet meghatározó színterein keresztül (oktatás, társadalmi szervezetek, sajtó, fürdőkultúra) igyekeztem rámutatni a délvidéki kisváros dualizmus kori közösségi művelődésének legfontosabb mozzanataira, fejlődésére, illetve egyes szegmenseinek hiánypótló törekvéseire.

A dolgozatomban rávilágítottam, hogy a dualizmus korában végbement gazdasági és társadalmi változások döntően befolyásolták a délvidéki kisváros mindennapi életet. Az árvízmentesítés kapcsán a kanizsai kubikusok tanúbizonyságot tettek rendkívüli munkabírásukról, a városatyák pedig a szervezőképességükről, a szakmai kompetenciáikról. A közegészségügy javulásának köszönhetően sikerült visszaszorítani a rengeteg halálos áldozatot szedő járványokat, csökkentve némileg a gyermekhalandóság legelszomorítóbb statisztikáit. Ugyanakkor a művelődés és a kultúra különböző területein keresztül (oktatás, társadalmi szervezetek, sajtó stb.) a fejlődés tendenciái nyomon követhetőek. A fokozatosan gyarapodó polgári réteg közművelődés iránti igénye megnőtt, ennek következtében a műveltségi szintje emelkedett.

Megállapítottam, hogy a magyarkanizsai oktatásügy – minden ellentmondásával együtt – hatalmas fejlődésen ment keresztül a dualizmus időszakában. A közoktatás modernizációja rendkívül pozitívan hatott Magyarkanizsa kulturális életére. A népoktatási törvény elfogadásával, illetve annak a gyakorlatban történő alkalmazásával, az új óvodák, iskolák létesítésével jelentős mértékben csökkent az írástudatlanok és iskolázatlanok száma a városban. A felekezeti iskolák községivé való átalakítása miatt, az önkormányzat és a katolikus egyház között konfliktushelyzet alakult ki. A vitát a Haynald Leánynevelő Intézet építése zárta le, tudniillik az egyház a munkálatokhoz szükséges összeg jelentős részét kifizette. Az általános műveltségi szint növekedése a képzett oktatók, tanítók munkájának, valamint a helyi viszonyokhoz mérten jól felszerelt oktatási intézményeknek köszönhető.

Kutatási eredményeimet publikálva bemutattam, hogy a helyi társadalmi egyesületek, civil szervezetek – befolyásolva a polgárosodó város ízlésvilágát, kedélyállapotát és műveltségi szintjét – pozitív hatást gyakoroltak a helyi kultúra fejlődésére a dualizmus korában Magyarkanizsán. A színvonalas társasági élet, a színjátszás, a zene és a sport a formálódó közösség mindennapjává vált. Az egyesületek önzetlenségükkel, karitatív tevékenységükkel, a közösség iránti felelősségvállalásukkal jó példát mutattak mikrokörnyezetük széles rétegének

a századfordulón. Kultúráközvetítő szerepük is figyelemre méltó, hiszen az olvasóegyletekben, önképző körökben a műveltségi szint emelésén túl igényt tartottak a szakmai tájékozottságuk szélesítésére, az új ismeretek elsajátítására. Munkám során 48 magyarkanizsai egyesület működést tártam fel. Statisztikai elemzést készítve megállapítottam, hogy az országos tendenciával egybevetve a magyarkanizsai egyletek funkciójuk és társadalmi-réteg jellemzőik vonatkozásában követték az országos trendeket, ugyanakkor kevesebb a réteghez nem köthetők számaránya az országos átlaghoz viszonyítva, viszont a polgári–értelmiségi egyesületek kategóriájában több, mint a kétszerese az országos eredménnyel összehasonlítva.

Disszertációmban megvizsgáltam, hogy a helyi lapok megjelenésükkel (*Kanizsai Újság*, *Kanizsai Ellenőr*) miként igyekeztek évszázados hiátust pótolni a helyi közösség kulturális életében. Dolgozatomban kísérletet tettem arra, hogy rávilágítsak a megkésve megjelenő – sok tekintetben a kiegyezés utáni évtized politikai sajtójának mintáját követő – magyarkanizsai hírlapkiadás és a település rendezett tanácsú várossá válásának ok-okozati viszonyára. A hetilapok tartalmi-leíró elemzésén túl rávilágítottam a sajtó, mint vállalkozás társadalmi-gazdasági hátterére is, a kiadó üzleti érdekeinek, a helyi politikai életben betöltött szerepének ismertetése révén. Megállapítottam, hogy főként a *Kanizsai Újság*, de némiképp a *Kanizsai Ellenőr* c. hetilap is a bulvárhírek megjelenésével, a folytatásos korabeli regények közzétételével, valamint az üzleti szellemben működtetett sajtóvállalkozások létrehozásával nagyban hozzájárult a modern tömegsajtó megteremtéséhez a késő-dualizmus kori Magyarkanizsán.

Disszertációmban, a kanizsai gyógyfürdő történetét feltáró fejezetben egy új iparág, a turisztika meghonosodását, annak társadalmi-kulturális aspektusait vizsgáltam. Igyekeztem rámutatni, hogy a polgárosodó, rendezett tanácsú város vezetése a helyi magáncégek, részvénytársaságok kapitalista vállalkozó kedvét miként kívánta ösztönözni. Ennek a legekleatásabb példája a helyi vállalkozó csoport révén megvalósult gyógyfürdő-beruházás. Az 1912-ben megkötött koncessziós szerződés alapján az önkormányzat az építkezéshez szükséges ingatlanokat az Ártézifürdő Részvénytársaságra átruházta. Ennek fejében a társaság a befektetéshez szükséges tőkét biztosította, illetve egy modern, a polgári igényeket kielégítő fürdő felépítését és üzemeltetését vállalta.⁸¹⁶

---

⁸¹⁶ TLZ F.004.45. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1912. II. 428. szám, 429. szám

Ezzel szemben a századfordulón – a rádió mellett – a kommunikáció forradalmát megtestesítő telefonközpont kialakítását elodázták, ráadásul a tőkeerős gyárakat, az iparfejlesztést ösztönző nagyvállalatokat sem sikerült a térségünkbe csalogatniuk. Az 1908-tól városi rangot szerző Magyarokizsa hatalmas lehetőség küszöbén állt, amit az idő rövidsége, illetőleg a történelem addigi legszörnyűbb és legvéresebb háborúja miatt kiaknázatlanul hagyott. Nem elhanyagolható tény azonban, hogy az impériumváltást követően (1920) a megváltozott politikai, gazdasági viszonyok között is sikerült megőrizni a művelődés és kultúra területén elért sikereket. Bizonyítékként szolgál a dualizmus kori gyökerekből táplálkozó iskolák, civil szervezetek jól érzékelhető kontinuitása a város két világháború közötti időszakában.

12. Források és irodalom

Levéltári források

Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (KFL)

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár (MNL CSML)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

Történelmi Levéltár, Zenta – Istorijski Arhiv, Senta (TLZ)

KFL. I. 1. b. Plébániai iratok. Magyarokizsa 1888–1901.

KFL I. 1. c. Perszonális iratok. Márton Mátyás.(Aldebrő, Heves m. 1852. október 14. – Magyarokizsa, 1930. szeptember 18.). 1930–1931. /Végr.1930./Obitus/Massa.

KFL. I. 3. b. Egyházmegyei Tanfelügyelőség. Népiskolák iratai. Magyarokizsa 1872–1944.

MNL CSML. Állami Anyakönyvi Másodpéldányok Levéltári Gyűjteménye 1895–1980. Halotti anyakönyvek. 691/1944.

MNL OL K 150. 2475.cs. 4095/1894. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Chevra Kadischa Egylet.

MNL OL K 150. 2483.cs. 82941/1894. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Katolikus Nép kör.

MNL OL K 150. 1247.cs. 51665/1884. . Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Görögkeleti Szerb Egyházi Dalárda.

MNL OL K 150. 2352.cs. 10551/1893. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Keresztény Nőegylet.

MNL OL K 150. 2359.cs. 53525/1893. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Jótékony Izraelita Nőegylet.

MNL OL K 150. 15.cs. 3460/1867. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Olvasó kör.

MNL OL K 150. 2617.cs. 43285/1895. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Tekéző Társaság.

MNL OL K 150. 1683.cs. 9477/1888. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Egyesült Ipartársulat.

MNL OL K 150. 1952.cs. 48091/1890. Belügyminisztérium. Általános iratok. Ókanizsai Gazdasági Olvasóegylet.

TLZ F.004. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyvek. 1870–1874.

TLZ F.004. 6–58. Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város. Közgyűlési Jegyzőkönyvek. 1875–1918.

TLZ F. 034. Izraelita Jótékony Nőegylet (1885–1894).

TLZ F.096. Komanda mesta, Kanjiža. Városi Katonai Parancsnokság, Magyarkanizsa (1941–).

TLZ F. 374. Ó–Kanizsai Iparos Olvasókör (1908–1911).

TLZ F.435. Kanizsai napi- és hetilapok gyűjteménye 1911–1944.

Könyvészeti források, feldolgozások és folyóiratok

A Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 2002. *A Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777–1923.* Szerk.: Lakatos Andor. Kalocsa, 2002.

A magyar sajtó története. II/2. 1985: *A magyar sajtó története. II/2. 1867–1892.* Szerk.: Kosáry Domokos és Németh G. Béla. Budapest, 1985.

A magyar szent korona országainak fürdői 1914: *A magyar szent korona országainak balneológiai egyesületébe tartozó fürdők és források képes ismertetése.* (Összeállították: Dr. Vámosy Zoltán–Dr. Lenkei V. Dani–Dr. Schulhof Vilmos). Budapest, 1914.

Appel 1886: Appel Ede: *Ókanizsa nagyközség történelmi, helyrajzi, gazdasági, népismeit és statisztikai ismertetése.* Szabadka, 1886.

Argay [1909] A: Argay Bálint: *Közoktatásügy.* In: Magyarország vármegyei és városai. Bács–Bodrogh vármegye I. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, é. n. [1909].

Argay [1909] B: Argay Bálint: *Közoktatásügy (pótló közlemény).* In: Magyarország vármegyei

és városai. Bács–Bodrogh vármegye II. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, é. n. [1909].

Bácska társadalmi élete 1910: *Bácska társadalmi élete ezer arcképpel.* Szerk.: Csoór Gáspár. Budapest, é. n. [1910].

Balla–Wirth 1989: Balla Ferenc–Wirth István: *Egyletek, egyesületek a Jászságban.* h.n., 1989.

Balneološka analiza peloida iz banje u Kanjiži 1995: *Balneološka analiza peloida iz banje u Kanjiži sa orijentacionim mišljenjem o terapijskoj vrednosti i načinu pripreme.* Beograd, 1995.

Balogh 1965A: Balogh István: *A paraszti művelődés.* In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korszakában 1848–1914. Tanulmányok. Szerk.: Szabó István. II. kötet. Budapest, 1965.

Balogh 1965B: Balogh István: *A tanyás gazdálkodás társadalmi problémái.* In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korszakában 1848–1914. Tanulmányok. Szerk.: Szabó István. I. kötet. Budapest, 1965.

Belić 2005: Belić, Branislava: *Uvod.* In: Banje Vojvodine. Novi Sad, 2005.

Berauer 1896: Berauer József: *A Kalocsa–egyházmegyei róm. kath. népiskolák története.* h.n., 1896.

Bezdán 1994: Bezdán Sándor: *A dualizmus kori egyesülettörténet forrása.* In: Belvedere Meridionale, Kiskönyvtár 7. Szeged, 1994.

Bezdán 1976: Bezdán Sándor: *Az alföldi mezővárosi olvasókörok századforduló körüli tevékenységéről.* Szeged, 1976.

Blazovich 2007: Blazovich László: *Szeged rövid története.* Szeged, 2007.

Bodor 1914: Bodor Antal: *Dél-magyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra.* Budapest, 1914.

Borús 1996: Borús Rózsa: *A topolyai nyomdászat.* In: Bácsország, II. évf. (1996) 11. sz.

Bösze 1997: Bösze Sándor: „Az egyesületi élet a polgári szabadság...” *Somogy megye egyesületei a dualizmus korában.* Kaposvár, 1997. In: Somogyi Almanach, 53.szám.

Braham 2007: Braham, L. Randolph: *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája*. I. kötet. Budapest, 2007.

Bukurov 1952: Bukurov, Branislav: *Geografski položaj bačkih naselja*. Novi Sad, 1952.

Buzinkay 2016: Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Budapest, 2016.

Deák 2009A: Deák Ágnes: *Az egyesületek és a Schmerling-provizórium kormányzata*. In: Acta Historica. Tomus CXXIX. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2009.

Deák 2009B: Deák Ágnes: *Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849–1867*. In: Magyarország története 15. kötet. Főszerkesztő: Romsics Ignác. Budapest, 2009.

Đere–Tomić 1982: Đere, Kornel Dr.–Tomić, Pavle Dr.: *Opština Kanjiža*, Novi Sad, 1982.

Dévavári 2012: Dévavári Zoltán: *Új pártok felé. Kisebbségi kiutkeresés, szellemi és politikai irányzatok a Délvidéken és a Magyar Párt megalakulása. (1918–1923. Doktori (PhD) értekezés*. Szabadka–Szeged. 2012.

Devečerski–Teofilovski 2005: Devečerski V., Gordana–Teofilovski Č., Mirko: *Balneoklimatologija i Balneoklimatoterpija*. In: Banje Vojvodine. Novi Sad, 2005. 15–17.

Dezsényi 1944: Dezsényi Béla: *Egy régi vidéki újság képes melléklete*. In: Magyar Könyvszemle. 68. évf. 3. folyam (1944) 2–4. sz.

Dezsényi–Nemes 1954: Dezsényi Béla–Nemes György: *A magyar sajtó 250 éve*. Budapest, 1954.

Dobos 1982: Dobos János: *Kanizsa múltjából*. In: A csönd városa. Újvidék, 1982.

Dobrovits 1936: Dobrovits Sándor: *Budapest egyesületei*. In: Magyar Statisztikai Közlemények 74. k. (1936) 3. sz.

Dobrovits 1935: Dobrovits Sándor: *Magyarország egyesületeinek statisztikája*. In: Magyar Statisztikai Szemle, 16. évf. (1935) 4. sz.

Döbör 2018A: Döbör András: *A délvidéki magyar nyelvű politikai hírlapírás vázlatos története a kezdetektől 1918-ig*. In: Fejezetek a Délvidék múltjából. Szeged, 2018.

Döbör 2018B: Döbör András: *Sajtópolitika és politikai sajtó Magyarországon (1780–1840)*. Budapest, 2018.

Döbör–Pető 2018: Döbör András–Pető Bálint: *Magyarkanizsai sajtó kezdetei (1909–1918)*. In: *Magyarkanizsa monográfiája (1848–1945)*. Magyarkanizsa, 2018. (kézirat, Délvidék Kutató Központ Archívum Szeged, Csíkos Nyomda Szabadka.)

Eötvös 1957: *Eötvös József válogatott pedagógiai művei*. Összeállította: Felkai László. Budapest, 1957.

Esztergomi 1982: Esztergomi Iván: *A csöndváros*. In: *A csönd városa*. Újvidék, 1982.

Fejős 2008: Fejős Sándor: *A Csodakút*. Szeged, 2008.

Fejős 2016: Fejős Sándor: *A Magyarkanizsa községi zsidóság története*. In: Forró Lajos – Mózes Anita: 67 évre titkosítva. Szeged, 2016.

Fejős 2015: Fejős Sándor: *Education and Culture in Magyarkanizsa during the Dualist Era*. Délvidéki Szemle, Szeged, 2015. II. évf. 2. sz.

Fejős 2014A: Fejős Sándor: *Gyógyfürdő*. In: *Kanizsa kincsei*. Magyarkanizsa Község helyi értéktára. Szerkesztők: Fejős Sándor – Forró Lajos – Mózes Anita. Szeged, 2014.

Fejős 2014B: Fejős Sándor: *Nemzetközi Futó- és Úszó Maraton*. In: *Kanizsa kincsei*. Magyarkanizsa Község helyi értéktára. Szerk.: Fejős Sándor–Forró Lajos–Mózes Anita. Szeged, 2014. 57–58.

Felkai 1969: Felkai László: *A népiskolai törvény és végrehajtása*. In: *Magyar Pedagógia*. 69. évf. (1969). 1–2. sz.

Felkai 1979: Felkai László: *Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége*. Budapest, 1979.

Felkai 1994: Felkai László: *Magyarország közoktatásügye a millennium években*. Budapest, 1994.

Forró–Molnár: Forró Lajos–Molnár Tibor: *Tragikus emberi sorsok 1944-ből a partizániratok tükrében*. Szeged–Zenta, 2013.

Gál 1981: Gál Mózes: *Az Alföld gyógyfürdői és fürdői*. Budapest, 1981.

Géczi 1995: Géczi Lajos: *Az önkényuralomtól a kiegyezésig.* In: Kiskundorozsma. Tanulmányok. Szerk.: Kövér Lajos, Tóth Sándor László. Szeged, 1995.

Gurka 2017: Gurka Dezső: *A báró Podmaniczky család szerepe a 18–19. századi magyar kultúrában.* Budapest, 2017.

Gyáni 2015: Gyáni Gábor: *Művelődés-, kultúra- és mentalitástörténet. A paradigmaváltás dilemmái.* In: Mérföldkövek a magyar művelődéstörténet-írásban. Tanulmányok. Szerk.: Monok István. Budapest, 2015.

Gyáni 2006: Gyáni Gábor: *Sajtótörténet a társadalomtörténész szempontjából.* Médiakutató, 2006 tavasz. 1. sz.

Gyáni–Kövért 2006: Gyáni Gábor–Kövért György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig.* h.n., 2006.

Gyimesi 1965: Gyimesi Sándor: *A parasztság és a szövetkezeti mozgalmak.* In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korszakában 1848–1914. Tanulmányok. Szerk.: Szabó István. II. kötet. Budapest, 1965.

Habermas 1993: Habermas, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban.* Budapest, 1993.

Hanák 1974: Hanák Péter: *A kultúrtörténeti szintézis problémái.* In: Történelmi Szemle, Budapest, XVII. évf. (1974) 3. sz.

Harsányi 2016: Harsányi László: *A magyarországi zsidó egyesületek fél évszázada. (1868–1919).* In: Aetas, 31. évf. (2016) 2. sz.

Hegedűs 1995: Hegedűs Antal: *Kanizsa, Martonos és Horgos története 1751-től 1848-ig.* In: Kanizsa monográfiája I. Kanizsa, 1995.

Hornyák 2004: Hornyák Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927.* Újvidék, 2004.

Hornyik 1985: Hornyik Miklós: *A Délbácska története (1920–1929).* Újvidék, 1985.

Iványi [1909]: Iványi István: *Magyar-kanizsa.* In: Magyarország vármegyéi és városai. Bács–Bodrogh vármegye I. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, é. n. [1909].

Kalapis 2003: Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból III. P – ZS.* Újvidék, 2003.

Kalapis 2002: Kalapis Zoltán: *Százötven éves sajtótörténetünk dátumai és fejezetei.(1848–1998).* Létünk, Újvidék, 32. évf. (2002) 1–2. sz.

Kanizsa monográfiája 1995: *Kanizsa monográfiája.* I. kötet. Kanizsa, 1995.

Kanizsai Képeslapok 2013: *Kanizsai Képeslapok.* Szerkesztők: Fejős Sándor – Forró Lajos – Kávai Szabolcs. Szeged, 2013.

Katona 2008: Katona Csaba: *Magyar és cseh fürdők az Osztrák–Magyar Monarchiában.* Limes, 21. (2008) 1. sz.

Kávai 2001: Kávai Szabolcs: *Emberségünk vára.* Tóthfalu, 2001.

Kávai 2008: Kávai Szabolcs: *Magyarkanizsai társadalmi egyesületek 1945-ig.* Szeged, 2008.

Klamár 2016: Klamár Zoltán: *Kanizsai mindennapok.* Újvidék, 2016.

Klamár 2006: Klamár Zoltán: *Tanyák, parasztgazdaságok Magyarkanizsa vidékén (1900–2000).* Szabadka, 2006.

Kelemen 2001: Kelemen Elemér: *A magyarországi népoktatás a dualizmus korában.* In: Filozófia–Művelődés–Történet. Szerk.: Donáth Péter és Farkas Mária. Budapest, 2001.

Kelemen–Setényi 1994: Kelemen Elemér–Setényi János: *Az oktatási törvénykezés változásai. Hazai és nemzetközi kitekintés.* Budapest, 1994.

Kókay–Buzinkay–Murányi 1999: Kókay György–Buzinkay István–Murányi Gábor: *A magyar sajtó története.* Budapest, 1999.

Kolozsi 1973: Kolozsi Tibor: *Szabadkai sajtó (1848–1919).* Szabadka, 1973.

Korać 2007: Korać, Jasna: *Stari parkovi Bačke.* Vršac, 2007.

Koroknay 1995: Koroknay Ákos: *Kanizsa és Martonos határőrvidéki korszaka.* In: Kanizsa monográfiája I. Kanizsa, 1995.

Kósa 1999: Kósa László: *Fürdőélet a Monarchiában.* Budapest, 1999.

Kósa 1993: Kósa László: *Fürdő kultúra és természetszemlélet kapcsolata a felvilágosodástól a 20. század elejéig*. In: Európa híres kertje. Történeti ökológia tanulmányok Magyarországról. Budapest, 1993.

Kosáry 1974: Kosáry Domokos: *A művelődéstörténet helye a történelmi szintézisben*. In: Történelmi Szemle, Budapest, XVII. évf. (1974) 3. sz.

Kovalcsik 2003: Kovalcsik József: *A kultúra csarnokai. A közösségi művelődés szinterei – utópiák, mozgalmak, társadalomszervezés, a művelődési otthonok kialakulása*. Budapest, 2003.

Kozári 2005: Kozári Mónika: *A dualista rendszer (1867–1918)*. h.n., 2005.

Kozári 2009: Kozári Mónika: *A dualizmus kora 1867–1914*. In: Magyarország története 16. Főszerkesztő: Romsics Ignác. Budapest, 2009.

Lakatos 2004: Lakatos Éva: *Sikersajtó a századfordulón*. Budapest, 2004.

Lengyel 2013: Lengyel András: *A mindennapok szemüvegkészítői. Sajtótörténeti tanulmányok*. h.n. 2013.

Lengyel 1999: Lengyel András: „Közkatonái a tollnak...”. Szeged, 1999.

Lóránt 1915: Lóránt Ármin: *A hadifogolykérdésről*. Budapest, 1915.

Magyar 1985: Magyar László: *Palics történetének rövid áttekintése*. In: Létünk, Évkönyv 1985. Szabadkáról. Újvidék, 1985.

Magyar Művelődéstörténet 2006: *Magyar Művelődéstörténet*. Szerk.: Kósa László. Budapest, 2006.

Magyarkanizsa 1848–49-ben 1999: *Magyarkanizsa 1848–49-ben. Forrásválogatás*. Szerk.: Pejin Attila. Zenta, 1999.

Magyarkanizsa monográfiája 2018: *Magyarkanizsa monográfiája (1848–1945)*. Magyarkanizsa, 2018. (kézirat, Délvidék Kutató Központ Archívum Szeged, Csíkos Nyomda Szabadka.)

Magyarország vármegyéi és városai. [1909]: *Magyarország vármegyéi és városai. Bács–Bodrogh vármegye I–II*. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, é. n. [1909].

Magyarországi Zsidó Hitközségek 1944. április. 1994: *Magyarországi Zsidó Hitközségek 1944. április. A Magyar Zsidók Központi Tanácsának összeírása a német hatóságok rendelkezése alapján. I. rész: Adattár.* Közzéteszi: Schweitzer József. Budapest, 1994.

Mann 2000: Mann Miklós *Kultuszminiszterek egyházpolitikája a 19. században.* In: Oktatáspolitikai és vallásszabadság. Szerk.: Nagy Péter Tibor. Budapest, 2000.

Mann 1993: Mann Miklós: *Kultúrpolitikusok a dualizmus korában.* Budapest, 1993.

Marjanucz 2008: Marjanucz László: *Előszó.* In: Fejős Sándor: *A Csodakút.* Szeged, 2008.

Marjanucz 2018: Marjanucz László: *Magyarkanizsa 1867 és 1895 között.* In: *Magyarkanizsa monográfiája (1848–1945).* Magyarkanizsa, 2018. (kézirat, Délvidék Kutató Központ Archívum Szeged, Csíkos Nyomda Szabadka.)

Milosavljević 2005: Milosavljević, Stanislav: *Geotermalni resursi Vojvodine sa posebnim akcentom na lekovite vode i banje.* In: *Banje Vojvodine.* Novi Sad, 2005.

Molnár 2015: Molnár Tibor: *A bácskai Tisza mente I. világháborús hősi halottai.* Zenta, 2015.

Molnár 2016: Molnár Tibor: *Magyarkanizsa az I. világháborúban (1914–1918).* In: *Magyarkanizsa monográfiája (1848–1945).* Magyarkanizsa, 2018. (kézirat, Délvidék Kutató Központ Archívum Szeged, Csíkos Nyomda Szabadka.)

Nacsády–Baranyi 1991: Nacsády József–Baranyi Zsolt: *A szegedi újságírás rövid története. Az előzményektől 1944-ig.* In: *Szeged története 3/1. (1849 – 1919).* Szerk.: Gaál Endre. Szeged, 1991.

Nagy 1991: Nagy Zoltán: *Az eklektika korának építészeti és kommunális fejlődése.* In: *Szeged története 3/1. (1849 – 1919).* Szerk.: Gaál Endre. Szeged, 1991.

Pajkossy 1993A: Pajkossy Gábor: *Egyesületek a reformkori Magyarországon.* In: *História*, 15. évf. (1993) 2. sz.

Pajkossy 1993B: Pajkossy Gábor: *Egyesületek Magyarországon és Erdélyben 1848 előtt.* In: *Korunk* III. évf. (1993) 4. sz.

Pajkossy 1991: Pajkossy Gábor: *Polgári átalakulás és nyilvánosság a magyar reformkorban.* Budapest, 1991.

Pejin 2007: Pejin Attila: *A forradalom és polgári átalakulás kora. (1848–1918).* In: Zenta monográfiája I. Zenta, 2007.

Pejin 2003: Pejin Attila: *A zentai hírlapok történeti bibliográfiája. (1875–1962).* Zenta, 2003.

Péter 1986: Péter László: *Szeged.* Panoráma magyar városok sorozat. Szerk.: Dürr Béláné. Szeged, 1986.

Pető 2014: Pető Bálint: *Magyarkanizsa városi státusának első esztendeje a helyi sajtó tükrében.* Délvidéki Szemle, Szeged, I. évf. (2014) 1. sz.

Podmaniczky 1888: Podmaniczky Frigyes: *Napló–Töredékek. 1824–1887.* Negyedik kötet. Budapest, 1888.

Pölöskei 2005: Pölöskei Ferenc: *A dualizmus válságperiódusa (1890–1918).* In: Magyarország története a 19. században. Szerk.: Gergely András. Budapest, 2005.

Pruzsinszky 2014: Pruzsinszky Sándor: *Hallhatatlan cenzúra.* Médiatudományi Könyvtár 12. Sorozatszerkesztő: Koltay András–Nyakas Levente. h.n., 2014.

Pukánszky–Németh 1992: Pukánszky Béla–Németh András: *Neveléstörténet III.* Szeged, 1992.

Reisz 1988: Reisz László: *Egyletek a dualizmus kori Magyarországon.* Statisztikai Szemle, 65. évf. (1988) 10. sz.

Reiszig [1909]: Reiszig Ede: *Bács–Bodrog vármegye története.* In: Magyarország vármegyéi és városai. Bács–Bodrog vármegye II. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, é. n. [1909]. 245.

Révész 1986: Révész T. Mihály: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon.* Budapest, 1986.

Sebestyén 2003: Sebestyén István: *Az egyesületek számbavételének módszertani problémái a történeti statisztikában.* Statisztikai Szemle, 81. évf. (2003) 4. sz.

Simonyi 2003: Simonyi Mária: *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén.* Tóthfalu, 2003.

Szabó 1991: Szabó Tibor: *Egyház és kultúra*. In: Szeged története 3/2. 1849–1919. Szerk.: Gaál Endre. Szeged, 1991.

Szajbély 2005: Szajbély Mihály: *A médiatörténet és a sajtótörténet viszonyáról*. Médiakutató, 2005 tavasz. 1. sz.

Szekeres 1995: Szekeres László: *Kanizsa múltja a régészeti leletek fényében*. In: Kanizsa monográfiája. I. kötet. Kanizsa, 1995.

Szobonya–Günther [1909]: Szobonya–Günther: *Mezőgazdaság, állattenyésztés*. In:

Szöllősy Vágó 1991: Szöllősy Vágó László: *Iskoláink krónikája. Fejezetek a kanizsai oktatásügy történetéből*. In: Monografija Kanjiže – Kanizsa Monográfiája. Kanizsa, 1991.

Tóth 2017: Tóth Árpád: „Majmolás” vagy civilizációs fölzárkózás? *A reformkori pesti egyesületek mint a nyugati minták követői*. In: Történelmi Szemle LIX. évf. (2017) 3. sz.

Tóth 2005: Tóth Árpád: *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban*. Budapest, 2005.

Urbán 1989: Urbán János: *Lángérdem*. Szabadka, 1989.

Urbán 1988: Urbán János: *Parázsföld*. Kanizsa, 1988.

Vajda–Vadas 1990: Vajda Róbert–Vadas Vera: *Magyarország gyógyidegenforgalma I*. Budapest, 1990.

Valkay 2014A: Valkay Zoltán: *A magyarkanizsai városháza*. In: Kanizsa kincsei. Magyarkanizsa Község helyi értéktára. Szerkesztők: Fejős Sándor – Forró Lajos – Mózes Anita). Szeged, 2014.

Valkay 2014B: Valkay Zoltán: *A Szent Örangyalok katolikus templom*. In: Kanizsa kincsei. Magyarkanizsa Község helyi értéktára. Szerkesztők: Fejős Sándor – Forró Lajos – Mózes Anita). Szeged, 2014.

Valkay 2011: Valkay Zoltán: *Magyarkanizsa építészetének rövid története (1694-1944)*. In: Nagykanizsai Honismereti Füzetek. 37. Nagykanizsa, 2011.

Varga 2017: Varga Bálint: *Árpád a város fölött. Nemzeti integráció és szimbolikus politika a 19. század végének Magyarországon*. Budapest, 2017.

Várkonyi 1993: Várkonyi Gábor: *Hévizek és fürdők a 17. századi Magyarországon*. In: Európa híres kertje. Történeti ökológia tanulmányok Magyarországról. Budapest. 1993.

Zakar 2018: Zakar Péter: *Magyarkanizsa története (1848–1867)*. In: Magyarkanizsa monográfiája (1848–1945). Magyarkanizsa, 2018. (kézirat, Délvidék Kutató Központ Archívum Szeged, Csikos Nyomda Szabadka)

Zenta monográfiája I. 2007: *Zenta monográfiája I.* Fő- és felelős szerkesztő: Szloboda János. Zenta, 2007.

Hírlapok:

Kanizsai Ellenőr, Magyarkanizsa (1911 – 1918)

Kanizsai Újság, Magyarkanizsa (1909 – 1915)

Új Kanizsai Újság (1996, 2009, 2011, 2015):

Valkay Zoltán: *Dr. Dömötör Miksa kanizsai háza*. Új Kanizsai Újság, XXII. évf. (2015) 45. sz.

Valkay Zoltán: *Gyógy- és szikszósfürdők Kanizsán és környékén*. Új Kanizsai Újság, XVI. évf. (2009) 41. sz.

Valkay Zoltán: *Harc az árral – árvízmentesítés Kanizsán*. (I. rész). Új Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, XVIII. évf. (2011) 11. sz.

Valkay Zoltán: *Harc az árral – árvízmentesítés Kanizsán*. (III. rész). Új Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, XVIII. évf. (2011) 13. sz.

Valkay Zoltán: *Harc az árral – árvízmentesítés Kanizsán*. (IV. rész). Új Kanizsai Újság, Magyarkanizsa, XVIII. évf. (2011) 14. sz.

Vass Imre: *Farkasok (7)*. Új Kanizsai Újság, Kanizsa, III. évf. (1996) 17. sz.

Tiszavidék (1993):

Dobos János: *Hogyan lett Kanizsa fürdőváros?* Tiszavidék, A Magyar Szó melléklete. 1993. július. 30. 2.

Egyéb források

Alapszabályzat 1906: Alapszabályzat – *A Magyarokanizsai Első Asztaltársaság Alapszabályai*. Magyarokanizsa, 1906.

Alapszabályzat 1895. Alapszabályzat – *Az Ó-Kanizsai Műkedvelő Társulat Alapszabályai*. Ókanizsa, 1895.

Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai 2005: *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai*. Összeállította: Sebők László. h.n., 2005.

Gazdacímtár 1897: Gazdacímtár. *A magyar szent korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Második kötet*. Budapest, 1897.

Magyar Statisztikai Évkönyv 1900: Magyar Statisztikai Évkönyv. (Új Folyam) VIII. 1900.

Magyar Statisztikai Évkönyv 1910: Magyar Statisztikai Évkönyv. (Új Folyam) XVIII. 1910.

Magyar Statisztikai Közlemények 1902: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. I. kötet. Első rész. *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. A népesség általános leírása községenként*. Budapest, 1902.

Magyar Statisztikai Közlemények 1904: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 2. kötet. Második rész. *A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. A népesség foglalkozása községenként*. Budapest, 1904.

Magyar Statisztikai Közlemények 1912: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet. Első rész. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint*. Budapest, 1912.

Magyar Statisztikai Közlemények 1913: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 48. kötet. Második rész. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. A népesség foglalkozás és a nagyipari vállalatok községenként*. Budapest, 1913.

Magyar Statisztikai Közlemények 1916: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 58. kötet. *Magyarország városainak háztartása az 1910. évben*. Budapest, 1916.

Magyarország egyletei és társulatai 1880: *Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban.* Szerk.: Vargha Gyula. Hivatalos Statisztika Közlemények. Budapest, 1880.

Magyarország különböző egyletei 1862: *Magyarország különböző egyletei.* Szerk.: Hunfalvy János. Statisztikai Közlemények. IV. 1. füzet. Pest, 1862.

Magyarországi gazdacímtár 1911: *Magyarországi gazdacímtár.* Budapest, 1911.

Magyarországi Rendeletek Tára 1873: Magyarországi Rendeletek Tára. Budapest, 1873.

Magyarországi Rendeletek Tára 1875: Magyarországi Rendeletek Tára. Budapest, 1875.

Magyarországi Rendeletek Tára 1888: Magyarországi Rendeletek Tára. Budapest, 1888.

Magyarországi Rendeletek Tára 1898: Magyarországi Rendeletek Tára. Budapest, 1898.

OSZK B1 Ért. 1.165./1877/78.: Országos Széchényi Könyvtár. B1 Ért. 1.165. 1877–1890. *Ókanizsa nagyközség területén létező római katolikus, görög–keleti és izraelita nyilvános elemi népiskolák és általános ismétlő iskolák és kisdiednevelő intézetek 1877/78. évi értesítője a 12. tanévről.* Szeged, Burger Nyomda. 1877–1890.

OSZK B1 Ért. 1.165./1907/08.: Országos Széchényi Könyvtár. B1 Ért. 1.165. 1904–1914. *Ókanizsa nagyközség területén létező római katolikus, görög–keleti és izraelita nyilvános elemi népiskolák és általános ismétlő iskolák és kisdiednevelő intézetek 1907/08. évi értesítője a 42. tanévről.* Magyarakanizsa, Bruck Nyomda. 1904–1914.

OSZK B1 Ért. 1.165./1913/14.: Országos Széchényi Könyvtár. B1 Ért. 1.165. 1904–1914. *Magyarakanizsa r. t. város területén létező római katolikus, görög keleti és izraelita nyilvános elemi népiskolák és általános ismétlő iskolák és kisdiednevelő intézetek 1913/14. évi értesítője a 48. tanévről.* Összeállította: Szabados Lukács. Bruck Nyomda 1904–1914.

OSZK B1 Ért. 1.166./1916/17.: Országos Széchényi Könyvtár. B1 Ért. 1.166. 1904–1914. *A magyarakanizsai r. t. város polgári fiúiskolájának 1916/17. évi értesítője a 24. tanévről.* Szerk.: Dégay Kálmán. Bruck Nyomda 1904–1917.

Tájékoztató 1915: *Tájékoztató a Magyarakanizsai Csodakút Ártézifürdőről.* Magyarakanizsa, 1915.

Tájékoztató 1943: *Tájékoztató a Magyarakanizsai Csodakút Ártézifürdőről.* Magyarakanizsa, 1943.

Internetes hivatkozások

A ház, amely nem felejt. (<https://www.subotica.info/sites/default/files/documents/standard/2007/09/.../719.pdf>. [Letöltés ideje: 2015.01.10.]

Baráth Katalin: *Revolver és vasvilla. Kisvárosi médiarítusok.*(*Magyarkanizsa 1909-1914*) (www.mediakutato.hu/cikk/2006_03_osz/03_kisvarosi_mediaritusok. [Letöltés ideje: 2016.03.24.]

Dr. Flesch Ármin – *Az Egyetem Halottai ELTE BTK.* (<http://emlekhely.btk.elte.hu/profile/dr-flesch-armin/> [Letöltés ideje: 2017.11.18.]

Érdújhelyi Menyhért – Marcekovich Imre – Profuma Róbert: *Újvidék.* In: Magyarország vármegyéi és városai. Bács – Bodrog vármegye I. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, é. n. [1909]. (mek.oszk.hu/09500/09536/html/0002/7.html. [Letöltés ideje: 2017.05.25.]

Gerhard Péter: *Választói magatartás a Tisza Kálmán-korszakban Pesten.* Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Budapest, 2014. (https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/22346/dissz_gerhard_peter_tortenelemtud.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [Letöltés: 2018.05.24.]

Iványi István: *Szabadka szab. kir. város.* In: Magyarország vármegyéi és városai. Bács – Bodrog vármegye I. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, é. n. [1909]. (mek.oszk.hu/09500/09536/html/0002/7.html. [Letöltés ideje: 2017.05.25.]

Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. (<http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/magyarkanizsa-okanizsa-1856-1919> [Letöltés ideje: 2015.10.16.]

Katus László: *A Lex Apponyi.* (www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_lex_apponyi/. [Letöltés ideje: 2016.04.10.]

Kis Krisztián Bálint: *Bács–Bodrog vármegye dualizmus kori nyomdászata (1867–1918).* In: Magyar Grafika, LXII. évf. (2018) 3. sz. (<http://mgonline.hu/>. [Letöltés ideje: 2018. 06.15.]

Kőváry László: *A millennium lefolyásának története s a millenáris emlékkalkotások.* Budapest, 1897. (mek.niif.hu/10400/10497/10497.pdf [Letöltés ideje: 2017.02.15.]

Matica Srpska. (https://hu.wikipedia.org/wiki/Matica_Srpska. [Letöltés ideje: 2018.01.10.]

Máthé Gábor: *A polgári államszervezet kiépülése Magyarországon.* (www.rubicon.hu/magyar/.../a_polgari_allamszervezet_kiepulese_magyarorszagon. [Letöltés ideje: 2017. 01. 18.]

Országgyűlési Almanach 1844 – 1944. (https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_almanach/. [Letöltés ideje: 2015.11.18.]

Országgyűlési lakáskönyv 1848–1947. (https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_lakaskonyv/ [Letöltés ideje: 2018.05.26.]

OSZK Clavis Typographorum Regionis Carpathicae. *Bruck P. Pál Nyomda – Léderer Manó Nyomda.* (http://typographia.oszk.hu/html_clavis/hun/press.php?kezd=l [Letöltés ideje: 2018.02.11.]

Pejin Attila: *Egy pályakezdő fiatal rabbi nehézségeiről.* (<http://www.or-zse.hu/hacofe/vol3/flesarmin-pejin2012.htm>. [Letöltés ideje: 2016.10.11.]

Törvényszéki csarnok. Budapesti Hírlap, Budapest, 34. évf. (1914) 91. sz. 12. (ybl.bparchiv.hu/sites/default/files/bio.../budapestihirlap_1914_04_pages519-520.pdf. [Letöltés ideje: 2018.05.22.]

Vasárnapi Újság, Budapest, 43. évf. (1896) 26. sz. (epa.oszk.hu/00000/00030/02210/pdf/02210.pdf. [Letöltés ideje: 2017.02.15.]

Törvények (adatbázisból)

1848. évi XVIII. törvénycikk. Ezer év törvényei. (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800018.TV> [Letöltés ideje: 2018.01.18.]

1868. évi XXXVIII. törvénycikk/1000 év törvényei. (www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5360. [Letöltés ideje: 2016.04.28.]

1868. évi XLIV. törvénycikk/1000 év törvényei. (www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5366. [Letöltés ideje: 2016.04.30.]

1870. évi XLII. törvénycikk/1000 év törvényei. (<https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=5448>. [Letöltés ideje: 2016.03.11.]

1871. évi XVIII. törvénycikk/1000 év törvényei. (www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5484. [Letöltés ideje: 2016.03.25.]

1872. évi VIII. törvénycikk. Ezer év törvényei. (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87200008.TV>. [Letöltés ideje: 2018.01.28.]

1876. évi XXVIII. törvénycikk/1000 év törvényei. (www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5741).
[Letöltés ideje: 2016.04.30.]

1877. évi XX. törvénycikk /1000 év törvényei. (<https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=5784>).
[Letöltés ideje: 2016. 02.26.]

1879. évi XVIII. törvénycikk/1000 év törvényei. (<https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=5848>).
[Letöltés ideje: 2016. 04.30.]

1884. évi XVII. törvénycikk. Ezer év törvényei. (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88400017.TV>). [Letöltés ideje: 2018.02.11.]

1885. évi VI. törvénycikk/1000 év törvényei. (<https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=6171>).
[Letöltés ideje: 2016. 02. 26.]

1885. évi XIII. törvénycikk/1000 év törvényei. (<https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=6188>).
[Letöltés ideje: 2016.04.10.]

1886. évi XXI., XXII. törvénycikk/1000 év törvényei. (<https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=6215>). [Letöltés ideje: 2016.03.18.]

1893. évi. XXVI. törvény. (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei?keyword=1893.+%C3%A9vi+XXVI>). [Letöltés ideje: 2018.05.26.]

1894. évi XVI. törvénycikk/1000 év törvényei. (<https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=6540>).
[Letöltés ideje: 2016. 02.26.]

1900. évi X. törvénycikk/1000 év törvényei. (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90000010.TV>) [Letöltés ideje: 2018.01.19.]

1907. évi XXVII. törvénycikk/1000 év törvényei. (<https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=6966>).
[Letöltés ideje: 2016.04.25])

1908. évi XLVI. törvénycikk. (<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=90800046.TV&targetdate...1908...XLVI...>). [Letöltés ideje: 2018. 05. 28.]

1912. évi LXIII. törvénycikk. Ezer év törvényei. (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91200063.TV>).
[Letöltés ideje: 2018.01.22.]

1914. évi XIV. törvénycikk. Ezer év törvényei. (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91400014.TV>). [Letöltés ideje: 2018.02.01.]

Melléklet

1. kép: Az új, monumentális magyarkanizsai városháza

(Reiss Zoltán, 1911–12)

Forrás: Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye I. 1909.;

Puskás Károly Fotóarchívuma

2. kép: Az ókanizsai régi városháza (Fodor Antal 1850-es rekonstrukció,
Vecsey Lajos 1873-as és Csuka Sándor 1878-as átalakítások és bővítések)

Forrás: Weiss Zoltán/Koncz István képeslapgyűjteménye

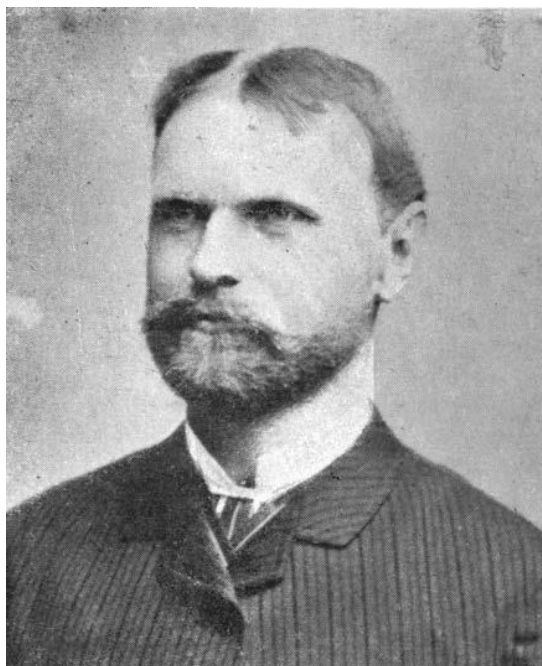
3. kép: Az emeletes főtéri Nagyvendéglő díszteremmel való bővítése után
(Csuka Sándor, 1878)

Forrás: Délvidék Kutató Központ

4. kép: A település főutcája az 1900-as évek elején

Forrás: Puskás Károly Fotóarchívuma

5. kép: Dr. Király Sándor – ügyvéd, képviselő, 1908 és 1915 között Magyarkanizsa polgármestere

Forrás: Bácska társadalmi élete. Budapest, é.n. [1910]

6. kép: Popovits György (Đorđe Popović) – 1897 és 1908 között községi bíró

Forrás: Kávai Szabolcs: Emberségünk vára. Tóthfalu, 2001.

7. kép: Márton Mátyás (1852–1930) – pápai prelátus, esperes plébános.
Évtizedeken keresztül plébánosként, illetve az iskolaszék elnökeként tevékenykedett
Magyarkanizsán

Forrás: Kávai Szabolcs: Emberségünk vára. Tóthfalu, 2001.

Dr. Roxer Gyula

8. kép: Dr. Roxer Gyula (1860–1912) – községi, majd városi főorvos

Forrás: Bácska társadalmi élete. Budapest, é.n. [1910]

9. kép: Weiszberger Ignác – az Ó- és Törökkanizsai Takarékpénztár Rt. igazgatója

Forrás: Bácska társadalmi élete. Budapest, é. n. [1910]

10. kép: Huszágh István – községi helyettes jegyző, később városi adóügyi és pénzügyi tanácsnok

Forrás: Bácska társadalmi élete. Budapest, é. n. [1910]

11. kép: ifj. Tóth József – földbirtokos, az Ókanizsai Önkéntes Tűzoltó Egylet parancsnoka

Forrás: Magyarkanizsai társadalmi egyesületek története című dokumentumfilm. Rendező: Apczi Jenő, Szerkesztő: Fejős Sándor, Producer: Forró Lajos

12. kép: A kibővített és rekonstruált Szent Őrangyalok katolikus templom

(Foerk Ernő – Petrováczy Gyula, 1911/12)

Forrás: Klamár Zoltán gyűjteménye

13. kép: A főtéri Úri Kaszinó és Takarékpénztár épülete (Reiss Zoltán, 1907/8)

Forrás: Délvidék Kutató Központ archívuma

14. kép: Szegények és aggok háza (Csuka Sándor, 1899–1900)

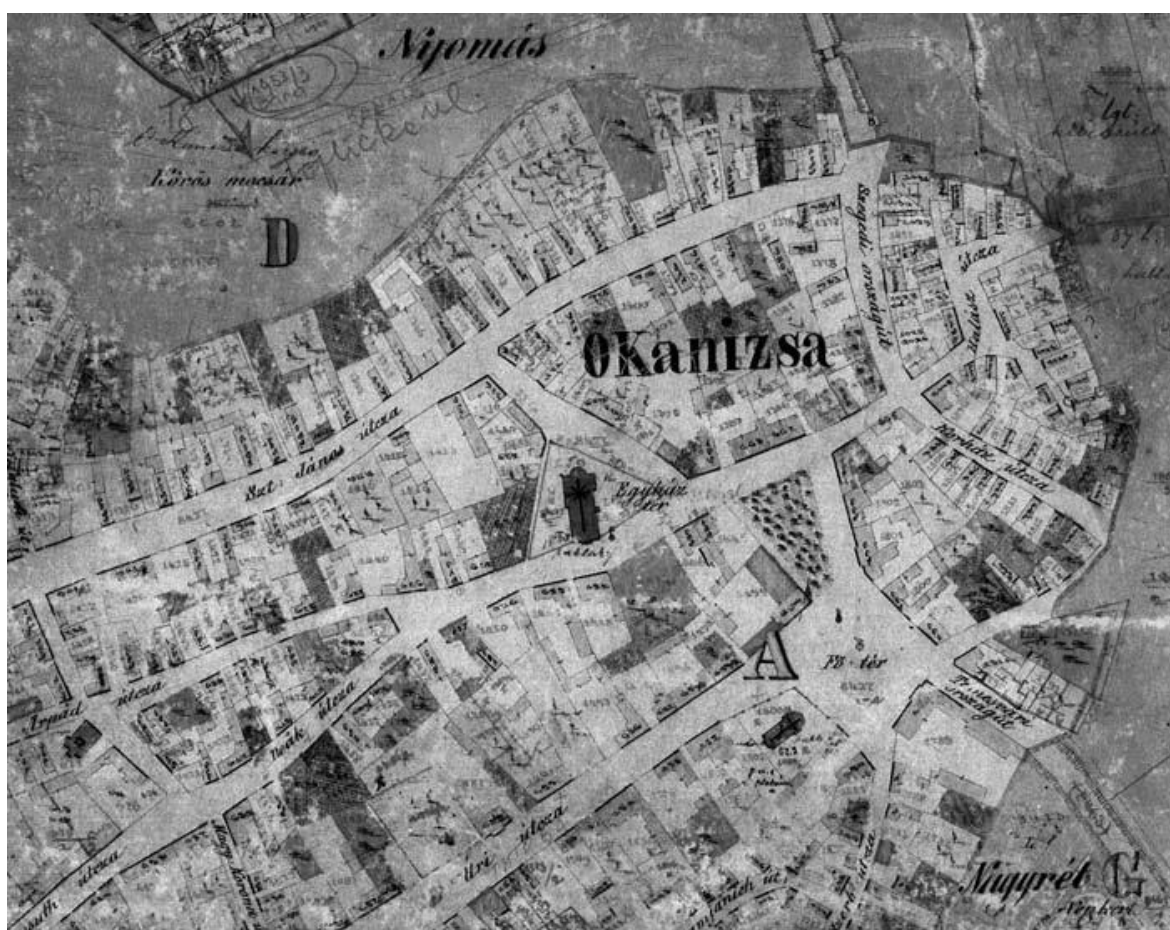
Forrás: Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye I. Szerkesztő: dr. Borovszky Samu. Budapest, 1909.

15. kép: Hajóhíd a Tiszán, Ókanizsánál (felállítva: 1885/86-ban)

Forrás: Puskás Károly fotóarchívuma

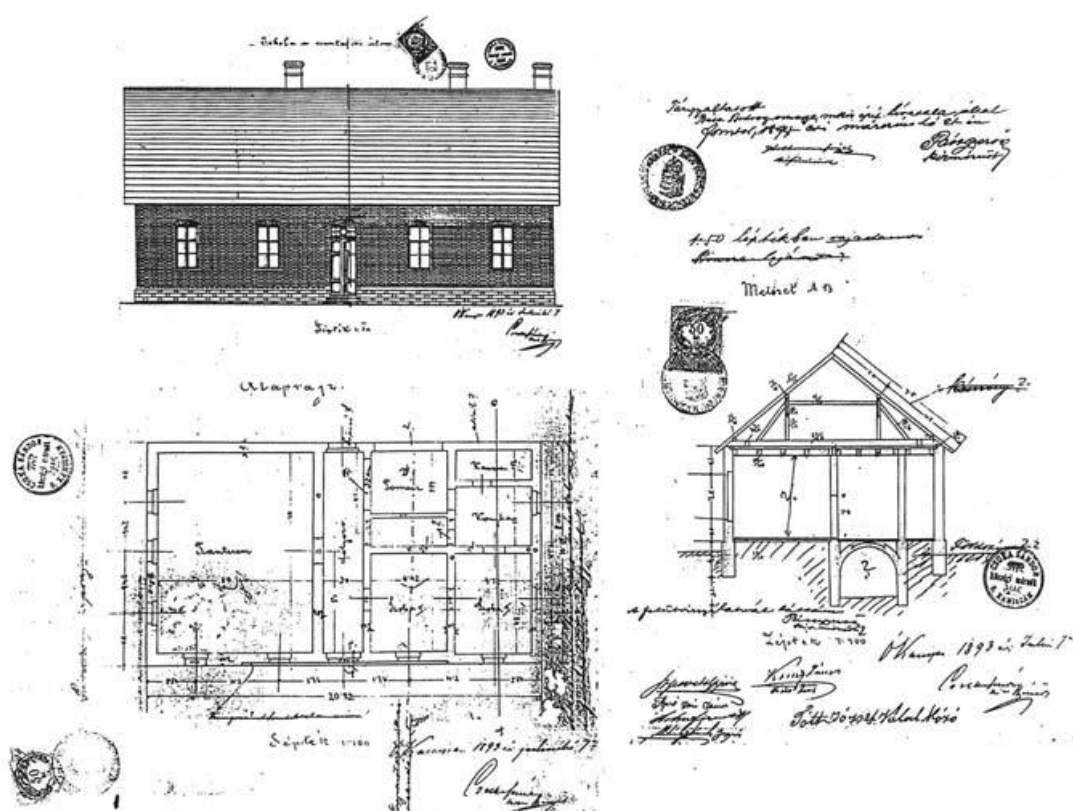
16. kép: Városközpont az 1876-os indukációs térképen (Felvette: Hirke Antal)

Forrás: Kataszteri hivatal, Magyarkanizsa. Archív példány

17. kép: Ókanizsa millenniumi emlékműve: a Haynald Leánynevelő Intézet
(Kolbenheyer Viktor, 1900–1901)

Forrás: Délvidék Kutató Központ archívuma

18. kép: A kanizsai tanyai iskolák modellértékű terve (Csuka Sándor tervezte, 1893)

Forrás: Történelmi Levéltár Zenta F 004.101.

19. kép: Kanizsai Ellenőr (1911 – 1918)

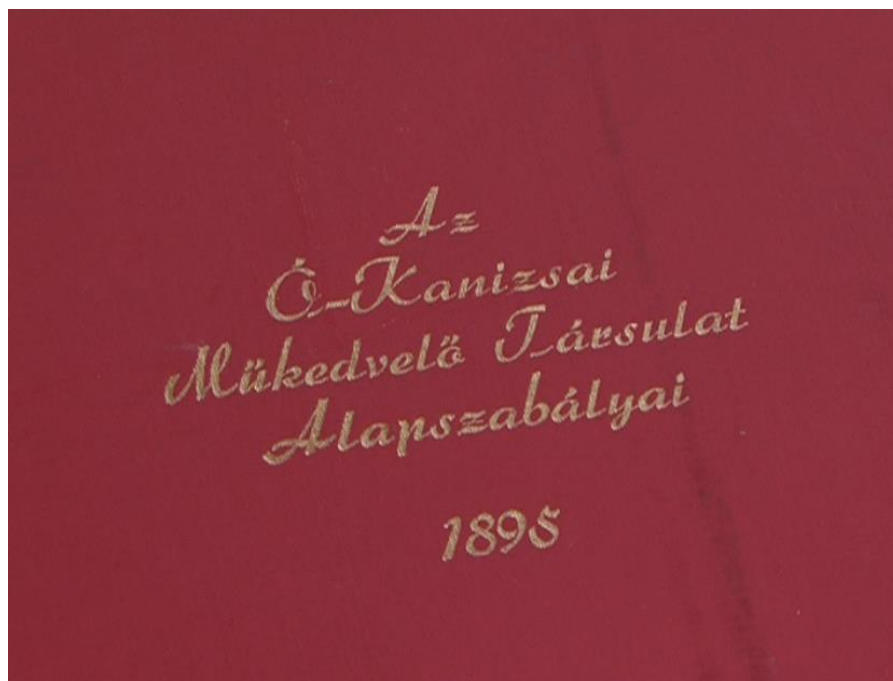
Forrás: Magyarkanizsai József Attila Könyvtár

20. kép: Kanizsai Újság (1908 – 1915)

Forrás: Magyarkanizsai József Attila Könyvtár

21. kép: Az Ó-Kanizsai Műkedvelő Társulat Alapszabályai. Ó-Kanizsa, 1895.

Forrás: A Délvidék Kutató Központ archívuma

22. kép: Magyarkanizsai Első Asztaltársaság Alapszabályzata (1906)

Forrás: Weiss Zoltán archívuma

Az Ókanizsai gör. Mel. szerbgyházi dalárda
egylet.

Alapszabályai.

1. §

Az egylet „Sztaro Kanizski Sclawij”
(jülemük)” nevet visel.

2. §

Az egyletnek célja, az anyaszentegyházban
örökhangratos énekkel az Istent tisztelni, továbbá
a nyilvánosan rendszeres dalostételekkel
a körönségnek kellemes szórakozást nyújtani és
a tagokat a zenétől lelkészteni.

—— Politika az egylettől szigorúan kizár,
natik. ——

3. §

Az egylet gyarapodik 1. A pártoló tagok ada.
Köröséből. 2. A rendszeres dalostételek tiszta jó
redelméből. 3. A kimentetkezések és gyűjtemények al.
Kalmával fretenes adományokból 4. Felüljár.
tésekből.

Kézbesinek módja.

4. §

A 3. §. 1. és 3. pontjaiban kitüntetett jövedelmek
az egylettől gyarapítására fordítatik; míg a
2. és 4. pontban kitüntetett az egyletnek mák.
ségessévvállando tárgyak beszerzésére iránytatók.

Ez a dokumentum a
Magyar Országos Levéltár
gyűjteményébe tartozik.

This document belongs to the
collection of the National
Archives of Hungary.

archívum
Magyar Nemzeti Levéltár

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
K. sz. 106

23. kép: Ókanizsai ortodox szerb dalárda

Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

debbé szerveztetvén, szabaddikakamul feljogosítva -
túl is a feljogosítás után phendelési szabályozó rősz-
gátat szokmányokhoz képest végleg fel is oszlatották,
s egy szinten az alapszabályok legfontosabb rősz-
tartására, kikötőre felosztották, sőt a szabályok -
szatották.

Országos Keresztény Nőegylet, 1889. évi december hó 15-én
tartott alakuló Közgyűléséről -

Dr. Kóser Gyula
titkár - jegyző

Kóser Gyula
elnök

Kóser Gyula
és Dr. Kóser Gyula
Közös Kézirata
mint a közgyűlés által elfogadott szabályzat
hitelesítője.

1889. évi.
1. sz.

Letta a m. kir. helyi igazgatóságnak.
Budapest 1889. évi február hó 1-én
a szabályzat megfogalmazásáról
Lipták
Köszönettel. Kóser Gyula

24. kép: Ókanizsai Keresztény Nőegylet alapszabályzata

Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Egyleti alapszabályok

I. §. Az egyesület címe.

Ókanizsai izraelita nőegylet.

I. §. Az egyesület célja.

Mindenemmi jótékonyság gyakorlása, nevezetesen:

a) helybeli segély családok segélyezése, különös tekintettel az özvegyek és árvaakra.

b) adakozások helybeli segélyezésénél megajándékozott kiházasítása alkalomával, kiknek szülői vagy rokonai alkalmatlanul vagy nem bírnak.

c) segély nélkülözhető gyermekek segélyezése és ezek nevelése iránti intézkedés.

II. §. Az egyesület célja.

a) Az egyesület tagjai belépti és havi tagsági díjt fizetnek.

b) Ajándék és adakozásról nemcsak lelkész emberbarátok, egyetemen és intézményekről.

III. §. Az egyesület tagjai.

Az egyesület rendszer és kivétel nélküli tagokból áll.

Rendszer tag lehet - vallás és nemzetiségi különbség nélkül - minden fellelhető jelleme nő, ki saját belátása szerint - háson vagy öt forint mint befizetést teljesít minden negyven vagy nyolcvan kor határ-igaz díjt az egyesület pénztárába havonta átutalja be- fizet.

Kivétel nélküli tagja - az egyesület vagy másikat egyesületi rendszer tag indítványára - megválasztottak, akik az egyesületi rendszert segélyezéssel álltak vagy más módon magánál külön- ből indítványozták.

Az egyesületnek jelenleg 32 rendszer tagja van.

IV. §. Az egyesület tagok kivétel nélküli tagjai.

A rendszer tagok a IV. §. ban meg határozott belépti és havi tagsági díjt az egyesület pénztárába havonta pon- tan és átutalja be fizetési kötelezettség.

Az egyesület vagy másikat egyesületi rendszer tag a havi tagsági díjt pontosan nem fizet, akkor háson ki befizetési- ra utal - az utolsó alkalom kivételével. befizetési kötele- zett; - ha olyan háson utalja befizetési kötele- zett nélkül.

*Az Ókanizsai Katholikus népkör
az Országgyűlésnek ajánlja magát.*

1. §.

A Kör exime.

Ókanizsai Katholikus népkör.

2. §.

A Kör pecsétje.

*Kövirat: Ókanizsai Katholikus népkör
pecsétje, 1893. - Bevéste az Országgyűlésnek.*

3. §.

A Kör célja.

*Ókanizsa Körség területén lakó Katho-
likusok szellemi és anyagi érdekeinek előmozdi-
tása a vallás erkölcsi érzés, körművelődés és össze-
tartás növelése által a politika teljes közér-
vel, ^{úgy} hogy a vallási, mint egyéb a vallást is érin-
tő ügyekben a Katholikus szellemi ^{állás} jussán érvényre*

Ez a dokumentum a
Magyar Országos Levéltár
gyűjteményébe tartozik.

This document belongs to the
collection of the National
Archives of Hungary.

26. kép: Az Ókanizsai Katolikus Népkör alapszabályai

Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Az
Ó-Kanizsai Tekéző Társaság alap
szabályai.

1. §.

Az Ókanizsai Tekéző Társaság célja a műveltebb
közönségnek találkozóinak és értekezési helyet szerezni, hol
a tagok a tisztességes és lovasias szellemű játékra
mellett a férfias és test edző tekézési játék, és társas-
játékokon részesülve jó szórakozást és megismerhetik

2. §.

Tagja lehet minden Ókanizsai kifogástalan jellemű
műveltebb polgár. Választék Kültúrgárda és rendezőtagja-
i. G. befizetése mellett felvétel, a felvételi szabályok szer-
int történik.

3. §.

A társaság helysége a vidéken újonnan felállított
Ó-Tekézőpálya.

4. §.

A tekézési társaságoknak csak rendezőtagjai vannak, ezek
a közgyűlés által megválasztottak és 2 félével megválasztott ha-
táskor tagjait felfüggetlik, és ha szükséges felvételük bi-
rói és fűzői tanácsára történhet.

5. §.

Az egyesület határozatait és határozatokat minden tagjának
belső és külső képviselői. A társaság tagjai, akiknek
teljes, pénztárosok, és hárszagg, és tagjai választmányi igaz-
gatója.

6. §.

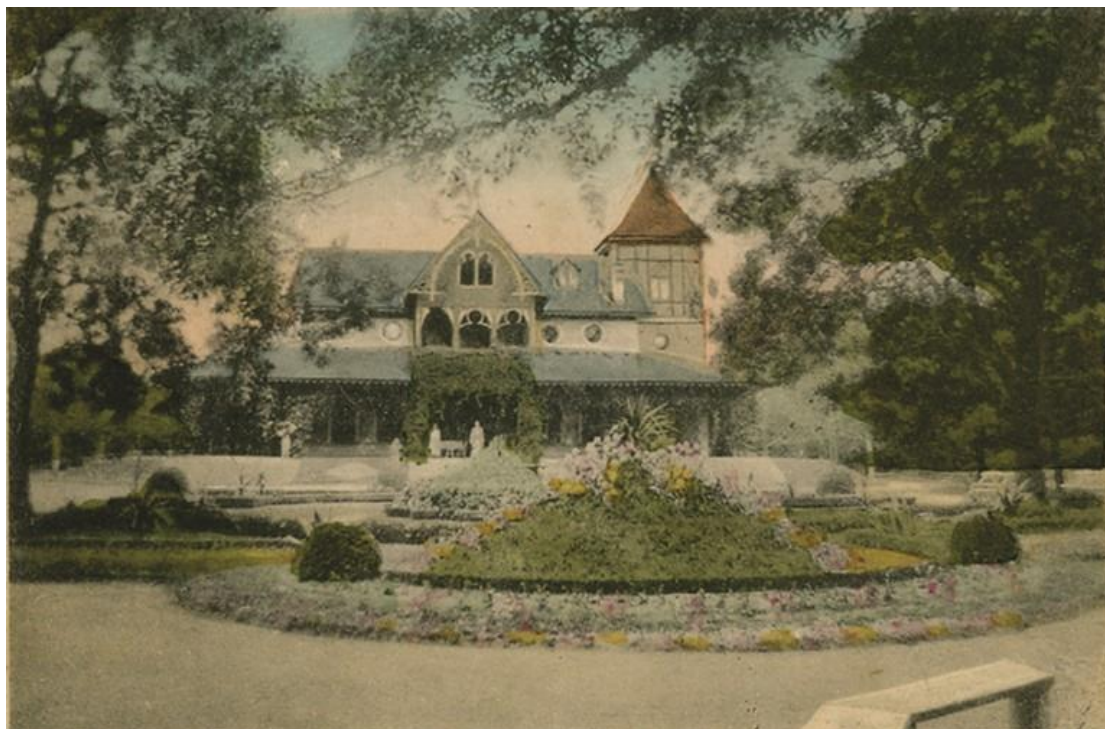
Az egyesület határozatait és határozatokat egybehangzóan
határozzák, és társaság pénztárosát szolgálatban tartat-
ják. Az egyesület az egyesületi tagok által választott
tagok, és tagjai minden jogukba lép. A teljes egyesületi

27. kép: Az Ókanizsai Tekéző Társaság működését igazoló dokumentum

Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

29. kép: Az Erzsébet-liget díszje, a Vigadó épülete

Forrás: Délvidék Kutató Központ

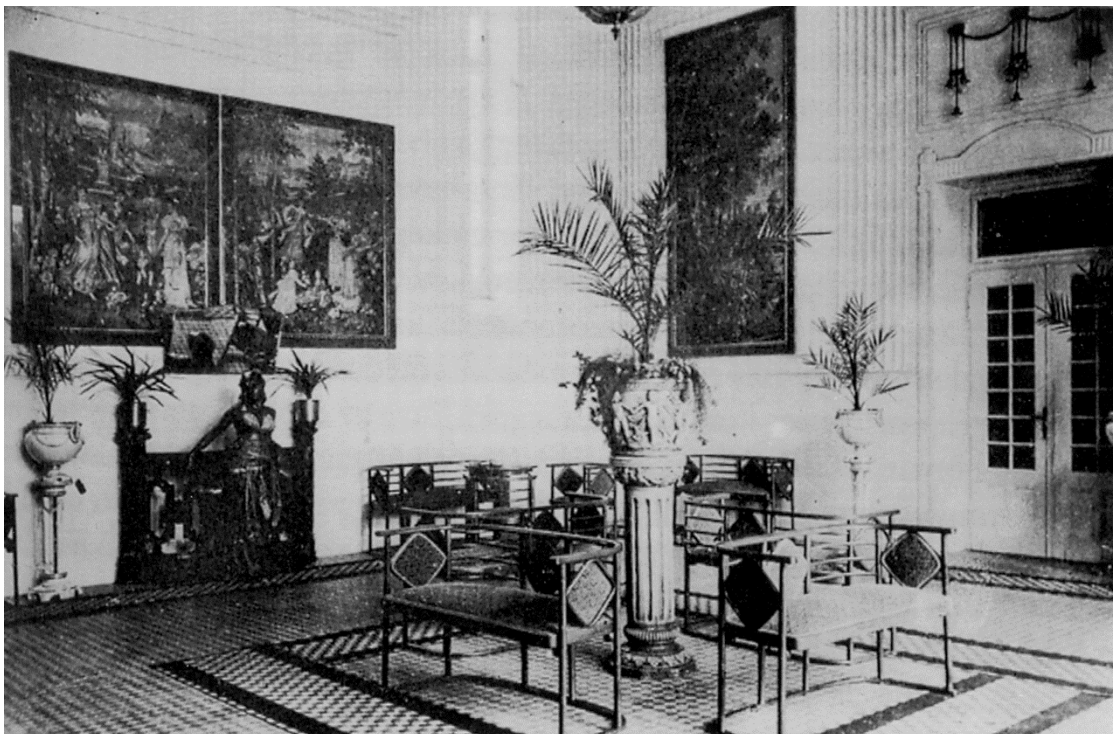
30. kép: Az 1913-ban megnyílt gyógyfürdő látképe

Forrás: Délvidék Kutató Központ

31. kép: A gyógyfürdő alapítója, Grünfeld Herman és lánya Erzsébet

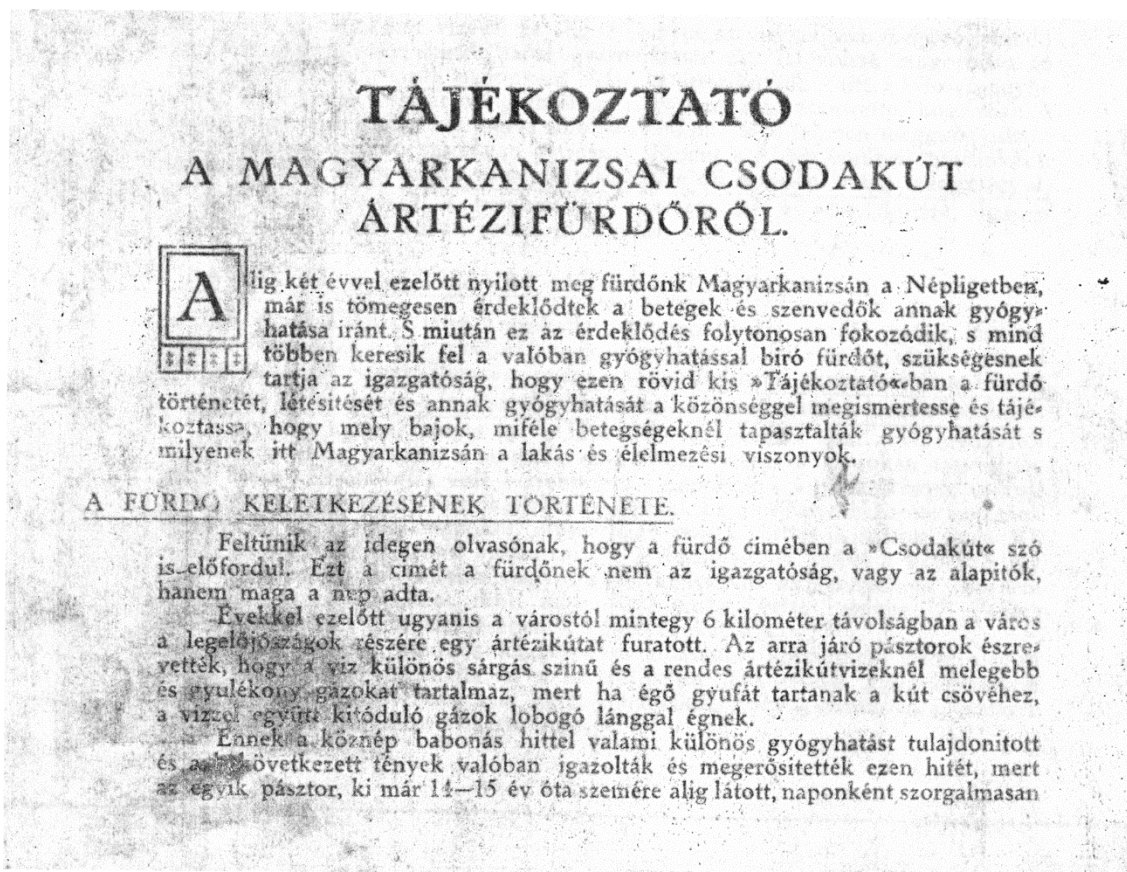
Forrás: Délvidék Kutató Központ

32. kép: A Csodakút Ártézifürdő előcsarnoka

Forrás: Délvidék Kutató Központ

33. kép: Tájékoztató a Magyarkanizsai Csodakút Ártézifürdőről

Forrás: Délvidék Kutató Központ

34. kép: Képeslap Ókanizsáról

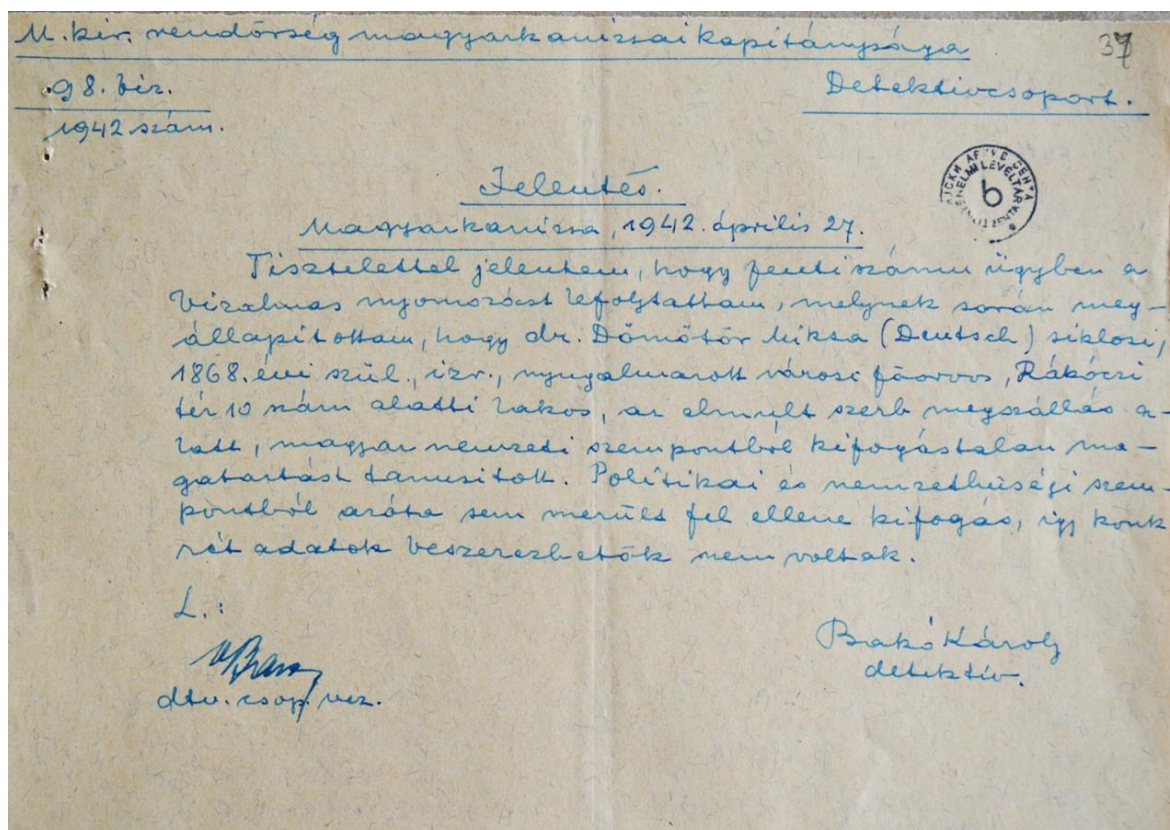
Forrás: Délvidék Kutató Központ

35. kép: Dr. Dömötör Miksa városi főorvos

Forrás: Délvidék Kutató Központ

36. kép: Bakó Károly detektív jelentése Dr. Dömötör Miksa városi főorvosról

Forrás: Történelmi Levéltár Zenta F 096.

76

Fotó- szám	A halál ideje (év, hó, nap)	Az elhalt korát, nemi jelét, magasságát, súlyát, haját, szemét, fogait, testét, stb.	Az elhalt					A halál okát
			családi és utónéve, állása (foglalkozása), lakóhelye	valószínű kor	házastársának családi és utó- néve	szülei családi és utó- néve	Az elhaltat előzőleg az állásánál munka- helyén látott helyén	
631	1944 máj. 1	1944 apr. 14. é. u. 6 óra	Dömötör Miksa ny. v. városi orvos Szeged máj. 15-17	55 é.	Klein László	Dömötör Andor Dömötör Pál Dömötör Pál		szív- betegség május 15-17

Aláírás előtti esetleges megjegyzések:

Aláírások

11

Dr. Dömötör Miksa
bejegyző

Dr. Dömötör Miksa
anyakönyvvezető

37. kép: Dr. Dömötör Miksa városi főorvos halotti anyakönyvi kivonata

Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár

3

Magyarország megyei városi főorvosának...

...332...../1944. évi. Tárgy: Dr. Dömötör Miksa.....
távollevő vagyonának kezelése.

Végzetési határozat.

Az orvosok a távollévő s hazajövetelében és vagyonának keze-
lésében gátolt... Dr. Dömötör Miksa.....
részére az 1877. évi XX. t. c. 20. §-a d./ pontja, illetve 32. §-ának 2. be-
kezdése alapján a 231.306/1944. E. számú rendelet értelmében Fehér
László városi községnek ideiglenes gondnokul kirendeli, illetve vagyo-
nának kezelésével megbízza.

Utasítja az orvosok a községnek, hogy a vagyon kezelésénél
az érvényben lévő törvényes jogszabályok és a hivatkozott rendelet
szerint járjon el.

Indoklás:

Magyarország megyei város polgármesterének 8301
szám alatt kelt értesítése szerint Dr. Dömötör Miksa.....
volt magyarországi lakos lakóhelyétől távol, s hazajövetelében és va-
gyonának kezelésében gátolva van.

Mintegy nevezett megbízottat nem rendelt, s bizonytalan idő-
re távol van, ezért az orvosok a rendelkező részben foglaltak szerint
határozott.

Ezt a végzetési határozatot az érdekeltok a kézbesítés napját követő
15 nap alatt az orvosoknál megfellebbezhetik. A Bács-Bodrog vármegyei
községügyi bizottsághoz intézendő fellebbezést az orvosoknál kell
beadni.

Erről az orvosok:

- 1./ Magyarország megyei város polgármesterét,
- 2./ a n. kir. rendőrség magyarországi kapitányát,
- 3./ Dr. Fegy Póter városi ügyvéd,
- 4./ Magyarország megyei város adóhivatalát,
- 5./ Fehér László városi községnek,
- 6./ Dr. Dömötör Miksát, Szeged.

Értesíti.

16 Kelt Magyarország megyei városi főorvosánál, 1944. évi május
hó.....napján.
Dr. Dömötör Miksa s. k. Országos

38. kép: Dr. Dömötör Miksa vagyonkezeléséről szóló okirat

Forrás: Történelmi Levéltár Zenta F 096.